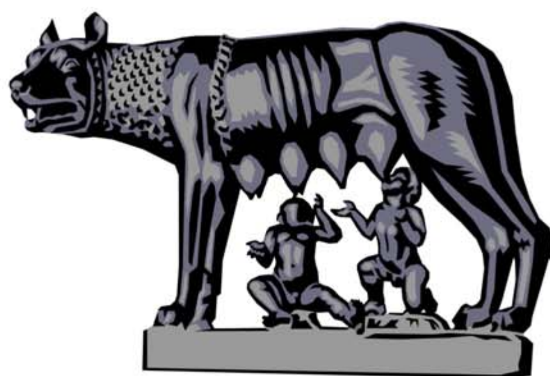
Molcuț Emil

Universitatea din Bucureşti

Drept Roman

Universitatea din Bucureşti
Editura CREDIS

Universitatea din Bucureşti
Editura CREDIS
Bd. Mihail Kogălniceanu, Nr. 36-46, Corp C, Etaj I, Sector 5
Tel: (021) 315 80 95; (021) 311 09 37, 031 405 79 40, 0723 27 33 47
Fax: (021) 315 80 96
Email: credis@credis.ro
Http://www.credis.ro

Cuprins

PARTEA A II-A. PROCEDURA CIVILĂ ROMANĂ

PARTEA A III-A. DREPTUL CIVIL ROMAN

INTRODUCERE

Unitatea 1. Obiectul şi importanţa dreptului privat roman

1. 1. Obiectul dreptului privat roman

Dreptul roman cuprinde totalitatea normelor de conduită, instituite sau sancţionate de statul roman şi constituie un sistem extrem de vast şi de complex, format dintr-o multitudine de ramuri şi instituţii juridice.

Istoria dreptului roman începe în secolul al VI-lea î. e. n. şi se încheie în secolul al VI-lea e. n.

Popoarele antice nu au realizat distincţia dintre drept, morală şi religie.

Vechile popoare nu dispuneau de criterii prin care să facă distincţie între:

- normele juridice;
- normele religioase şi de morală;

Iniţial, nici romanii nu au făcut această distincţie, nu au delimitat la origine normele de drept faţă de celelalte norme sociale. Dar, spre desosebire de celelalte popoare ale antichităţii, romanii au depăşit această confuzie. Încă din epoca veche, mai exact din vremea Legii celor XII Table (451 î. e. n.), romanii desemnau normele de drept prin cuvintele *ius*, *iuris*, iar normele religioase prin cuvântul *fas*.

Spre sfârşitul Republicii (27 î. e. n.), instituţiile juridice şi ideologia juridică au ocupat locul central în sistemul instituţional şi ideologic al romanilor.

Ideologia juridică şi-a pus amprenta asupra întregii spiritualităţi romane, i-a imprimat caractere specifice, i-a conferit o puternică identitate proprie în sfera activităţii antice.

Limbajul juridic roman, foarte bine delimitat de limbajul comun, era utilizat doar în scopul exprimării valorilor juridice. Cu toate acestea, în unele definiţii pe care romanii le-au dat ştiinţei dreptului sau dreptului, în epoca clasică şi postclasică persistă urme ale străvechii confuzii.

Astfel, în *Institutele* lui Justinian, Cartea I, titlul I, se formulează definiţia jurisprudenţei, adică a ştiinţei dreptului: *“iurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia”* (ştiinţa dreptului sau jurisprudenţa este cunoaşterea lucrurilor divine şi umane, ştiinţa a ceea ce este drept şi nedrept). Deci, în prima parte a definiţiei, dreptul este confundat cu religia, pe când în a doua parte, dreptul este confundat cu morala.

Un text din Digestele lui Justinian ne înfăţişează principiile fundamentale ale dreptului, aşa cum au fost formulate de către Ulpian. Conform acestui text: *"iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere"* (principiile dreptului sunt acestea: a trăi în mod onorabil, a nu vătăma pe altul, a da fiecăruia ce este al său). Primul principiu ţine de sfera moralei (a trăi în mod onorabil), următoarele două ţin de domeniul dreptului.

Celsus, celebrul jurisconsult clasic, defineşte dreptul: *"ius est ars aequi et boni"* (dreptul este arta binelui şi a echităţii). În această definiţie, ideea de "bine" ţine de morală, iar ideea de "echitate" ţine atât de domeniul dreptului, cât şi de cel al moralei.

Romanii au făcut, în practică, o delimitare clară între drept şi normele sociale, dar în plan teoretic exista încă vechea confuzie.

Această situaţie se explică astfel:

- romanii erau conservatori;
- nu renunţau la vechile lor concepţii, chiar şi atunci când erau în mod vădit depăşite de evoluţia istorică;
- romanii erau un popor pragmatic, practic, nu au avut niciodată vocaţia teoretizării, dovadă că ştiinţa dreptului roman a evoluat într-o permanentă confruntare cu cerinţele practicii.

Astfel, în activitatea lor de cercetare, jurisconsulţii romani analizau în profunzime cazuri reale sau imaginare dintre cele mai complicate, în scopul de a le da soluţii optime. Cu ocazia acestor cercetări de speţă, ei constatau că între anumite cazuri există elemente, puncte comune, şi pe baza acelor elemente comune formulau principii de drept. Dar, acele principii de drept erau recunoscute ca atare de către toţi jurisconsulţii numai dacă erau în măsură să soluţioneze toate cazurile posibile dintr-un anumit domeniu. De aceea, ori de căte ori erau tentaţi să formuleze o definiţie, deci să teoretizeze, jurisconsulţii recurgeau la filosofia greacă, încât formulau definiţiile pe baza unor elemente neprelucrate din filosofia greacă. Grecii nu au delimitat niciodată dreptul de morală, la vechii greci dreptul fiind considerat o componentă a moralei.

Vitalitatea excepţională a dreptului roman, care a supravieţuit, aplicându-se cu succes şi în societatea medievală, şi în cea burgheză, a fost, în mod firesc, supusă unor cercetări aprofundate. Astfel, încă din secolul al VII-lea e. n., profesorii de drept roman au elaborat un număr mare de studii. Unele dintre aceste studii au abordat dreptul roman în ansamblul său, altele au avut ca obiect de cercetare numai anumite ramuri sau instituţii juridice. Aceste studii au fost deosebit de utile în vederea reconstituirii fondului gândirii juridice romane.

Şcolile de drept roman au fost:

- în secolul al VII-lea e. n., la Ravenna, a fost fondată prima şcoală de drept, care afuncţionat până în secolul al XI-lea. Lucrările profesorilor de la şcoala din Ravenna nu au ajuns până la noi. Cert este că nu aveau o valoare deosebită, deoarece profesorii de la Ravenna nu au cunoscut Digestele lui Justinian, cel mai important izvor al dreptului roman.
- în secolul al X-lea a luat naştere şcoala de drept roman de la Pavia, iar în secolul al XI-lea, la Bologna, profesorul *Irnerius* a fondat Şcoala glosatorilor. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai Şcolii glosatorilor a fost profesorul *Acurssius*, autorul lucrării intitulate Marea glosă. Glosatorii au utilizat în activitatea lor de cercetare metoda exegetică. Întrucât nu urmăreau o finalitate practică prin comentariile pe care le făceau pe marginea textelor de drept roman încercau să explice sensul acestor texte, astfel încât profanii să le poată înţelege. Unii dintre glosatori au explicat prin comentariile lor sensul textelor clasice, pe când alţii au explicat sensul textelor cuprinse în opera legislativă a lui Justinian.
- în secolul al XIV-lea, profesorul *Bartolus* fondează Şcoala postglosatorilor la Bologna. Aceştia s-au ghidat în cercetare după metoda dogmatică. Postglosatorii nu au cercetat în mod nemijlocit texte de drept roman, ci obiectul lor de studiu au fost glosele (acele cometarii făcute de glosatori) în scopul de a extrage din ele anumite principii de drept pentru a fi aplicate în viaţa practică.

Şcoala postglosatorilor a avut o finalitate practică şi s-a bucurat de un mare ecou în întreaga Europă.

Astfel, începând din secolul al XV-lea, germanii încep să abandoneze dreptul lor naţional şi să îl înlocuiască cu principiile de drept formulate de către postglosatori, încât acele principii, îmbogăţite cu elemente ale dreptului nescris local, au dat naştere unui nou sistem de drept, cunoscut sub denumirea de *“Usus modernus pandectarum”*, care a fost aplicat în Germania până în anul 1900, moment în care a intrat în vigoare Codul civil german.

- în secolul al XVI-lea, în Franţa, a fost creată Şcoala istorică a dreptului roman, care marchează o renaştere a studiilor de drept roman, întrucât această şcoală nu se mărginea la cercetarea textelor de drept, ci utiliza şi unele informaţii din domeniul filologiei, istoriei, filosofiei, cu atât mai mult cu cât între timp limba latină evoluase şi s-au descoperit noi documente, noi izvoare ale dreptului roman. Fondatorul acestei şcoli a fost profesorul André Alciat. Cel mai de seamă reprezentant a fost Jaques Cujas (1522-1590), care a inaugurat o activitate de cercetare, ce ulterior a dat rezultate strălucite: a avut primul ideea reconstituirii lucrărilor jurisconsulţilor clasici romani pe baza frgamentelor cuprinse în Digestele lui Justinian. Nu a putut duce la bun sfârşit această operă, dar ideea lui, preluată şi în baza unor acumulări

făcute în etape succesive, la sfârşitul secolului trecut, profesorul german Otto Lenel a reuşit să reconstituie, în mod aproximativ, lucrările jurisconsulţilor clasici.

- la începutul secolului al XIX-lea (1802) se formează noua Şcoală istorică a dreptului roman, pe baza prelegrilor ținute de către profesorul Savigny la Universitatea din Marburg. Profesorul Savigny a afirmat că organele statului nu sunt îndreptăţite să creeze drept, dreptul fiind produsul spiritului naţional, aşa încât normele de drept nu pot îmbrăca forma legii, ci forma cutumei, a tradiției juridice. Or, dreptul cutumiar german a luat naştere pe baza principiilor formulate de postglosatori, aşa încât o corectă înţelegere a dreptului cutumiar german era condiţionată de cunoaşterea aprofundată a dreptului roman.

Această viziune asupra dreptului a atras, după sine, un nou impuls în direcţia cercetăriilor de drept roman.

Obiectul de cercetare al cursului îl constituie dreptul privat roman.

Dreptul privat este domeniul în care romanii au dat întreaga măsură a spiritului lor creator, dovadă că instituţiile şi concepţiile dreptului privat roman au fost receptate cu prioritate în societăţile de mai târziu. Deşi romanii au avut reprezentarea clară dintre dreptul public şi dreptul privat, ei nu au teoretizat această distincţie.

Abia la începutul secolului al III-lea e. n., jurisconsultul Ulpian ne înfăţişează criteriile pe baza cărora putem distinge între dreptul public şi dreptul privat.

Potrivit lui Ulpian: *"Publicum ius est quod ad statum rei romane spectat; privatum quod ad singulorum utilitatem"* (Dreptul public este cel care se referă la organizarea statului roman, iar dreptul privat la interesele fiecăruia). Această definiţie este criticabilă, deoarece Ulpian credea în mod eronat că există norme ale dreptului care reflectă interese individuale. Toate normele de drept reflectă interese generale, şi nu individuale.

Există însă un criteriu în baza căruia putem distinge între dreptul public şi dreptul privat, şi anume criteriul obiectului de reglementare juridică.

Dreptul public reglementează un anumit tip de relaţii sociale, pe când dreptul privat reglementează alte categorii de relaţii. Astfel, dreptul public reglementa relaţiile care se stabileau cu privire la organizarea statului, precum şi relaţiile dintre stat şi cetăţeni.

Dreptul privat reglementa relaţiile dintre persoane, care pot fi persoane fizice sau juridice.

Romanii considerau că relaţiile dintre persoane pot fi clasificate în trei mari categorii:

- relaţii cu privire la statutul juridic al persoanelor;
- relaţii dintre persoane, care au un conţinut patrimonial;
- relaţiile ce se stabilesc între persoane cu ocazia soluţionării proceselor private.

Dreptul privat roman cuprinde totalitatea normelor juridice instituite sau sancţionate de către statul roman, norme care reglementează relaţiile ce se stabilesc cu privire la statutul juridic al persoanelor, relaţiile dintre persoane care au un conţinut patrimonial, precum şi relaţiile ce se stabilesc între persoane cu ocazia soluţionării proceselor private.

Structura cursului

Faţă de specificul principalelor categorii de relaţii sociale, reglementate de normele dreptului privat roman, cursul va avea o structură corespunzătoare, cuprinzând trei părţi principale:

- Izvoarele dreptului privat roman;
- Procedura civilă romană;
- Dreptul civil roman, care ocupă locul central în economia materiei, cuprinzând, la rândul ei, patru capitole: persoane, bunuri, succesiuni şi obligaţiuni.

În materia izvoarelor vom cerceta formele de exprimare ale dreptului roman, adică acele procedee prin intermediul cărora normele sociale dobândesc valoare obligatorie juridică.

Sunt şase asemenea izvoare:

- obiceiul;
- legea;
- edictele magistraţilor;
- jurisprudenţa;
- senatusconsultele;
- constituţiunile imperiale.

La procedura civilă romană vom cerceta normele care reglementează desfăşurarea proceselor private. Majoritatea autorilor tratează procedura civilă după dreptul civil, urmând modelul jurisconsulţilor romani. Acest sistem nu este indicat, întrucât dreptul civil roman a evoluat pe cale procedurală, astfel încât înţelegerea dreptului civil este condiţionată de cunoaşterea procedurii civile. Acest fenomen se explică prin faptul că romanii considerau că dreptul provine de la zei şi că este imuabil (adică oamenii nu-l pot abroga sau modifica). Romanii nu şi-au modificat sau abrogat niciodată legile.

Într-o evoluţie milenară, viaţa socială a cunoscut succesive transformări calitative, încât, în mod frecvent, vechile reglementări se dovedeau depăşite, anacronice, dar nu puteau fi modificate. Atunci s-a dat posibilitatea magistraţilor judiciari (acei magistraţi care organizau judecarea proceselor) să creeze un nou drept, pe cale procedurală, cu ocazia judecării proceselor.

Astfel, dacă reclamantul formula o pretenţie întemeiată, magistratul îi dădea dreptate, chiar dacă acea pretenţie nu era recunoscută de lege. Pe această cale, magistratul crea drept.

În materia dreptului civil roman vom cerceta:

- persoanele
  - statutul juridic al diferitelor categorii de persoane;
  - regimul juridic al sclavilor;
  - organizarea familiei romane.
- Bunurile – se vor studia titlurile juridice cu care pot fi stăpânite bunurile: posesiunea, detenţiunea şi proprietatea;
- Succesiunile – vor fi studiate normele care reglementează transmiterea patrimoniului de la defunct la urmaşii săi;
- Obligaţiunile – se vor studia acele norme şi instituţii juridice care reglementează relaţiile de schimb, întrucât dreptul obligaţional este oglinda juridică a schimbului de mărfuri. Acest domeniu al dreptului roman, care este legat în mod nemijlocit de sistemul proprietăţii private, a fost preluat fără modificări de substanţă în toate formaţiunile sociale ce au urmat Romei sclavagiste.

Materia obligaţiilor cuprinde două părţi:

- Partea generală (teoria generală a obligaţiilor) – vom arăta acele principii juridice, acele reguli care sunt comune pentru toate izvoarele de obligaţii;
- Partea specială (izvoarele obligaţiilor) – vom studia fiecare izvor de obligaţii în parte, anume contractele, quasicontractele, delictele şi quasidelictele.

1. 2. Importanţa dreptului privat roman

Această problemă s-a pus încă din epoca renaşterii. Spre desoebire de celelalte sisteme de drept ale antichităţii, care au rămas simple documente arheologice, care nu au mai fost preluate şi în alte formaţiuni sociale, dreptul privat roman a avut un alt destin istoric, a fost receptat şi aplicat şi după ce Roma sclavagistă a dispărut. De aceea, s-a pus problema explicării acestui fenomen.

Profesorii noii şcoli istorice au arătat că vitalitatea dreptului privat roman trebuie pusă în legătură cu faptul că este expresia juridică şi abstractă a unei societăţi bazată pe proprietatea privată şi pe producţia de mărfuri. În acest sens, romaniştii din secolul al XIX-lea au pus în lumină nivelul excepţional al schimbului de mărfuri şi producţiei în societatea romană. Un sistem social complex necesita o reglementare juridică pe măsură. De aceea, orice societate care se

întemeiază pe proprietatea privată şi pe producția de mărfuri găseşte în dreptul roman gata elaborate toate conceptele, principiile şi instituțiile necesare reglementării oricăror relații sociale.

Dreptul roman este un vast câmp de verificare a tezelor teoretice cu privire la originea şi evoluția dreptului.

Cercetarea dreptului roman ne arată că fenomenul juridic nu este un element izolat, ci o latură componentă a unui ansamblu social bine structurat.

Această componentă, care este dreptul, este într-o strânsă relație de intercondiționare cu celelalte laturi ale sistemului social. Deşi, pe de o parte, dreptul influențează evoluția generală a societății, pe de altă parte dreptul este influențat de celelalte componente ale ansamblului social.

Studiul dreptului roman prezintă importanță, pentru că, pentru prima oară în istoria lumii, romanii au creat alfabetul juridic, terminologia juridică, încât în societatea romană ideile juridice erau exprimate într-un limbaj aparte, special. Acest limbaj este de o mare precizie, funcționează într-un sistem logic extrem de sever, oferă posibilitatea realizării unor ample sinteze, precum şi posibilitatea construirii unor figuri juridice simetrice.

Influența dreptului roman asupra formării dreptului românesc

Studiul dreptului roman are o importanță şi o semnificație aparte pentru poporul român, deoarece dreptul românesc s-a format şi a evoluat sub influența dreptului roman.

Această influență s-a manifestat, în mod pregnant, în trei momente principale:

- formarea dreptului feudal românesc nescris, care se mai numeşte şi Legea țării;
- elaborarea legiuirilor româneşti feudale scrise;
- elaborarea codurilor româneşti burgheze (moderne).

a) În Dacia, provincie romană s-a realizat o profundă sinteză între civilizația romană şi cea dacă. În acest cadru general al sintezei etnice şi naționale, s-a realizat şi o sinteză a instituțiilor juridice. Astfel, prin influențarea reciprocă dintre instituțiile dreptului dac şi dreptul roman, s-a născut un nou sistem de drept, anume dreptul daco-roman, în fizionomia căruia elementele dreptului roman au dobândit funcții şi finalități noi.

După retragerea aureliană, instituțiile dreptului daco-roman au fost preluate în obştile săteşti, au fost conservate şi îmbogățite cu noi elemente, astfel că odată cu fondarea statelor feudale de sine stătătoare, acest sistem a fost însuşit şi sancționat de către stat, devenind principalul izvor de drept timp de mai multe secole.

Aşa se explică faptul că, făcând o comparație între fizionomia instituțiilor clasice ale dreptului roman şi cele ale Legii țării, vom constata o serie de elemente comune, asemănări care uneori merg până la identitate.

b) Se afirmă din secolul al XV-lea, odată cu apariția primelor noastre legiuiri scrise, şi anume pravilele bisericeşti.

Începând din secolul al XVII-lea încep să se adopte şi pravilele feudale laice, având ca obiect de reglementare toate domeniile dreptului privat.

Menționăm:

- Cartea românească de învățătură, adoptată în Moldova în anul 1646;
- Îndreptarea legii, adoptată în Țara Românească în anul 1652;
- Pravilniceasca condică, din Țara Românească - 1780;
- Codul Calimah, din Moldova – 1817;
- Legiuirea Caragea, din Țara Românească – 1818.

Toate aceste legiuiri s-au inspirat, în mod nemijlocit, din izvoarele dreptului bizantin, în mod deosebit din Ecloga (extrase din legi - 726)*,* Epanagoga (colecție juridică - 780)*,* Prohironul*,* Bazilicalele sau legiuirile împărăteşti, adoptate la sfârşitul secolului al IX-lea din ordinul împăratului Leon al VI-lea filosoful. Aceste izvoare de drept bizantin sunt o adaptare a dreptului roman, aşa cum a fost el elaborat în opera legislativă a lui Justinian, la specificul realităților din societatea feudală bizantină.

De aceea, influența dreptului roman asupra dreptului nostru feudal scris s-a realizat prin filieră bizantină, adică prin intermediul dreptului bizantin.

c) Elaborarea Codului civil la 1864

Cu ocazia adoptării codurilor moderne, legislatorii lui Cuza s-au adresat în mod nemijlocit textelor clasice ale dreptului roman, din care au extras toate conceptele, categoriile, principiile şi instituțiile care le-au fost necesare. Această soluție a fost posibilă datorită faptului că legislatorii lui Cuza au găsit în dreptul roman gata elaborate, gata create, toate conceptele care erau necesare în vederea reglementării juridice a relațiilor din statul național român proaspăt creat.

Dreptul privat roman este expresia juridică clasică a relațiilor dintr-o societate întemeiată pe proprietatea privată şi pe producția de mărfuri, astfel încât orice societate, după cum era şi societatea romnească din secolul XIX, bazată pe producția de mărfuri, poate folosi conceptele dreptului roman în formă pură, neadaptate, nemodificate. De acea, Codul civil de la 1864 este în vigoare şi astăzi şi se aplică cu succes, ceea ce explică, dovedeşte vitalitatea excepțională a dreptului roman.

1. 3. Diviziunile dreptului roman

Dreptul roman se divide în drept public şi drept privat.

Dreptul privat roman se subdivide în:

- drept civil (*ius civile*);
- dreptul ginților (*ius gentium*);
- dreptul natural (*ius nature*).

A. Dreptul civil roman se mai numeşte şi drept quiritar (*ius quiritium*) sau drept al cetățenilor romani, care se numeau şi quiriți.

Dreptul civil cuprinde totalitatea normelor juridice ce reglementează relațiile dintre cetățenii romani. Dreptul civil roman avea un caracter exclusivist, deoarece nu era accesibil străinilor. De altfel, în epoca foarte veche, orice străin care venea la Roma cădea automat în sclavie. De aceea, în epoca foarte veche, era de neconceput participarea necetățenilor la viața juridică.

La apariția sa, dreptul civil roman era rigid, greoi şi formalist. Actele juridice erau însoțite de formule solemne, gesturi şi ritualuri. Acest formalism rigid avea menirea, pe de o parte, să facă inaccesibil dreptul civil străinilor, iar pe de altă parte avea menirea de a sublinia cu putere semnificația specială, gravitatea efectelor actelor juridice, cu atât mai mult cu cât în epoca fondării statului roman economia era închisă, naturală, schimbul de bunuri avea caracter accidental, încât şi actele juridice se încheiau foarte rar, erau adevărate evenimente în viața romanilor. Atunci, pentru ca oamenii, cetățenii, să se deprindă de semnificația acestor acte, le-au înconjurat cu acest formalism riguros.

Acest formalism avea şi virtutea de a face distincția dintre manifestările cu caracter juridic şi manifestările sociale fără caracter juridic. În acest fel se făcea uşor distincție între ceea ce ținea de domeniul dreptului şi nedreptului.

Spre sfârşitul Republicii, când producția şi schimbul de mărfuri s-au dezvoltat în ritm alert, vechiul drept civil, rigid şi formalist s-a dovedit inaplicabil, anacronic.

Atunci, pentru că normele dreptului civil roman nu puteau fi modificate fățiş, s-a pus problema adaptării vechiului drept civil la noile realități sociale, iar această adaptare s-a realizat cu deplin succes prin:

- activitatea jurisconsulților, care interpretau creator vechiul drept civil;
- activitatea magistraților judiciari, care au adaptat vechiul drept, l-au modernizat, utilizând mijloace de ordin procedural.

Pe lângă sensul menționat, care este general, conceptul de “drept civil” are şi alte înțelesuri. Astfel, în unele texte, dreptul civil desemnează dreptul izvorât din interpretarea creatoare a jurisconsulților, încât dreptul civil se confundă cu jurisprudența.

În al treilea înţeles, din unele texte, dreptul civil cuprinde întregul drept privat roman, cu excepţia celui care izvorăşte din edictele pretorilor, deci întregul drept, cu excepţia dreptului pretorian.

B. Dreptul ginţilor (*ius gentium*) desemnează totalitatea normelor de drept ce reglementează relaţiile dintre cetăţeni şi peregrini.

Iniţial, străinii nu puteau veni la Roma, deoarece cădeau în sclavie. Aşa cum putem observa, în epoca foarte veche nu s-a pus problema relaţiilor dintre cetăţeni şi peregrini. Dar lucrurile au evoluat în momentul în care economia de schimb s-a dezvoltat. Sub presiunea vieţii economice, romanii au fost nevoiţi să-şi regândească propriile concepţii, încât prin măsuri succesive străinii încep să fie toleraţi la Roma, la început în calitate de oaspeţi, iar mai târziu în calitate de clienţi.

Se numeau oaspeţi acei străini care veneau la Roma 2-3 zile la târguri şi care se puneau sub protecţia unor cetăţeni.

Clienţii erau străinii care veneau la Roma pentru un timp nedeterminat, chiar pentru totdeauna, şi care, de asemenea, se puneau sub protecţia unor cetăţeni.

Într-un stadiu dezvoltat – epoca mijlocie a Republicii – puteau veni la Roma, fără a cădea în sclavie, toţi locuitorii cetăţilor ce au încheiat un tratat de alianţă cu Roma. Locuitorii cetăţilor care au încheiat tratate de alianţă cu Roma se numeau peregrini.

Dreptul ginţilor s-a format, deci, pe terenul relaţiilor comerciale, pentru că peregrinii erau principalii parteneri de comerţ ai romanilor. Tocmai de aceea, actele de drept al ginţilor erau mai evoluate, nu presupuneau condiţiile de formă prevăzute de dreptul civil. Astfel, dacă transmiterea proprietăţii prin acte de drept civil dura zile întregi, conform dreptului ginţilor, proprietatea se putea transmite prin simpla manifestare de voinţă.

Faţă de avantajele dreptului ginţilor, acesta a început să fie utilizat şi în relaţiile dintre cetăţeni, până când, spre sfârşitul epocii postclasice, în vremea împăratului Justinian, dreptul ginţilor a devenit un drept general, asimilând toate instituţiile dreptului civil.

În alt înţeles, în opera lui Titus Livius, dreptul ginţilor desemnează totalitatea normelor de drept care reglementează relaţiile dintre statele cetăţi ale antichităţii, ceea ce în zilele noastre ar corespunde dreptului internaţional public.

În al treilea înţeles, dreptul ginţilor se confundă cu dreptul natural (*ius nature)*.

C. Dreptul natural este definit de către jurisconsulţii clasici romani ca fiind un sistem de norme de drept care se aplică tuturor popoarelor în toate timpurile. Ba mai mult, spune Ulpian, se aplică tuturor vieţuitoarelor. Această concepţie este considerată de romanişti ca fantezistă şi falsă. Fantezistă, pentru că romanii nu cunoşteau sistemele de drept ale tuturor popoarelor,

deoarece nu au venit în contact cu toate popoarele şi falsă, pentru că dreptul nu este un element izolat de contextul social. Dreptul exprimă cerinţe sociale specifice. El dobândeşte o identitate proprie, pe care i-o dă specificul relaţiilor sociale şi politice din fiecare societate.

Astfel că, în realitate, conceptul de "drept natural" are doar o valoare teoretică şi filosofică. De aceea, se consideră că dreptul natural nu are un corespondent nemijlocit în norme juridice, ci el reprezintă acele aspecte care sunt constante în drept, pe când dreptul pozitiv reprezintă aspectul dinamic, schimbător. Potrivit acestei concepţii, dreptul natural nu are un corespondent în viaţa juridică, în sensul că nici un jurisconsult nu a putut indica o normă de drept natural, aceasta întrucât dreptul natural este o abstracţie.

Constatăm, totuşi, că în măsura în care se confundă cu echitatea, dreptul natural dobândeşte un conţinut concret. Aşa cum am văzut în tema anterioară, unii jurisconsulţi clasici – Celsus – confundă dreptul natural cu echitatea. Or echitatea are un conţinut juridic determinabil, întrucât ori de câte ori au adaptat vechile norme la noile realităţi, jurisconsulţii şi magistraţii judiciari au afirmat că vin în întâmpinarea cerinţelor principiului echităţii. În acest fel, echitatea a asigurat permanenta adaptare a vechiului drept civil la noile situaţii de viaţă. Potrivit lui Ulpian *"toţi oamenii sunt egali"*. Aceste principii de drept natural au jucat un rol uriaş în istoria lumii, ideologii revoluţiilor burgheze întemeindu-şi susţinerile pe aceste principii.

Întrebări şi teste

- Ce definiţii au dat romanii dreptului şi ştiinţei dreptului în epoca clasică şi postclasică din care rezultă persistenţa vechii confuzii între drept, morală şi religie.
- Ce şcoală de drept roman a fost fondată în secolul al XIV-lea şi ce finalitate a avut aceasta?
- Prin ce s-a remarcat Şcoala istorică de drept roman creată în secolul al XVI-lea în Franţa?
- Cum a definit Ulpian dreptul public şi dreptul privat?
- Definiţi dreptul privat roman.
- Arătaţi momentele principale în care s-a manifestat pregnant influenţa dreptului roman asupra formării şi evoluţiei dreptului românesc.
- Definiţi: dreptul civil roman, dreptul ginţilor şi dreptul natural.

Capitolul 2. Privire istorică

2. 1. Fondarea Romei

Istoria scrisă a Romei a început în secolul al III-lea î. e. n.. Deci, ce afirmăm despre epoca anterioară secolului al III-lea î. e. n. se bazează pe relatări indirecte, cercetări arheologice, pe tradiție şi pe legendă.

Având în vedere faptul că istoria Romei a fost scrisă la sfârşitul Republicii, când Roma a ajuns la apogeul puterii sale, este firesc ca acei istorici să aureoleze fondarea Romei cu gloria proprie epocii lui August.

În secolul al VIII-lea î. e. n., pe cele şapte coline învecinate Tibrului, existau comunități rurale aflate în stadiul de dezvoltare al patriarhatului. Relațiile dintre aceste comunități au alternat între conflict şi cooperare, pentru ca apoi să fondeze o unitate politică de tipul oraşului-stat (sub influența etruscă şi grecească din sud), care a primit numele de Roma, după denumirea gintei etrusce Rumla.

Istoria Romei a fost periodizată în felul următor:

- Perioada democrației militare (753 î. e. n. până la jumătatea secolului al VI-lea î. e. n., când s-a fondat statul roman);

În evoluția sa, statul roman a îmbrăcat mai multe forme, în funcție de acumulările economice şi sociale, precum şi în funcție de extensiunea statului:

- De la jumătatea secolului al VI-lea î. e. n., când s-a fondat statul, până în anul 509 î. e. n., statul roman a îmbrăcat forma regalității;
- Republica (509 î. e. n. până în anul 27 î. e. n.);
- Imperiul a fost fondat în anul 27 î. e. n. şi cunoaşte, la rândul său, două faze de evoluție:
  - Principatul (27 î. e. n. - 284 e. n.);
  - Dominatul (284 e. n. - 565 e. n.).

2. 2. Epoca prestatală a Romei

A. Structura socială a Romei în epoca prestatală

Roma a fost fondată de trei triburi, numite şi triburi fondatoare: latinii, sabinii şi etruscii (*ramnes, tities, luceres*).

Deşi din punct de vedere etnic populația Romei era eterogenă, din punct de vedere al poziției în această societate, populația era împărțită în două mari grupuri sociale: patricienii şi plebeii.

Patricienii erau membrii celor trei triburi fondatoare, precum şi urmaşii acestora. Erau constituiţi într-o castă socială închisă şi exercitau conducerea socială în condiţiile democraţiei militare.

Plebea era formată din populaţiile vecine supuse de către romani, la care, cu timpul, se adaugă şi comercianţii şi meseriaşii primitivi veniţi la Roma. Cu toate că participau la viaţa economică a cetăţii în calitate de negustori şi meseriaşi primitivi, plebeii nu aveau acces la conducerea socială. Aveau obligaţia de a respecta toate hotărârile luate de către patricieni şi de aceea între cele două grupări s-a declanşat un conflict ce s-a adâncit şi care a dus în final la formarea statului roman.

B. Organizarea conducerii sociale

Factorii de conducere socială au fost în număr de trei:

- *Comitia curiata*;
- regele;
- Senatul.

Populaţia Romei era structurată în trei triburi, 30 de curii şi 300 de ginţi. Fiecare trib era împărţit în 10 curii, iar fiecare curie cuprindea câte 10 ginţi.

Adunarea patricienilor se numea *Comitia curiata*, deoarece fiecare curie dispunea de câte un vot. În fiecare curie, înainte de votul final, se vota pe capete.

În competenţa *Comitiei curiata* intrau:

- alegerea regelui;
- soluţionarea problemelor majore ale cetăţii;
- judecarea celor vinovaţi de crime grave.

Regele era conducătorul militar şi civil al cetăţii, supremul ei conducător şi totodată şeful ei religios. Pentru problemele mai importante convoca Adunarea poporului, care urma a hotărâ asupra lor. Era un simplu şef militar, exercitând în acelaşi timp atribuţii de ordin religios. Avea şi atribuţii de a soluţiona eventualele conflicte ce se puteau declanşa între ginţi.

Senatul era format din şefii ginţilor, cuprindea 300 de persoane (senatori). Era privit ca deţinător al tradiţiilor, era chemat să-l sfătuiască pe rege şi să confirme hotărârile Adunării poporului.

2. 3. Apariţia statului roman. Reformele lui Servius Tullius

Datorită poziţiei inferioare din societate, plebeii au protestat sistematic, ameninţând în repetate rânduri cu secesiunea (plecarea din cetate), fapt ce ar fi dus la dezmembrarea societăţii romane.

Pentru a pune capăt acestui conflict, regele Servius Tullius (575-535 î. e. n.), de origine etruscă, a înfăptuit două reforme:

- socială;
- administrativă.

Prin reforma socială, întreaga populaţie a Romei a fost împărţită, fără a se mai ţine seama de distincţia dintre patricieni şi plebei, în cinci mari categorii sociale, stabilite pe criteriul averii:

- în prima categorie socială erau incluşi toţi cei care deţineau o avere de cel puţin 100000 de sesterţi (20 de iugăre);
- în a doua categorie socială erau incluşi toţi cei care deţineau o avere de cel puţin 75000 de sesterţi (15 de iugăre);
- în a treia categorie socială erau incluşi toţi cei care deţineau o avere de cel puţin 50000 de sesterţi (10 de iugăre);
- în a patra categorie socială erau incluşi toţi cei care deţineau o avere de cel puţin 25000 de sesterţi (5 de iugăre);
- în a cincea categorie socială erau incluşi toţi cei care deţineau o avere de cel puţin 11000 de sesterţi (2 de iugăre).

Aceste categorii sociale au fost apoi împărţite în centurii, care erau în acelaşi timp şi unităţi militare şi unităţi de vot. Aceste centurii nu aveau un număr egal de membri. Astfel, centuriile din prima categorie numărau puţini membri, de ordinul câtorva zeci, pe când centuriile aparţinând ultimelor categorii sociale, a patra şi a cincea, erau formate din câteva sute de persoane. Aşa a fost posibil ca din cele 193 de centurii, prima categorie socială, care era minoritară, să deţină 98 de centurii, deci să deţină majoritatea.

Prin reforma administrativă, întregul teritoriu al Romei a fost împărţit în cartiere, numite şi triburi. Deci, termenul de "trib" era folosit cu înţelesul de unitate administrativ-teritorială.

Servius Tullius a împărţit Roma în patru triburi urbane şi în şaptesprezece triburi rurale (rustice). Cetatea se extinde, cuprinzând pe lângă locuitorii din cetate, şi populaţia din jur. Calitatea de cetăţean decurge nu din calitatea de membru al unei ginţi, ci din faptul de a fi domiciliat într-unul din triburile teritoriale constituite.

După înfăptuirea celor două reforme, dispunem de cele două criteri în virtutea cărora se poate realiza distincţia dintre societatea gentilică şi cea organizată în stat. Este vorba despre criteriul stratificării sociale, realizat prin efectul reformei sociale a lui Servius Tullius, şi criteriul teritorial, realizat prin reforma administrativă.

2. 4. Regalitatea în formă statală

În momentul formării, statul roman a fost îmbrăcat în haina regalității, iar regalitatea, ca formă a statului roman, a durat până în anul 509 î. e. n.

A. Organizarea socială

În această epocă, societatea romană a continuat să fie împărțită în cele două categorii sociale – patricienii şi plebeii – categorii ce au continuat să se afle în conflict, ce fusese generat de factori economici, politici şi juridici.

Astfel:

- în plan economic toate pământurile cucerite de la duşmani treceau în proprietatea statului cu titlu de *ager publicus* şi erau date spre folosință numai patricienilor. Plebeii nu aveau acces la aceste pământuri.
- în plan politic, după reforma lui Servius Tullius, plebeii au obținut accesul la lucrările *Comitiei centuriata*, dar alături de *Comitia centuriata* continua să-şi desfăşoare lucrările şi *Comitia curiata*, la care plebeii nu aveau acces;
- în plan juridic, normele de drept roman erau aplicabile numai în forma obiceiului juridic (forma nescrisă), dar acele obiceiuri juridice erau ținute în secret de către pontifi (preoții păgâni romani), care pretindeau că le dețin de la zei.

Pontifii erau aleşi numai dintre patricieni. Dacă se declanşa un conflict între un patrician şi un plebeu, părțile se adresau pontifilor, pentru a afla de la aceştia care este reglementarea juridică în acea materie, dar pontifii erau tentați să dea răspunsuri favorabile patricienilor.

Nu erau permise căsătoriile între patricieni şi plebei.

În această epocă – a regalității – pe lângă aceste două categorii, apar şi sclavii.

Sclavia avea în acea perioadă caracter patriarhal sau domestic, în sensul că sclavii erau tratați ca membri inferiori ai familiei romane, iar activitatea economică nu se întemeia pe munca lor, ci pe munca oamenilor liberi.

Proveniți din prizonierii de război sau din aservirea datornicilor, sclavii erau folosiți la muncile agricole, la creşterea animalelor, precum şi la alte îndeletniciri. Socotiți membri inferiori ai familiei, ei participau la ritualurile religioase şi la mai toate evenimentele familiale.

B. Organizarea statului

Din punct de vedere politic, Roma a fost condusă de trei factori constituționali:

- Adunările poporului;
- regele;
- Senatul.

Adunările poporului erau în număr de două:

- *Comitia centuriata*, creată prin reforma lui Servius Tullius;

- *Comitia curiata*, ce a supravieţuit şi după fondarea statului.

Comitia centuriata avea cele mai importante prerogative. Exercita atribuţiuni de ordin legislativ, electiv şi judecătoresc. Această adunare se numea *Comitia centuriata*, deoarece unitatea de vot era centuria.

Comitia centuriata:

- hotăra asupra celor mai importante probleme care priveau viaţa cetăţii;
- declara război;
- încheia pacea;
- acorda cetăţenia romană;
- alegea dregătorii cetăţii;
- se pronunţa în calitate de instanţă de apel în cazurile de condamnare la moarte a cetăţenilor.

Comitia curiata îndeplinea un rol secundar, în special în domeniul dreptului privat.

Regele s-a transformat, după fondarea statului, dintr-un simplu şef militar într-un veritabil şef de stat, căci exercita atribuţiuni de ordin militar, administrativ, judecătoresc şi religios, în calitate de şef al religiei păgâne romane.

Senatul s-a transformat într-un organism de stat. Exercita numai un rol consultativ, doar în sensul că hotărârile sale nu erau obligatorii pentru rege. De asemenea, aproba hotărârile adunărilor poporului.

2. 5. Republica

S-a fondat în anul 509 î. e. n., an în care regele Tarquinius Superbus este izgonit în urma conspiraţiei lui Brutus şi Collatinus.

Dacă în momentul fondării Republicii, Roma era o cetate oarecare în partea centrală a Italiei, spre sfârşitul Republicii ea a devenit centrul celui mai puternic stat al antichităţii, deoarece în virtutea spiritului său expansionist şi în virtutea vocaţiei sale organizatorice, Roma a supus unul după altul popoarele lumii mediteraneene, care a devenit un lac roman.

În vremea domniei lui August, Imperiul Roman se întindea din Gibraltar până în Munţii Caucaz, din nordul Africii până la Marea Baltică.

A. Structura socială

În epoca Republicii distincţia între patricieni şi plebei s-a menţinut până în secolul al III-lea î. e. n., când cele două categorii sociale s-au nivelat. Aceasta, pe de o parte, datorită protestelor vehemente ale plebei, pe de altă parte, datorită concesiilor succesive făcute de către patricieni.

Ginţile, ca forme de organizare specifice patricienilor, s-au dizolvat. Astfel că la sfârşitul secolului al III-lea î. e. n. nu mai existau criterii clare pentru a realiza distincţia dintre plebei şi patricieni.

În condiţiile dezvoltării economiei de schimb, în condiţiile declanşării unei veritabile revoluţii economice, au apărut noi categorii sociale:

- cavalerii;
- nobilii.

Cavalerii erau cei îmbogăţiţi de pe urma activităţii comerciale şi cămătăreşti. Reprezentau spiritul novator, ei promovau relaţii financiare, comerciale dintre cele mai complexe şi de aceea erau interesaţi în introducerea unui sistem politic centralizat, în măsură să asigure ordinea atât de necesară pentru buna desfăşurare a operaţiunilor comerciale.

Nobilii proveneau din rândul magistraţilor sau al urmaşilor acestora. Fiind implicaţi în mod nemijlocit în conducerea statului, nobilimea promova forma de stat republicană şi pretindea că acţionează în spiritul tradiţiilor poporului roman.

Iată de ce între cele două categorii s-a declanşat un conflict, ce s-a adâncit tot mai mult până a degenerat în cele patru războaie civile, care s-au desfăşurat în secolul I î. e. n., la sfârşitul cărora, prin victoria reprezentanţilor cavalerilor, Republica a fost înlăturată şi s-a fondat Imperiul.

Proletarii alcătuiau o categorie socială formată în epoca Republicii. Denumirea de "proletar" vine de la *"proles",* care avea înţelesul de copii în latina veche, în sensul că proletarii erau oameni săraci care nu aveau altă avere decât copiii, care făceau parte din patrimoniul şefului de familie, putând fi vânduţi sau închiriaţi.

În cursul războaielor de expansiune, în condiţiile contractării unor împrumuturi cămătăreşti, majoritatea micilor producători şi agricultori se ruinează şi pleacă într-un adevărat exod către Roma, unde trăiau ca o masă parazitară pe seama statului în baza unor distribuiri periodice de bani sau alimente. Întrucât proletarii erau cetăţeni romani, aveau drept de vot, iar voturile lor puteau fi cumpărate, astfel încât la un moment dat puteau hotărî şi în privinţa alegerii magistraţilor, în privinţa adoptării unor legi, fapt ce l-a îndreptăţit pe Cezar să afirme că aceşti proletari, care puteau fi manevraţi de către cei bogaţi în orice sens, au dus la prăbuşirea Republicii romane, la transformarea ei într-o formă fără fond.

Sclavia atinge, în epoca Republicii, stadiul clasic al dezvoltării sale întrucât producţia materială, viaţa economică se întemeiază în principal pe munca sclavilor, iar munca liberă tinde să treacă la periferia societăţii.

În urma războaielor de cucerire, creşte numărul sclavilor. Aceştia erau foarte ieftini. Îndeplineau muncile grele în agicultură, meserii. Uneori erau chiar medici, secretari, învăţători. Mulţi dintre aceştia lucrau în lanţuri, iar noaptea erau închişi în închisoarea stăpânului.

B. Organizarea de stat

Din punct de vedere politic, în epoca Republicii, factorii constituţionali au fost:

- Adunările poporului;
- Senatul;
- magistraţii.

Adunările populare au fost în număr de patru:

- *Comitia centuriată*;
- *Comitia curiata*;
- *Concilium plebis*;
- *Comitia tributa*.

Comitia centuriată continua să-şi exercite vechile atribuţii legislative, elective şi judecătoreşti.

În anul 241 î. e. n. s-a înfăptuit o reformă prin care s-a modificat structura acestora. Fiecare trib era împărţit în cinci clase, apoi fiecare clasă în centurii. În total se ajungea la 373 de centurii. În anul 220 î. e. n. fiecare din cele cinci categorii sociale cuprindea câte 70 de centurii. Prin mecanismul de vot a crescut rolul păturii mijlocii. Iniţial, votarea se făcea în mod public, iar mai apoi în secret.

În competenţa acestei adunări intrau: votarea legilor, judecarea infracţiunilor politice pedepsite cu moartea, alegerea magistraţilor, măsuri pentru pace şi război, cerceta şi judeca plângerile împotriva magistraţilor.

Comitia curiata îşi restrânge sfera de activitate, încât spre sfârşitul secolului al III-lea î. e. n., odată cu destrămarea ginţilor, şi-a pierdut orice importanţă şi, practic, nu s-a mai reunit.

Concilium plebis (adunarea plebei) adopta, iniţial, hotărâri obligatorii numai pentru plebei. Odată cu adoptarea legii Hortensia, în anul 287 î. e. n., hotărârile Adunării plebeiene devin obligatorii şi pentru patricieni, astfel încât patricienii încep şi ei să frecventeze lucrările acestei adunări. Din acest moment, *Concilium plebis* se transformă în *Comitia tributa.*

Comitia tributa constituia adunarea întregii populaţii a Romei, organizată pe triburi, în număr de 35, fiecare trib dispunând de câte un vot. Avea atribuţii legislative, elective şi judiciare. Rolul ei creşte spre sfârşitul Republicii, în dauna *Comitiei centuriate*, care treptat îşi restrânge competenţa.

Senatul a deţinut locul central în viaţa politică a Romei, în sensul că dirija politica externă, administra provinciile, administra tezaurul public, asigura respectarea tradiţiilor şi moravurilor poporului roman. Strict formal, Senatul nu putea adopta norme juridice, dar legile votate de către popor nu puteau intra în vigoare fără a fi ratificate de către Senat şi de aceea, ori de câte ori propuneau vreun proiect de lege, magistraţii consultau Senatul, pentru a nu veni în conflict cu voinţa acestuia.

Magistraţii erau înalţi demnitari ai statului, învestiţi cu atribuţii militare, administrative şi judiciare.

Magistraturile romane au apărut treptat, într-o anumită succesiune, pe fondul conflictului dintre patricieni şi plebei.

Magistraturile romane nu erau constituite într-un sistem ierarhic. Totuşi, unele dintre acestea erau considerate a fi mai importante, deoarece unii dintre magistraţi se bucurau de:

- *imperium;*
- pe când alţii se bucurau numai de *potestas*.

Imperium cuprinde dreptul de a comanda armata, de a convoca poporul în adunări, precum şi puterea judecătorească (civilă, penală, administrativă). Se bucurau de *imperium* consulii, pretorii şi dictatorii.

Potestas desemna numai dreptul de a administra. De *potestas* se bucurau questorii, cenzorii, edilii şi tribunii plebei.

Magistraturile prezintă unele trăsături comune:

- sunt eligibile – magistraţii sunt aleşi;
- sunt colegiale, în sensul că aceeaşi magistratură este exercitată de mai multe persoane (două, trei, chiar şi zece persoane);
- sunt onorifice – magistraţii nu sunt plătiţi pentru activitatea desfăşurată;
- sunt temporare – de regulă, magistraţii erau aleşi pe timp de un an.

Consulatul a fost cea dintâi magistratură romană, întrucât după alungarea ultimului rege, întreaga putere laică în stat a fost preluată de către doi consuli, care erau aleşi de către *Comitia centuriata*.

Aceştia au preluat toate atribuţiile laice ale foştilor regi, de vreme ce comandau armata, conduceau administraţia, erau judecători supremi, îi numeau şi îi revocau pe senatori.

Tribunatul plebei a fost creat în anul 494 î. e. n. Tribunii plebei exercitau dreptul de veto sau *ius auxilii et intercessionis*, în virtutea căruia puteau anula orice act juridic, de natură a aduce vreo atingere intereselor plebei.

Cenzura a apărut, probabil, în anul 443 î. e. n. Cenzorii, iniţial, efectuau recensământul persoanelor şi bunurilor din cinci în cinci ani, în vederea stabilirii impozitelor. Totodată, sub conducerea Senatului, supravegheau respectarea tradiţiilor şi moravurilor de către cetăţeni. Spre sfârşitul secolului al IV-lea î. e. n. , mai exact în anul 312, cenzorii au preluat de la consuli dreptul de a-i numi şi de a-i revoca pe senatori.

Pretura a fost creată în anul 367 î. e. n. A fost cea mai importantă magistratură judiciară, deoarece pretorii erau aceia care organizau judecarea proceselor şi, prin utilizarea unor mijloace procedurale, sancţionau noi drepturi subiective şi prin aceasta extindeau sfera de reglementare juridică.

Iniţial, numai patricienii au avut acces la pretură, însă începând din anul 337 î. e. n. plebeii au dobândit şi ei dreptul de a fi aleşi pretori.

Până în anul 242 î. e. n. pretorii organizau numai procesele dintre cetăţeni, deoarece până în anul 242 numai cetăţenii aveau acces la justiţia romană. Iată de ce s-au numit pretori urbani, căci organizau procesele dintre cetăţeni.

Din anul 242 î. e. n. se organizează pretura peregrină, pretorii peregrini fiind cei care organizau procesele dintre cetăţeni şi peregrini.

Questorii erau împuterniciţi să organizeze vânzarea bunurilor statului roman către persoane particulare şi administrau tezaurul public şi arhivele statului sub supravegherea Senatului.

Edilii curuli supravegheau organizarea şi funcţionarea pieţelor, aveau în grijă poliţia oraşului şi organizarea spectacolelor. Tot ei erau cei care asigurau aprovizionarea Romei şi organizau procesele în legătură cu actele juridice încheiate în târguri.

Dictatura era o magistratură cu caracter excepţional. În situaţii cu totul excepţionale, când Roma era ameninţată de grave pericole din interior sau exterior, se suspendau pe termen de şase luni toate magistraturile şi se alegea un dictator, (era numit de către consuli la ordinul Senatului), care era învestit cu puteri nelimitate. Dacă după expirarea termenului de şase luni pericolul nu era îndepărtat, dictatorul putea fi reales pe un nou termen de şase luni.

2. 6. Imperiul

A. Principatul

Prin efectul războaielor civile s-a ajuns la instaurarea imperiului în anul 27 î. e. n.

De fapt, Cezar a încercat să introducă făţiş sistemul monarhic, dar încercarea sa nu a reuşit. Însă nepotul şi fiul său adoptiv, Caius Octavianus, a recurs la o formulă ocolită. În fapt, el a fondat imperiul, dar în aparenţă el a păstrat vechile instituţii republicane. De aceea, nu întâmplător unii

istorici afirmă că Octavian este "salvatorul Republicii", iar alţii că este "fondatorul imperiului". Şi unii şi alţii au dreptate.

Pentru a menaja susceptibilitățiler poporului şi ale Senatului, Octavian a permis funcționarea tuturor magistraturilor tradiționale, dar şi-a asumat după câteva reforme succesive, calitatea de consul şi calitatea de tribun pe viață.

El deținea, deci, pe viață, două magistraturi:

- în calitate de consul putea comanda armata şi convoca poporul;
- în calitate de tribun putea anula orice act care emana de la alți magistrați.

Din anul 12 î. e. n. dopândeşte şi calitatea de *pontifex maximus*.

Pe această cale, Octavian conducea ca un autocrat, cu puteri nelimitate, dar, formal, vechiul sistem continua să funcționeze.

În realitate, Octavian s-a autointitulat *Imperator Caesar Augusti*.

Imperator însemna conducător victorios al legiunilor romane.

Caesar însemna urmaş al lui Caius Iulius Caesar.

Augustus avea înțelesul de sfânt, demn de a fi venerat.

a) Organizarea socială

În această perioadă apar mutații profunde în structurile sociale romane. Ia amploare fenomenul formării latifundiilor, care are drept consecință sărăcirea masivă a unei mari părți a populației.

Polii opuşi ai societății erau, pe de o parte, ***humiliores*** (cei săraci), iar pe de altă parte, ***honestiores*** (cei bogați, cei onorabili). Se acredita ideea că numai cei bogați se puteau înfățişa ca onorabili în fața dreptului, deci mai demni de a fi crezuți.

După moartea împăratului Traian, Imperiul Roman abordează o politică externă defensivă, tinde să decadă **fenomenul sclavagismului**, numărul sclavilor este într-o continuă descreştere, lucru ce conduce la apariția unei noi categorii sociale, şi anume cea a colonilor.

Colonii erau oameni liberi care luau în arendă pământuri de la marii latifundiari pentru a le exploata, plătind în schimb, annual, fie o sumă de bani, fie o parte din recoltă, de regulă o treime.

Fenomenul colonatului se accentuează, astfel încât prin *lex a maioribus constituta* (lege moştenită din bătrâni) este creat colonatul servaj, în baza căruia erau alipiți solului ce îl lucrau, putând fi înstrăinați odată cu acesta. Formal, colonii servi rămâneau oameni liberi, putând deține o proprietate, putând lăsa o moştenire, putându-se căsători valabil. În realitate, aceştia erau tratați precum sclavii.

b) Organizarea politică

În perioada Principatului, organizarea politică cunoaşte modificări semnificative. Principele tinde să se manifeste în mod autocrat, menţinând aparenţa instituţiilor republicane.

Din punct de vedere formal, puterea era exercită de către: împărat, Senat şi magistraţi.

- În practică se asigura întâietate **împăratului**. Împăratul era primul dintre cetăţeni (*princeps*), de unde şi numele de *Principatus*, dat noii forme de guvernământ.

Structurile politice vechi se menţin, conţinutul competenţelor acestora fiind, cu timpul, limitate.

- **Senatul**, din punct de vedere formanl, are o competenţă sporită, însă, în fapt, puterea sa era limitată voinţei imperiale.
- **Magistraturile**. Pretura se menţine, însă după codificarea edictului pretorului, acesta pierde posibilitatea de a introduce în edict noi norme de drept. Edilitatea, cenzura şi questura se menţin, dar devin magistraturi tot mai goale de conţinut.

Au fost create noi magistraturi:

- ***praefectus praetorio*** (prefectul pretoriului) – era comandantul gărzilor imperiale; a dobândit apoi atribuţii comparabile cu cele ale şefilor de guverne;
- ***praefectus annonae*** – asigura aprovizionarea Romei;
- ***praefectus urbi*** – era şeful poliţiei Romei;
- ***legati augusti pro praetore*** – îndeplinea funcţia de guvernator al unei provincii imperiale.

B. Dominatul

a) Organizarea socială

În epoca Dominatului, evoluţia structurilor sociale continuă. Marii latifundiari se constituie în caste închise şi ereditare, cu cetăţi şi armate proprii, care în multe cazuri sfidau puterea imperială. Aceştia prefigurau nobilimea feudală de mai târziu.

Populaţia cunoaşte un masiv fenomen de pauperizare, ca urmare a dezvoltării marilor latifundii.

Polii opuşi ai societăţii se numeau acum:

- ***humiliores*** (cei săraci);
- ***potentiores*** (cei puternici) – această categorie era formată din familia imperială, aristocraţia senatorială (nobilii), cavalerii.

Sclavia decade şi mai mult, iar prizonierii de război nu mai sunt transformaţi în sclavi, ci în coloni servi. Se ajunge la generalizarea colonatului servaj, forţa de muncă robită nemaifiind rentabilă.

b) Organizarea politică

Conducătorul statului este denumit "*dominus et deus*" (stăpân şi zeu), întrucât persoana sa devine sacrosantă, divină; este un monarh cu puteri absolute, dispunând după voie de viaţa şi de avutul supuşilor. Relaţiile dintre împărat şi supuşi sunt acelea dintre stăpâni şi sclavi. Se încearcă introducerea unui cult unic în întregul stat, proclamând ca zeu suprem soarele, iar pe împărat împuternicitul său pe pământ.

Structurile politice clasice sunt total golite de conţinut în această epocă, locul lor fiind ocupat de noi organe de conducere, alcătuite dintr-o castă, de funcţionari, ce îşi desfăşura activitatea în jurul împăratului.

În cadrul acestei caste, erau două categorii de funcţionari: *dignitates* şi *officia*, după cum funcţiile pe care le exercitau erau mai mult sau mai puţin importante

Senatul este înlocuit cu un Sfat imperial (*Consistorium principis*), alcătuit din oameni de încredere ai împăratului, care îi urmau directivele. Începând cu împăratul Constantin (306-337 e. n.), imperiul are două senate: unul la Roma, altul la Constantinopol. Primul va dispare odată cu căderea capitalei. Justinian transformă Senatul într-un Consiliu de ilustres.

După moartea lui Teodosiu I (395 e. n.), Imperiul roman se împarte în Imperiul Roman de apus şi Imperiul roman de Răsărit.

Imperiul roman de răsărit a existat până în anul 565 e. n., moment în care se transformă în Imperiul Bizantin, în care instituţiile politice şi juridice de tip sclavagist au fost înlocuite cu unele de tip feudal, iar limba latină a fost înlocuită cu limba greacă.

Imperiul roman de apus a dăinuit până în anul 476 e. n., ocazie cu care ultimul său conducător, Romulus Augustulus, a fost detronat de către Odoacru, conducătorul triburilor de heruli.

2. 7. Epocile dreptului privat roman

Istoria dreptului privat roman este periodizată de către cei mai mulţi autori în trei epoci:

- Epoca veche – a dăinuit de la mijlocul secolului al VI-lea î. e. n. până în anul 27 î. e. n.; este corespunzătoare epocii regalităţii şi republicii;
- Epoca clasică – a dăinuit din anul 27 î. e. n. până în anul 284 e. n.; corespunde primei faze a imperiului, şi anume principatul;

- Epoca postclasică – a dăinuit din anul 284 e. n. până în anul 565 e. n.; corespunde dominatului.

Întrebări şi teste

- Când a fost fondată Roma şi care au fost cele trei triburi fondatoare?
- Cine erau patricienii şi cine erau plebeii?
- Prin ce reforme a fost fondat statul roman?
- Care au fost factorii de conducere ai societății în perioada regalității?
- Care au fost factorii de conducere ai societății în perioada Republicii?
- Care magistrați au fost învestiți cu *imperium*:
  a) consulii;
  b) cenzorii;
  c) tribunii plebei?
- Ce noi magistraturi au fost create în perioada principatului?
- Arătați epocile dreptului roman.

PARTEA I

IZVOARELE DREPTULUI PRIVAT ROMAN

Capitolul 1. Formele de exprimare ale dreptului privat roman

1. 1. Noțiunea de izvor al dreptului

Are mai multe înțelesuri:

- în sens material, noțiunea de izvor de drept desemnează totalitatea relațiilor materiale de existență ce determină într-o societate dată o anumită reglementare juridică;
- în alt sens, de sursă de cunoaştere a dreptului, desemnează documentele în baza cărora puteam cunoaşte normele şi instituțiile specifice unui sistem de drept;
- în sens formal, desemnează acele forme de exprimare ale dreptului, în virtutea cărora normele de conduită capătă valoare de normă juridică şi devin astfel obligatorii.

Acest ultim sens ne interesează în abordarea dreptului roman. Din acest punct de vedere, reglementarea juridică a relațiilor sociale din societatea romană s-a realizat în decursul evoluției acesteia prin izvoare variate.

Astfel, în prima parte a epocii vechi, erau izvoare ale dreptului obiceiul şi legea. Către sfârşitul acestei epoci li se adaugă edictele magistraților şi jurisprudența.

În epoca clasică apar ca izvore ale dreptului şi senatusconsultele şi constituțiunile imperiale.

În epoca postclasică, din rândul izvoarelor dreptului rămân numai constituțiunile imperiale şi obiceiul.

1. 2. Obiceiul

Este constituit din acele reguli nescrise care, aplicate continuu şi îndelungat, capătă forță juridică.

Obiceiul este cel mai vechi izvor de drept şi s-a format în procesul trecerii de la societatea gentilică la cea organizată politic în stat, exprimând interesele tuturor membrilor societății şi fiind respectat de bună-voie.

După apariția statului, fizionomia obiceiului se schimnbă, în sensul că numai acele obiceiuri convenabile şi utile intereselor dominante capătă sancțiune juridică şi sunt impuse prin forța de constrângere a statului. Alături de vechile obiceiuri, selectate prin această prismă, apar şi obiceiuri juridice noi, adecvate noilor relații sociale, economice şi politice.

Timp de un secol de la fondarea statului roman, obiceiul a reprezentat singurul izvor de drept.

Obiceiurile juridice erau ținute în secret de către pontifi (preoți ai cultului păgân roman), care pretindeau că acestea le-au fost încredințate de către zei. Pontifii erau însă exponenții intereselor aristocrației sclavagiste, iar, în procesul de interpretare a obiceiului, săvârşeau deliberat o confuzie între normele de drept şi cele religioase, între *iure* şi *fas*, pentru a putea impune astfel prin constrângere fizică şi religioasă voința categoriei din care ei înşişi făceau parte.

În contextul evoluției societății romane şi în cel al apariției actelor normative, vechiul obicei, rigid şi formalist, îşi pierde treptat importanța, fără a dispare însă cu totul.

Jurisconsultul Salvius Iulianus a arătat că obiceiul reprezintă voința comună a poporului şi că are o funcție abrogatoare. Această afirmație nu poate fi susținută în prima sa parte, în care se arată că poporul dictează prin voința sa regulile de conviețuire socială, dar referirea la funcția socială a obiceiului este valabilă.

În epoca postclasică, în contextul decăderii producției de mărfuri, a revenirii la practicile economiei naturale şi a descompunerii treptate a statului, obiceiul îşi recapătă importanța sa de odinioară.

1. 3. Legea

A. Legea. În anul 451 î. e. n. a fost adoptată cea mai importantă lege romană, Legea celor XII Table. Aceasta reprezintă rezultatul luptei susținute a plebeilor pentru divulgarea dreptului, ce fusese până atunci ținut în secret de către pontifi. Această pretenție era cu atât mai legitimă cu cât prin nedivulgarea dreptului, pontifii creau posibilitatea ca, în caz de litigii între patricieni şi plebei, să dea soluții favorabile patricienilor.

Prin cuvântul *"lex"* (lege) romani desemnau o convenție obligatorie între părți. Când această convenție intervenea între două, persoane, cuvântul "*lex*" avea înțelesul de contract, iar când intervenea între magistrat şi popor, avea înțelesul de lege, ca formă de exprimare a dreptului.

Procedura de adoptare a legilor romane cunoaşte mai multe etape:

- în prim etapă, magistratul publica prin edictul său conținutul legii;
- apoi poporul, întrunit în adunări ad-hoc, dezbătea acest proiect;
- după 24 de zile, poporul, întrunit în comiții, se pronunța asupra proiectului;

Dacă poporul era de acord cu proiectul de lege, pronunța *uti rogas*, iar dacă nu era de acord pronunța *antiquo*.

Nu puteau fi aduse amendamente proiectului de lege. Acesta putea fi ori adoptat, ori respins în bloc.

- după votarea legii, ultima etapă o reprezenta ratificarea din partea Senatului roman, care, cu această ocazie, verifica dacă proiectele votate corespundeau sau nu intereselor aristocraţiei sclavagiste, în caz contrar acestea urmând a fi infirmate. În acest mod Senatul participa la activitatea de legiferare.

Structura legii. Legea cuprindea trei părţi: *praescriptio*, *rogatio* şi *sanctio.*

În *praescriptio* se trecea numele magistratului care a elaborat legea, numele comiţiilor care au votat legea, data şi locul votării.

Rogatio cuprindea textul propriu-zis al legii, împărţit în capitole şi paragrafe.

Sanctio cuprindea consecinţele nerespectării dispoziţiilor din *rogatio*.

După natura sancţiunii, legile se clasificau în trei categorii:

- *leges perfectae;*
- *leges imperfectae;*
- *leges minus quam perfectae.*

Leges perfectae erau acele legi care în *sanctio* prevedeau că orice act făcut în contra dispoziţiilor din *rogatio* va fi anulat.

Leges minus quam perfectae erau acele legi care conţineau anumite dispoziţii, în virtutea cărora actul întocmit în contra legii rămânea valabil, dar autorul său urma a fi pedepsit, de regulă, cu o amendă.

Leges imperfectae nu prevedeau nici o sancţiune pentru încălcarea dispoziţiilor din *rogatio*.

B. Legea celor XII Table. A apărut pe fondul conflictului dintre patricieni şi plebei, care cereau publicarea dreptului. Timp de zece ani, plebea l-a ales tribun pe Terentilius Arsa, care a cerut invariabil sistematizarea şi publicarea dreptului cutumiar. În cele din urmă, în anuil 451 î. e. n. patriciatul a cedat şi a fost formată o comisie compusă din zece persoane, care a redactat normele de drept şi le-a publicat în Forum pe zece table de lemn. Această comisie este cunoscută sub denumirea de *"decemviri legibus scribundis"* (cei 10 bărbaţi care să scrie). La protestele plebei, nemulţumită de faptul că din comisie nu făcea parte nici un plebeu şi că, în consecinţă, dispoziţiile erau defavorabile plebeilor, a fost instituită o nouă comisie, în componenţa căreia intrau şi cinci plebei, şi care, în anul 449 î. e. n. a publicat o nouă lege, pe doisprezece table de bronz.

Legea celor XII Table cuprindea codificarea vechiului drept cutumiar. Conţine atât dispoziţii de drept public, cât şi de drept privat, constituind un adevărat cod.

Cicero spunea despre Legea celor XII Table că reprezintă izvorul tuturor legilor.

Legea celor XII Table reglementa în amănunt regimul bunurilor şi, în special, proprietatea asupra solului.

Un loc important îl ocupă reglementarea proprietăţii quiritare, care reprezenta forma juridică de organizare a proprietăţii private în epoca veche a dreptului roman. Potrivit dispoziţiilor legii, proprietatea quiritară, "*dominium ex iure quiritium*" (stăpân e dreptul quiritar) reprezenta o instituţie închisă, inaccesibilă peregrinilor. Purta doar asupra obiectelor romane şi nu putea fi transmisă decât prin moduri de dobândire ce intrau în sfera dreptului quiritar.

În ce priveşte materia obligaţiilor, Legea celor XII Table cuprinde puţine reglementări, menţionând un singur contract (*sponsio*). Explicaţia acestui fapt constă din aceea că, la acea epocă, economia romană avea un caracter natural, închis, în cadrul ei schimburile de mărfuri fiind accidentale.

În privinţa organizării familiei, se întemeia pe ideea de putere exercitată de către *pater familias* asupra bunurilor şi persoanelor care alcătuiau familia sa. De asemenea, dispoziţiile Legii celor XII Table interziceau căsătoriile dintre patricieni şi plebei.

Procedura de judecată era greoaie şi primitivă, iar judecarea unui proces presupunea forme solemne, a căror nerespectare întocmai era grav sancţionată.

Omul liber, prins în flagrant delict de furt va fi ucis. Existau cazuri speciale, când omul liber putea plăti o sumă de bani sau era bătut şi vândut ca sclav. Sclavii, pentru aceste fapte, erau mai întâi bătuţi şi apoi ucişi.

Textul Legii celor XII Table nu s-a păstrat, tablele de bronz fiind distruse în anul 390 î. e. n., cu prilejul incendierii Romei de către gali. Dar Legea celor XII Table s-a imprimat pentru totdeauna în conştiinţa poporului roman, fiind considerată simbol al spiritualităţii sale. În acest sens, Cicero spunea, la patru secole după publicarea legii, că memorarea acesteia constituia o lecţie obligatorie pentru elevi, o *"carmen necesarium"* .

Legea celor XII Table reprezintă o creaţie originală, neinspirată, după cum au afirmat unii, după dreptul grec, întrucât prin dispoziţiile sale ea reflectă în mod fidel condiţiile sociale şi economice de la jumătatea secolului al V-lea î. e. n., fiind un produs autentic roman.

Această lege nu a fost niciodată abrogată, fiind în vigoare vreme de unsprezece secole.

Către sfârşitul Republicii şi începutul Imperiului dispoziţiile sale au devenit inaplicabile.

1. 4. Edictele magistraţilor

La intrarea în funcţie, magistraţii romani beneficiau de *ius edicendi*, adică de dreptul de a publica un edict prin care arătau cum înţeleg să-şi exercite funcţiile şi ce mijloace juridice vor utiliza în acest scop. Edictul publicat era valabil vreme de un an, adică atâta timp cât dura magistratura.

La origine, aceste edicte au fost formulate oral, de unde şi etimologia cuvântului, care provine de la "*ex dicere*", care are înţelesul de a spune. Dar, ulterior, începând cu secolul al III-

lea î. e. n., ele au fost afişate în Forum pe table din lemn vopsite în alb, ce purtau numele de *album*.

În afara edictelor valabile pe timpul exercitării funcţiilor, mai erau şi edicte ocazionale, date cu prilejul unor sărbători sau evenimente publice.

Edictele valabile pe întreaga durată a magistraturii se numeau perpetue (*edicta perpetua*), pe când cele ocazionale se numeau neprevăzute (*edicta repentina*).

Edictele care prezintă cea mai mare importanţă sunt edictele pretorilor, care erau cei mai importanţi magistraţi judiciari romani. Prin intermediul acestor edicte pretorii puneau la dispoziţia persoanelor interesate mijloacele procedurale necesare, pentru ca acestea să-şi poată valorifica drepturile în justiţie.

În condiţiile în care, spre sfârşitul epocii vechi, dreptul quiritar, rigid şi formalist, care devenise inaplicabil, pretorii au putut desfăşura o activitate cu caracter pregnant creator. Ori de câte ori descopereau că dreptul civil nu oferea mijloace necesare deducerii în justiţie a unor pretenţii legitime, pretorii creeau prin intermediul edictului mijloace procedurale noi, sancţionând pe cale procedurală noi drepturi. În acest fel, activitatea pretorului a devenit creatoare prin adaptarea vechilor instituţii ale dreptului civil la noile realităţi economice şi sociale, ajungându-se astfel la unele instituţii juridice noi.

Dreptul astfel creat a fost denumit drept pretorian.

La expirarea perioadei de un an, când înceta funcţia magistratului ales, edictul pretorului îşi înceta valabilitatea, căci începea mandatul unui nou pretor.

În practică, noul pretor prelua în edictul său dispoziţiile utile din vechiul edict. Astfel, cu timpul, unele instituţii au ajuns să se statornicească în mod definitiv în edictele pretorilor.

Din această cauză, fizionomia edictului pretorului se compune din două părţi:

- o parte veche, *edictum vetus* sau *translaticium*, moştenită, ce cuprindea dispoziţiile preluate din edictele altor pretori;
- o parte nouă, *edictum novum* sau *pars nova*.

În perioada Principatului, împăratul Hadrian (117-138 e. n.) a ordonat jursiconsultului Salvius Iulianus să redacteze edictul pretorului într-o formă definitivă. Prin urmare, a fost creat un edict permanent, numit *edictum perpetuum*¸ de la care pretorii nu s-au mai putut abate. Din acest moment, pretorii nu au mai putut desfăşura o activitate creatoare. Aceştia, la intrarea în funcţie, puteau cel mult să propună spre aplicare *edictum perpetuum*.

Motivaţia redactării edictului perpetuu a fost sprijinită formal pe ideea că în decursul timpului, edictul pretorului ar fi ajuns la o formă perfectă, nemaifiind necesare îmbunătăţiri. În

realitate, prin această măsură, Hadrian a dorit să limiteze activitatea pretorului, care, în noile condiții, putea constitui un impediment pentru voința imperială.

Deşi textul edictului perpetuu nu ne-a parvenit, el a fost reconstituit la sfârşitul secolului al XIX-lea de către Otto Lenel, care a arătat că edictul perpetuu cuprindea patru părți:

- Partea I – Organizarea proceselor;
- Partea a II-a – Mijloace procedurale de drept civil;
- Partea a III-a – Mijloace procedurale de drept pretorian;
- Partea a IV-a – Executarea sentințelor.

1. 5. Raportul dintre dreptul civil şi dreptul pretorian

Într-un text roman (Gaius - *Digeste*) se afirma "*pretor ius facere non potest*" (pretorul nu poate crea drept).

Pe de altă parte, într-un alt text clasic (Marcian - *Digeste*) se arăta că *"ius praetorium este viva vox iuris civilis"* (dreptul pretorian este vocea vie a dreptului civil).

Aparent, cele două texte se contrazic. În realitate, ele se susțin şi se completează reciproc. Aceasta întrucât afirmația potrivit căreia pretorul nu poate creea drept trebuie interpretată în sensul că pretorul nu poate crea drept civil, dreptul civil fiind creația poporului constituit în adunări. Dar pretorul poate influența prin mijloace procedurale linia de evoluție a dreptului civil, astfel încât, prin mijloace indirecte pretorul crează noi instituții juridice, toate deduse, extrase din dreptul civil. Această activitate cu caracter creator a pretorului ne este clar înfățişată într-un text celebru cuprins în *Digestele* lui Justinian, conform căruia: "*ius praetorium este quod praetores introduxerunt adiuvandi vel suplendi vel corrigendi iuris civilis gratia, propter utilitatem publicam*" (dreptul pretorian este cel introdus de către pretori pentru a veni în ajutorul dreptului civil, pentru a-l completa şi pentru a-l modifica în conformitate cu binele public).

Din acest text rezultă clar că dreptul pretorian se defineşte numai în raport cu dreptul civil şi că pretorul acționează pe trei căi în vederea adaptării vechiului drept civil roman la noile cerințe de viață.

În primul rând pretorul extinde sfera de aplicare a dreptului civil prin interpretarea textelor acestuia de aşa manieră încât să facă aplicabile acele texte la cazuri, la situații care nu au fost prevăzute în momentul adoptării textelor respective. Deci, pretorul vine în sprijinul dreptului civil printr-o interpretare extensivă. Această primă cale o denumim *adiuvandi iuris civilis gratia* (pretorul vine în sprijinul dreptului civil).

În al doilea rând, pretorul poate extrage din textele vechilor legi anumite reguli generale, anumite principii sau anumite mijloace procedurale, care să completeze textele acestor legi.

Aşa de exmplu, Legea *Plaetoria* (192-191 î. e. n.) este un izvor al dreptului civil (unul dintre izvoarele dreptului civil). Potrivit Legii *Plaetoria*, dacă minorul sub 25 de ani încheie un contract sub imperiul dolului

(înşelăciunii), este totuşi obligat să execute acel contract, cu toate că autorul dolului este pedepsit la plata unei amenzi. Ducând mai departe sensul textului respectiv pe linia cerinţelor echităţii, pretorul a creat un mijloc procedural numit *exceptio legis plaetorie,* adică "excepţiunea Legii *Plaetoria*", în virtutea căreia minorul putea să refuze a executa obligaţia izvorâtă din contractul încheiat sub imperiul dolului.

Această cale de completare a legii (a dreptului civil) se numeşte *supplendi iuris civilis gratia*.

În unele cazuri, când textele dreptului civil erau vădit depăşite, erau anacronice, pretorul putea să modifice pur şi simplu acele texte, situaţie în care pretorul proceda *corrigendi iuris civilis gratia* (modificarea dreptului civil)

1. 6. Jurisprudenţa

A. Noţiune şi evoluţie

Jurisprudenţa este ştiinţa dreptului roman, creată de către jurisconsulţi prin interpretarea creatoare a vechilor legi.

Jurisconsulţii erau oameni de ştiinţă, cercetători ai dreptului, care printr-o ingenioasă interpretare a vechilor idei ajungeau la rezultate diferite faţă de cele avute în vedere de acele legi, iar în unele cazuri chiar la rezultate opuse. Jurisconsulţii nu erau funcţionari publici, erau simpli particulari, care dintr-un imbold intern se dedicau cercetării normelor de drept.

În istoria dreptului roman, jurisprudenţa a cunoscut o lungă evoluţie.

La originea, în foarte vechiul drept roman, activitatea jurisconsulţilor se mărginea la a preciza care sunt normele juridice aplicabile la anumite cazuri, care sunt formulele corespunzătoare fiecărui tip de proces şi care sunt cuvintele solemne pe care părţile erau obligate să le pronunţe cu ocazia judecării procesului. Deci, la origine, jurisprudenţa a avut un caracter empiric, un caracter de speţă.

Spre sfârşitul epocii vechi, în vremea lui Cicero, jurisprudenţa a dobândit un caracter ştiinţific, în sensul că s-au formulat reguli generale de cercetare, iar materia supusă cercetării a fost sistematizată pe baza acelor reguli.

În dreptul clasic, jurisprudenţa a atins culmea strălucirii sale, deoarece în această epocă activitatea jurisdconsulţilor s-a caracterizat printr-o excepţională putere de analiză, de sinteză, de abstractizare şi de sistematizare. În această epocă a fost elaborat acel limbaj limpede, elegant şi precis, în măsură să dea expresia cuvenită oricărei idei şi instituţii juridice.

În dreptul postclasic, odată cu decăderea generală a societăţii romane, jurisprudenţa cunoaşte şi ea un proces de decădere.

B. Jurisprudenţa în epoca veche

a) Jurisprudenţa sacrală. Până în anul 301 î. e. n. jurisprudenţa a avut un caracter sacral. Acest caracter decurge din faptul că în momentul adoptării Legii celor XII Table nu s-a publicat întregul drept privat roman, ci numai dreptul material. Dreptul procesual, adică dreptul care guvernează desfăşurarea proceselor, nu s-a publicat.

Ca urmare, zilele faste, adică zilele în care se puteau judeca procesele, precum şi formulele solemne corespunzătoare fiecărui tip de proces, au fost ţinute în continuare în secret de către pontifi. Astfel că, deşi părţile ştiau care sunt drepturile lor, nu ştiau cum să le valorifice pe cale procesuală (ziua procesului, cuvinte de pronunţat). Atunci se adresau pontifilor, pentru a le cere consultaţii juridice. În aceste condiţii, numai pontifii puteau desfăşura o activitate de cercetare ştiinţifică. De aceea, afirmăm că iniţial jurisprudenţa a avut un caracter sacral, adică un caracter religios.

b) Jurisprudenţa laică. În anul 301 î. e. n., un dezrobit al cenzorului Appius Claudius Caecus, pe nume Gnaeus Flavius, a publicat dreptul procesual în forum (zilele faste şi formulele solemne ale proceselor).

Dreptul procesual astfel publicat este desemnat în textele romane prin termenul de *"ius flaviarum"*.

Din acest moment, jurisprudenţa a dobândit un caracter laic, întrucât orice persoană care avea dorinţa şi aptitudinile necesare putea desfăşura o activitate de cercetare a dreptului. Rezultatele acestei activităţi erau comunicate discipolilor, fie oral prin prelegeri, fie prin lucrări scrise.

Pe de altă parte jurisconsulţii, chiar şi cei din epoca veche, desfăşurau şi o activitate cu implicaţii practice, oferind cetăţenilor consultaţii juridice.

Aceste consultaţii îmbrăcau trei forme, desemnate prin cuvintele:

- *respondere;*
- *cavere;*
- *agere.*

Respondere desemnează consultaţiile juridice oferite în orice problemă de drept, de la constituirea unei dote până la învestirea unei sume de bani. Erau atât de apreciate de către cetăţeni, încât Cicero afirma *"domus iurisconsulti totius oraculum civitatis"* (casa jurisconsultului este oracolul întregii cetăţi).

Cavere erau consultaţii pe care jurisconsulţii le ofereau în legătură cu forma actelor juridice. Asemenea consultaţii erau necesare, întrucât în vechiul drept roman simpla manifestare de voinţă nu producea efecte juridice. Acea manifestare de voinţă trebuia îmbrăcată în forme solemne, care difereau de la un act la altul, iar dacă nu erau respectate întru totul acele forme, actul respectiv nu producea efecte juridice.

Agere desemnează consultaţiile pe care jurisconsulţii le ofereau judecătorilor. Acest fenomen este explicabil pentru dreptul roman, deoarece procesul se desfăşura în două faze, iar faza a doua avea loc în faţa judecătorului, care nu era un funcţionar public, ci era un simplu particular ales de către părţi şi confirmat de către magistrat. Aşa că acel judecător putea avea cunoştinţe juridice sau nu. De aceea, judecătorii romani obişnuiau să ceară de la jurisconsulţi consultaţii în legătură cu felul în care trebuia condus procesul.

Cei mai valoroşi jurisconsulţi ai epocii vechi au trăit între secolele II şi I î. e. n.

Dintre aceştia menţionăm pe:

- Sextus Aelius Petus Catus şi Accilius Sapiens, celebri comentatori ai Legii celor XII Table (comentarii asupra Legii celor XII Table în trei părţi *Tripartita comentaria*);
- Quintus Mucius Scaevola, model de gândire pentru Cicero, este autorul primelor lucrări cu caracter ştiinţific, dintre care menţionăm: *Liber singularis* şi *Ius civile*, care cuprinde 18 cărţi;
- Aquilius Gallus, fost pretor, prieten al lui Cicero, este creatorul acţiunii de dol, prin intermediul căreia a fost sancţionată înşelăciunea în contract;
- Servius Sulpicius Rufus (fost pretor, fost consul în secolul I î. e. n.) a fost apreciat pentru stilul său clar, precum şi pentru comentariile pe care le-a făcut la adresa edictului pretorului. A scris şi un tratat de drept civil format din 180 de cărţi;
- Alfenus Varo a scris o lucrare enciclopedică intitulată *Digesta*;
- Aulus Ofilius, care a fost prietenul şi consilierul juridic al lui Cezar;
- Marcus Tullius Cicero (106-43 î. e. n.) a fost cel mai mare orator roman şi unul dintre cei mai buni avocaţi din toate timpurile.

C. Jurisprudenţa în epoca clasică

La începutul epocii clasice, în vremea lui August, se conturează două şcoli de drept (în sensul de curente ale gândirii juridice):

- Şcoala sabiniană a fost fondată de către Caius Ateius Capito. Numele acestei şcoli a fost dat de Masurius Sabinus, cel mai valoros discipol al lui Capito.
- Şcoala proculiană a fost fondată de către Marcus Antistius Labeo. Numele acestei şcoli a fost dat de către Iulius Proculus, cel mai valoros discipol al lui Labeo.

În general, şcoala sabiniană a avut o orientare conservatoare, în sensul că oferea soluţii potrivit principiilor dreptului civil, pe când şcoala proculiană a avut o orientare novatoare, întrucât urma linia de gândire a edictului pretorului.

La începutul secolului al II-lea e. n. deosebirile dintre cele două şcoli dispar.

Activitatea jurisconsulților care au făcut parte din cele două şcoli ne este cunoscută dintr-un lung fragment a unei lucrări a lui Sextus Pomponius, numită *Liber singularis sau Enchiridii* (denumirea în limba greacă) din secolul al II-lea e. n. În unele texte lucrarea este numită *Liber singularis enchiridii*; cuprinde o istorie a dreptului roman, un comentariu al dreptului civil şi altul asupra celui pretorian. Fragmente din lucrarea lui Sextus Pomponius ne-au parvenit prin intermediul Digestelor lui Justinian.

Dintre marii jurisconsulți clasici îi menționăm pe:

- Masurius Sabinus, care a scris o lucrare apreciată de Papinian, numită *"Libri tres iuris civilis"* (o lucrare de drept civil în trei cărți). Această lucrare a fost comentată de către numeroşi jurisconsulți clasici, comentarii desemnate prin *"Libri ad Sabinum"*
- Caius Cassius Longinus, discipol al lui Sabinus, a fost atât de apreciat, încât, la un moment dat, în unele texte, şcoala sabiniană este denumită şcoala cassiană;
- Salvius Iulianus (Iulian), care a trăit în vremea lui Hadrian, este autorul "Edictului perpetuu" şi al unei lucrări enciclopedice intitulată Digesta, formată din 90 de cărți;
- Sextus Pomponius, care a trăit în vremea lui Antonin Pius (138-161 e. n.), a scris o istorie a jurisprudenței;
- Gaius, care a fost o enigmă a dreptului roman. Din lucrările lui rezultă că ar fi trăit la jumătatea secolului al II-lea e. n. Dar nici un contemporan nu-l menționează, nu-l citează, deşi jurisconsulții clasici se citau frecvent.

Unii autori, printre care şi Th. Mommsen, au considerat că Gaius ar fi fost un sclav venit din Orient, care a fost apoi dezrobit şi, întrucât ar fi avut o origine umilă, contemporanii nu l-au citat.

Profesorul Şt. Longinescu a susținut în teza sa de doctorat că Gaius nu ar fi existat şi că lucrările puse în seama lui ar fi fost scrise de Cassius Longinus.

Profesorul de limba latină Aurel Popescu, care a tradus Institutele lui Gaius, a afirmat că acest jurisconsult ar fi fost de origine dacă, punct de vedere luat în seamă şi în Franța.

Romaniştii apreciază că lucrările lui Gaius nu sunt deosebit de originale, deosebit de valoroase. Cu toate acestea, despre el s-au scris în epoca modernă cele mai valoroase lucrări. Acest fenomen se explică prin aceea că una dintre lucrările lui Gaius, şi anume *"Institutiones"* sau Institutele lui Gaius a ajuns până la noi pe cale directă. Această lucrare, care este un manual de şcoală adresat studenților în drept, a fost descoperită în anul 1816 în Biblioteca episcopală de la Verona de către profesorul german Niebuhr pe un palimpsest.

Palimpsestul este un papirus de pe care a fost şters textul original şi s-a aplicat în locul lui o nouă scriere, un nou text. În cazul nostru, textul Institutelor lui Gaius a fost şters şi a fost scrisă

o rugăciune a Sfântului Ieronim. Profesorul Niebuhr şi-a dat seama că este vorbe despre un palimpsest şi atunci a încercat să descifreze scrierea originară prin aplicarea unor reactivi chimici.

Tentativa lui a dat rezultate bune, deoarece, în general, textul originar a fost descifrat; dar cum reactivii chimici erau primitivi, papirusul s-a deteriorat.

Dar întâmplător, în anul 1933, în Egipt, a fost descoperit un alt papirus pe care era scrisă ultima parte a aceleiaşi lucrări, exact partea care prezenta cele mai multe lacune în manuscrisul de la Verona, încât varianta actuală a Institutelor lui Gaius este apropiată de cea originală.

Cei mai importanți jurisconsulți ai epocii clasice au trăit la sfârşitul secolului al II-lea şi începutul secolului al III-lea e. n. Aceştia sunt: Aemilius Papinianus (Papinian), Iulius Paulus (Paul) Ulpius Domitius (Ulpian) şi Herenius Modestinus (Modestin.)

Papinian a fost considerat *"princeps jurisconsultorum"* (primul consultant, sfãtuitor) şi *"Primus omnium"* (primul dintre toți).

A fost considerat cel mai valoros jurisconsult dintre toți, atât de către contemporanii săi, cât şi de către cercetătorii moderni. În virtutea excepționalei capacități de analiză şi sinteză, a valorificat creator întreaga jurisprudență clasică şi, într-o permanentă confruntare cu cerințele practicii judiciare, a oferit soluții optime pentru toate spețele reale sau imaginare.

Dintre lucrările sale amintim:

- Questiones – cuprinde soluții pentru spețe;
- Responsa – sunt culegeri de consultații;
- Definitionis – reprezintă un compendiu al dreptului, în vigoare în secolul al III-lea.

Cei mai valoroşi discipoli ai săi au fost Paul şi Ulpian (contemporani şi rivali); ambii au fost prefecți ai pretoriului.

Paul era original, urma linia de gândire a lui Papinian, dar era greu de înțeles. A scris extrem de mult, a fost fecund, iar în Digestele lui Justinian au fost incluse mai mult de 2000 de fragmente din opera lui Paul. A scris 89 de lucrări, care cuprind toate ramurile dreptului. A scris mai multe manuale pentru studenți: *"Institutiones"* şi *"Regulae"* (regulile dreptului roman).

Ulpian a scris foarte mult. Spre deosebire de Paul, avea un stil concis şi clar. În bună măsură, gloria sa se datorează faptului că a stilizat textele lui Papinian şi ale lui Paul. Datorită acestui fapt, aproximativ o treime din "*Digestele*" lui Justinian cuprind fragmente din opera lui Ulpian.

Modestin a fost ultimul mare jurisconsult clasic care a desfăşurat o activitate creatoare.

Datorită rolului său excepțional în evoluția ideilor şi instituțiilor juridice, în dreptul clasic jurisprudența este confirmată în mod oficial ca izvor al dreptului roman.

D. Ius publice respondendi

În vremea lui August a fost creat *ius publice respondendi*, adică dreptul de a oferi consultații cu caracter oficial.

Printr-o reformă a sa, August a decis ca anumiți jurisconsulți, care se aflau în grațiile sale, să fie învestiți cu dreptul de a da consultații întărite cu autoritatea principelui. Acele consultații, date de către jurisconsulții, puțini la număr, învestiți cu *ius publice respondendi ex auctoritate principis* erau obligatorii pentru judecători, dar erau obligatorii numai pentru speța respectivă, nu şi pentru cazurile similare, asemănătoare.

Reforma lui August a fost dusă mai departe de către Hadrian, care a hotărât ca toate consultațiile oferite de către jurisconsulții învestiți cu *ius publice respondendi* sunt obligatorii atât pentru speța în care au fost solicitate, cât şi pentru cazurile asemănătoare.

Din acel moment se poate afirma că jurisprudența romană a devenit izvor formal de drept.

E. Jurisprudența în epoca postclasică

În epoca postclasică jurisprudența a cunoscut un proces de decădere, în sensul că nu se mai realizau lucrări originale. Jurisconsulții clasici se mărgineau fie să comenteze, fie să rezume lucrările jurisconsulților clasici. Mai mult, cu ocazia judecării proceselor, părțile sau avocații acestora invocau soluțiile oferite de către jurisconsulții clasici.

Jurisconsulții îşi desfăşurau activitatea în cancelarii, participând indirect la opera de legiferare; împăratul era unicul creator al dreptului. Activitatea jurisconsulților rămânea anonimă, deoarece izvoarele dreptului le treceau numele sub tăcere, amintind numai pe împăratul pentru care aceştia lucrează. Interpretarea dreptului, a legii, devine un domeniu rezervat împăratului, iar jurisprudența are simplul rol de a o face cunoscută, îndeosebi după domnia împăratului Constantin; legea devine o dogmă.

F. Legea citațiilor. În epoca postclasică, cu ocazia judecării proceselor, părțile sau avocații acestora invocau soluțiile oferite de către jurisconsulții clasici. Dar jurisprudența clasică era de necuprins, nu putea fi cunoscută în întregime. Şi atunci, în scopul de a câştiga procesele în orice condiții, părțile şi unii avocați falsificau textele clasice, punând pe seama jurisconsulților din acea epocă afirmații pe care aceştia nu le făcuseră.

De aceea, în anul 426 e. n. s-a dat Legea citațiunilor de către împăratul Valentinian al III-lea. Potrivit dispozițiilor acestei legi, părțile puteau cita în fața judecătorilor texte numai din lucrările a cinci jurisconsulți clasici, şi anume Papinian, Paul, Ulpian, Gaius şi Modestin.

De regulă, cei cinci jurisconsulți dădeau soluții comune, adică soluționau în acelaşi fel anumite cazuri. Dacă cei cinci jurisconsulți nu aveau aceeaşi părere într-o problemă de drept, se urma părerea majorității. Dacă unul dintre aceşti jurisconsulți se abținea şi între ceilalți era

paritate, judecătorul era obligat să urmeze părerea lui Papinian. Dar dacă tocmai Papinian era cel care nu se pronunța, judecătorul trebuia să aleagă una dintre cele două păreri.

La sfârşitul acestei legi a fost publicată o constituțiune imperială dată de Constantin cel Mare în anul 321 e. n., prin care erau desființate toate notele critice pe care Paul şi Ulpian le făcuseră la adresa operei lui Papinian, considerându-se că Papinian era în afara oricărei critici. Iar dacă această concepție a dăinuit până în secolul al V-lea înseamnă că, într-adevăr, Papinian a fost considerat *"Primus omnius"* în întreaga epocă postclasică a dreptului roman.

Despre Legea citațiunilor, Th. Mommsen a spus că "a creat un tribunal al morților prezidat de către Papinian".

1. 7. Senatusconsultele

În epoca Republicii, hotărârile Senatului nu erau obligatorii, neavând putere de lege. Totuşi senatul putea infleunța procesul de legiferare. Astfel, legile votate de către adunările poporului intrau în vigoare numai după ce erau ratificate de către Senat. Senatul mai putea influența procesul de legiferare prin anumite intervenții în activitatea pretorului, în sensul că Senatul recomanda pretorului să introducă în edictul său anumite dispoziții, care pe această cale deveneau obligatorii.

În vremea împăratului Hadrian, hotărârile Senatului au devenit izvor de drept în sens formal. În acest fel, aparent, prerogativele Senatului au sporit, dar, de fapt, Senatul devenise o anexă a politicii imperiale.

Procedura de adoptare a senatusconsultului se limita la citirea proiectului de către împărat ori de către reprezentantul său, fără a mai aştepta rezultatul votului. Iată de ce o serie de texte din secolele II-III desemnau senatusconsultele prin termenul de *"orationes"*, adică simple discursuri.

1. 8. Constituțiunile imperiale

Constituțiunile imperiale (hotărârile împăratului) au devenit izvor de drept în sens formal tot în vremea împăratului Hadrian. Până în acel moment, hotărârile împăratului aveau natura juridică a edictelor magistraților, în sensul că erau valabile numai pe durata magistraturii imperiale. După reforma lui Hadrian, hotărârile imperiale, numite constituțiuni imperiale, au devenit obligatorii pentru totdeauna.

Ele erau împărțite în patru categorii:

- *edicta;*
- *mandata;*
- *decreta;*
- *rescripta.*

Edicta sau edictele imperiale cuprindeau norme juridice de maximă generalitate atât în domeniul dreptului public, cât şi în domeniul dreptului privat.

Mandata sau mandatele erau constituţiuni imperiale cu caracter administrativ, adresate înalţilor funcţionari ai statului, în mod deosebit guvernatorilor de provincii.

Decretele erau hotărâri judecătoreşti pronunţate de către împărat în calitate de judecător suprem.

Când aspectele erau mai complicate şi necesitau explicaţii şi îndrumări, împăraţii obişnuiau, după pronunţarea hotărârii, să formuleze reguli cu caracter general, care din acel moment deveneau obligatorii, adică trebuiau aplicate de către toţi judecătorii care aveau de soluţionat speţe asemănătoare.

Rescripta sau rescriptele erau consultaţii juridice oferite de către împărat în calitate de jurisconsult. Unii împăraţi, precum Marc Aureliu (161-180 e. n.) aveau solide cunoştinţe juridice, încât erau solicitaţi în probleme de drept, iar uneori formulau chiar principii de drept. Aceste principii erau cunoscute în limbajul juridic sub numele de “rescripte”.

Răspunsurile scrise, adresate magistraţilor, erau denumite *epistula*.

Răspunsurile adresate particularilor chiar pe cererea adresată împăratului erau denumite *rescripte*.

Periodic, aceste răspunsuri erau sistematizate în “*liber rescriptorum*”.

Unitatea 2. Opera legislativă a lui Justinian

2. 1. Importanța operei legislative a lui Justinian

Justinian, conştient de faptul că societatea romană se află în ultimul stadiu al descompunerii, a căutat soluții pentru a o salva.

În concepția lui Justinian, repunerea în vigoare a izvoarelor dreptului roman clasic ar fi fost de natură să revitalizeze societatea, să o însănătoşească. Atunci a cerut profesorilor, jurisconsulților şi avocaților celebri din epoca sa să facă o sistematizare a celor mai valoroase izvoare ale dreptului clasic.

În acest scop, s-a constituit o comisie în frunte cu Tribonian, profesor, *questor sacri palati*, autoritate celebră în domeniul dreptului. Această comisie a întocmit aşa numita "operă legislativă a lui Justinian", denumită în epoca Renaşterii *"Corpus iuris civilis"* (Culegere a dreptului civil).

Această operă legislativă nu are nimic original în ea. Comisarii lui Justinian nu au desfăşurat o activitate creatoare, ci au compilat, au sistematizat izvoare de drept elaborate cu sute de ani înainte. Dar acele izvoare de drept şi, în special, lucrările jurisconsulților clasici nu ne-au parvenit, nu au ajuns până la noi, cu câteva excepții. Astfel că noi cunoaştem jurisprudența clasică romană indirect şi parțial, pe baza fragmentelor din lucrările clasice care au fost sistematizate în Digestele lui Justinian, care au ajuns până la noi.

2. 2. Legislația lui Justinian

Opera legislativă a lui Justinian constituie cel mai valoros document pe care antichitatea l-a transmis lumii moderne. Această operă este formată din patru lucrări: *"Codul"*, *"Digestele"*, *"Institutele"* şi *"Novelele"*.

A. Codul lui Justinian este o culegere de constituțiuni imperiale date între epoca lui Hadrian şi anul 529 e. n., când a fost elaborată prima ediție a Codului. Acea ediție a Codului nu ne-a parvenit, deoarece s-a pierdut. Din fericire, în anul 534 e. n., comisia lui Tribonian a elaborat a doua ediție a Codului – *"Codex repetitae praelectionis"*, care a ajuns până la noi.

Alături de Tribonian, la elaborarea Codului au lucrat şi profesorii Teofil, de la Facultatea de drept din Constantinopol, şi Leontius, de la Facultatea de drept din Beirut.

În vederea elaborării acestui cod, comisia condusă de Tribonian a valorifica unele codificări anterioare, fie particulare, fie oficiale.

Dintre codificările particulare utilizate, menționăm Codul Gregorian şi Codul Hermogenian. Aceste coduri au fost alcătuite de către profesorii Gregorius şi Hermogenianus, de la Facultatea de drept din Beirut. Codul Gregorian cuprinde constituțiunile imperiale din vremea împăratului Hadrian până în anul 291. Codul Hermogenian este o continuare a Codului Gregorian şi cuprinde constituțiunile imperiale cuprinse între anii 291 şi 295.

Comisia a utilizat şi Codul Teodosian, care reprezintă o codificare oficială făcută în anul 438 e. n. de către Teodosiu al II-lea şi cuprinde constituţiunile imperiale din vremea lui Constantin cel Mare până în anul 438 e. n.

Codul lui Justinian este sistematizat în 12 cărţi, cărţile sunt împărţite în titluri, titlurile în constituţiuni, iar unele constituţiuni sunt împărţite şi în paragrafe.

La începutul fiecărei constituţiuni există o *inscriptio*, în care este indicat autorul, numele împăratului ce a emis constituţiunea, precum şi numele persoanei căreia îi era adresată.

La sfârşitul constituţiunii, în *subscriptio*, sunt arătate locul şi data adoptării acelei constituţiuni.

Deoarece Codul lui Justinian urma să aibă o finalitate practică, să fie aplicat în practica instanţelor judecătoreşti, comisia a selecţionat numai constituţiunile rămase în vigoare, nu şi pe cele abrogate. Ba mai mult, textele depăşite au fost astfel adaptate încât să poată fi aplicate în practică.

Codul cuprinde atât dispoziţii de drept public, cât şi dispoziţii de drept privat. În două cărţi sunt cuprinse şi câteva dispoziţii de drept canonic.

B. Digestele lui Justinian au fost adoptate în anul 535 e. n. Această lucrare enciclopedică este o culegere de fragmente din lucrările jurisconsulţilor clasici.

Metoda de lucru a comisiei a fost elaborată chiar de către Justinian prin trei constituţiuni imperiale, care mai apoi au devenit prefeţe ale Digestelor.

Comisia, condusă tot de către Tribonian, era formată din 15 profesori şi avocaţi, care au constatat că opiniile jurisconsulţilor clasici erau în mod frecvent diferite. Or lucrarea ce urma a fi alcătuită de membrii comisiei urma a fi aplicată în practică, iar pentru a putea fi aplicată în practică soluţiile trebuiau a fi unitare. Tribonian l-a sesizat pe împărat cu existenţa acestor controverse, precum şi cu faptul că unele instituţii erau depăşite.

Împăratul a decis, prin 50 de constituţiuni imperiale, numite *quinquaginta decisionis* să pună capăt tuturor controverselor şi să desfiinţeze toate instituţiile juridice depăşite.

Pentru elaborarea Digestelor, comisia a valorificat peste 2000 de lucrări clasice (mai mult de 2 milioane de rânduri), pe care le-a considerat cele mai valoroase, iar fragmentele extrase din cele 2000 de lucrări au fost sistematizate în 50 de cărţi (cu 150000 de rânduri). Cărţile au fost împărţite în titluri, fragmente şi paragrafe. La începutul fiecărui fragment se afla câte o *inscriptio*, în care era indicat numele jurisconsultului, precum şi lucrarea din care textul a fost extras.

În vederea citării unui text din Digeste, se utilizează litera "D" urmată de patru numere, dintre care primul este numărul cărţii, al doilea este numărul titlului, al treilea este al fragmentului, iar al patrulea este numărul paragrafului. Numerotarea paragrafelor începe cu al

doilea paragraf; primul paragraf nu se numerotează şi se numeşte *principium*. Deci, uneori vom avea litera "D" urmată de trei numere, la rândul lor fiind urmate de *principium*.

Multă vreme s-a crezut că fragmentele din Digeste au fost aşezate în mod întâmplător, fără rost. Această impresie greşită este datorată faptului că toate cele 50 de cărţi au un conţinut eterogen, în sensul că în fiecare dintre cărţi sunt tratate diferite materii (posesiunea, proprietatea, succesiunile, etc.); nu s-a observat însă că titlurile au un conţinut unitar, că fiecare titlu este dedicat unei probleme de drept determinate.

În fiecare titlu, fragmentele sunt aşezate într-o anumită ordine, care decurge din metoda de lucru a comisiei, care a fost reconstituită de către profesorul german F. Bluhme în anul 1820.

Profesorul Bluhme a stabilit că plenul comisiei s-a împărţit în trei subcomisii, conduse de către Teofil, Constantin şi Doroteu. Fiecare dintre cele trei subcomisii a cercetat anumite lucrări clasice şi a extras din ele cele mai valoroase fragmente.

Prima subcomisie a cercetat lucrările lui Masurius Sabinus, comentariile la adresa acestor lucrări, numite *"libris ad Sabinum"*, precum şi Digestele lui Salvius Iulianus. Fragmentele extrase din această categorie de lucrări au format *masa sabiniană*.

Cea de a doua subcomisie a extras fragmente din lucrările prin care se făceau comentarii asupra edictului pretorului, alcătuind *masa edictală*.

A treia subcomisie a extras fragmente din opera lui Papinian, alcătuind *masa papiniană.*

Tot această subcomisie a extras fragmente din lucrările altor jurisconsulţi, care au fost constituite în *appendix.*

După ce fiecare subcomisie a extras fragmentele din lucrările care i-au revenit, comisia s-a reunit în plen, după care s-a trecut la redactarea titlurilor.

După stabilirea fiecărui titlu în parte, de la primul până la ultimul, a venit mai întâi prima subcomisie şi a aşezat unele sub altele toate fragmentele, ca într-un colaj, din masa sabiniană ce se refereau la titlul respectiv. Spre exemplu, când a fost elaborat titlul despre dotă, membrii primei subcomisii au colecţionat toate fragmentele care se refereau la dotă, aşezându-le unele sub altele. Apoi subcomisia a doua a aşezat în continuare, unele sub altele fragmentele din masa edictală care se refereau la acel titlu. După această operaţie, a venit subcomisia a treia, făcând acelaşi lucru cu fragmentele din masa papiniană şi din *appendix*. De aceea, ori de câte ori citim un titlu din Digeste, constatăm că mai întâi figurează fragmente din operele lui Sabinus şi Salvius Iulianus. După ce aceste fragmente se epuizează, se va observa că încep fragmentele prin care se comenta edictul pretorului, după care vor fi observate fragmente din opera lui Papinian şi, apoi, din alţi jurisconsulţi.

Digestele lui Justinian au fost tipărite în numeroase ediţii. Cele mai bune ediţii au fost cele îngrijite de Th. Mommsen, din 1870, şi de Pietro Bonfante, din 1931.

C. Institutele (*Institutiones*). Au fost publicate în anul 533. La elaborarea lor şi-au dat concursul Tribonian, Teofil şi Doroteu. Institutele lui Justinian sunt, ca şi Institutele clasice, un manual adresat studenților în drept. Au fost elaborate prin valorificarea institutelor clasice, în mod deosebit a Institutelor lui Gaius, Marcian şi Florentin. Dar, spre deosebire de Institutele clasice, care nu erau obligatorii pentru judecători, Institutele lui Justinian aveau putere de lege, erau izvor de drept în sens formal.

Institutele sunt formate din patru cărți, care se împart în titluri, iar titlurile în paragrafe. Prin urmare, Institutele lui Justinian nu cunosc şi împărțirea pe fragmente, în sensul că nu se indică autorul şi lucrearea din care a fost extras un anumit text. Acest fapt este explicabil, deoarece lucrarea, fiind adresată studenților, trebuia să expună ideile şi instituțiile juridice într-o ordine logică, încât textele se continuau unul pe altul până la epuizarea sensului diferitelor instituții juridice.

D. Novelae. Cuprind constituțiunile imperiale date de către împăratul Justinian din anul 534 până în anul 565. Sistematizarea lor într-o formă unitară s-a făcut după moartea împăratului de către persoane particulare. Aceste persoane au inclus în cuprinsul Novelelor toate constituțiunile date după anul 534, netinând cont de faptul dacă erau sau nu în vigoare. De aceea se constată frecvent că textele din Novele se contrazic, fapt firesc, deoarece constituțiunile abrogatoare au un conținut diferit de al celor abrogate.

Opera legislativă a lui Justinian a fost publicată pentru prima oară în anul 1489. Începând din secolul al XVI-lea a fost denumită *"Corpus iuris civilis"* (culegere a dreptului civil), denumire ce este folosită şi astăzi.

Întrebări şi teste

- Care erau părțile legii?
- Ce erau edictele magistraților şi ce rol aveau?
- Cum erau denumite consultațiile juridice oferite cetățenilor de către jurisconsulții romani şi în ce constau acestea?
- Care este diferența dintre şcoala sabiniană şi şcoala proculiană?
- *Ius publice respondendi* erau consultațiile oferite de către:
    a) împărat;
    b) senatori;
    c) jurisconsulți învestiți cu autoritatea împăratului.
- Ce prevedea Legea citațiunilor?
- Care este deosebirea între senatusconsulte şi constituțiuni imperiale?
- Arătați din ce se compune opera legislativă a lui Justinian şi tratați la alegere două dintre componente.

PARTEA A II-A

PROCEDURA CIVILĂ ROMANĂ

Unitatea 1. Procedura legisacțiunilor

1. 1. Definiția şi evoluția procedurii civile romane

Procedura civilă romană cuprinde totalitatea normelor juridice care guvernează desfăşurarea proceselor private, adică a acelor procese care au un obiect patrimonial.

În dreptul roman, cercetarea procedurii civile prezintă o importanță aparte, pentru că dreptul civil roman a evoluat pe cale procedurală. Pe această cale o serie de instituții care țin de materia proprietății, succesiunii sau obligațiilor au fost create de către magistrații judiciari (pretorii) prin utilizarea unor mijloace procedurale.

În evoluția dreptului roman s-au succedat trei sisteme procedurale:

- Procedura legisacțiunilor – epoca veche;
- Procedura formulară – epoca clasică;
- Procedura extraordinară – epoca postclasică.

Procedura legisacțiunilor şi procedura formulară prezintă anumite particularități comune, întrucât ambele proceduri cunosc desfăşurarea procesului în două faze distincte:

- faza *in iure* – este prima fază, care se desfăşoară în fața magistratului;
- faza *in iudicio* – este a doua fază, ce se desfăşoară în fața judecătorului.

În procedura legisacțiunilor magistratul nu putea desfăşura o activitate creatoare, rolul său reducându-se la supravegherea părților, în sensul de a observa dacă acestea pronunță corect formulele solemne proprii fiecărui tip de proces.

La rândul său, magistratul pronunța anumite cuvinte solemne cu efecte juridice bine precizate.

În procedura formulară magistratul desfăşura o susținută activitate creatoare prin utilizarea unor mijloace procedurale, putând sancționa noi drepturi subiective, precum şi noi principii de drept.

În procedura extraordinară, introdusă în epoca postclasică, a dispărut diviziunea procesului în două faze, dezbaterile fiind conduse de o singură persoană dela începutul până la sfârşitul procesului.

1. 2. Caracterele procedurii legisacțiunilor

Termenul de “legisacțiune” (acțiune a legii) desemnează primul sistem procedural roman şi ne arată că orice acțiune, ca mijloc de valorificare a unui drept subiectiv, se întemeiază pe lege.

Procedura legisacțiunilor consacră cinci tipuri de procese, care se numesc acțiuni ale legii, de unde şi termenul de “legisacțiuni”. Primele trei legisacțiuni erau utilizate în vederea recunoaşterii pe cale judiciară a unor drepturi subiective şi se numeau legisacțiuni de judecată. Celelalte două tipuri de procese erau pentru punerea în aplicare a sentințelor pronunțate prin legisacțiunile de judecată şi se numeau legisacțiuni de executare.

Legisacțiunile de judecată erau:

- *sacramentum* – prin jurământ, pariu;
- *iudicis arbitrive postulatio* – cerere de judecător sau de arbitru;
- *condictio* – prin somație.

Legisacțiunile de executare erau:

- *manus iniectio* – punerea mâinii;
- *pignoris capio* – luare de gaj.

Atât legisacțiunile de judecată, cât şi legisacțiunile de executare prezintă anumite caractere comune.

Caracterul judiciar al legisacțiunilor rezultă din aceea că părțile erau obligate să se prezinte în fața magistratului şi să pronunțe anumiți termeni solemni, numiți formulele legisacțiunilor.

Caracterul legal al legisacțiunilor rezultă din faptul că toate legisacțiunile erau create prin legi, iar părțile foloseau termenii luați din legea pe care se întemeia legisacțiunea respectivă.

Caracterul formalist al legisacțiunilor decurge din faptul că acele formule solemne trebuiau să fie pronunțate riguros exact atât de către părți, cât şi de către magistrat. Cea mai mică greşeală atrăgea după sine pierderea procesului. Termenii solemni erau formulați de către pontifi pe baza textelor din legi.

1. 3. Desfăşurarea procesului în sistemul procedurii legisacțiunilor

A. Faza *in iure* (în fața magistratului)

În procedura legisacțiunilor procesul se desfăşoară în două faze:

- faza *in iure* – se desfăşoară în fața magistratului;
- faza *in iudicio* – se desfăşoară în fața judecătorului.

Complexul de reguli care guvernează desfăşurarea procesului civil roman în două faze este desemnat prin expresia *“ordo iudiciorum privatorum”*.

Prima regulă în faza *in iure* este aceea că procesul are un caracter consensual, ceea ce însemna că era obligatorie prezența ambelor părți în fața magistratului pentru ca procesul să poată începe.

Citarea pârâtului în fața magistratului trebuia făcută chiar de către reclamant. Statul nu avea nici o atribuție în această privință.

a) Procedee de citare.

Reclamantul putea utiliza unul din următoarele trei procedee de citare:

- *in ius vocatio;*
- *vadimonium extrajudiciar;*
- *condictio.*

In ius vocatio, cel mai vechi procedeu, consta în chemarea pârâtului în fața magistratului, prin pronunțarea unor cuvinte solemne: *in ius te voco* (te chem în fața magistratului). Pronunțarea acestor cuvinte trebuia făcută în public, deoarece domiciliul cetățeanului roman era inviolabil.

Dacă pârâtul dădea curs acestei chemări se declanşa procesul. Dacă însă pârâtul refuza, putea fi adus cu forța în fața magistratului, după ce refuzul pârâtului fusese constatat cu martori.

Pârâtul putea constitui un *vindex*, adică un garant, care promitea în mod solemn că pârâtul se va prezenta la o anumită dată în fața magistratului.

Dacă pârâtul se ascundea, în vederea evitării procesului, magistratul putea recurge la o măsură de constrângere, acordând reclamantului o *missio in possessionem*, adică trimiterea reclamantului în posesia bunurilor pârâtului.

Vadimonium extrajudiciar era o convenție prin care părțile se înțelegeau să se prezinte la o anumită dată în fața magistratului.

Condictio era somația prin care reclamantul îl chema în fața magistratului pe pârâtul peregrin.

b) Activitatea părților în fața magistratului. În fața magistratului reclamantul arăta, prin cuvinte solemne, corespunzătoare procesului organizat, care sunt pretențiile sale.

Față de pretențiile reclamantului, pârâtul putea adopta trei atitudini:

- să recunoască pretențiile reclamantului;
- să nege pretențiile reclamantului;
- să nu se apere în mod corespunzător.

Recunoaşterea în fața magistratului (*confessio in iure*) era un titlu executoriu, potrivit Legii celor XII Table. Cel ce recunoştea era asimilat cu cel condamnat, potrivit principiului

confessus pro iudicatus est (cel care recunoaşte condamnat este). În acest caz, procesul nu mai trecea în faza a doua.

Negarea pretenţiilor reclamantului de către pârât (*infitiatio*), care îşi dădea concursul la desfăşurarea procesului, conducea la trecerea în faza a doua a procesului.

Pârâtul nu se apăra în mod corespunzător (*non defensio uti oportet*), în sensul că nu îşi dădea concursul la desfăşurarea procesului. Şi în această situaţie pârâtul era asimilat cu cel condamnat, iar procesul nu mai trecea în faza a doua.

În funcţie de legisacţiunea care se organiza şi de obiectul procesului, magistratul pronunţa unul dintre următoarele cuvinte: *do*, *dico* sau *addico*.

Prin cuvântul *do* magistratul confirma judecătorul ales de către părţi.

Prin cuvântul *dico* magistratul atribuia obiectul litigios, cu titlu provizoriu, uneia dintre părţi.

Prin cuvântul *addico* magistratul ratifica declaraţia unei părţi.

c) Magistraţii judiciari. În istoria vechiului drept roman atribuţiunile jurisdicţionale au fost deţinute de către diferite persoane.

Astfel, în epoca regalităţii, organizarea proceselor era de competenţa regelui.

După fondarea Republicii, atribuţiunile jurisdicţionale au fost preluate de către cei doi consuli.

Din anul 367 î. e. n., după crearea preturii, pretorul urban a preluat de la consuli jurisdicţia contencioasă, aceştia din urmă păstrând numai jurisdicţia graţioasă.

Din anul 242 î. e. n., organizarea proceselor dintre cetăţeni şi peregrini, precum şi a proceselor dintre peregrini, a revenit pretorului peregrin.

Procesele asupra tranzacţiilor din târguri erau organizate de către edilii curuli.

În Italia organizarea proceselor revenea reprezentanţilor pretorului urban şi magistraţilor municipali, iar în provincii guvenatorilor de provincii.

Dreptul magistratului de a organiza un proces era desemnat prin termenul "*jurisdictio*" (jurisdicţie).

După rolul pe care magistratul îl avea în organizarea proceselor, jurisdicţia era de două feluri:

- contencioasă (*contentiosa*);
- graţioasă (*gratiosa* sau *voluntaria*).

În cazul jurisdicţiei contencioase interesele părţilor erau opuse, iar procesul se finaliza invariabil prin pronunţarea unei sentinţe.

În cazul jurisdicției grațioase sau voluntare interesele părților erau identice, iar magistratul coopera cu părțile în scopul realizării acestor interese prin organizarea unui proces simulat. Un astfel de caz se întâlnea în cazul transmiterii proprietății prin *in iure cessio*.

În faza *in iure,* ultimul act era *litis contestatio* (atestarea procesului), care în procedura legisacțiunilor consta în luarea de martori, care aveau rolul de a atesta voința părților de a ajunge în fața judecătorului în vederea obținerii unei sentințe.

d) Procedee de soluționare a unor litigii pe cale administrativă de către pretor

Pretorul putea soluționa anumite litigii fără a mai trimite părțile în fața judecătorului.

În acest scop pretorul putea utiliza următoarele mijloace procedurale.

Stipulațiunile pretoriene (*stipulationes praetoriae*) sunt contracte verbale încheiate din ordinul pretorului prin întrebare şi răspuns. Se deosebeau de stipulațiunile obişnuite, care se încheiau din inițiativa părților. Uneori, după ce avea loc dezbaterea contradictorie în fața sa, pretorul ordona părților să încheie o stipulațiune, prin care pârâtul promitea să plătească o sumă de bani dacă în viitor, din vina sa, ar avea loc un fapt de natură să-l păgubească pe reclamant.

Missio in possessionem, adică trimiterea reclamantului în detențiunea bunurilor pârâtului, pentru a-l convinge pe pârât să adopte o anumită atitudine. Spre exemplu, această măsură era luată împotriva pârâtului care refuza să se prezinte în fața magistratului.

Interdicta (intedictele) sunt ordinele adresate de către pretor fie uneia dintre părți, fie ambelor părți în vederea întocmirii unui act juridic sau să nu facă un anumit act. Când ordinul era adresat unei singure părți interdictele erau simple, iar când erau adresate ambelor părți intedictele erau duble. În cazul interdictelor, părțile foloseau limbajul uzual, cotidian, folosind termeni obişnuiți (nu pronunțau cuvinte solemne) pentru a înfățişa starea de fapt, după care pretorul dădea un ordin (interdict).

Restitutio in integrum (repunerea în situația anterioară) este ordinul prin care pretorul desființează actul păgubitor pentru reclamant, repunând părțile în situația anterioară încheierii acelui act.

Prin *restitutio in integrum* reclamantul redobândeşte dreptul subiectiv pe care îl pierduse prin efectul actului păgubitor, urmând a intenta o acțiune în justiție prin care să valorifice dreptul subiectiv renăscut.

Prin *restitutio in integrum* nu se realiza o repunere în situația anterioară şi în fapt, ci numai o repunere în situația anterioară numai în drept, căci repunerea în situația anterioară şi în fapt se va realiza numai după ce reclamantul va intenta un proces şi va obține o hotărâre de executare.

Restitutio in integrum se putea aplica în mai multe cazuri: *restitutio in integrum ob errorem* (din cauza erorii), *restitutio in integrum ob metum* (din cauza violenţei), *restitutio in integrum ob dolum* (din cauza înşelăciunii), *restitutio in integrum ob etatem* (din cauza vârstei), *restitutio in integrum ob capitis deminutionem* (din cauza desfiinţării personalităţii).

B. Faza in iudicio (în faţa judecătorului)

a) Activitatea părţilor. În faţa judecătorului părţile se exprimau în limbajul comun.

Puteau fi aduse probe srise şi orale. Întrucât în procedura legisacţiunilor nu exista o ierarhiei a probelor, un înscris putea fi combătut prin proba cu martori.

În sprijinul părţilor veneau şi avocaţii. Aceştia, numiţi *patronus causarum*, nu aveau calitatea de reprezentanţi în justiţie, adică nu vorbeau în locul unei părţi, ci veneau în sprijinul acesteia, prin pledoariile lor.

După ce luau cunoştinţă de afirmaţiile părţilor, de probele administrate şi de pledoariile avocaţilor, judecătorul se pronunţa potrivit liberei sale convingeri. Spre deosebire de dreptul modern, judecătorul putea refuza să pronunţe sentinţa atunci când probele nu erau concludente şi nu îşi putea forma o convingere intimă. În asemenea situaţii, judecătorul afirma că lucrurile nu îi sunt clare (*rem sibi non liquet*).

Am văzut că prima fază a procesului, care se desfăşura în faţa magistratului, avea un caracter consensual, întrucât era necesară prezenţa ambelor părţi. Dar în faza *in iudicio* procesul se putea desfăşura şi în lipsa unei singure părţi.

Aşa cum prevedea Legea celor XII Table, judecătorul aştepta până la amiază ca părţile să se prezinte la proces. În lipsa uneia dintre părţi dădea dreptate părţii care s-a prezentat la proces (*post meridiem praesenti litem addicito*).

Judecătorul se putea pronunţa cu privire la existenţa unui drept sau se putea pronunţa în legătură cu întinderea unui anumit drept.

În primul caz, atunci când părţile îşi contestau reciproc drepturile, judecătorul purta numele de "judecător unic" (*iudex unus*).

Atunci când părţile nu-şi contestau reciproc drepturile, ci numai întinderea lor, judecătorul purta numele de "arbitru" (*arbiter*).

b) Judecătorii. În dreptul roman vechi şi clasic, judecătorul era o persoană particulară, aleasă de către părţi şi confirmată de către magistrat.

Judecătorii erau persoane particulare, în sensul că profesia de judecător nu exista.

Iniţial, lista judecătorilor se confunda cu cea a senatorilor, în sensul că părţile puteau alege ca judecător pe unul dintre senatori. Din epoca fraţilor Grachi (123 î. e. n.), potrivit dispoziţiilor Legii *Sempronia iudiciaria* puteau fi aleşi ca judecători şi cavalerii.

În afară de judecătorul unic, la romani funcționau şi anumite tribunale. Unele dintre acestea erau nepermanente, pe când altele erau permanente.

Tribunalele nepermanente se compuneau dintr-un număr nepereche de judecători (*recuperatores*), care judecau procesele dintre cetățeni şi peregrini.

Tribunalele permanente erau în număr de două:

- *decemviri litibus iudicandis* (cei zece bărbați care să judece procesele) judecau procesele cu privire la libertate; judecau un singur fel de procese, şi anume când se afirma că un sclav este om liber sau invers;
- *centumviri litibus iudicandis* (cei o sută de bărbați care să judece procesele) judecau procesele cu privire la proprietate şi la moştenire.

Întrebări şi teste

❖ Arătați caracterele legisacțiunilor.

❖ Care sunt procedeele de citare în fața magistratului?

❖ Ce atitudini putea adopta pârâtul în fața magistratului şi care erau consecințele acestora?

❖ Prin cuvântul *dico* magistratul:

a) confirma judecătorul ales de către părți;
b) atribuia cu titlu provizoriu obiectul litigios uneia dintre părți;
c) ratifica declarația unei părți.

❖ Care sunt procedeele de soluționare a unor litigii pe cale administrativă de către pretor?

❖ Tribunalele nepermanente judecau procesele:

a) cu privire la libertate;
b) dintre cetățeni şi peregrini;
c) cu privire la succesiuni.

Unitatea 2. Procedura formulară

2. 1. Apariția procedurii formulare

În secolul al II-lea î. e. n. s-a declanşat revoluția economică. Producția şi schimbul de mărfuri au cunoscut o dezvoltare explozivă. Ritmul afacerilor a crescut vertiginos. În această situație, vechea procedură a legisacțiunilor s-a dovedit, prin formalismul şi rigiditatea ei, anacronică, inaplicabilă, depăşită.

De aceea, între anii 149 şi 126 î. e. n. s-a dat Legea *Aebutia*, prin care s-a introdus o nouă procedură, şi anume procedura formulară.

Dar, odată cu introducerea acestei noi proceduri nu s-a procedat la abrogarea expresă a legisacțiunilor, părțile având posibilitatea de a alege între procedura formulară şi procedura legisacțiunilor. După mai bine de un secol s-a constatat că părțile optau, în mod invariabil, pentru procedura formulară. Astfel că, practic, procedura legisacțiunilor nu s-a mai aplicat.

Față de această situație, împăratul August, în anul 17 î. e. n. a dat legile *Iuliae Judiciarie*, prin care legsiacțiunile au fost desființate în mod expres.

2. 2. Rolul şi structura formulei

Față de procedura legisacțiunilor, procedura formulară prezenta mai multe avantaje.

În primul rând, părțile se puteau exprima în limbajul obişnuit chiar şi în fața magistratului, nemaiutilizând formulele solemne.

De asemenea, s-a pus la dispoziția pretorului un mijloc procedural numit *formula*, prin intermediul căruia pretorul putea extinde sfera reglementării juridice, putând organiza un proces ori de câte ori considera că pretențiile reclamantului sunt întemeiate, chiar dacă acele pretenții nu erau consacrate prin textele unor legi ca drepturi subiective. De aceea, s-a afirmat în mod îndreptățit că acea formulă a constituit instrumentul juridic prin care se puteau crea noi drepturi subiective şi chiar noi principii de drept.

În procedura formulară, pentru valorificarea fiecărui drept subiectiv exista o acțiune distinctă, fiecare acțiune având o formulă proprie.

Formula era un mic program de judecată prin care pretorul arăta judecătorului cum să soluționeze litigiul.

Pentru fiecare tip de drept subiectiv exista câte un model de formulă, care trebuia completată de către pretor cu toate elementele specifice cazului (numele părților, pretențiile reclamantului, etc.) cu ocazia organizării procesului. Dacă pretorul socotea că pretențiile

reclamantului sunt întemeiate, dar nu exista un model corespunzător de formulă, avea dreptul de a crea o formulă nouă, expunând situația de fapt şi arătând judecătorului, în termeni imperativi, cum să procedeze în vederea soluționării litigiului. Prin utilizarea acestui eficient mijloc procedural, pretorul putea sancționa pretențiile reclamantului.

În procedura formulară nu exista drept fără acțiune, iar acțiunea opera extinzând sfera de reglementare juridică.

Tot aşa de bine, pretorul putea să refuze eliberarea formulei, ceea ce echivala cu imposibilitatea pentru reclamant de a-şi valorifica pretențiile.

În procedura formulară nu exista drept fără acțiune, iar acțiunea nu era altceva decât cererea reclamantului către magistrat de a i se elibera o formulă.

Formula avea o structură proprie, în sensul că formula cuprindea:

- patru părți principale;
- două părți secundare sau acesorii.

Orice formulă începea cu numirea în calitate de judecător a persoanei care a fost aleasă în acest scop de către părți şi confirmată de către magistrat. Spre exemplu, *"Octavian iudex esto"*.

A. Părțile principale

Cele patru părți principale ale formulei erau:

- *intentio* (intenția);
- *demonstratio* (demonstrația);
- *adiudicatio* (adjudecarea);
- *condemnatio* (condamnarea).

Intentio era acea parte a formulei în care se precizau pretențiile reclamantului. Dacă acele pretenții erau precis determinate (spre exemplu, 1000 de aşi sau un anumit sclav), *intentio* era *certa*. Dacă pretențiile reclamantului nu erau precis determinate, atunci *intentio* se numea *incerta*.

Demonstratio era partea principală a formulei în care se preciza care este actul juridic din care izvorau pretențiile reclamantului (un contract, un testament, etc.).

Adiudicatio era partea formulei prin care magistratul îl învestea pe judecător să pronunțe ieşirea din indiviziune, atribuind celor aflați în proces dreptul de proprietate asupra părții ce le revenea. *Adiudicatio* figura numai în formula acțiunilor în partaj. Romanii au cunoscut numai două asemenea acțiuni: *actio comuni dividundo* şi *actio familiae herciscunde*.

Condemnatio era acea parte a formulei prin are magistratul îl învestea pe judecător cu dreptul de a pronunța o sentință de condamnare sau de absolvire. Această învestitură era

necesară, de vreme ce judecătorul nu avea calitatea de funcţionar public, ci era un simpu particular.

B. Părţile accesorii ale formulei erau:

- *prescriptiones* (prescripţiuinile) şi
- *exceptiones* (excepţiunile).

Prescripţiunile erau anumite precizări făcute în fruntea formulei, precizări prin care se venea fie în sprijinul reclamantului, fie în sprijinul pârâtului.

Acele precizări care veneau în sprijinul reclamantului se numeau prescripţiuni *pro actore*, pentru că reclamantul se numea *actor*, pe când precizările princare se venea în sprijinul pârâtului se numeau *pro reo*, deoarece pârâtul se numea *reus*.

Excepţiunile erau mijloace de apărare puse la îndemâna pârâtului, mijloace prin care pârâtul nu nega pretenţiile reclamantului, dar invoca anumite fapte de natură a paraliza acele pretenţii. Spre exemplu, dacă reclamantul afirma că a dat cu împrumut pârâtului o sumă de bani, pârâtul nu nega faptul că a primit acea sumă, dar afirma că ulterior a fost iertat de datorie.

În dreptul clasic roman, excepţiunile au avut un caracter absolutoriu, ceea ce înseamnă că ori de câte ori excepţiunea se dovedea a fi întemeiată judecătorul nu putea pronunţa o condamnare la mai puţin, ci era obligat să pronunţe o sentinţă de absolvirea pârâtului. Spre exemplu, dacă reclamantul afirma pe cale de acţiune că i se datorează 1000 de aşi, iar pârâtul dovedea pe cale de excepţiune că datorează 500 de aşi şi nu 1000 de aşi, judecătorul nu-l putea condamna pe pârât la plata sumei de 500 de aşi, ci trebuia să pronunţe o sentinţă de absolvire. Acest caracter al excepţiunilor decurge din faptul că judecătorul era sclavul formulei, în sensul că judecătorul trebuia să se pronunţe numai în legătură cu acele elemente care figurau în formulă. În exemplul dat, judecătorul a fost împuternicit de către magistrat să se pronunţe în legătură cu suma de 1000 de aşi. Pârâtul putea fi condamnat numai dacă se dovedea că datorează 1000 de aşi. Dacă se dovedea că datorează cu un singur as mai puţin, nu putea fi condamnat, pentru că judecătorul nu era împuternicit să se pronunţe în legătură cu altă sumă.

Odată cu introducerea excepţiunilor, s-a dat posibilitatea pârâtului de a face şi el anumite afirmaţii, de a formula pretenţii în acelaşi proces. Acest lucru nu era posibil în procedura legisacţiunilor, deoarece desfăşurarea proceselor era guvernată de principiul unităţii de chestiune. Potrivit acestui principiu, în procedura legisacţiunilor, dacă pârâtul avea şi el de formulat anumite pretenţii faţă de reclamant trebuia să declanşeze un nou proces.

Sistemul procedurii formulare permitea însă pârâtului să formuleze pretenţii proprii în acelaşi proces pe cale de excepţiune, cu condiţia să fi cerut magistratului în prima fază a

procesului introducerea excepţiunii în formulă, căci, dacă excepţiunea nu era introdusă în formulă, judecătorul nu o lua în considerare, întrucât judecătorul era sclavul formulei.

Faţă de excepţiunea opusă de pârât, reclamantul putea cere introducerea în formulă a unei replici căreia, la rândul său, pârâtul îi putea opune o duplică.

2. 3. Desfăşurarea procesului în sistemul procedurii formulare

În sistemul procedurii formulare procesul continua să se desfăşoare în două faze: faza *in iure* şi faza *in iudicio*.

A. Faza in iure

În această fază a procesului au apărut elemente noi cu privire la citare, activitatea părţilor şi a pretorului.

a) Astfel, **în materia citării** se aplicau în continuare cele trei procedee cunoscute încă din procedura legisacţiunilor, la care se adaugă o acţiune specială acordată reclamantului împotriva pârâtului care refuză să se prezinte la proces.

De asemenea, acea *missio in possessionem*, acordată încă din vechea procedură, devine executorie, în sensul că reclamantul putea scoate la vânzare bunurile pârâtului care nu se prezenta în faţa magistratului.

b) Activitatea părţilor. Caracterul consensual al procesului se păstrează, în sensul că era necesar ca ambele părţi să fie prezente în faţa magistratului. Spre deosebire de vechea procedură, părţile foloseau limbajul obişnuit. Faţă de pretenţiile reclamantului, pârâtul putea adopta una dintre cele trei atitudini pe care le cunoaştem de la procedura legisacţiunilor (să recunoască, să nege sau să nu se apere cum trebuie).

În plus, acele procese care aveau ca obiect o sumă de bani puteau fi soluţionate chiar în faţa magistratului prin pronunţarea unui jurământ necesar (*iusiurandum necessarium*). În virtutea acestui sistem, fie reclamantul jura că are un drept de creanţă, jurământ faţă de care pârâtul accepta să plătească suma de bani care i se pretindea, fie pârâtul jura că nu datorează şi reclamantul renunţa la pretenţiile sale.

La încheierea dezbaterilor în faţa magistratului, în funcţie da natura cazului litigios şi de afirmaţiile părţilor, pretorul acorda reclamantului acţiunea sau i-o refuza.

Dacă pretenţiile reclamantului erau găsite întemeiate, pretorul îi elibera o acţiune civilă, când exista o acţiune corespunzătoare. Atunci când edictul nu cuprindea o acţiune potrivită, pretorul creea o acţiune nouă (*in factum*), redactată potrivit cu elementele litigiului, dând astfel reclamantului posibbilitatea de a-şi valorifica pretenţiile. Practic, acordarea acţiunii echivala cu redactarea formulei.

c) *Litis contestatio.* După ce formula era redactată, avea loc ultimul act în fața magistratului, numit *litis contestatio*.

În sistemul procedurii formulare, *litis contestatio* consta din remiterea unei copii de pe formulă sau dictarea ei de către reclamant pârâtului.

Litis contestatio este un act deosebit de important, deoarece, prin valorificarea efectelor sale, în dreptul clasic s-au realizat o serie de operațiuni juridice novatoare, îndeosebi în materia obligațiilor.

Litis contestatio producea trei efecte:

- efectul extinctiv;
- efectul creator;
- efectul fixator.

Efectul extinctiv. În virtutea efectului extinctiv, dreptul inițial al reclamantului, adică dreptul pe care reclamantul l-a dedus în justiție se stinge. În anumite procese, dreptul primitiv al reclamantului se stingea de plin drept (*ipso iure*), pe când în alte procese se stingea prin introducerea unei execpțiuni în formulă (*exceptio ope*).

Efectul creator. În virtutea efectului creator, în locul dreptului inițial, care s-a stins, se năştea un drept nou, care purta invariabil asupra unei sume de bani, şi anume acea sumă de bani la care judecătorul îl condamna pe pârât.

Indiferent de obiectul dreptului inițial, dacă reclamantul câştiga procesul primea întotdeauna o sumă de bani şi, în mod simetric, dacă pârâtul pierdea procesul era condamnat, în mod invariabil, să plătească o sumă de bani. În procedura formulară, sentința avea un caracter pecuniar, adică purta asupra unei sume de bani.

În funcție de natura juridică, obiectul şi temeiul juridic al dreptului inițial, între cele două drepturi subiective, adică între dreptul inițial şi dreptul nou creat pot apare anumite deosebiri:

- dacă dreptul inițial a fost un drept real, el se deosebea față de dreptul nou creat atât în privința naturii juridice, cât şi în privința obiectului, precum şi în privința temeiului sau a cauzei juridice.

Se ajungea la acest rezultat, întrucât, prin natura lui, dreptul inițial a fost un drept real, pe când dreptul nou creat este un drept de creanță. În al doilea rând, dreptul inițial avea ca obiect un lucru, deoarece drepturile reale poartă întotdeauna asupra unor lucruri, pe când dreptul nou creat are un nou obiect, de vreme ce poartă asupra unei sume de bani. În al treilea rând, dreptul inițial putea izvorî dintr-un testament sau dintr-unul din modurile de dobândire a proprietății, pe când dreptul nou creat izvorăşte din *litis contestatio*, deoarece cauza sau temeiul juridic al dreptului nou creat este chiar *litis contestatio*.

- Dacă dreptul iniţial este un drept de creanţă care poartă asupra unui lucru, se va deosebi faţă de dreptul nou creat numai în privinţa obiectului şi a cauzei juridice. Există identitate între natura juridică a dreptului iniţial şi a dreptului nou creat, deoarece amândouă sunt drepturi de creanţă, însă obiectul dreptului iniţial este un lucru, pe când cel al dreptului nou creat va fi o sumă de bani. Cele două drepturi se vor deosebi şi în privinţa cauzei juridice, întrucât dreptul iniţial putea izvorî dintr-un contract, pe când dreptul nou creat izvora din *litis contestatio*.
- Dacă dreptul iniţial era un drept de creanţă care purta supra unei sume de bani, cele două drepturi subiective nu se deosebeau nici în privinţa naturii juridice, nici în privinţa obiectului, căci erau identice. Singura deosebire dintre ele prin cauza juridică, deoarece dreptul iniţial putea izvorî dintr-un act oarecare, pe când dreptul nou creat izvora din *litis contestatio*.

Rezultă că oricare ar fi natura juridică, obiectul sau temeiul juridic a dreptului iniţial, cele două drepturi subiective se vor deosebi întotdeauna în privinţa cauzei juridice, întrucât dreptul iniţial izvorăşte dintr-un act oarecare, pe când dreptul nou creat izvorăşte întotdeauna din *litis contestatio*.

Efectul fixator. Potrivit efectului fixator, în momentul lui *litis contestatio* se fixează definitiv elementele reale şi elementele personale ale procesului.

Prin elementele reale înţelegem pretenţiile formulate de către reclamant în faţa magistratului. Întrucât aceste elemente se fixează definitiv, reclamantul nu va putea cere în faţa judecătorului altceva decât ce a cerut în faţa magistratului. El trebuie să formuleze acele pretenţii, întrucât pretenţiile reclamantului sunt menţionate în *intentio* a formulei, iar judecătorul, sclav al formulei, va ţine cont numai de cele menţionate în acea formulă şi nu de alte pretenţii.

Prin elementele personale ale procesului înţelegem identitatea judecătorului şi identitatea părţilor (a reclamantului şi a pârâtului). Elementele personale aveau rolul de a asigura judecarea procesului numai de către judecătorul menţionat în fruntea formulei, precum şi participarea la proces doar a părţilor menţionate în formulă.

Astfel, dacă judecătorul dispărea (murea, pleca din localitate), părţile reveneau în faţa magistratului în vederea alegerii unui nou judecător şi pentru modificarea formulei în mod corespunzător.

Dacă dispărea una dintre părţi, moştenitorul persoanei respective nu se putea prezenta automat la proces, întrucât numele moştenitorului nu figura în formulă. Era necesar ca moştenitorul, împreună cu adversarul, să se prezinte în faţa magistratului în vederea modificării formulei, în sensul că în locul celui decedat era trecut moştenitorul său.

B. Faza in iudicio

În faţa judecătorului procesul se desfăşura, în linii mari, după regulile cunoscute de la procedura legisacţiunilor. Judecătorul era tot un particular ales de către părţi şi confirmat de către magistrat, iar tribunalele îşi menţin vechea lor competenţă. Regula potrivit căreia cel care nu se prezenta la proces până la prânz pierdea procesul s-a menţinut, dar s-au admis anumite motive de amânare a procesului.

Prin Legea *Sempronia Iudiciaria*, de la sfârşitul secolului al II-lea î. e. n.cavalerii au dobândit dreptul de a fi aleşi judecători. Împăratul August a împărţit judecătorii în patru categorii, pe criteriul averii. Lista judecătorilor s-a păstrat până către mijlocul secolului al III-lea e. n., când a dispărut, în condiţiile modificării radicale a procedurii civile.

C. Reprezentarea în justiţie

În procedura formulară, spre deosebire de vechea procedură a legisacţiunilor, s-a introdus reprezentarea în justiţie.

Prin reprezentarea în justiţie înţelegem sistemul juridic prin care o persoană, numită reprezentant, participă la proces în numele altei persoane, numită reprezentat.

În procedura legisacţiunilor un asemenea sistem nu putea funcţiona, datorită principiului *nemo alieno nomine lege agere potest* (nimeni nu poate intenta în numele altuia o acţiune a legii). Dar, în sistemul procedurii formulare s-a admis mai întâi reprezentarea imperfectă în justiţie, iar mai apoi reprezentarea perfectă.

În cazul reprezentării imperfecte, efectele sentinţei se produceau asupra reprezentantului. Astfel, dacă reclamantul avea calitatea de reclamant şi câştiga procesul, acţiunea în vederea executării sentinţei va fi acordată reprezentantului. Aceasta însemna că suma de bani care făcea obiectul condamnării intra în patrimoniul reprezentantului, urmând ca prin acte ulterioare reprezentantul să transmită reprezentatului acea sumă de bani.

Reprezentarea imperfectă în justiţie a fost creată prin utilizarea formulei cu transpoziţiune, care avea o redactare specială. Astfel, în *intentio* era trecut numele reprezentatului, deoarece acesta era titularul dreptului subiectiv dedus în justiţie, iar în *condemnatio* figura numele reprezentantului, pentru că reprezentantul participa la desfăşurarea procesului şi efectele sentinţei urmau a se produce asupra sa.

Faţă de această redactare a formulei, în faza a doua a procesului, în faţa judecătorului, acesta verifica dacă cel trecut în *intentio*, adică reprezentatul, este adevăratul titular al dreptului subiectiv dedus în justiţie şi dacă se convingea că este, dădea câştig de cauză reprezentantului.

Pe baza unor inovaţii ale jurisprudenţei, prin interpretarea creatoare a unor texte vechi, s-a admis, tot în epoca clasică, sistemul reprezentării perfecte, situaţie în care efectele sentinţei se produceau direct asupra reprezentatului, cu toate că reprezentantul era acela care participa la

proces. În acest sens, acţiunea în vederea executării sentinţei era acordată chiar reprezentatului, încât suma de bani care făcea obiectul condamnării intra direct în patrimoniul reprezentatului.

Cel mai vechi reprezentant în justiţie se numea *cognitor*, care era constituit prin pronunţarea unor cuvinte solemne şi în prezenţa adversarului. Mai târziu s-a admis şi un alt reprezentant în justiţie, numit *procurator*, desemnat fără forme solemne şi chiar în absenţa adversarului.

2. 4. Acţiuni

Noţiunea de "acţiune" şi înţelesul ei se schimbă în procedura formulară.

În vechea procedură, acţiunile în justiţie se numeau legisacţiuni, erau create prin legi şi se aplicau numai la anumite cazuri strict precizate prin legi. Aplicarea acestor acţiuni nu putea fi extinsă şi la alte cazuri. Spre deosebire de vechea procedură, în procedura formulară acţiunea a dobândit o vocaţie universală sau o aplicare generală, întrucât prin utilizarea creatoare a formulei pretorul putea asigura valorificarea oricăror pretenţii legitime pe cale judiciară. De aceea, chiar şi atunci când pretenţiile reclamantului nu erau recunoscute prin legi, nefiind consacrate ca drepturi subiective, pretorul putea totuşi elibera o formulă, astfel încât reclamantul îşi valorifica acele pretenţii pe cale judiciară prin intermediul unui proces.

În procedura formulară acţiunea este cererea adresată de către reclamant magistratului de a i se elibera o formulă, iar echivalarea formulei echivala cu acordarea acţiunii în justiţie, deoarece, în măsura în care i se înmâna o formulă, reclamantul se putea prezenta în faţa judecătorului şi obţine o sentinţă.

Categorii de acţiuni. Dacă în vechea procedură numărul acţiunilor era limitat, în procedura formulară numărul acţiunilor era extrem de mare, astfel încât jurisconsulţii clasici le-au clasificat după mai multe criterii.

a) Cea mai veche clasificare, cunoscută încă din epoca Legii celor XII Table, era cea în:

- acţiuni reale (acţiuni *in rem*);
- acţiuni personale (acţiuni *in personam*).

Potrivit Institutelor lui Justinian, această clasificare este şi cea mai importantă (*summa divisio*).

Prin intermediul acţiunilor in rem erau sancţionate drepturile reale, drepturi care, prin excelenţă, poartă asupra unor lucruri. Avem în vedere, în primul rând, dreptul de proprietate.

Prin intermediul acţiunilor in personam erau sancţionate drepturile personale (drepturile de creanţă), cum sunt, spre exemplu, cele izvorâte din contracte sau din delicte.

Întrucât fizionomia drepturilor reale diferă de cea a drepturilor personale şi formulele acţiunilor reale vor avea o redactare diferită de cea acţiunilor personale.

Într-adevăr, dreptul real izvorăşte din raportul juridic stabilit între o persoană şi toţi ceilalţi membri ai societăţii. Prin urmare, dreptul real este opozabil faţă de toţi (*erga omnes*), în sensul că toţi membrii societăţii trebuie să respecte acel drept.

Dreptul personal (dreptul de creanţă) izvorăşte din raportul juridic stabilit între două persoane determinate, şi anume creditorul şi debitorul. Cu alte cuvinte, dreptul personal este opozabil faţă de o singură persoană – debitorul.

Iată de ce, în *intentio* a acţiunii reale se va trece numai numele reclamantului, numele pârâtului nemenţionându-se, deoarece pârât poate fi oricine care aduce o atingere dreptului în cauză, câte vreme dreptul real este opozabil *erga omnes*. Dacă însă, din greşeală, s-ar trece în *intentio* şi numele pârâtului, s-ar putea naşte complicaţii dintre cele mai grave. Spre exemplu, prototipul acţiunii reale este acţiunea în revendicare, prin care se sancţionează dreptul de proprietate. Această acţiune presupune anumite condiţii, între care şi condiţia ca pârâtul să fie posesor în momentul judecării procesului. Dacă pretorul ar trece în *intentio* a formulei numele persoanei ce posedă lucrul în momentul redactării formulei, s-ar putea ca lucrul respectiv să ajungă în mâinile altei persoane înainte de începerea procesului. Iată de ce, ori de câte ori se va redacta formula acţiunii în revendicare, în *intentio* nu se va trece numele pârâtului, urmând ca în faţa judecătorului să fie adusă acea persoană, oricare ar fi ea, ce posedă lucrul în momentul judecării procesului.

În ceea ce priveşte redactarea formulei acţiunii personale, in *intentio* se vor trece ambele nume, atât al reclamantului, cât şi cel al pârâtului, deoarece în cazul acţiunii personale pârât poate fi numai debitorul şi nu altcineva, iar debitorul este o persoană determinată.

b) Textele dreptului roman ne înfăţişează o clasificare a acţiunilor în:

- acţiuni civile;
- acţiuni honorarii.

Această clasificare se întemeiază pe originea acţiunilor.

Acţiunile civile (*actiones civilis*) îşi au originea în legisacţiuni, cu toate că formula lor este redactată tot de către magistrat. Spre exemplu, acţiunea în revendicare are drept model *sacramentum in rem* şi de acea pretorul va trece în formula acestei acţiuni cuvintele solemne pe care părţile le rosteau la *sacramentum in rem*.

Acţiunile honorarii sau pretoriene nu îşi au modelul în legisacţiuni. Ele sunt originale, pentru că sunt create de către pretor în vederea sancţionării noilor situaţii ivite în practica socială.

Acţiunile honorarii se împart în trei categorii:

- acţiuni *in factum*;
- acţiuni *ficticii*;

- acțiuni cu formula cu transpozițiune.

Acțiunile in factum au fost create datorită faptului că în dreptul roman nu se putea concepe un drept subiectiv fără o acțiune corespunzătoare. Uneori pretorul constata că noile cazuri ivite în practică nu pot fi soluționate prin intermediul acțiunilor existente, neexistând un model în dreptul civil.Atunci pretorul, apreciind că, potrivit cerințelor echității, pretențiile reclamantului trebuie protejate juridic, crea o nouă formulă *in factum* (cu privire la un fapt), o redacta şi o înmâna reclamantului, fapt ce echivala cu acordarea acțiunii. Deci pretorul crea o formulă nouă şi, implicit, o nouă acțiune *in factum*. În *intentio* a formulei nou create pretorul descria faptele în amănunt şi îi arăta judecătorului cum trebuie interpretate acele fapte.

Luând în considerare faptele descrise în formulă, judecătorul urma să pronunțe sentința.

Acțiunile ficticii (acțiunile cu ficțiune) se numeau astfel întrucât în formula lor se introducea o ficțiune. În cazul acestor acțiuni, pretorul utiliza un tip de formulă creat pentru o anumită cauză, în scopul soluționării unei cauze diferite. Pentru aceasta, pretorul introducea în formulă o ficțiune, considerând că s-a petrecut un anumit fapt, cu toate că în realitate acel fapt nu a avut loc sau dimpotrivă, un fapt existent era considerat ca fiind inexistent. Spre exmplu, proprietarul provincial din Dacia romană nu putea intenta acțiunea în revendicare, întrucât nu avea calitatea de cetățean roman. Dar în practică se putea introduce în formula acțiunii ficțiunea că provincialul este cetățean roman. În acest fel, provincialul putea intenta acțiunea în revendicare.

Acțiunile cu formula cu transpozițiune aveau o redactare specială, întrucât în *intentio* a formulei figura un nume, pe când în *condemnatio* figura alt nume. Acțiunile cu formula cu transpozițiune au fost create pentru constituirea mecanismului reprezentării imperfecte în justiție, precum şi în scopul sporirii capacității juridice a fiului de familie. Spre exemplu, în cazul reprezentării imperfecte, în *intentio* a formulei era trecut numele reprezentatului, pe când în *condemnatio* era trecut numele reprezentantului. De asemenea, dacă fiul de familie încheia un contract, creditorul îl putea urmări fie pe fiu prin intermediul acțiunii directe, fie pe *pater familias* prin intermediul acțiunii cu caracter alăturat. Acțiunea cu caracter alăturat avea o redactare specială, prin aceea că în *intentio* era trecut numele fiului, întrucât el a încheiat contractul, pe când în *condemnatio* era trecut numele lui *pater familias*, deoarece asupra acestuia din urmă urmau a se răsfrânge efectele sentinței.

c) Acțiuni directe şi acțiuni utile

Acțiunile directe au fost create în vederea sancționării anumitor cazuri.

Acţiunile utile erau acţiunile directe extinse de la cazul pentru care au fost create la cazuri similare.

Astfel că orice acţiune directă poate deveni utilă prin introducerea unei ficţiuni în formulă. Spre exemplu, pentru a se da unui moştenitor pretorian posibilitatea de a dobândi o succesiune civilă, se introducea în formulă ficţiunea conform căreia moştenitorul pretorian are calitatea de moştenitor civil.

d) Acţiuni populare şi acţiuni private

Acţiunile populare (*actiones populares*) au fost create pentru ocrotirea unor interese generale şi puteau fi intentate de către oricine.

Acţiunile private (*actiones privatae*) s-au născut în vederea protejării unor interese individuale şi puteau fi intentate numai de către titularii unor drepturi subiective.

e) Acţiuni de drept strict şi acţiuni de bună credinţă

Acţiunile de drept strict (*actiones stricti iuris*) erau acţiunile prin care actul pe care se întemeiau pretenţiile reclamantului erau interpretate literal. În cazul interpretării *ad literam*, judecătorul ţinea cont numai de litera actului juridic, neluând în considerare şi voinţa părţilor.

Acţiunile de bună credinţă (*actiones bonae fidei*) erau acele acţiuni în virtutea cărora actul juridic era interpretat cu bună credinţă, judecătorul trecând dincolo de litera actului în scopul stabilirii voinţei reale a părţilor, adică scopul urmărit de către acestea în momentul încheierii actului juridic. Dar pentru ca judecătorul să poată face o interpretare cu bună credinţă era necesar ca în *intentio* a formulei să figureze cuvintele *ex fide bona* (potrivit cu buna credinţă).

f) Acţiunile arbitrarii (*iudicia arbitraria*)

Au fost create în scopul atenuării caracterului pecuniar al sentinţei de condamnare, pentru că în materia procedurii formulare sentinţa de condamnare purta invariabil asupra unei sume de bani Dar în unele cazuri reclamantul era interesat să dobândească elementul material al pretenţiilor sale, adică era interesat să obţină o condamnare *ad ipsam rem*, adică asupra însuşi lucrului.

Pentru aceasta au fost create acţiunile arbitrarii, în care judecătorul avea o dublă calitate:

- de arbitru;
- de judecător propriu-zis.

În calitate de arbitru, dup ce se convingea de temeinicia pretenţiilor reclamantului, judecătorul ordona pârâtului să satisfacă acele pretenţii. Spre exemplu, dacă reclamantul îl revendica pe sclavul Filip, judecătorul ordona pârâtului să-i remită reclamantului sclavul respectiv.

Pârâtul nu era obligat să execute acel ordin. Dacă pârâtul executa ordinul, procesul lua sfârşit. Dacă nu-l executa, arbitrul se transforma în judecător propriu-zis şi tocmai în această calitate pronunța o sentință de condamnare ce purta asupra unei sume de bani. Acea sumă de bani nu era însă stabilită de către judecător, ci de către reclamant, sub prestare de jurământ.

În aceste condiții reclamantul era tentat să supraestimeze obiectul litigios, încât practic, dacă pârâtul nu executa ordinul pronunțat de către judecător în calitate de arbitru, risca să plătească o sumă de bani mult mai mare decât valoarea comercială a obiectului litigios. De aceea, pe această cale indirectă, se ajungea la condamnarea asupra obiectului material al procesului, pretențiile reclamantului fiind satisfăcute în natură. Astfel, în cazul acțiunii în revendicare, reclamantul primea chiar lucrul revendicat şi nu o sumă de bani.

2. 5. Efectele sentinței

Sentința pronunțată de către judecător producea anumite efecte juridice.

Sentința de absolvire avea un singur efect, şi anume forța juridică (autoritatea lucrului judecat).

Sentința de condamnare are însă un dublu efect, şi anume: forța executorie şi forța juridică.

A. Forța executorie a sentinței

În procedura formulară sentința purta în mod invariabil asupra unei sume de bani; reclamantul avea calitatea de creditor, iar pârâtul pe cea de debitor.

Forța executorie a sentinței era asigurată prin *actio iudicati*, pe care reclamantul o intenta împotriva pârâtului pentru a-l constrânge să execute sentința. Prin această acțiune, reclamantul îl aducea pe pârât în fața magistratului, arătând că pârâtul refuză să plătească suma de bani stabilită prin sentința de condamnare. Dacă în fața magistratului debitorul recunoaşte că are de plătit o sumă de bani, procedura se încheia prin eliberarea unui decret de executare.

Prin acest decret magistratul ordona:

- fie aducerea debitorului în închisoarea personală a creditorului;
- fie trimiterea creditorului în detențiunea bunurilor debitorului.

Deci *actio iudicati* ducea:

- fie la executarea asupra persoanei, sistem preluat din procedura legisacțiunilor;
- fie la executarea asupra bunurilor, sistem introdus de către pretor în procedura formulară.

Atunci când debitorul nu recunoştea justețea cererii creditorului, contestând sentința sau afirmând că a plătit, *actio iudicati* dădea naştere unui nou proces. Dacă debitorul pierdea şi acest proces, urma să fie condamnat la dublu.

Executarea asupra bunurilor. În epoca clasică, alături de executarea asupra persoanei apare, cu caracter exeecpțional, şi executarea asupra bunurilor.

Executarea asupra bunurilor a fost introdusă în dreptul privat din domeniul dreptului public.

Statul roman a practicat un sistem prin care bunurile debitorilor erau sechestrate şi lichidate prin vânzarea la licitație. Acest sistem a fost apoi adaptat şi utilizat şi în raporturile dintre persoanele particulare.

Executarea asupra bunurilor cunoştea două forme:

- *venditio bonorum* (vânzarea în bloc a bunurilor debitorului insolvabil);
- *distractio bonorum* (vânzarea cu amănuntul a bunurilor debitorului insolvabil).

a) Venditio bonorum cunoştea două faze distincte:

- *missio in possessionem*;
- *venditio bonorum* propriu-zisă.

În prima fază, dacă debitorul recunoştea justețea afirmațiilor făcute de către creditor, magistratul îl trimitea pe acesta din urmă în detențiunea bunurilor debitorului (*missio in possessionem*). Prin *missio in possessionem,* creditorul, fără a-l deposeda pe debitor, supraveghea bunurile acestuia în scopul de a-l împiedica să-şi mărească insolvabilitatea pe cale artificială (spre exemplu, prin donații). Această procedură de executare asupra bunurilor presupune existența mai multor creditori, situații în care fiecare dintre ei trebuia să îndeplinească formele arătate. Dacă, după trecerea unui termen de 30 de zile, debitorul nu-şi plătea nici de această dată datoria, se trecea la faza a doua, adică la *venditio bonorum* (vânzarea bunurilor).

Pentru vânzarea bunurilor, creditorii numeau, cu autorizația magistratului, pe unul dintre ei ca *magister bonorum* (stăpân al bunurilor debitorului insolvabil). Acesta scotea la vânzare, potrivit sistemului licitației, toate bunurile debitorului insolvabil. Bunurile erau transmise în bloc acelei persoane care oferea cea mai mare sumă de bani. Această persoană (cumpărătorul) era numită *emptor bonorum*.

Dar cumpărătorul bunurilor nu plătea efectiv acel preț, ci numai îl oferea, iar după acceptarea acelei oferte bunurile debitorului insolvabil intrau efectiv în posesia lui *emptor bonorum*.

Emptor bonorum, după intrarea efectivă în posesia acelor bunuri, se substituia debitorului insolvabil şi începea un nou şir de procese cu fiecare creditor în parte în scopul verificării creanțelor. Prin aceste procese *emptor bonorum*, considerat ca succesor cu titlu universal al debitorului, voia să se convingă dacă acesta a datorat cu adevărat sumele pretinse de către creditori.

În funcție de rezultatul acestor procese *emptor bonorum* urma să plătească fie suma pe care a promis-o, fie o sumă mai mică. Astfel, dacă valoarea creanțelor era mai mare decât suma promisă, *emptor bonorum* plătea numai suma promisă. Dacă însă valoarea creanțelor găsite bune era mai mică decât suma promisă, *emptor bonorum* plătea numai valoarea creanțelor.

În oricare dintre aceste ipoteze s-ar fi aflat, *emptor bonorum* nu risca să plătească mai mult decât suma promisă, dar avea şansa de a plăti mai puțin. De aceea, jurisconsulții vremii l-au considerat pe *emptor bonorum* a fi un speculant.

Această procedură de executare asupra bunurilor producea consecințe extrem de grave, în sensul că debitorul insolvabil devenea infam, moment în care era scos de sub scutul legilor romane, îşi pierdea personalitatea şi devenea un lucru.

b) Senatorii romani se temeau de a nu ajunge într-o asemenea situație. Astfel că din inițiativa Senatului a fost creată o nouă procedură de executare – ***distractio bonorum***. Conform acestei proceduri, bunurile debitorului insolvabil nu se mai vindeau în bloc, ci cu amănuntul, unul câte unul, până la acoperirea valorii creanțelor. Acest sistem avea avantajul că nu atrăgea infamia pentru debitor.

B. Forța juridică a sentinței

Prin forța juridică a sentinței romanii înțelegeau ceea ce modernii numeau autoritatea lucrului judecat. Conform acestui principiu, un proces, între aceleaşi părți şi cu privire la acelaşi obiect nu poate fi judecat de mai multe ori.

Acest principiu s-a impus greu în dreptul roman. Astfel, în epoca foarte veche, romanii nu au cunoscut principiul autorității lucrului judecat, încât procesele se judecau de mai multe ori, mai ales că judecătorul era un particular. Se ajungea astfel la sentințe contradictorii, fenomen ce era de natură a compromite justiția. Atunci, încă din epoca veche, a fost introdusă regula *bis de eadem re ne sit actio* (nu pot fi acordate două legisacțiuni pentru valorificarea aceluiaşi drept). Pentru un proces urma a se acorda o singură legisacțiune. Acest principiu, însă, era opozabil doar față de reclamant, deoarece el formulase o pretenție în justiție. Nefiindu-i opozabil şi pârâtului, rezultă că acesta putea redeschide procesul. Aşadar, în procedura legisacțiunilor, autoritatea de lucru judecat era asigurată numai față de reclamant.

În procedura formulară autoritatea de lucru judecat era asigurată față de reclamant în virtutea efectului extinctiv al lui *litis contestatio*. Potrivit acestui efect, dreptul inițial al reclamantului se stingea, iar acolo unde nu există drept subiectiv nu există nici acțiune. Potrivit efectului extinctiv al lui *litis contestatio*, autoritatea lucrului judecat față de reclamant era asigurată, dar nu şi față de pârât.

Atunci, pe cale de interpretare, jurisconsulții au creat principiul *res iudicato pro veritate accipitur* (lucrul judecat se consideră a fi adevărat), principiu sancționat printr-o excepțiune, numită *exceptio rei iudicatae* (excepția lucrului judecat), excepție care putea fi opusă fie de către

reclamant, fie de către pârât după cum una sau cealaltă parte încercau să redeschidă procesul. După crearea acestui mijloc procedural, autoritatea lucrului judecat era opozabilă ambelor părți.

Întrebări şi teste

- Descrieți părțile principale şi secundare ale formulei.
- *Litis contestatio*, în sistemul procedurii formulare, consta din:
  a) luarea de martori care să ateste voința părților de a se judeca;
  b) remiterea unei copii de pe formulă sau din dictarea ei de către reclamant pârâtului;
  c) remiterea formulei de către magistrat reclamantului.
- Ce efecte producea *litis contestatio* şi în ce consta fiecare dintre acestea?
- Cel mai vechi reprezentant în justiție s-a numit:
  a) *procurator*;
  b) *cognitor*;
  c) delegat.
- Enumerați acțiunile în procedura formulară şi detaliați acțiunile pretoriene.
- Ce era *venditio bonorum* şi descrieți fazele acesteia.

Unitatea 3. Procedura extraordinară

S-a aplicat în epoca postclasică.

Se numeşte aşa de la *extraordinem* (în afara lui *ordo*). Procedura cu *ordo* era procedura cu două faze distincte. Procesul în afara lui *ordo* era procesul care se desfăşura într-o singură fază.

Procesul se desfăşura de la început până la sfârşit în faţa magistratului judecător, care devenise un funcționar public. Se numea magistrat, dar în dreptul postclasic îl desemnăm prin termenul de "judecător".

Citarea a dobândit un caracter oficial sau semioficial.

Procesul se desfăşura într-o clădire, în prezența părților or a reprezentanților şi a avocaților, nemaidesfăşurându-se în Forum.

Părțile se exprimau în limbajul obişnuit. Începe o ierarhizare a probelor, în sensul că înscrisurile, cele oficiale, dobândesc o forţă probantă mai mare decât probele orale.

Sentința. Se pronunța *ad ipsam rem* (în natură), purta asupra lucrului.

Executarea sentinței se asigura prin forţa de constrângere a statului (*manu militari*).

Dispărând procesul în două faze, a dispărut şi formula. Dacă a dispărut formula, excepțiunile au încetat să mai fie absolutorii, au devenit minutorii, adică judecătorul putea să pronunțe o sentință la mai puțin. Astfel, dacă reclamantul pretindea pe cale de acțiune că are o creanță de 100 de sesterți, iar pârâtul dovedea pe cale de excepție că datorează numai 50 de sesterți, judecătorul pronunța o sentință de condamnare numai la 50 de sesterți.

PARTEA A III-A

DREPTUL CIVIL ROMAN

Unitatea 1. Persoane

1. 1. Capacitatea juridică

Termenul de "persoane" desemnează subiectele raporturilor juridice.

Oamenii participă la viața juridică fie individual, ca persoane fizice, fie constituți în anumite colectivități, în calitate de persoane juridice.

Romanii au creat aceste concepte şi le-au utilizat. Dar, spre deosebire de dreptul modern, dreptul roman nu a recunoscut calitatea de subiect de drept tuturor oamenilor, ci numai oamenilor liberi.

Sclavii erau asimilați lucrurilor. Erau desemnați prin *famulus*, *homo*, *minister* şi *servus*.

Capacitatea juridică a oamenilor liberi nu era unitară ca în dreptul modern, ci era diversificată în funcție de anumite elemente de ordin etnic, politic şi religios.

Oamenii liberi se împărțeau în două categorii:

- cetățenii;
- necetățenii.

La rândul lor, necetățenii puteau fi:

- latini;
- peregrini.

Şi cetățenii şi necetățenii puteau fi:

- *ingenui*;
- dezrobiți.

Erau considerați *ingenui* cei care s-au născut din părinți care au fost întotdeauna liberi, precum şi din părinți care au fost cândva sclavi, dar apoi au fost dezrobiți.

Dezrobiții erau sclavii eliberați de către stăpânii lor.

La zona de interferență dintre libertate şi sclavie se aflau oamenii semiliberi, care, la rândul lor, se clasificau în două categorii:

- colonii;
- oamenii liberi cu o condiție juridică specială.

Aptitudinea persoanelor de a participa la viața juridică se numeşte personalitate sau capacitate juridică şi este desemnată în terminologia romană prin *"caput"*.

Persoana, ca fiinţă umană, care participa la viaţa juridică era desemnată prin termenul de *"persona"*, care îşi are originea în *personare*, care desemna masca purtată de actor pentru a-i amplifica vocea. S-a făcut o analogie între actorul care interpreta un rol pe scenă şi omul ca participa la viaţa juridică, cu atât mai mult cu cât la romani participarea la viaţa juridică presupunea pronunţarea unor formule solemne, gesturi rituale, considerându-se că omul ce participă la viaţa juridică poartă şi el o mască.

Pentru ca personalitatea să fie completă trebuiau a fi îndeplinite trei condiţii:

- *status libertatis* (calitatea de om liber);
- *status civitatis* (calitatea de cetăţean roman);
- *status familiae* (calitatea de şef al unei familii civile romane).

Aveau capacitate completă numai cetăţenii romani care erau şefi de familie.

Personalitatea începe în momentul naşterii. De la această regulă există o excepţie conform căreia *"infans conceptus pro nato habetur quotiens de commodis eius agitur"* (copilul conceput se consideră a fi născut ori de câte ori este vorba de interesele sale). În virtutea acestei excepţii, copilul care se năştea după moartea tatălui său venea la moştenirea acestuia.

În mod simetric, personalitatea lua sfârşit odată cu moartea. Dar şi de la această regulă există o excepţie conform căreia *"hereditas iacens sustinet personam defuncti"* (moştenirea deschisă, dar neacceptată încă, prelungeşte personalitatea defunctului). Această excepţie a fost admisă datorită faptului că, în concepţia romanilor, nu putea exista un patrimoniu fără titular. Dar se punea întrebarea "cine este titularul patrimoniului în intervalul de timp cuprins între moartea unei persoane şi acceptarea moştenirii acelei persoane?"

S-a admis că în acel interval titularul patrimoniului este chiar defunctul, a cărui personalitate se prelungeşte până în momentul acceptării moştenirii.

1. 2. Cetăţenii

În epoca foarte veche cetăţenia se confunda cu libertatea, pentru că orice străin care venea la Roma cădea în sclavie. Cu timpul, în virtutea ospitalităţii, anumiţi străini încep a fi toleraţi la Roma.

Secole la rând, romanii au păstrat cu străşnicie numai pentru ei avantajele care decurgeau din calitatea de cetăţean, deoarece cetăţenii romani se bucurau de plenitudinea drepturilor civile şi politice.

A. Drepturile cetăţeanului roman erau următoarele:

- *ius commercii (commercium)* – dreptul de a încheia acte juridice în conformitate cu dreptul civil roman;
- *ius connubii (connubium)* – dreptul de a încheia o căsătorie civilă romană;

- *ius militiae* – dreptul cetățeanului de a face parte din legiunile romane;
- *ius sufragii (sufragium)* – dreptul de vot;
- *ius honorum* – dreptul de a fi ales magistrat.

B. Numele cetățeanului. Cetățeanul roman se indiuvidualizează în raport cu alte categorii de persoane prin numele său, care era atât de bine elaborat, încât o scrisoare ajungea la domiciliu de oriunde ar fi trimisă.

Era format din cinci elemente:

- *tria nomina*;
- indicațiunea filiațiunii;
- indicațiunea tribală.

Tria nomina se compunea din:

- *prenomen*, adică determinativul prin care cetățeanul era individualizat în societate;
- *nomen gentilicium*, prin care se indica ginta căreia îi aparținea cetățeanul; după desființarea ginților, *nomen gentilicium* desemna numele de familie;
- *cognomen* sau porecla, prin care cetățeanul era individualizat în familie, deoarece familia romană putea fi numeroasă, încât mai multe persoane din aceeaşi familie puteau avea acelaşi prenume. Spre exemplu, numele întreg al lui Cicero era Marcus (*prenomen*) Tullius (*nomen gentilicium*) *Marci filius* (indicațiunea filiațiunii), *Cornelia tribu* (indicațiunea tribală) Cicero (*cognomen*).

C. Dobândirea cetățeniei.

Cetățenia romană se dobândea prin:

- prin naştere
  - noul născut în sânul căsătoriei dobândea condiția juridică a tatălui său din momentul în care l-a conceput (cu 10 luni înainte de naştere);
  - copilul născut în afara căsătoriei dobândeşte condiția juridică a mamei sale din momentul în care l-a născut.
- Prin naturalizare (prin lege), întrucât romanii adoptau în mod frecvent legi prin care una sau mai multe persoane determinate puteau dobândi cetățenia romană. Spre exemplu, în preajma unor campanii militare peregrinii dobândeau cetățenia romană pentru a putea fi înrolați în legiunile romane. Tot astfel, după campaniile militare, peregrinii care făcuseră parte din trupele auxiliare dobândeau cetățenia romană după lăsarea la vatră.
- Prin beneficiul legii. În anumite legi erau prevăzute unele condiții care, odată întrunite de către o anumită persoană, aveau ca efect dobândirea cetățeniei romane. Spre exemplu, Legea celor XII Table prevedea că orice latin care construieşte o casă în Latium şi apoi

se stabileşte la Roma va deveni cetăţean roman. De asemenea, oricărui străin care avea trei copii şi se stabilea la Roma îi era acordată cetăţenia romană.

- Prin efectul dezrobirii, dezrobitul prelua statutul juridic al fostului stăpân, încât dezrobitul unui cetăţean devenea şi el cetăţean roman.

D. Pierderea cetăţeniei

Cetăţenia putea fi pierdută prin:

- Pierderea libertăţii, de vreme ce libertatea era cea dintâi premisă a cetăţeniei;
- Prin efectul exilului, cei exilaţi deveneau peregrini (a se vedea cazul lui Ovidiu);
- Când un cetăţean era predat altui stat pentru ca acel stat să-şi exercite dreptul de răzbunare asupra cetăţeanului, iar statul respectiv nu-l primea şi nu-şi exercita dreptul de răzbunare; odată cu întoarcerea la Roma acea persoană pierdea automat cetăţenia. Se ajungea la aceste situaţii deoarece se pierdeau anumite războaie, ocazie cu are se încheiau tratate umilitoare. Generalul care semna acel tratat era predat statului respectiv. Dacă statul respectiv nu îl primea, acesta urma a pierde cetăţenia romană. Faţă de statul respectiv se invoca nerespectarera tratatului datorită faptului că acel tratat fusese semnta de către o persoană care nu era cetăţean roman.

E. Legile de acordare a cetăţeniei

Locuitorii liberi ai Italiei, numiţi latini, au cerut secole la rând să li se acorde cetăţenia romană. Până în anul 89 î. e. n. aceste revendicări nu le-au fost satisfăcute, moment în care Roma se afla în război cu Mitridate din Pont. Atunci latinii din Italia s-au răsculat, cerând să li se acorde în bloc cetăţenia romană.

Cum Roma nu putea lupta pe două fronturi, prin două legi succesive – *Iulia* şi *Plautia Papiria* – s-a acordat cetăţenia romană tuturor latinilor din Italia ("Se atribuia cetăţenia romană tuturor aliaţilor (latinilor) care depuneau armele în decurs de două luni").

În anul 212 e. n. împăratul Antonin Caracalla (fiul lui Septimius Severus) a generalizat cetăţenia romană. De notat este faptul că în acea poerioadă prefect al pretoriului era chiar Papinian. Din acel moment, toţi locuitorii liberi ai Imperiului au devenit cetăţeni romani, cu două excepţii: latinii iuniani şi peregrinii *dediticii*. Măsura a fost luată din considerente economice şi financiare. Pe această cale, toţi locuitorii urmau a plăti un impozit de 5% pe devoluţiunea succesorală.

1. 3. Latinii

Termenul de "latin" avea două înţelesuri:

- unul etnic;
- unul juridic.

În sens etnic se numeau latini toţi cei care erau rude de sânge cu romanii.

În sens juridic se numeau latini cei care aveau un statut juridic inferior celui al cetăţenilor, dar mai bun deât cel al peregrinilor.

La rândul lor, latinii se împart în patru categorii:

- latinii *veteres* (latinii vechi) sau *priscus*;
- latinii coloniari;
- latinii iuniani;
- latinii fictivi.

Latinii veteres erau vechii locuitori ai Latiumului (regiune din jurul Romei), rude de sânge cu romanii.

Se bucurau de:

- *ius commercii;*
- *ius connubii;*
- *ius suffragii.*

Acelaşi statut juridic îl aveau şi locuitorii cetăţilor din Italia fondate până în anul 268 î. e. n.

Latinii coloniari erau locuitorii cetăţilor fondate în Italia după anul 268 î. e. n. Se bucurau numai de *ius commercii*.

Latinii iuniani erau sclavii dezrobiţi fără respectarea formelor solemne. Despre aceştia, Legea *Iunia Norbana* din anul 19 e. n. spunea că "trăiau liberi, dar mureau ca sclavi", în sensul că puteau încheia acte între vii, dar nu îşi puteau face testamentul.

Latinii fictivi erau locuitorii liberi din provincii, care se bucurau doar de *ius commercii*. Se numeau fictivi deoarece ei erau latini numai din punct de vedere juridic, nu şi din punct de vedere etnic, pentru că nu erau rude de sânge cu romanii. Erau asimilaţi cu latinii coloniari.

1. 4. Peregrinii

Se împart în două categorii:

- peregrini obişnuiţi;
- peregrini *deditici*.

Peregrinii obişnuiţi erau locuitorii cetăţilor care încheiaseră un tratat de alianţă cu Roma (în realitate, de subordonare). Aceşti locuitori puteau încheia acte juridice între ei potrivit dreptului local (cutumei locale), iar cu cetăţenii romani puteau încheia acte juridice potrivit dreptului ginţilor.

Peregrinii dediticii erau locuitorii acelor cetăţi care s-au opus prin luptă pretenţiilor de dominaţie ale Romei. Cetăţile acestora erau distruse (spre exemplu, Cartagina, Ierusalim, Sarmizegetusa, etc.). Deci,

peregrinii *dediticii* erau oameni liberi care nu aparţineau vreunei cetăţi, care nu aveau cetate. Ei nu puteau dobândi cetăţenia romană, nefiindu-le permis nici să vină la Roma, pentru că ar fi căzut în sclavie.

1. 5. Dezrobiţii

A. Dezrobiţii eau sclavii eliberaţi de către stăpânii lor prin utilizarea anumitor forme.

Sclavii eliberaţi se numeau liberţi (*libertus*), iar foştii stăpâni se numeau patroni.

Dezrobiţii aveau capacitate juridică în relaţiile cu terţii în funcţie de statutul lor juridic. Spre exemplu, dezrobitul unui cetăţean se bucura de plenitudinea drepturilor civile şi politice, devenea şi el cetăţean, deoarece libertul dobândea şi el condiţia juridică a patronului său.

B. Formele dezrobirii. În epoca veche, dezrobirea se putea realiza numai prin utilizarea unor forme solemne, care erau în număr de trei:

- *vindicta* (nuia);
- *censu*;
- *testamento*.

Dezrobirea vindicta se făcea printr-o declaraţie solemnă a stăpânului în faţa magistratului: *"Hunc hominem liberum esse volo"* (vreau ca acest sclav să fie liber). Magistratul aproba prin pronunţarea cuvântului *"addico"*.

Dezrobirea censu se făcea cu ocazia recensământului persoanelor şi bunurilor, care se făcea din cinci în cinci ani.

Registrul de recensământ avea două coloane:

- în prima coloană figurau persoanele dintr-o familie (oamenii liberi);
- în a doua coloană figurau bunurile, inclusiv sclavii.

Dacă cu ocazia recensământului un sclav era trecut din coloana bunurilor în coloana persoanelor era dezrobit, devenea om liber.

Dezrobirea testamento se făcea printr-o clauză inclusă în testament.

Era de două feluri:

- dezrobirea *testamento* directă;
- dezrobirea *testamento* indirectă.

În cazul dezrobirii directe testatorul exprima clar, expres, voinţa ca un anumit sclav să fie om liber. În acest caz, odată cu acceptarea moştenirii de către succesor, sclavul devenea automat om liber.

În cazul dezrobirii indirecte, testatorul îl obliga pe succesor să dezrobească un anumit sclav, ceea ce însemna că dezrobirea se realiza printr-un act ulterior şi distinct de testament. Prin intermediul acestei dezrobiri, dezrobitul urma să aibă un patron în persoana succesorului, inclusiv obligaţiile care decurgeau din patronat.

C. Obligațiile dezrobitului. Dezrobiții aveau anumite obligații față de stăpânii lor, are decurgeau din instituția patronatului.

Obligațiile dezrobitului erau desemnate prin cuvintele:

- *bona;*
- *obsequium;*
- *operae.*

Bona desemnează dreptul pe care patronul îl are asupra bunurilor dezrobitului.

La origine, patronul putea exercita acest drept chiar în timpul vieții dezrobitului, adică putea dispune de bunurile dezrobitului. În dreptul evoluat, patronul exercita numai dreptul de a dobândi bunurile dezrobitului dacă acesta murea şi nu lăsa un moştenitor.

Obsequium (respect, supunere) era respectul pe care dezrobitul îl datora patronului. Astfel, dezrobitul nu-l putea chema în judecată pe patron, chiar dacă acesta i-ar fi încălcat drepturile.

Operae (serviciu) desemnează serviciile pe care dezrobitul le datora patronului.

Aceste servicii erau de două feluri:

- *operae oficiales*, adică serviciile pe care le-ar putea presta oricine;
- *operae fabriles* erau serviciile care necesitau o anumită calificare.

D. Legile de limitare a dezrobirilor

Spre sfârşitul Republicii, în vremea lui August, fenomenul dezrobirilor a luat amploare, astfel încât era amenințat echilibrul societății romane. Atunci au fost adoptate anumite măsuri în vederea îngrădirii libertății de a dezrobi prin Legile *Aelia Sentia* şi *Fufia Caninia*.

Legea *Aelia Sentia* prevedea că stăpânul care dezrobea trebuia să aibă cel puțin 20 de ani, iar sclavul dezrobit cel puțin 30 de ani. Dezrobirile ce urmau a fi făcute în frauda creditorilor erau anulate. Erau considerate dezrobiri în frauda creditorilor acele dezrobiri făcute în vederea măririi stării de insolvabilitate. De asemenea, s-a prevăzut că dezrobiții care suferiseră o pedeapsă gravă în timpul în care au fost sclavi, nu deveneau cetățeni prin efectul dezrobirii, ci peregrini dediticii.

Legea *Fufia Caninia* se referea la dezrobirile testamentare. Dispozițiile acestei legi stabileau că dezrobirile puteau fi făcute proporțional cu numărul total al sclavilor care se aflau în proprietatea unei persoane. În nici un caz nu puteau fi dezrobiți prin testament mai mult de 100 de sclavi.

1. 6. Oamenii liberi cu o condiție juridică specială

Îşi păstrau în sens formal libertatea, dar, în fapt, se aflau într-o stare de servitute.

Oamenii liberi cu o condiție juridică specială erau de mai multe feluri:

- persoane *in mancipio*;
- *auctorati*;
- *addicti*;
- *redempti ad hostibus*;
- *liber homo bona fides serviens*.

a) Persoanele in mancipio erau fiii de familie vânduţi de către *pater familias*. Potrivit Legii celor XII Table *pater familias* avea dreptul de a-i vinde pe fiii de familie de trei ori, fiecare vânzare fiind valabilă pe termen de cinci ani. După a treia vânzare, fiul de familie ieşea definitiv de sub puterea lui *pater familias*. Dar câtă vreme acel fiu de familie se afla sub puterea cumpărătorului, era tratat, în fapt, ca şi cum ar fi fost sclav, cu toate că, formal, din punct de vedere juridic, avea calitatea de om liber.

b) Auctorati erau oamenii liberi ce-şi angajau serviciile ca gladiatori. Deoarece, de regulă, gladiatorii erau recrutaţi din rândul sclavilor, acei *auctorati*, deşi formal erau oameni liberi, erau dispreţuiţi şi asimilaţi, în fapt, sclavilor.

c) Addicti erau debitorii insolvabili atribuiţi de către magistrat creditorilor lor.

d) Redempti ad hostibus erau cei răscumpăraţi de la duşmani. Aceşti foşti prizonieri rămâneau sub puterea răscumpărătorului până când îl despăgubeau.

e) Liber homo bona fides serviens (om liber sclav de bunăvoie) erau acele persoane care nu aveau ştiinţă că sunt libere şi aceptau să fie tratate potrivit regimului sclavilor. Aşa era, de exemplu, copilul abandonat de către tatăl său la naştere, care era luat de o anumită persoană şi tratat ca un sclav, deşi copilul, din punct de vedere formal, era un om liber.

1. 7. Familia romană

A. Cuvântul *"familia"* provine de la *famulus*, cuvânt care în epoca foarte veche desemna sclavul.

În textele romane, cuvântul *"familia"* avea trei sensuri:

- totalitatea sclavilor aflaţi în proprietatea unei persoane;
- totalitatea persoanelor aflate sub puterea aceluiaşi *pater familias*;
- totalitatea persoanelor şi bunurilor care se află sub puterea aceluiaşi *pater familias*.

Rezultă că romanii nu făceau distincţia clară între familie, ca formă de comunitate umană, şi familia ca formă de proprietate.

Prin conţinutul său, conceptul de "familie romană" desemnează un grup de persoane sau o masă de bunuri aflate sub puterea aceluiaşi *pater familias*.

Puterea unitară care era exercitată de către *pater familias* era desemnată rpin cuvântul *"manus"*, care, cu timpul, se dezmembrează în mai multe puteri distincte:

- în faza evoluată a dreptului vechi, în Legea celor XII Table, cuvântul *"manus"* este utilizat pentru a desemna puterea bărbatului asupra femeii;
- puterea asupra descendenților era desemnată prin sintagma *"patria potestas"*;
- puterea asupra sclavilor era desemnată prin sintagma *"dominica potestas";*
- puterea asupra altor bunuri decât sclavii era desemnată prin cuvântul *"dominium"*;
- puterea exercitată asupra fiului de familie cumpărat se numeşte *"mancipium"*.

B. Persoane sui iuris şi persoane alieni iuris. Vechea familie romană a fost întemeiată pe ideea de putere exercitată de către şeful familiei numit *pater familias*.

Astfel, față de această formă de organizare, avem două categorii de persoane:

- persoane *sui iuris;*
- persoane *alieni iuris*.

Erau *sui iuris* acele persoane ce nu se aflau sub puterea cuiva; practic, persoană *sui iuris* era numai *pater familias*.

Pater familias nu înseamnă tată de familie, întrucât poate fi *pater familias* şi un străin sau un copil. Un copil poate avea calitatea de *pater familias* deoarece familia romană nu constă neapărat dintr-un grup de persoane, ci poate consta şi dintr-o masă de lucruri. Deci, un copil care nu se află sub puterea cuiva este *pater familias*, în sensul că are o proprietate, familia lui constând din bunurile pe care el le stăpâneşte cu titlu de proprietate.

Erau *alieni iuris* persoanele aflate sub puterea lui *pater familias*, adică soția, copiii şi nepoții din fii. La moartea lui *pater familias*, soția şi copiii deveneau persoane *sui iuris*.

C. Rudenia. În sânul familiei romane se stabilesc relații de rudenie.

Rudenia era de două feluri:

- rudenia civilă, numită agnațiune;
- rudenia de sânge, numită cognațiune.

a) Rudenia civilă (agnațiunea) se înzemeia pe ideea de putere, pe care *pater familias* o exercita asupra unui grup de persoane.

Din textele vechi şi clasice rezultă că existau trei categorii, trei cercuri de agnați:

1. cei care se aflau sub puterea aceluiaşi *pater familias* la un moment dat, precum frații şi surorile, atâta timp cât le trăieşte tatăl;
2. cei care au fost în trecut sub puterea aceluiaşi *pater familias*, dar care apoi au devenit persoane *sui iuris* (spre exemplu, frații şi surorile după moartea tatălui lor);
3. cei care s-ar fi aflat sub aceeaşi putere dacă *pater familias* ar mai fi trăit în momentul naşterii lor (spre exemplu, verii primari care se nasc după moartea bunicului).

Aceste trei cercuri nu sunt fixe, ele sunt mobile, deoarece, în funcție de anumite împrejurări, aceleaşi persoane pot face parte din oricare cerc al agnațiunii. Spre exemplu, doi frați sunt în primul cerc atâta vreme cât le trăieşte tatăl. După moartea tatălui lor ei trec în al doilea cerc, iar dacă al treilea frate se naşte după moartea tatălui trece în al treilea cerc împreună cu ceilalți doi frați.

Cunoaşterea categoriei de agnați în care intră o persoană prezintă importanță, pentru că multă vreme agnațiunea a fost singurul criteriu al moştenirii, iar rudele civile veneau la moştenire în ordinea celor trei cercuri de agnați.

b) Rudenia de sânge (cognațiunea) îşi are temeiul în natură, în sensul că sunt cognați toți cei care descind din acelaşi autor. Pe lângă această cognațiunea naturală, reală, care îşi are izvorul în descendența din acelaşi autor, romanii au cunoscut şi cognațiunea fictivă, care a luat naştere în baza unui text din Legea celor XII Table conform căruia "toți agnații sunt cognați". Din acest raționament rezultă că nu toți agnații sunt rude de sânge. Spre exemplu, femeia măritată cu *manus* trece sub puterea bărbatului, devine agnată cu bărbatul ei, iar dacă este agnată este şi cognată. Cu toate acestea, femeia nu este rudă de sânge cu bărbatul ei, deoarece rudenia de sânge era piedică la căsătorie. Deci, nu toți cognații sunt rude de sânge.

Cognații fictivi sunt declarați cognați nu pentru că sunt rude de sânge, ci pentru că sunt agnați.

1. 8. Puterea părintească

Puterea lui *pater familias* asupra descendenților este desemnată prin sintagma de "*patria potestas*". Se exercită asupra fiilor, fiicelor şi nepoților din fii. *Patria potestas* nu se exercită asupra nepoților din fiice, pentru că aceştia se vor afla sub puterea tatălui lor.

La origine, *patria potestas* a avut două caractere definitorii:

- caracterul perpetuu;
- caracterul nelimitat sau absolut.

În virtutea caracterului perpetuu, *patria potestas* se exercită până în momentul morții lui *pater familias*.

Potrivit caracterului nelimitat, *pater familias* putea să exercite puterea nelimitată asupra persoanelor şi bunurilor.

Puterea nelimitată asupra persoanelor se explică prin faptul că *pater familias* avea asupra descendenților:

- *ius vitae necisque* (dreptul de viață şi de moarte);
- dreptul de abandon, noul născut putând fi recunoscut prin ridicarea pe brațe sau abandonat pe un loc viran;

- dreptul de vânzare, care se exercita conform Legii celor XII Table. *Pater familias* îşi putea vinde fiul de trei ori, fiecare vânzare fiind valabilă pe cinci ani, iar după cea de a treia vânzare fiul de familie ieşea de sub puterea lui *pater familias* – *"Si pater filium ter venum duuit filius a patre liber esto."* (Dacă *pater familias* îl vinde pe fiul său de trei ori, acel fiu de familia va ieşi de sub puterea părintească).

Acest drept se exercita şi asupra bunurilor. Toate bunurile dobândite de către fiul de familie vor intra în stăpânirea lui *pater familias*.

Fiul de familie putea încheia numai acele acte care făceau mai bună situația lui *pater familias*.

S-a prevăzut posibilitatea pentru fiul de familie de a avea în administrare anumite bunuri, care constituiau peculiul fiului de familie. Spre sfârşitul Republicii s-a admis ca fiul de familie încadrat în legiunile romane să poată dispune de bunurile sale – *peculium castrense*. În dreptul postclasic, fiul de familie dobândeşte o capacitate juridică deplină, similară cu cea a şefului de familie.

Puterea părintească putea lua naştere pe cale firească, prin intermediul căsătoriei, sau pe cale artificială: adopțiune, legitimare.

1. 9. Căsătoria

A. În dreptul roman sunt cunoscute două forme de căsătorie:

- cu *manus*;
- fără *manus*.

Multă vreme s-a practicat numai căsătoria cu *manus*, în virtutea căreia femeia măritată trecea sub puterea bărbatului. Spre sfârşitul Republicii, femeile au început să trăiască în uniuni nelegitime, pentru a nu trece sub puterea bărbatului, ocazie cu care a fost sancționată căsătoria fără *manus*, prin care femeia rămânea sub puterea lui *pater familias* din familia de origine.

B. Condițiile de formă ale căsătoriei

Căsătoria cu manus se realiza în trei forme:

- *confarreatio*;
- *usus*;
- *coemptio*.

Confarreatio prezintă anumite trăsături comune cu căsătoria modernă (un voal roşu, ofranda pâinii, se realizează în fața preotului, prezența a 10 martori, răpirea soției). Aveau acces la acest tip de căsătorie numai patricienii, astfel încât, la origine, plebeii trăiau în uniuni de fapt care nu produceau efecte juridice.

Usus consta din coabitarea vreme de un an a viitorilor soți, iar, după expirarea termenului de un an, femeia trecea automat sub puterea bărbatului. Era numită şi căsătoria de probă. Femeia se bucura de *ius tria noctii* (dreptul celor trei nopți); astfel dacă femeia lipsea trei nopți de la domiciliul bărbatului, căsătoria se întrerupea, reluându-se doar cu acordul bărbatului.

Coemptio se realiza printr-o autovânzare fictivă a viitoarei soții către viitorul soț.

Căsătoria fără manus nu presupune forme solemne, se realiza prin instalarea femeii în casa bărbatului (*deductio mulieris in domum mariti*), ocazie cu care se organiza o petrecere.

C. Condițiile de fond ale căsătoriei

Căsătoria presupune îndeplinirea unor condiții de fond care sunt comune, care sunt aceleaşi pentru ambele forme ale căsătoriei:

- *connubium;*
- consimțământul;
- vârsta.

Connubium are două înțelesuri:

- obiectiv – aptitudinea unei persoane de a contracta o căsătorie civilă;
- subiectiv (relativ) – desemnează posibilitatea unor persoane determinate de a se căsători între ele, deoarece nu toți cei care au *connubium obiectio* au şi *connubium* în sens obiectiv. Spre exemplu, frații între ei nu au *connubium* în sens subiectiv.

Piedicile la căsătorie erau în număr de trei:

- rudenia;
- alianța;
- condiția socială.

Rudenia. În vechiul drept roman, numai agnațiunea producea efecte juridice. Totuşi, în materia căsătoriei, producea efecte şi rudenia de sânge, deoarece aceasta constituia piedică la căsătorie.

Romanii au făcut distincția între rudenia de sânge în linie directă şi rudenia de sânge în linie colaterală.

Rudenia de sânge în linie directă este piedică la infinit.

Rudenia de sânge în linie colaterală era piedică la căsătorie numai până la gradul patru.

Alianța în linie colaterală nu constituia piedică la căsătorie. Deci, bărbatul se putea căsători după decesul soției cu sora acesteia. În schimb, alianța în linie directă a fost piedică la căsătorie. Spre exemplu, bărbatul nu se putea căsători cu fiica dintr-o altă căsătorie a fostei soții.

Condiția socială. Până în anul 445 î. e. n., moment în care a fost adoptată Legea *Canuleia* erau interzise căsătoriile dintre patricieni şi plebei.

Până în vremea lui August au fost interzise căsătoriile dintre *ingenui* şi dezrobiți.

Consimțământul. În dreptul vechi, dacă viitorii soți erau persoane *sui iuris*, se cerea consimțământul lor. Pentru femei, chiar dacă erau persoane *sui iuris*, era necesar şi consimțământul tutorelui, deoarece femeile *sui iuris* se aflau sub tutela agnaților. Dacă însă viitorii soți erau persoane *alieni iuris*, în epoca veche, nu li se cerea consimțământul, fiind necesar consimțământul celor doi *pater familias*. Dar, în dreptul clasic se cerea şi consimțământul viitorilor soți, chiar dacă erau persoane *alieni iuris*.

Vârsta constituia un motiv de controversă între sabinieni şi proculieni, pentru ca în dreptul postclasic Justinian să stabilească faptul că bărbații se puteau căsători la 14 ani, iar fetele la 12 ani.

D. Efectele căsătoriei sunt diferite la căsătoria cu *manus*, față de căsătoria fără *manus.*

În cazul căsătoriei cu *manus*, soția trecea sub puterea bărbatului, fiind considerată fiică a acestuia. Femeia căsătorită era socotită sora fiicei sale. Având calitatea de fiică femeia căsătorită cu *manus* venea la moştenirea soțului împreună cu copiii ei, pentru că era agnată cu bărbatul ei (intra în primul cerc al agnațiunii). În schimb, agnațiunea cu familia de origine înceta. Prin urmare, femeia căsătorită cu *manus* nu venea la moştenire în familia de origine.

În ceea ce priveşte căsătoria fără *manus*, femeia nu devine rudă cu bărbatul ei, netrecând astfel sub puterea acestuia. Este străină față de bărbat şi față de copiii ei, şi de aceea nu va avea vocație succesorală la moştenirea lor. Va rămâne însă rudă cu membrii familiei de origine şi va veni la moştenirea în acea familie.

1. 10. Adopțiunea

A. Puterea părintească putea lua naştere pe cale artificială, prin adopțiune.

Adopțiunea este actul prin care un fiu de familie trece de sub puterea lui *pater familias* sub puterea altui *pater familias*.

Pentru aceasta era necesar ca puterea lui *pater familias* din familia de origine asupra fiului de familie să înceteze, căci dacă nu se stingea, fiul de familie nu putea intra sub puterea altei persoane.

Puterea părintească se stingea prin:

- moartea lui *pater familias*;
- prin aplicarea textului din Legea celor XII Table cu privire la vânzarea fiului de familie.

Pentru ca fiul de familie să iasă de sub puterea părintească, trebuia să treacă un termen de 10 ani. Jurisconsulții au interpretat acest text în mod creator, încât au obținut ieşirea fiului de

familie de sub puterea părintească după cinci operații succesive, realizate în aceeaşi zi: 3 vânzări şi 2 dezrobiri succesive.

După a treia vânzare fiul de familie rămânea sub puterea cumpărătorului şi se trecea la faza a doua, care îmbracă forma unui proces simulat, fictiv – *in iure cessio*. În cadrul acestui proces, cumpărătorul, fiul de familie şi adoptantul se prezintă în fața magistratului, care organizează un proces fictiv, distribuind jurisdicția grațioasă. În acest cadru, adoptantul, în calitate de reclamant, afirmă că fiul de familie este al său, iar cumpărătorul tace, necontrazicându-l. Față de afirmațiile adoptantului, magistratul pronunță cuvântul *"addico"*, prin care ratifică declarația acestuia.

Adopțiunea cere şi condiții de fond:

- era necesar consimțământul celor doi *pater familias*;
- era necesară o diferență de vârstă de cel puțin 18 ani, deoaree romanii considerau că adopțiunea imită natura.

Prin efectele adopțiunii, adoptatul trece sub puterea adoptantului, devine agnat cu adoptantul în cadrul primului cerc al agnațiunii, venind astfel la moştenirea adoptantului. Deoarece era agnat cu adoptantul, adoptatul devenea şi cognat cu adoptatorul.

B. Adrogațiunea. În sens larg, actul adopțiunii cuprinde şi adrogațiunea, prin care o persoană *sui iuris*, numită adrogat, trece sub puterea altei persoane *sui iuris*, numită adrogant.

Actul se realiza sub forma unei legi curiate (lege votată de *Comitia curiata*). Pe această cale se verifica dacă motivele invocate de către adrogant erau întemeiate şi dacă nu se aduceau prejudicii familiei celui adrogat.

Adrogatul devine persoană *alieni iuris*, iar bunurile sale intră în proprietatea adrogantului. Devenind agnat cu adrogantul, adrogatul îl va moşteni pe acesta şi va deveni astfel cognat fictiv al adrogantului.

1. 11. Legitimarea

Legitimarea este actul juridic prin efectul căruia copilul natural este asimilat celui legitim.

Legitimarea se realizează prin trei forme:

- prin oblațiune la curie;
- prin căsătoria subsecventă;
- prin rescript imperial.

Prin oblațiunea la curie, care era, de fapt, o ofertă făcută Senatului municipal, în virtutea căreia fiul natural era ridicat de către tatăl natural la rangul de decurion (membru al Senatului municipal) şi i se atribuia o suprafață de pământ.

Prin aceasta fiul natural realizează, în aparență, un dublu avantaj:

- se legitimează, dobândind astfel dreptul de moştenire față de tatăl său;

- devine decurion.

În realitate, în epoca postclasică, în condițiile decăderii economiei şi crizei de monedă, nu era avantajos să fii decurion, dimpotrivă, decurionii erau obligați să strângă impozitele statului, iar dacă nu reuşeau răspundeau cu bunurile lor. Din această cauză, aşa cum afirmă un text clasic, decurionii fugeau în pustietăți.

Dacă era vorba de o fiică, tatăl care dorea să o legitimeze, trebuia să o înzestreze şi să o căsătorească cu un decurion.

Prin căsătoria părinților naturali se mai putea realiza legitimarea, astfel încât, imediat după căsătorie, copilul natural devenea automat legitim. Această modalitate a legitimării a fost introdusă de către împăratul Constantin.

Dacă nu era posibilă căsătoria subsecventă din diferite motive (spre exmplu, mama ducea o viață imorală), legitimarea se putea face prin rescript imperial.

1. 12. Emanciparea

Puterea părintească putea înceta pe cale naturală, prin moarte, sau pe cale artificială, prin emancipare.

Emanciparea, ca şi adopțiunea, este o creație a jurisprudenței. La un moment dat, către sfârşitul Republicii, în condițiile dezvoltării economiei de schimb, *pater familias* avea de rezolvat diferite probleme, afaceri, în acelaşi moment, în locuri diferite. De aceea, *pater familias* era direct interesat să pună în valoare aptitudinile copiilor, care însă nu puteau încheia acte juridice în nume propriu.

Atunci s-a recurs la actul emancipării, care presupunea două faze:

- prima fază era identică cu prima fază a adopțiunii, adică consta din trei vânzări şi două dezrobiri succesive;
- a doua fază consta dintr-o dezrobire în forma *vindicta*.

Cea de a treia dezrobire era considerată o fază distinctă, întrucât producea efecte speciale. După primele două dezrobiri fiul de familie revenea sub puterea părintească, pe când după a treia dezrobire nu mai revenea sub puterea părintească, ci devenea persoană *sui iuris*. Cu timpul, însă, procedura a fost simplificată. Astfel, în anul 502 e. n. împăratul Anastasie a adăugat că se putea realiza şi prin rescript imperial, iar Justinian a stabilit că este suficientă o simplă declarație a lui *pater familias* în fața magistratului.

Emancipatul realizează un avantaj, în sensul că dobândeşte capacitatea juridică, adică devine persoană *sui iuris* şi poate încheia acte juridice în nume propriu. Dar în acelaşi timp suferă şi un dezavantaj, prin aceea că încetează a mai fi rudă cu tatăl său, iese de sub puterea părintească şi nu mai are vocație succesorală, adică pierde dreptul de moştenire față de familia sa. De aceea, pretorul a intervenit în sprijinul emancipatului şi a creat *collatio emancipati*, adică

raportul bunurilor fiului emancipat. În virtutea acestui drept, la moartea tatălui, emancipatul adăuga la masa succesorală toate bunurile dobândite în calitate de persoană *sui iuris* şi apoi venea la moştenire alături de fraţii şi surorile sale rămaşi sub puterea părintească.

Acest raport al bunurilor nu era obligatoriu. Emancipatul îl putea face sau nu, după cum era sau nu în interesul său (spre exemplu, emancipatul era mai bogat decât tatăl său, ceea ce ar fi dus la o donaţie către fraţii săi).

1. 13. *Capitis deminutio*

Personalitatea se naşte pe cale naturală şi dispare pe cale naturală. Dar personalitatea poate fi desfiinţată şi pe cale juridică. Desfiinţarea personalităţii pe cale juridică se numea în dreptul roman *capitis deminutio*.

Capitis deminutio era de trei feluri:

- *capitis deminutio maxima* consta din pierderea tuturor elementelor personalităţii. Aşa era, spre exemplu, cazul cetăţeanului roman care şi pierdea libertatea;
- *capitis deminutio media* consta din pierderea cetăţeniei romane;
- *capitis deminutio minima* consta din pierderea dreptului de familie, cu precizarea că în acest caz se pierdeau anumite drepturi de familie, dar se dobândeau altele.

Capitis deminutio nu înseamnă neapărat micşorarea personalităţii, deoarece sunt ipoteze în care *capitus deminutus* (cel care a suferit o *capitis deminutio*) îşi sporeşte capacitatea.

Spre exemplu:

- emancipatul suferă o *capitis deminutio* în sensul că pierde drepturile succesorale, dar capacitatea lui juridică sporeşte, pentru că devine persoană *sui iuris*;
- adoptatul suferă şi el o *capitis deminutio*, deoarece pierde drepturile succesorale în familia de origine, dar capacitatea lui juridică nu se modifică, deoarece rămâne în continuare persoană *alieni iuris*.

Dar adrogatul, care devine din persoană *sui iuris* persoană *alieni iuris*, prin intermediul lui *capitis deminutio* îşi micşorează capacitatea.

Iată de ce traducem termenul de *"capitis deminutio"* nu prin micşorarea capacităţii, ci prin desfiinţarea personalităţii, deoarece desfiinţarea personalităţii include şi ideea înlocuirii unei capacităţi cu o altă capacitate.

1. 14. Persoana juridică

Persoana juridică este o colectivitate care are un patrimoniu propriu, dobândeşte drepturi şi îşi asumă obligaţii distinct de membrii care o compun.

Persoana juridică are *caput*, are capacitate, pe care o numim personalitate juridică. Deci, persoana fizică are capacitate, pe când persoana juridică are personalitate juridică.

Prima persoană juridică a fost statul roman, care avea patrimoniul său – *ager publicus* – tezaurul, venea la moştenire, avea debitori.

După modelul statului roman au devenit persoane juridice coloniile şi municipiile din Italia, iar mai târziu şi cele din provincii.

Statul, coloniile şi municipiile aveau personalitate juridică atât în domeniul dreptului public, cât şi în domeniul dreptului privat şi erau desemnate prin termeni precum *"universitas"* sau *"corpora"*. Pe baza acestor termeni s-a creat în Evul Mediu sintagma de *"universitates corporarum"* prin care se desemnau persoanele juridice.

Apoi au apărut persoane juridice şi în domeniul dreptului privat, precum *collegia fabrorum* (asociaţiile de lucrători), *collegia tenuiorum* (colegiile de oameni săraci). După edictul de la Milano şi biserica a dobândit personalitate juridică.

Întrucât, spre sfârşitul Republicii, o serie de persoane juridice s-au implicat în viaţa politică, au fost luate măsuri pentru îngrădirea activităţii lor. Astfel, Cezar a desfiinţat toate persoanele juridice de drept privat, cu excepţia celor care datau din epoca foarte veche, iar August a condiţionat acordarea personalităţii juridice de aprobarea Senatului.

1. 15. Tutela şi curatela

A. Tutela

Nu toţi oamenii liberi îşi pot exprima capacitatea juridică. În dreptul roman s-a făcut distincţia între capacitatea juridică de fapt şi capacitatea juridică de drept.

Orice om liber este subiect de drept, dar nu orice om are reprezentarea actelor şi faptelor sale. Această reprezentare o au numai capabilii de fapt, pe când incapabilii nu au această reprezentare.

Incapacităţile erau împărţite în două categorii:

- incapacităţi naturale, fireşti;
- incapacităţi cu caracter acidental.

Erau consideraţi incapabili de fapt *impuberii* (copiii sub 14 ani) şi femeile. *Impuberii* şi femeile, chiar dacă erau persoane *sui iuris*, urmau a fi puşi sub tutelă.

Sufereau de incapacităţi accidentale nebunii şi prodigii (risipitorii). Cei loviţi de incapacităţi naturale erau puşi sub curatelă.

Tutela şi curatela sunt procedee juridice prin care se asigură protecţia incapabililor de fapt.

Tutela este cunoscută încă din epoca Legii celor XII Table. La origine, ea nu a fost instituită în interesul incapabilului, ci în interesul agnaţilor incapabilului, deoarece acei agnaţi erau moştenitorii prezumtivi, care urmau a veni la moştenirea incapabilului, iar dacă incapabilii

ar fi risipit averea, de suferit ar fi avut numai agnaţii. Potrivit Legii celor XII Table, tutela se acorda agnaţilor în ordinea în care aceştia veneau la moştenire.

Spre sfârşitul Republicii, tutela devine un procedeu juridic de protejare a incapabilului, aşa cum rezultă din definiţia pe care o dă tutelei Servius Sulpicius: *"tutela est vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum qui propter aetatem sua sponte se defendere nequit"* (tutela este o forţă sau o putere asupra unei persoane libere pentru a proteja pe acela care din cauza vârstei nu se poate apăra singur).

Definiţia tutelei cuprinde două părţi contradictorii:

- în prima parte se afirmă că tutela este o forţă şi o putere în interesul agnaţilor;
- în partea a doua se afirmă că tutela este un procedeu de protejare a nevârstnicului.

Prima parte a definiţiei afirmă vechea concepţie despre tutelă, pe când partea a doua oglindeşte concepţia evoluată, potrivit cu care tutela era un mijloc de protejare a incapabilului.

a) Categorii de tutelă

Din punct de vedere al persoanelor puse sub protecţie, tutela este de două feluri:

- tutela impuberului *sui iuris;*
- tutela femeii *sui iuris*.

Copilul care nu avea 14 ani şi care era persoană *sui iuris* era pus sub tutelă şi se numea pubil.

August a decis ca femeia *sui iuris* ingenuă care are trei copii şi dezrobita care are patru copii să fie scoase de sub tutelă, pentru că femeia care poate face trei, respectiv patru copii să-şi poată administra singure bunurile (*ius liberorum*). Din anul 410 e. n. s-a decis ca toate femeile să se bucure de *ius liberorum* (dreptul copiilor), chiar dacă aveau sau nu copii.deci, din aest moment a fost desfiinţată tutela pentru toate femeile.

Din punct de vedere al constituirii, tutela este de trei feluri:

- tutela legitimă, care a fost creată prin dispoziţiile Legii celor XII Table;
- tutela testamentară, care se constituie printr-o clauză inclusă în testament;
- tutela dativă era deferită de către pretor în situaţiile în care incapabilul nu avea agnaţi şi nici nu i se numise un tutore prin testament. Prin Legea *Atilia* din secolul al II-lea î. e. n. (anul 186) s-a decis ca în asemenea situaţii să intervină pretorul şi să numească incapabilului un tutore.

b) Procedee de administrare a tutelei

Tutela era administrată prin două forme:

- ***Negotiorum gestio*** era procedeul ce se aplica în cazul lui *infans*, adică copilul mai mic de şapte ani, care nu se poate exprima clar. În acest caz, actele juridice erau încheiate de

tutore în nume propriu, urmând ca la sfârşitul tutelei, între tutore şi pubil să intervină o reglare de conturi.

- ***Auctoritatis interpositio*** este procedeul care se aplica copilului mai mare de şapte ani, dar mai mic de 14 ani, precum şi în cazul femeii. Actele juridice erau întocmite chiar de către incapabil, dar în prezența tutorelui. Această prezență nu are semnificația ratificării acelor acte, ci semnificația completării personalității celui pus sub tutelă.

B. Curatela

Curatela asigură protecția celor loviți de incapacități accidentale.

După persoanele puse sub protecție, avem:

- curatela nebunului (furiosului), vine de la numele zeițelor Furii, care se aşează pe creier;
- curatela risipitorului (prodigului);
- curatela minorului de 25 de ani.

Curatela putea fi instituită prin lege şi prin ordinul pretorului (dativă). Nu exista curatelă testamentară.

Era administrată prin *negotiorum gestio*. În epoca postclasică, curatela minorului tinde a fi treptat asimilată cu tutela, pentru ca în dreptul lui Justinian cele două instituții să se contopească.

Curatela minorului de 25 de ani a fost introdusă prin Legea *Pletoria* din anul 192 î. e. n. Pe această cale s-a stabilit să se dea minorilor, ori de câte ori aceştia încheiau acte juridice, un curator. Curatorul era numit pentru un act determinat şi veghea ca interesele minorului să nu fie lezate. Împăratul Marc Aureliu a stabilit să se numească pe lângă minori un curator permanent.

Întrebări şi teste

- ❖ Arătați condițiile necesare pentru ca personalitatea juridică a unei persoane să fie completă.
- ❖ Arătați drepturile cetățeanului roman.
- ❖ Care erau modurile de dobândire şi de pierdere a cetățeniei?
- ❖ Arătați categoriile de latini şi ce drepturi aveau.
- ❖ Care din următoarele forme ale dezrobirii se practicau în epoca veche:
    a) prin răscumpărare;
    b) *vindicta*;
    c) prin testament;
    d) prin hotărâre judecătorească;

e) *censu*?

❖ Care erau oamenii liberi cu o condiție juridică specială din următoarele categorii:

a) persoane *in mancipio;*
b) peregrinii;
c) *auctorati*;
d) sclavii;
e) *redempti ad hostibus*?

❖ Ce era agnațiunea, ce categorii de agnați avem şi ce persoane făceau parte din acestea?

❖ Ce drepturi avea *pater familias* asupra descendenților în virtutea caracterului nelimitat al puterii părinteşti?

❖ Descrieți condițiile de fond ale căsătoriei.

❖ Care este deosebirea dintre adopțiune şi adrogațiune?

❖ Legitimarea se realiza prin:

a) hotărâre judecătorească;
b) oblațiune la curie;
c) dezrobire;
d) căsătorie subsecventă;
e) rescript imperial.

❖ Ce este emanciparea şi cum se realiza?

❖ Arătați categoriile de tutelă şi procedeele de administrare a tutelei.

❖ Care este deosebirea dintre tutelă şi curatelă?

Unitatea 2. Bunuri

2. 1. Clasificarea bunurilor

În limbajul juridic modern, obiectele naturii sunt desemnate priun termenul de "lucruri". Lucrurile susceptibile de apropriere sub forma dreptului de proprietate se numesc bunuri. Deci, prin "bunuri" înțelegem acele lucruri care fac parte din patrimoniul unei persoane.

Pentru a desemna noțiunea de "bunuri" romanii foloseau termenul *"res"*, termen folosit atât pentru desemnarea lucrurilor în general, cât şi pentru desemnarea bunurilor. Deci, la romani clasificarea bunurilor era inclusă în clasificarea lucrurilor. Acest fapt este considerat de către romanişti a fi deosebit de sugestiv pentru inteligența juridică română, deoarece, din punct de vedere teoretic, orice lucru poate, în anumite condiții, să devină bun. (inclusiv şi luna sau chiar fundul mării).

Deci, avem o tendință de suprapunere a lucrurilor cu bunurile, în sensul că toate lucrurile ar putea deveni bunuri.

În dreptul modern, prin patrimoniu se înțelege totalitatea drepturilor, obligațiilor şi sarcinilor unei persoane susceptibile de valoare pecuniară. Romanii nu ne-au lăsat o definiție a patrimoniului, deşi aveau noțiunea acestuia. Vechii romani confundau patrimoniul cu lucrurile corporale, dovadă că în textul Legii celor XII Table, patrimoniul roman era desemnat prin cuvintele *"pecunia"* sau *"familiae"*. Aceşti termeni desemnau lucrurile corporale. *"Pecunia"* vine de la "vite", iar *"familiae"* vine de la *"famulus"*, care avea înțelesul de sclav, de unde se deduce că primele obiecte de proprietate la romani au fost vitele şi sclavii. Ulterior, concepția a evoluat apropiat de sensul actual. Astfel, în epoca clasică a apărut şi termenul de "patrimoniu", iar în epoca lui Justinian patrimonmiul era desemnat prin termenul *"substantia"*.

Potrivit concepției romanilor, patrimoniul presupunea existența unui activ şi a unui pasiv. Activul era format din drepturi. Drepturile patrimoniale puteau fi reale sau personale. Drepturile personale se mai numeau şi drepturi de creanță.

Materia drepturilor reale va fi cercetată la bunuri, iar drepturile personale la materia obligațiilor.

Unitatea ce tratează despre drepturile reale se intitulează **"Bunuri"**, pentru că întotdeauna drepturile reale poartă asupra unor lucruri corporale.

Lucrurile au fost clasificate de către romani în lucruri patrimoniale şi lucruri nepatrimoniale.

Lucrurile patrimoniale sunt bunurile, pentru că sunt susceptibile de apropriere sub forma dreptului de proprietate. Lucrurile nepatrimoniale nu pot deveni obiect de proprietate privată, fie

datorită naturii lor (spre exemplu, cerul, marea), fie prin destinația lor (spre exemplu, temple, zidurile cetăților, drumurile publice).

Res in patrimonio (lucrurile patrimoniale) sunt clasificate încă din epoca Legii celor XII Table după criteriul valorii economice în *res mancipii*, care sunt mai prețioase, şi în *res nec mancipii*, adică lucrurile care reprezintă o valoare economică mai mică. În concepția vechilor romani erau considerate mai prețioase acele lucruri care erau legate de practicarea agriculturii (spre exemplu, pământul, sclavii, vitele de muncă), pe când obiectele de artă, banii erau considerate mai puțin prețioase, *nec mancipii*.

Clasificarea de mai sus este foarte importantă, deoarece fizionomia instituțiilor juridice diferă, după cum acele instituții se aplică unor lucruri *mancipii* sau unor lucruri *nec mancipii*.

Textele dreptului roman mai clasifică bunurile în:

- ***res mobiles* şi *res soli*** (lucruri mobile şi lucruri imobile)

Lucrurile mobile sunt acelea care se pot mişca prin putere proprie sau care pot fi mişcate printr-o forță exterioară lor, fără a-şi pierde identitatea, pe când lucrurile imobile îşi schimbă forma dacă sunt mutate.

- ***res corporale*** şi ***res incorporales*** (lucruri corporale şi lucruri incorporale)

Lucrurile corporale au o fomă materială, pot fi atinse cu mână, pe când drepturile incorporale îmbracă forma drepturilor subiective. În mod curios, dreptul de proprietate era inclus în categoria lucrurilor corporale, întrucât vechii romani nu făceau distincția între dreptul de proprietate şi obiectul acestui drept. Dovadă în acest sens este terminologia utilizată, căci romanii nu spuneau "am un drept de proprietate asupra acestui lucru", ci *"haec res mea est"* (acest lucru este al meu).

- ***genera*** şi ***species*** (lucruri de gen şi lucruri individual determinate)

Lucrurile de gen se identifică prin trăsături ce aparțineau categoriei din care făceau parte (spre exemplu, un sclav). Lucrurile individual determinate se identifică prin trăsături ce aparțineau numai lor (spre exemplu, sclavul Filip). Lucrurile sunt de gen sau individual determinate nu prin natura lor, ci prin convenția părților, căci dacă dobânditorul vrea să achiziționeze un sclav oarecare va cumpăra un lucru de gen, pe când dacă intenționează să cumpere un anumit sclav va cumpăra un lucru individual determinat.

Această clasificare este foarte importantă în materia riscurilor, deoarece *genera non pereunt* (lucrurile de gen nu pier).Astfel, riscurile în contract sunt reglementate diferit, după cum contractul are ca obiect lucruri de gen sau lucruri individual determinate.

- **produse** şi **fructe**

Fructele sunt create de un alt lucru în mod periodic, conform destinației economice a acelui lucru, fără însă a epuiza substanța lucrului. Fructele care se nasc numai prin forța naturii se numesc

fructe naturale (spre exemplu, fructele arborilor, lâna, laptele animalelor). Fructele care necesită munca omului sunt numite fructe industriale (spre exemplu, grânele). Produsele sunt bunurile cărora le lipseşte caracterul periodicităţii (spre exemplu, comoara sau lemnul tăiat din pădure).

- ***res que pondere numero mensurave constant*** sunt acele lucruri care se pot cântări, număra, măsura. Spre exemplu, uleiul se măsoară, pe când grâul fie se cântăreşte, fie se măsoară. Sunt lucruri care prin natura lor pot fi înlocuite unele prin altele.

Lucrurile menţionate pot fi stăpânite cu trei titluri juridice: posesiunea, detenţiunea şi proprietatea.

2. 2. Posesiunea

A. Formarea conceptului de "posesiune" şi elementele posesiunii

Posesiunea este o stare de fapt ocrotită de drept. Această stare de fapt constă din stăpânirea fizică a unui lucru, stăpânire protejată juridic prin interdictele posesorii.

În dreptul roman, ca şi în dreptul modern, posesiunea presupunea întrunirea a două elemente:

- **Animus** consta din intenţia unei persoane de a păstra lucrul pentru sine, ceea ce înseamnă că posesorul se comportă faţă de lucru ca un adevărat proprietar. Dar *animus* trebuie să fie pe baza şi în cadrul legii, pentru a putea beneficia de avantajele calităţii de posesor.
- **Corpus** consta din totalitatea actelor materiale prin care se exercita stăpânirea fizică asupra unui lucru (spre exemplu, instalarea într-o casă, cultivarea terenului).

La origine, romanii nu au cunoscut conceptul de "posesiune", încât se bucurau de pretenţii juridice numai proprietarii. Mai târziu, dar tot în epoca veche, a apărut şi conceptul de "posesiune".

Posesiunea poate coexista cu proprietatea, pentru că toţi proprietarii sunt posesori. Dar posesiunea poate exista separat de proprietate, pentru că nu toţi posesorii sunt proprietari. În practică, posesiunea produce aceleaşi efecte juridice ca şi proprietatea. Ca atare, chiar dacă posesiunea era exercitată de un simplu posesor sau de către adevăratul proprietar, se bucura de aceeaşi protecţie.

Acest concept juridic deosebit s-a format în legătură cu exploatarea lui *ager publicus*.

Pământurile cucerite de la duşmani intrau în proprietatea statului cu titlul de *ager publicus*, iar statul roman atribuia sau conceda anumite suprafeţe din *ager publicus* patricienilor, pentru ca aceştia să le cultive. Iniţial, statul roman a concesionat patricienilor atâta pământ cât puteau munci cu forţa de muncă a familiei lor. Cu timpul, unor patricieni li s-au concedat suprafeţe de mii, zeci de mii de iugăre, terenuri ce nu puteau fi cultivate cu forţa de muncă a familiei lor, situaţie în care patricienii subconcedau o parte din acele terenuri clienţilor lor.

Aşadar, cultivarea lui *ager publicus* se realiza printr-o dublă concesionare sau printr-o concesionare în două trepte.

În practică, se punea problema raportului dintre stat şi patricieni, pe de o parte, şi a raportului dintre patricieni şi clienții lor, pe de altă parte, în legătură cu regimul juridic al acestor terenuri.

Raporturile dintre stat şi patricieni erau foarte clare, deoarece statul, în calitatea sa de proprietar, putea revoca oricând concedarea făcută, deoarece patricienii exercitau o simplă stăpânire de fapt asupra acelor terenuri, fără vreo consecință juridică.

Inițial, raporturile dintre patricieni şi clienți erau clare, căci la origine patronii aveau drept de viață şi de moarte asupra clienților lor, astfel încât nu era de conceput că un client ar fi îndrăznit să nu părăsească terenul ce era al patricianului, la cererea acestuia.

Relațiile de patronat s-au desființat, astfel încât, începând cu secolul al IV-lea, clienții refuzau să părăsească terenurile la cererea patronilor lor. S-au creat conflicte, tensiuni sociale. Atunci s-a pus problema soluționării acestor conflicte, problema creării unui mijloc juridic corespunzător.

În acest scop, a fost creat interdictul *de precario,* ce era pus de către magistrat la dispoziția reclamantului, în ipoteza în care clientul refuza să părăsească pământul care i-a fost subconcedat. Din acel moment, patronii nu mai exercitau asupra terenurilor concedate de către stat o simplă stăpânire de fapt, ci exercitau o stăpânire care producea efecte juridice, căci era protejată prin intermediul interdictului *de precario*. Astfel primul caz de posesiune cunoscut în istoria ideilor juridice este stăpânirea de fapt exercitată de către patricieni asupra pământului statului, protejată juridiceşte prin intermediul interdictului *de precario*.

Apoi s-a aplicat tuturor lucrurilor susceptibile de valoare pecuniară. Astfel, toate bunurile au devenit susceptibile de posesiune.

Termenul de “posesiune” vine de la *possessiones*, cuvânt ce desemna terenurile concedate de către stat patricienilor.

B. Categorii de posesiune

Posesiunea este de mai multe feluri, în funcție de protecția juridică de care se bucura, de efectele pe care le produce sau de obiectul asupra căruia poartă.

Existau patru feluri de posesie:

- ***Possessio ad uzucapionem*** are ca efect dobândirea proprietății prin uzucapiune, adică prin îndelunga folosință, dacă, în afara posesiunii, sunt întrunite şi celelate condiții ale uzucapiunii.

- ***Possessio ad interdicta*** este posesiunea ce dă dreptul la protecție juridică prin efectul interdictelor posesorii.

- ***Possesio viciosa*** sau ***possessio iniusta*** era o posesiune vicioasă. Viciile posesiei erau violența, clandestinitatea şi precaritatea. Acela care dobândea un lucru prin violență sau îl poseda clandestin, pe ascuns, nu se bucura de protecție posesorie.

- ***Possessio iuris*** **(posesiunea unui drept)** sau ***quasipossessio*** însemna posesiune de drept sau posesiunea unui drept subiectiv. Vechii romani nu au admis ideea de posesiune a drepturilor subiective, pentru că drepturile subiective nu au o formă materială, sunt abstracte, nu sunt susceptibile de *corpus*, iar unde nu avem *corpus* nu avem posesiune. Anumite concepții şi idei au evoluat, astfel încât, la un moment dat, romanii au fost constrânşi să admită ideea posesiunii unui drept. La originea fenomenului se află dreptul de servitute; văzând că acesta se exercita prin acte materiale necesare posesiunii, s-a admis că dreptul de servitute poate fi posedat. Din acel moment, s-a admis şi ideea de posesiune a tuturor celorlate drepturi subiective.

C. Efectele posesiunii

Posesiunea produce aceleaşi efecte juridice, indiferent dacă posesorul este sau nu proprietar.

În virtutea acestor efecte:

- posesorul se bucură de protecție juridică prin intermediul interdictelor;
- posesorul are posibilitatea de a deveni proprietar prin uzucapiune;
- în cazul unui proces în revendicare, posesorul are calitatea avantajoasă de pârât, pentru că *onus probandi incubit actor* (sarcina probei apasă asupra reclamantului), pe când pârâtul, în ipoteza noastră, se va apăra spunând *possisdeo, quia possideo* (posed, fiindcă posed). Dacă reclamantul dorea să îl deposedeze pe pârât de lucru, trebuia să facă dovada faptului că este proprietar. Prin urmare, persoana poate fi deposedată de lucru numai dacă reclamantul dovedeşte în justiție că este adevăratul proprietar al lucrului, altel deposedarea nefiind posibilă. Dacă lucrurile ar fi stat altfel, cel care ar fi deposedat ar fi suportat consecințele legii penale. Profesorul Savigny spunea că posesiunea este "conceptul ce se află în epicentrul ideii de ordine socială". Ba mai mult chiar, nu se poate concepe o societate civilizată, libertatea individuală, fără protecția juridică a posesiei.

D. Interdictele posesorii

Posesorul se bucură de protecție juridică prin intermediul interdictelor.

Interdictele posesorii, ca mijloace juridice de ocrotire a posesiunii, sunt de două feluri:

- *interdicte recuperandae possessionis causa* (pentru redobândirea posesiunii pierdute);
- *interdicte retinendae possessionis causa* (pentru păstrarea posesiunii existente).

a) Interdictele *recuperandae possessionis causa* erau acordate în scopul redobândirii unei posesiuni pierdute şi erau de trei feluri:

- interdictele *unde vi* (interdictul privind violența);
- interdictele *de precario*;
- intedictele *de clandestina possessione* (interdictele cu privire la posesiunea clandestină).

Interdictele *unde vi* erau de două feluri:

- interdictele *unde vi armata*;
- interdictele *unde vi cottidiana*.

Interdictele *unde vi armata* erau eliberate aceluia care a fost deposedat prin violență armată (spre exemplu, de o bandă înarmată), iar **interdictele *unde vi cottidiana*** erau acordate în cazul deposedării prin violență obişnuită.

Interdictul *de precario* se acorda împotriva aceluia care avea obligația de a restitui lucrul la cererea posesorului. Dacă nu-şi executa obligația, acesta putea fi constrâns de către pretor să predea acel lucru.

Interdictul *de clandestina possessione* se dădea împotriva celui care intra în stăpânirea unui lucru pe ascuns, fără ştirea proprietarului.

b) Interdictele *retinendae possessionis causa* erau eliberate de către pretor în scopul păstrării unei posesiuni existente.

Erau de două feluri:

- interdictul *utrubi* (care din doi);
- interdictul *uti possidetis* (după cum posedați).

Interdictul *utrubi* se elibera în materia bunurilor mobile celui care făcea dovada că a posedat obiectul litigios un interval de timp mai îndelungat înăuntrul anului anterior eliberării acelui interdict.

Interdictul *uti possidetis* se aplica în cazul imobilelor şi se acorda părții care poseda lucrul în momentul eliberării interdictului (spre exemplu, locuia în clădire). Acest interdict a apărut în epoca de avânt a afacerilor, inclusiv de vânzare de imobile, când au apărut numeroase conflicte. Pentru a soluționa temporar acest gen de litigii, pretorul elibera interdictul *uti possidetis* părții care poseda imobilul în acel moment.

Toate aceste soluții au un caracter temporar pentru ca părțile să nu intre în conflict. Deci, interdictele nu dădeau litigiilor cu privire la posesiune o soluție definitivă, ci una provizorie. Ulterior, pretorul va organiza procesul în revendicare, ocazie cu care se va stabili cine este proprietarul lucrului, cine este posesorul, pentru că proprietarul este întotdeauna şi posesor.

2. 3. Detențiunea

Detențiunea, ca şi posesiunea, presupune întrunirea a două, elemente: *corpus* şi *animus*.

Corpus al detențiunii este identic cu cel al posesiunii.

Dar *animus* al detențiunii constă din intenția unei persoane de a stăpâni lucrul nu pentru sine, ci pentru adevăratul proprietar. Prin urmare, detentorul nu urmează să devină proprietar, el intenționează să restituie lucrul adevăratului proprietar fie la termen, fie la cerere.

Detentorul, spre deosebire de posesor, nu putea deveni proprietar prin uzucapiune.

Această figură juridică, distinctă de posesiune, a fost creată din considerente practice, pentru a se face posibile operațiuni juridice care nu se puteau realiza prin utilizarea conceptului de "posesiune", ca de pildă împrumutul de folosință, depozitarea unui lucru, arendarea.

2. 4. Proprietatea

A. Noțiunea proprietății

Dreptul de proprietate are două sensuri: un sens obiectiv şi un sens subiectiv.

În sens obiectiv, dreptul de proprietate desemnează totalitatea normelor juridice care reglementează repartizarea bunurilor între persoane.

În sens subiectiv, dreptul de proprietate desemnează posibilitatea unei persoane de a stăpâni un bun prin putere proprie şi în interes propriu.

Cele două concepte nu pot fi gândite separat în practica judiciară. Ele se disociază numai teoretic, deoarece conținutul acelei posibilități de a stăpâni lucrul prin putere proprie şi în interes propriu este definit de normele care reglementează proprietatea.

Dreptul de proprietate în sens subiectiv este definit de dreptul de proprietate în sens obiectiv.

Astfel, romanii considerau că titularul dreptului de proprietate se bucură de:

- *usus;*
- *fructus;*
- *abusus*.

sau:

- *ius utendi* (dreptul de a folosi);
- *ius fruendi* (dreptul de a culege fructele);
- *ius abutendi* (dreptul de a dispune de lucru).

Titularul dreptului de proprietate are dreptul de a culege fructele, de a folosi şi de a dispune de lucru.

B. Formele de proprietate

În evoluția dreptului roman s-au cunoscut mai multe forme de proprietate.

În epoca prestatală au fost cunoscute două forme ale proprietății:

- proprietatea colectivă a ginții;

- proprietatea familială.

În epoca veche apar:

- proprietatea privată, sub forma proprietăţii quiritare;
- proprietatea colectivă a statului roman.

În dreptul clasic, pe lângă proprietatea quiritară, care supravieţuieşte, apar:

- proprietatea pretoriană;
- proprietatea provincială;
- proprietatea peregrină.

În dreptul postclasic asistăm la un proces de unificare a proprietăţii, finalizată prin apariţia unei forme de proprietate unice, numită *dominium*.

a) Proprietatea colectivă a ginţii

Se exercita asupra pământului. Acest lucru a fost dovedit de către vechii autori latini sau greci, care menţionau în mai multe rânduri că vechii romani au cunoscut o asemenea formă de proprietate. Astfel, Varro ne vorbeşte despre împărţirea întregului teritoriu al Romei între cele trei triburi fondatoare, iar Dionisie de Halicarnasse arată că Romulus a împărţit teritoriul Romei în 30 de loturi, fiecare curie primind o suprafaţă de pământ.

Existenţa acestei forme de proprietate este atestată şi de urmele pe care le-a lăsat asupra unor instiutuţii juridice de mai târziu. Astfel, legisacţiunea *sacramentum in rem*, ca formă primitivă a revendicării, presupunea aducerea obiectului litigios în faţa magistratului. Or, dacă obiectul material al procesului trebuia adus în faţa magistratului, înseamnă că numai lucrurile mobile puteau fi revendicate şi că nu exista un procedeu juridic de revendicare a imobilelor şi aceasta înseamnă că nu erau obiect de proprietate privată, ci erau numai obiecte ale proprietăţii colective.

De asemenea mancipaţiunea, modul originar de transmitere a proprietăţii, presupunea aducerea lucrului care urma a fi transmis în faţa martorilor. Faţă de această condiţie, înseamnă că la origine se putea transmite proprietatea privată numai asupra bunurilor mobile, ce puteau fi aduse în faţa martorilor. Prin urmare, lucrurile imobile, neputând fi transmise, înseamnă că nu formau obiect de proprietate privată.

b) Proprietatea familială

Vechii autori, dintre care Varro şi Pliniu, pretind că această formă de proprietate a fost creată de către Romulus la fondarea Romei.

Potrivit ascestor texte, Romulus a repartizat câte două iugăre de pământ (*bina iugera*) fiecărei familii cu destinaţia de loc de casă şi grădină. Acest teren se numea şi *heredium*.

Proprietatea familială prezenta trei caractere:

- era inalienabilă;
- era indivizibilă;
- avea caracter de coproprietate.

Era inalienabilă, în sensul că nu putea fi transmisă, vândută sau donată.

Era indivizibilă, deoarece la moartea lui *pater familias* fii de familie nu puteau împărţi între ei locul de casă şi grădină, nu puteau ieşi din indiviziune. Mai târziu, starea de indiviziune a fost desemnată prin sintagma *"antiquum consortium"*. Această situaţie a existat până la Legea celor XII Table, când a fost creată *actio familiae herciscundae* (acţiunea pentru ieşirea din indiviziune).

Era o formă a coproprietăţii, deoarece moştenitorii dobândeau un bun pe care îl deţinuseră şi anterior. Fiii de familie exercitau împreună cu *pater familias* o coproprietate asupra lui *heredium*, chiar şi în timpul vieţii lui *pater familias*, iar la moartea şefului de familie dobândeau un bun pe care îl deţinuseră împreună cu *pater familias* şi înainte. De aceea, primul termen roman prin care sunt desemnaţi moştenitorii este *sui heredes*, adică cei care se moştenesc pe ei înşişi.

c) Proprietatea quiritară

În dreptul vechi a fost consacrată proprietatea privată sub forma proprietăţii quiritare, care ocupă un loc central în Legea celor XII Table.

Este reglementată cu o deosebită atenţie, este înconjurată de numeroase forme solemne şi simboluri, astfel încât să fie o valoare juridică rezervată numai cetăţenilor romani.

În textele vechi, ceea ce numim noi proiprietate quiritară, romanii numeau *"dominium ex iure quiritium"* (proprietatea cetăţenilor romani).

Această proprietate se delimita clar de celelelate instituţii juridice romane prin caracterele ei:

- prezenta un **caracter exclusiv**, în sensul că:
  - se exercita doar asupra lucrurilor romane;
  - putea fi exercitată numai de către cetăţeni romani;
  - putea fi trasmisă numai prin acte de drept civil;
  - putea fi sancţionată juridiceşte numai prin acţiuni civile.

Faţă de aceste condiţii, este evident că proprietatea quiritară nu putea fi accesibilă necetăţenilor, adică străinilor.

- prezenta un **caracter absolut**, ceea ce însemna că titularul dreptului de proprietate quiritară putea folosi lucrul, culege fructele şi putea dispune de el în mod neîngrădit, putând chiar să-l distrugă, dacă dorea.

Dintr-un text al Legii celor XII Table rezultă că proprietatea quiritară nu cunoştea limite.

- avea un **caracter perpetuu**, care decurgea din principiul *proprietas ad tempus constitui non potest* (nu poate exista proprietate până la un anumit termen). Proprietatea quiritară exista pentru totdeauna, nu se pierdea prin trecerea timpului, ci dimpotrivă, prin trecerea timpului se consolida.

d) Proprietatea colectivă a statului

Se exercita asupra lui *ager publicus*, adică pământul cucerit de la duşmani, precum şi asupra sclavilor publici.

În dreptul clasic, faţă de revoluţia economică şi schimbul tot mai alert al mărfurilor, proprietatea quiritară, rigidă şi dominată de formalism, tinde să devină anacronică. De aceea, prin interpretarea jurisconsulţilor şi prin mijloace procedurale utilizate de către pretor, trăsăturile originale ale proprietăţii quiritare s-au atenuat treptat.

În paralel, apar noi forme de proprietate.

e) Proprietatea pretoriană

A luat naştere cu ocazia transmiterii unui lucru *mancipii* prin tradiţiune.

În vechiul drept roman, proprietatea asupra lucrurilor *mancipii* se transmitea numai prin mancipaţiune. Dar mancipaţiunea era un act extrem de rigid, necesita o multidudine de forme şi pierdere de timp, pe când tradiţiunea era utilizată numai în scopul transmiterii proprietăţii asupra lucrurilor *nec mancipii*. Dar tradiţiunea, spre deosebire de mancipaţiune, prezenta avantajul că nu necesita forme solemne şi se realiza prin simpla manifestare de voinţă, fără ritualuri, fără simboluri. Atunci, faţă de exigenţele economiei de schimb şi a avantajelor pe care le prezenta tradiţiunea, romanii au început să transmită lucrurile *mancipii* prin tradiţiune. Un asemenea procedeu nu producea efecte juridice, deoarece tradiţiunea nu avea vocaţia de a transmite proprietatea asupra lucrurilor *mancipii*. Dacă părţile utilizaseră tradiţiunea pentru transmiterea unui lucru *mancipii* se puteau naşte complicaţii. Spre exemplu, dacă *tradens* (cel care a transmis lucrul) era de rea credinţă, îl dădea în judecată pe *accipiens* că ar fi dobândit prin tradiţiune un *res mancipii*. Judecătorul, ţinând seama de prevederile dreptului civil, urma să îi dea dreptate lui *tradens*, pentru că aşa prevedea legea. Pretorul însă a observat că această practică venea în contradicţie cu echitatea. Era inechitabil ca cumpărătorul, care a fost de bună credinţă şi a plătit preţul, să fie deposedat de lucru. Atunci a venit în sprijinul acestuia (a dobânditorului) prin ficţiunea termenului uzucapiunii necesar îndeplinit.

În practică, dacă intervenea o neînţelegere între *tradens* şi *accipiens*, pretorul introducea în formula acţiunii publiciene, pe care i-o acorda lui *accipiens*, ficţiunea că s-a îndeplinit termenul uzucapiunii. În acest fel, dobânditorul era asimilat cu uzucapantul şi câştiga procesul în

calitate de proprietar prin uzucapiune. După trecerea unui an sau doi dobânditorul devenea cu adevărat uzucapant şi în această calitate devenea şi proprietar quiritar, deoarece uzucapiunea era un mod de dobândire a proprietății quiritare.

Dar, în acel interval de timp, de unu sau doi ani, coexistau două forme de proprietate, şi anume:

- *nudum dominium ex iure quiritium*, pe de o parte;
- o proprietate pretoriană, pe de altă parte.

Nudum dominium ex iure quiritium era o proprietate goală de conținut pentru *tradens*, deoarece, în cazul unui litigiu cu dobânditorul, pierdea procesul. Dobânditorul exercita o proprietate efectivă, pentru că, în caz de litigiu el câştiga procesul. Această dublă proprietate coexista vreme de un an sau doi.

Dacă *tradens* intenta împotriva lui *accipiens* actiunea în revendicare, acesta din urmă se apăra cu suces opunându-i *exceptio rei venditae et traditae.*

f) Proprietatea provincială

Era dreptul de folosință pe care îl exercitau locuitorii din provincii asupra pământurilor statului, asupra lui *ager publicus*, cu precizarea că această folosință prezintă caracterele unui veritabil drept real, deoarece proprietarul provincial putea transmite pământul, putea să îl doneze, să-l lase moştenire, să-l greveze cu servituți; era, deci, un drept real foarte întins. Totuşi, provincialul recunoştea proprietatea supremă a statului prin faptul că plătea statului un impozit anual numit *stipendium* sau *tributum*.

g) Proprietatea peregrină

Era exercitată de către peregrini asupra construcțiilor şi bunurilor mobile.

Romanii au recunoscut peregrinilor o formă de proprietate specială, deoarece erau principalii lor parteneri de comerț.

Această proprietate era reglementată prin mijloace juridice copiate după dreptul civil.

În dreptul postclasic, solul italic a fost şi el supus impozitului, în sensul că şi italicii trebuiau să plătească impozit pentru pământ. Din acel moment nu s-a mai făcut distincție între proprietatea quiritară şi proprietatea provincială. Deci proprietatea provincială a dispărut.

În anul 212, Caracalla, prin constituția sa, a generalizat cetățenia romană, lucru ce a avut ca efect dispariția peregrinilor, ocazie cu care a dispărut şi proprietatea peregrină.

În vremea lui Justinian s-a realizat o sinteză între proiprietatea quiritară şi cea pretoriană, sinteză din care a rezultat forma de proprietate numită *dominium*.

Această proprietate unică se caracteriza printr-un înalt grad de abstractizare şi subiectivizare, deoarece titularul dreptului de proprietate putea dispune de obiectul dreptului său printr-o simplă manifestare de voinţă.

2. 5. Dobândirea proprietăţii

În vechiul drept roman, proprietatea era concepută ca o expresie a ideii de putere, care nu putea fi transmisă, ci numai creată.

În mod firesc, vechii romani nu au admis ideea de transmitere a proprietăţii, dar au admis ideea creării proprietăţii putere. Urmările acestei concepţii se regăsesc şi în instituţiile juridice, în special în fizionomia mancipaţiunii. Cu timpul, s-a admis ideea de transmitere a proprietăţii.

În ordine cronologică, romanii au creat următoarele moduri de dobândire a proprietăţii:

- ocupaţiunea;
- uzucapiunea;
- mancipaţiunea;
- *in iure cessio*;
- tradiţiunea;
- specificaţiunea;
- accesiunea.

A. Ocupaţiunea

Romanii au considerat că modul cel mai legitim de dobândire a proprietăţii este ocupaţiunea, adică luarea în stăpânire a lucrurilor fără stăpân (*res nullius*).

În această categorie de lucruri intrau *res hostiles*, adică lucrurile dobândite de la duşmani, care nu aveau nici un drept asupra lor, erau în afara legii. Bunurile duşmanilor învinşi nu se mai aflau în proprietatea acestora, puteau fi dobândite prin ocupaţiune, intrând în proprietatea statului roman. Apoi, prin intermediul questorilor, statul roman transmitea aceste bunuri persoanelor particulare.

Tot prin ocupaţiune puteau fi dobândite şi *res derelictae*, adică lucrurile părăsite de către proprietarii lor. Acest mod de dobândire a proprietăţii este menţionat şi în textele postclasice.

B. Uzucapiunea

Este un mod de dobândire a proprietăţii prin îndelunga folosinţă a unui lucru.

În dreptul roman evoluat, uzucapiunea presupunea îndeplinirea anumitor condiţii:

- posesiunea;
- termenul;

- buna credinţă;
- justa cauză;
- un lucru susceptibil de a fi uzucapat.

a) Posesiunea. În textele de drept roman se preciza că numai posesorul putea uzucapa, pe când detentorul nu putea deveni proprietar prin intermediul uzucapiunii. La origine, în dreptul foarte vechi, era necesar ca bunul să fie exploatat efectiv, potrivit cu destinaţia sa economică, dovadă că iniţial acest mod de dobândire a proprietăţii s-a numit *usucapio*, adică luare în stăpânire prin folosinţă efectivă.

b) Termenul era de un an pentru bunurile mobile şi de doi ani pentru bunurile imobile.

c) Buna credinţă consta din convingerea intimă a uzucapantului că a dobândit lucrul de la un proprietar sau de la o persoană care avea capacitatea necesară pentru a-l înstrăina. Buna credinţă se prezuma.

d) Justa cauză trebuia dovedită şi consta din actul sau faptul juridic prin care se justifica luarea în posesie a lucrului.

e) Lucrul trebuia să fie susceptibil de uzucapiune, să fie un lucru patrimonial, să nu fie dobândit prin violenţă, să nu fie stăpânit cu titlu precar sau în mod clandestin.

La origine, uzucapiunea a îndeplinit o funcţie economică, în sensul că bunurile părăsite, neexploatate conform destinaţiei lor, intrau în stăpânirea acelora care le exploatau, pentru ca mai târziu uzucapiunea să dobândească o funcţie juridică, manifestată în legătură cu proba dreptului de proprietate. Cicero afirmă despre proba dreptului de proprietate că, până la momentul de referinţă, era o *probatio diabolica*, deoarece reclamantul, pentru a câştiga procesul, trebuia să facă proba dreptului de proprietate al tuturor autorilor săi, să dovedească faptul că toţi cei care au stăpânit bunul înaintea lui au făcut-o în calitate de proprietari, probă ce era, practic, imposibil de realizat. După ce uzucapiunea a fost recunoscută ca mod de dobândire proprietăţii, s-a pus capăt acestei situaţii.

Tot Cicero spunea că *"usucapio est finis sollicitudinis ac periculi litium"* (uzucapiunea este sfârşitul neliniştii şi al fricii de procese). S-a ajuns la această concluzie, deoarece, după sancţionarea uzucapiunii, era suficient ca reclamantul să facă în faţa judecătorului proba că întrunea toate condiţiile necesare uzucapiunii, pentru a i se recunoaşte calitatea de proprietar şi a câştiga procesul.

C. Mancipaţiunea

În dreptul foarte vechi, când nu exista ideea transmiterii dreptului de proprietate, mancipaţiunea era un mod de creare proprietăţii putere. Mai târziu, mancipaţiunea a constituit modul originar de transmitere a proprietăţii asupra lucrurilor *mancipii*.

În practică, vreme de mai multe secole, prin mancipaţiune se realiza operaţiunea juridică a vânzării, în sensul că prin aeastă formă se transmitea un lucru în schimbul unei sume de bani.

Odată cu evoluţia monedei romane, mancipaţiunea a fost utilizată şi în alte scopuri, devenind un act abstract cu o utilizare universală.

Fiind un act de drept civil, mancipaţiunea presupunea o serie de forme solemne. Astfel, era necesar ca părţile, împreună cu lucrul ce urma a fi transmis, să se prezinte în faţa a cinci martori cetăţeni romani. Cel ce transmitea lucrul se numea mancipant, iar dobânditorul *accipiens*. Mancipaţiunea presupunea şi prezenţa lui *libripens* (cel care cântărea) şi a unui cântar de aramă, cu care *libripens* cântărea metalul preţ.

Moneda a avut istoria sa. Cel mai vechi echivalent a constat în vite. Pe urmă au apărut barele de aramă cu rol de monedă *es rude* şi *es signatum* (un semn prin care se garanta puritatea metalului). Aceste bare de aramă trebuiau cântărite. Deci, în acea perioada, moneda nu se număra, ci se cântărea. Străvechiul as roman avea 327 de grame de aramă.

În acest cadru, dobânditorul pronunţa formula solemnă, vindicatorie *"Hunc ego hominem ex iure quiritium meum esse aio isque mihi emptus este pretio ... hoc aere aeneaque libra"* (Afirm că acest sclav este al meu, potrivit dreptului quiriţilor, şi să-mi fie cumpărat cu preţul de… cu această aramă şi această balanţă de aramă).

Formula mancipaţiunii era formată din două părţi contradictorii: în prima parte a formulei *accipiens* afirmă că este proprietar, pe când în a doua parte afirmă contrariul, că, de fapt, cumpără bunul de la mancipant. Această fizionomie se explică prin aceea că, la origine, romanii nu au admis ideea că proprietatea poate fi transmisă, dobânditorul utiliza mancipaţiunea în scopul creerii proprietăţii putere. Ulterior s-a admis că proprietatea poate fi transmisă, moment din care a fost adăugată şi cea de a doua parte a formulei. Romanii nu au renunţat însă la prima parte a formulei, deoarece erau conservatori.

Către sfârşitul secolului al III î. e. n. apare moneda, o bucată de metal pe care era menţionată valoarea sa. Acest eveniment a influenţat profund fizionomia mancipaţiunii, pentru că, odată cu apariţia monedei în sens modern, preţul nu se mai cântărea, ci se număra. Totuşi, romanii nu au renunţat la balanţa de aramă şi la *libripens,* dar au înlocuit cântărirea preţului cu lovirea balanţei cu o bară de aramă de către *libripens* ca o formă solemnă. Din acel moment, plata efectivă a preţului, care se făcea prin numărare, nu mai era o condiţie de formă a mancipaţiunii, plata fiind simbolizată prin lovirea balanţei.

Dacă erau îndeplinite formele mancipaţiunii, proprietatea se transmitea chiar dacă preţul era sau nu plătit efectiv. În aceste condiţii, apărea riscul transmiterii fără plată a lucrului. Atunci, pentru a corecta mecansimul actului, romanii au condiţionat transmiterea efectivă a proprietăţii prin mancipaţiune de plata efectivă a preţului.

Din momentul în care plata nu a mai fost o condiție de formă a mancipațiunii, aceasta şi-a putut extinde sfera de aplicare, mancipațiunea fiind utilizată şi pentru alte operații juridice decât cea a vânzării.

Textele de drept roman arată că, la sfârşitul epocii vechi şi în dreptul clasic, mancipațiunea putea fi utilizată pentru întocmirea unui testament, la realizarea unei donații, în vederea încheierii căsătoriei. În aceste cazuri nu se plătea un preț real, ci unul fictiv, şi anume un sesterț. De aceea, aceste aplicațiuni ale mancipațiunii sunt desemnate prin *"mancipatio numo uno"* (mancipațiunea cu un ban). Acest tip de mancipațiune se mai numeşte şi mancipațiune fiduciară.

În asemenea situații, actul mancipațiunii era însoțit de anumite convenții de bună credință – pacte fiduciare, care au rolul de a indica scopul urmărit de către părți atunci când au recurs la *mancipatio numo uno*.

D. *In iure cessio*

In iure cessio (renunțarea în fața magistratului) este un exemplu de aplicare a jurisdicției grațioase, întrucât părțile simulează un proces cu ştiința magistratului, în scopul obținerii unor efecte juridice.

Pe baza unei înțelegeri prealabile, părțile se prezintă în fața magistratului. Dobânditorul are calitatea de reclamant, iar cel care transmite lucrul joacă rolul de pârât. Reclamantul afirmă prin cuvinte solemne că lucrul este al său, iar pârâtul *cedit in iure* (tace), renunțând pe aceasă cale la dreptul respectiv. Față de afirmațiile reclamantului şi de tăcerea pârâtului, magistratul spunea cuvântul *addico*, ratificând astfel pretențiile reclamantului.

E. Tradițiunea

Tradițiunea era un act de drept al ginților (*ius gentium*), mai evoluat.

Presupunea întrunirea a două condiții:

- remiterea materială a lucrului;
- justa cauză – *iusta causa traditionis*.

La tradițiune, justa cauză consta din actul juridic care preceda şi explica sensul remiterii materiale a lucrului. Această justă cauză era necesară, întrucât tradițiunea avea o utilizare generală, nu era folsită doar în scopul transmiterii proprietății, ci şi în scopul transmiterii posesiunii sau a detențiunii.

Faptul material, exterior, al transmiterii lucrului nu este de natură să ne arate cu ce titlu s-a făcut acea remitere.

Condiția remiterii materiale a lucrului s-a aplicat inițial la toate cazurile.

Ulterior, în dreptul clasic, apar unele excepții:

- spre exemplu, în cazul lui *traditio longa manu* (tradiţiunea de mână lungă), se transmite proprietatea asupra unui fond de pământ, fără însă a se mai parcurge terenul ce urma a fi transmis că era indicat prin repere;
- în cazul *traditio simbolica*, când se transmitea proprietatea unei locuinţe, nu se mai vizitau camerele, fiind suficientă înmânarea cheilor;
- în cazul *traditio brevi manu*, chiriaşul cumpără casa în care locuieşte, nefiind necesară remiterea materială a lucrului;
- în cazul *constitutum possessorium*, proprietarul işi vindea casa, urmând să locuiască mai departe în ea, în calitate de chiriaş.

Iusta causa. În legislaţia lui Justinian, sensul conceptului de "justă cauză" s-a schimbat. Potrivit acelei legislaţii, justa cauză consta din intenţia lui *tradens* de a transmite şi din intenţia lui *accipiens*, de a dobândi, chiar dacă nu există act juridic.

În cazul unei erori asupra naturii contractului – *error in negotio* – nu vom avea contract, vom avea justă cauză. Avem în vedere cazul în care *tradens* intenţiona să vândă, iar accipiens credea că i se donează. Neexistând consimţământ, deoarece manifestarea de voinţă a unei părţi în sensul dorit de cealaltă parte nu se realiza, nu exista nici contract. Exista în schimb justă cauză în sensul promovat de legislaţia lui Justinian.

F. Specificaţiunea

Specificaţiunea este un mod de dobândire a proprietăţii asupra unui lucru confecţionat din materialul altuia.

Cel care confecţionează un lucru din materialul altuia se numeşte specificator.

Încă din vremea lui August s-a pus întrebarea cui aparţine lucrul nou creat, specificatorului sau proprietarului materialului? Soluţia era controversată între sabinieni şi proculieni. Justinian a decis că în ipoteza în care lucrul nou creat poate fi adus la starea iniţială să aparţină proprietarului materiei (spre exemplu, barca din scânduri, statuia din aur), iar dacă nu, să aparţină specificatorului (spre exemplu, vinul obţinut din struguri).

Se pune problema plătirii unor despăgubiri pentru munca sau pentru valoarea materialului.

G. Accesiunea

Accesiunea este mai degrabă un mod de extindere, de îmbogăţire a unei proprietăţi preexistente, deoarece accesiunea consta din unirea a două lucruri, unul principal şi celălalt accesor. Se numea principal lucrul care îşi păstra individualitatea după unirea cu alt lucru.

Textele înfăţişează unirea a două lucruri, spre exemplu, un inel cu piatra preţioasă, caz în care inelul era lucrul principal.

2. 6. Sancţiunea proprietăţii

A. Proprietatea quiritară

În materia dreptului procesual, am văzut că în epoca veche proprietatea quiritară era sancționată prin *sacramentum in rem*, pe când în dreptul clasic proprietatea quiritară era sancționată prin *rei vindicatio* (acțiunea în revendicare), acțiune cu formulă.

Acțiunea în revendicare, în epoca clasică, a îmbrăcat forma unui proces cu formulă.

Pentru intentarea acțiunii în revendicare era necesară îndeplinirea următoarelor condiții:

- reclamantul să fie proprietar quiritar şi să nu aibă calitatea de posesor, deoarece posesorul nu putea intenta acțiunea în revendicare;
- pârâtul trebuia să aibă calitatea de posesor. Numai posesorul putea fi chemat în justiție prin *rei vindicatio*, adică acea persoană care posedă lucrul în momentul judecării procesului. În mometul elaborării formulei, pretorul nu putea trece în *intentio* numele pârâtului.

S-a admis în mod excepțional că acțiunea în revendicare poate fi introdusă chiar împotriva persoanelor care nu posedă. Este vorba despre *ficti possessore*s (posesorii fictivi). Astfel, cel ce se oferea procesului fără a fi posesor (*qui liti se obtulit*), pentru ca între timp adevăratul posesor să dobândească proprietatea prin uzucapiune, putea fi chemat în justiție prin acțiunea în revendicare. De asemenea, putea fi urmărit şi cel care înceta să posede prin dol (*qui dolo desiit posidere*), tocmai pentru că a dorit să evite procesul prin distrugerea bunului.

- lucrul urmărit în justiție trebuia să fie un lucru individual determinat;
- lucrul urmărit în justiție trebuia să fie un lucru roman.

B. Proprietatea pretoriană

A fost sancționată prin acțiunea publiciană, creată de către un pretor numit Publicius (au fost trei pretori cu un asemenea nume, nu se ştie care dintre ei).

Pretorul acorda lui *accipiens* acțiunea publiciană, pe care o putea intenta atât împotriva lui *tradens*, cât şi împotriva terților, în scopul redobândirii posesiunii.

În vederea intentării acțiunii publiciene, era necesară îndeplinirea condițiilor uzucapiunii, mai puțin a celei privitoare la termen. Astfel, pretorul introducea în formula acțiunii ficțiunea conform căreia termenul necesar uzucapiunii s-a îndeplinit.

În a doua fază a procesului, judecătorul constata dacă sunt îndeplinite condițiile uzucapiunii. Față de felul în care era redactată formula, judecătorul considera că este îndeplinită şi condiția termenului necesar uzucapiunii, aşa încât dădea câştig de cauză reclamantului.

În cazul în care *tradens* (proprietarul quiritar) intenta împotriva lui *accipiens* (proprietareul pretorian) acțiunea în revendicare, acesta din urmă se apăra cu succes prin *exceptio rei venditae et traditae*.

C. Proprietatea provincială şi proprietatea peregrină erau sancționate prin acțiunea în revendicare, în formula căreia se introducea ficțiunea că reclamantul este cetățean roman.

2. 7. Drepturile reale supra lucrului altuia

Drepturile reale asupra lucrului altuia au fost în număr de patru:

- servituțile;
- emfiteoza;
- *conductio agri vectigalis;*
- superficia.

A. Servituțile

Servituțile sunt sarcini impuse unui lucru în folosul unei persoane oarecare, persoană care este proprietara unui imbil, sau în folosul unei persoane determinate.

Rezultă că romanii au cunoscut două feluri de servituți:

- atunci când sarcina apasă asupra unui lucru în folosul proprietarului unui imobil, oricare ar fi el, servitutea se numeşte predială;
- în ipoteza în care sarcina apasă asupra lucrului altuia în folosul unei anumite persoane, servitutea se numeşte personală.

a) Servituțile prediale presupun existența a două imobile, de regulă alăturate, precum şi a două proprietăți distincte.

Unul din cele două imobile se numeşte fond dominant, pe când celălat se numeşte fond aservit. Se numeşte fond dominant fondul în folosul căruia s-a constituit servitutea.

Dacă o privim din poziția proprietarului fondului dominant, servitutea este un drept, iar dacă o privim din punct de vedere a proprietarului fondului aservit, ea este o sarcină. Spre exemplu, în cazul servituții de trecere există două terenuri alăturate, dintre care unul nu are acces la drumul public. Ca atare, proprietarul terenului care nu are acces la drumul public este titularul dreptului de servitute, deoarece el are drept de trecere prin terenul vecinului său pentru a ieşi la drumul public. În schimb, terenul care are acces la drumul public este grevat cu servitutea de trecere, astfel încât, pentru proprietarul acestui teren, servitutea este o sarcină.

Textele romane ne înfățişează două categorii de servituți prediale: unele sunt urbane, pe când altele sunt rustice, clasificare ce este făcută în funcție de natura fondului dominant. Astfel, dacă fondul dominant este o clădire, servitutea este urbană, chiar dacă clădirea este situată la oraş sau la țară. Dacă fondul dominant este un teren, servitutea va fi rustică.

Romanii au cunoscut numeroase servituți prediale:

- *iter* – dreptul de a trece prin fondul aservit călare sau pe jos;
- *via* – dreptul de a trece cu carul prin terenul altuia;
- *actus* – dreptul de a mâna turmele prin terenul altuia;
- *ius pascendi* – dreptul de a paşte turmele pe terenul altuia;
- *aquaeductus* – dreptul de a duce conducte de apă prin terenul altuia;

- *servitus oneris ferendi* – dreptul de a sprijini, în cazul unei construcţii, o bârnă pe zidul vecinului.

b) Servituţile personale presupun existenţa unui singur lucru, mobil sau imobil, asupra căruia două persoane determinate exercită drepturi reale distincte.

Romanii au cunoscut patru servituţi personale:

- uzufructul;
- *usus*;
- *habitatio*;
- *operae servorum*.

Uzufructul

Potrivit lui Paul, *"usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia"* (uzufructul este dreptul de a folosi lucrul altuia şi de a-i culege fructele, păstrând substanţa acelui lucru). Ca atare, în cazul uzufructului există un singur lucru şi doi titulari de drepturi reale: pe de o parte, uzufructuarul (titularul dreptului de servitute), iar, pe de altă parte, nudul proprietar (cel grevat cu servitutea). Aceasta înseamnă că atributele dreptului de proprietate asupra unui lucru determinat se împart între două persoane distincte, căci nudul proprietar exercită dreptul de dispoziţie, adică *ius abutendi*, pe când uzufructuarul exercită dreptul de a folosi lucrul şi de a-i culege fructele, adică *ius utendi* şi *ius fruendi*.

Din definiţie rezultă că uzufructul poartă asupra: unor bunuri individual determinate, care nu se consumă prin întrebuinţare. Dar nu rezultă – ceea ce este un defect al definiţiei – că uzufructul este un drept real temporar, întrucât este un drept cu termen, cel mult până la moartea uzufructuarului. Nudul proprietar şi uzufructuarul sunt titulari de drepturi reale distincte. Între ei nu există obligaţii reciproce, întrucât titularul de drept real nu este obligat faţă de vreo persoană şi nu poate fi obligat.

Această figură juridică a uzufructului a rezultat în cadrul relaţiilor ce s-au stabilit între bărbat şi femeia căsătorită fără *manus*. Femeia căsătorită fără *manus* nu venea la moştenirea bărbatului ei, încât frecvent, după moartea bărbatului, aceasta, dacă nu avea părinţi sau bunici, rămânea fără mijloace de subzistenţă. Faţă de această situaţie, unii bărbaţi au recurs la o practică prin care transmiteau soţiei supravieţuitoare anumite bunuri pentru a le folosi şi culege fructele până la moarte, urmând ca după moartea soţiei supravieţuitoare acele bunuri să intre în stăpânirea efectivă a fiilor şi fiicelor, care până atunci exercitau asupra bunurilor date în uzufruct numai nuda proprietate, ceea ce înseamnă că la moartea mamei lor copiii deveneau proprietari deplini asupra acelor bunuri.

Cu timpul, figura juridică a uzufructului s-a generalizat şi aplicat în raporturile dintre orice persoane.

Usus

Usus este dreptul real de a folosi lucrul altuia fără a-i culege fructele.

Habitatio

Habitatio este dreptul de a locui în casa altuia în calitate de titular al unui drept real şi nu în calitate de chiriaş, deoarece chiriaşul este un simplu detentor.

Operae servorum

Este dreptul real ce consta din utilizarea serviciilor sclavului altuia.

Servituțile, atât cele reale, cât şi cele personale, sunt guvernate de anumite reguli comune:

- toate servituțile sunt drepturi reale, chiar dacă unele se numesc personale;
- proprietarul lucrului grevat cu servitute nu are vreo obligație față de titularul dreptului de servitute (*"servitus in faciendo consistere nequit"*). Spre exemplu, în cazul servituții de trecere, proprietarul fondului aservit nu este obligat să întrețină în bune condiții acel drum;
- *"nemini res sua servit"* (nimănui nu-i poate fi aservit propriul lucru), deoarece servituțile sunt drepturi reale care poartă asupra lucrului altuia. Dacă proprietarul fondului dominant devine şi proprietar al fondului aservit, servitutea se stinge, pentru că proprietarul exercită drepturi nelimitate asupra bunului său;
- *"servitus servitutis esse non potest"* (nu poate exista o servitute a servitutei), de unde decurge concluzia că dreptul de servitute nu poate fi transferat, nu poate fi transmis altuia.

B. Emfiteoza

Emfiteoza este un drept real, care se naşte dintr-un contract, ce poartă acelaşi nume – contractul de emfiteoză.

Asemenea contracte se încheiau între împărat şi persoane particulare.

Contractul de emfiteoză, contract special, ce fusese sancționat de către împăratul Zeno, viza terenurile imperiale. În baza acestui contract, împăratul arenda unei persoane, numită emfiteot, o suprafață de pământ pentru a o utiliza şi pentru a-i culege fructele, în schimbul unei sume de bani numită *canon*.

Emfiteotul recunoştea calitatea de proprietar a împăratului prin faptul că plătea o sumă de bani anual, iar dacă nu plătea acea sumă de bani într-un anumit termen, dreptul de emfiteoză putea fi revocat de către proprietar, adică de către împărat, prin exercitarea lui *ius privandi*.

Mai târziu, emfiteoza s-a extins şi asupra latifundiilor particulare.

Prin efectul contractului de emfiteoză, emfiteotul devenea titularul unui drept real, deoarece putea înstrăina şi transmite dreptul urmaşilor săi, putea să-l greveze cu servituți sau ipoteci, putea să dobândească proprietatea fructelor prin simpla percepție (luarea în stăpânire fizică), ca şi prin simpla separație.

Emfiteotul are o situație mai bună decât uzufructuarul, care intră în proprietatea fructelor numai prin percepție, nu şi prin separație.

Emfiteotul are calitatea de posesor de bună credință, astfel că se bucură de protecție juridică prin intermediul interdictelor posesorii. Proprietarului terenului îi va reveni numai un *nudum ius*.

C. *Conductio agri vectigalis*

Are o fizionomie similară emfiteozei, numai că de data aceasta, contractul se încheia între cetăți şi persoane particulare.

D. Superficia

Superficia este un drept real care se exercita de către o persoană asupra unei construcții ridicată de ea pe terenul închiriat de la o altă persoană.

Acest drept real s-a născut prin secolul al II-lea î. e. n. în condițiile crizei de locuințe ce s-a declanşat la Roma. Cu scopul de a pune capăt acestui fenomen, acestei crize, statul roman a pus la dispoziția particularilor anumite terenuri virane, pentru ca aceştia să construiască locuințe. Însă cetățenii romani nu au dat curs acestei concesii, nu au îmbrățişat-o, deoarece în acea epocă funcționa principiul potrivit căruia *superficies solo cedit* (suprafața aparține terenului). De aceea, dacă cetățenii ar fi construit pe terenuri proprietate de stat, în virtutea acestui principiu, acele construcții ar fi intrat în proprietatea statului.

În replică, statul a recunoscut constructorului un drept real asupra clădirii zidite pe terenul său, drept real care izvora dintr-o convenție încheiată între stat şi cetățean. Cu timpul, asemenea convenții s-au încheiat şi între persoane particulare, iar dreptul de superficie s-a generalizat.

Titularul dreptului de superficie se numeşte superficiar şi are dreptul de a locui în acea casă, de a o vinde, de a o lăsa moştenire, de a o greva cu ipoteci şi servituți.

Superficiarul recunoaşte dreptul de proprietate al statului asupra terenului prin faptul că plăteşte o sumă anuală, numită *solarium*.

Întrebări şi teste

- ❖ Arătați clasificarea bunurilor potrivit textelor dreptului roman.
- ❖ Definiți posesiunea şi arătați elementele posesiunii, precum şi categoriile de posesiune.

❖ Care dintre următoarele interdicte posesorii se foloseau pentru redobândirea posesiunii pierdute:

a) interdictul *unde vi*;
b) interdictul *utrubi*;
c) interdictul *de precario*;
d) interdictul *de clandestina possessione*?

❖ Enumeraţi formele de proprietate în ordinea apariţiei lor şi trataţi în detaliu formele de proprietate cunoscute în epoca veche a dreptului roman.

❖ Enumeraţi, în ordinea cronologică a apariţiei, modurile de dobândire a proprietăţii şi trataţi-le în detaliu pe primele două.

❖ Arătaţi care sunt deosebirile dintre mancipaţiune şi tradiţiune.

❖ Care sunt condiţiile necesare intentării acţiunii în revendicare?

❖ Definiţi servituţile şi expuneţi servituţile personale.

❖ Care este deosebirea dintre emfiteoză şi *conductio agri vectigalis*?

❖ Definiţi superficia şi arătaţi condiţiile în care a apărut.

Unitatea 3. Succesiunile

3. 1. Instituția succesiunii în dreptul roman (apariție şi evoluție)

Dreptul sucesoral cuprinde totalitatea normelor juridice care reglementează transmiterea unui patrimoniu de la defunct către moştenitorii săi.

Această viziune asupra dreptului succesoral este una modernă, evoluată. În vechiul drept roman, succesiunea nu implica principiul continuității persoanei defunctului, considerându-se că dreptul de proprietate asupra unor bunuri se stinge odată cu moartea titularului acelui drept. Se credea şi se afirma expres că moştenitorul dobândeşte un nou drept de proprietate putere, iar în acest sens putem invoca şi terminologia cuvântului *"heres"*, care vine de la *"herus"*, care are înțelesul de stăpân. Termenii de "succesiune" şi de "succesor" apar mai târziu, abia după ce romanii au admis principiul continuității persoanei defunctului.

În evoluția dreptului roman se cunosc trei sisteme sucesorale:

- moştenirea *ab intestat* (conform legii);
- moştenirea testamentară;
- moştenirea deferită contra testamentului, care este, de fapt, o variantă a moştenirii testamentare.

În evoluția sa milenară, dreptul succesoral roman a fost guvernat de două tendințe: decăderea formalismului şi ocrotirea rudeniei de sânge.

La origine, dreptul succesoral era înconjurat de forme solemne, extrem de rigide, dovadă că primul testament roman a îmbrăcat forma unei legi votată de adunarea poporului. Treptat, şi în domeniul succesoral a început să-şi facă loc principiul autonomiei de voință. După reforme succesive, în dreptul roman evoluat, bunurile puteau fi transmise pentru cauză de moarte prin simpla manifestare de voință.

Cu privire la cea de a doua tendință, încă de la materia persoanelor ştim că numai agnații (rudele civile) se bucurau de vocație succesorală, pe când cognații care nu erau în acelaşi timp şi agnați, nu veneau la succesiune conform Legii celor XII Table. Cu timpul, odată cu transformările succesive care au intervenit în organizarea familiei romane, se constată o nouă orientare a factorilor care legiferau, în primul rând a pretorului, în sensul ocrotirii rudeniei de sânge. De abia în vremea lui Justinian, rudenia de sânge (cognațiunea) devine unicul temei al vocației succesorale.

Moştenirea *ab intestat* este cea mai veche. Îşi are originea în epoca prestatală, în epoca gentilică, căci, potrivit obiceiurilor nejuridice romane, membrii ginții se moşteneau reciproc, sistem ce a lăsat urme vizibile, adânci chiar, şi după fondarea statului şi după apariția dreptului.

3. 2. Succesiunea *ab intestat*

A. Sistemul Legii celor XII Table

Succesiunea *ab intestat* (fără testament) se deschide atunci când nu există moştenitori testamentari, fie pentru că defunctul nu a lăsat testament, fie pentru că testamentul nu a fost valabil întocmit.

Se mai numeşte şi moştenire legală, deoarece normele care o reglementează sunt cuprinse în Legea celor XII Table.

Categoriile de moştenitori legali

Potrivit Legii celor XII Table, există trei categorii de moştenitori:

- *sui heredes*;
- *adgnatus proximus*;
- *gentiles*.

Sui heredes sunt persoanele care prin moartea lui *pater familias* devin persoane *sui iuris*. În această categorie de moştenitori intrau fiii, fiicele, femeia căsătorită cu *manus* în calitate de fiică, nepoţii din fii, dacă tatăl lor a predecedat bunicului, adoptatul şi adrogatul. Nepoţii din fii vor veni însă la moştenire alături de unchi prin reprezentare, ceea ce înseamnă că vor dobândi partea din moştenire care ar fi revenit tatălui lor dacă acesta ar mai fi trăit în momentul morţii lui *pater familias*. Spre exemplu, dacă în momentul morţii lui *pater familias* au calitatea de *sui heredes* doi fii şi doi nepoţi din fii, cei doi fii vor dobândi câte o treime din moştenire, pe când cei doi nepoţi de fiu vor dobândi împreună o treime, atât cât s-ar fi cuvenit tatălui lor dacă acesta ar mai fi trăit în momentul morţii lui *pater familias*.

Trebuie menţionat faptul că fiul emancipat şi femeia căsătorită fără *manus* nu vin la succesiune, pentru că nu sunt *sui heredes*, deoarece nu au avut calitatea de agnaţi faţă de *pater familias* în momentul morţii acestuia, iar agnaţiunea este singurul fundament al succesiunii.

Adgnatus proximus vin la moştenire în lipsa *sui heredes*-ilor.

"Adgnatus proximus", deşi expresia este formulată la singular, desemnează o întreagă categorie de moştenitori, deoarece *"adgnatus proximus"* îi desemnează pe cei mai apropiaţi agnaţi care nu sunt *sui heredes*, care, prin urmare, nu devin *sui iuris* la moartea lui *pater familias*. Această categorie de moştenitori este formată din fraţi, din veri, precum şi din nepoţii de frate sau de văr. Această expresie nu desemnează o categorie fixă de moştenitori, ci o categorie mobilă, în sensul că un agnat foarte îndepărtat poate fi *adgnatus proximus* dacă nu există unul mai apropiat. Spre exemplu, dacă nu există fraţi, vor veni la moştenire verii primari.

Dacă cel mai apropiat agnat refuză moştenirea, nu va putea veni la moştenire agnatul următor, deoarece, în sistemul Legii celor XII Table, colateralii nu vin la moştenire prin reprezentare.

***Gentiles* (membrii ginţii)** vin la moştenire în lipsa celor din categoriile *sui heredes* şi *adgnatus proximus*. Gentilii vin la moştenire în părţi egale.

Gentilii vin la moştenire ca urmare a situaţiei din epoca prestatală, când membrii ginţii se moşteneau reciproc.

B. Reformele pretorului

Sistemul succesoral reglementat de Legea celor XII Table, tratat până acum, era extrem de rigid, fiind întemeiat exclusiv pe rudenia civilă. Datorită acestui fapt devenise anacronic spre sfârşitul Republicii, când căsătoria fără *manus* se generalizase, iar actul emancipării devenise tot mai frecvent.

Faţă de noua configuraţie a familiei romane, pretorul a considerat că este inechitabil ca femeia să nu vină la moştenirea bărbatului şi ca fiul emancipat să nu-şi moştenească tatăl. Ca atare, reformele pretorului au operat în direcţia ocrotirii rudelor de sânge, precum şi în direcţia consolidării raporturilor dintre soţi în cadrul căsătoriei fără *manus*. Astfel a luat naştere moştennirea pretoriană, ca un corectiv adus moştenirii legale.

Moştenirea pretoriană este denumită *bonorum possessio* (posesiunea bunurilor succesorale).

Categoriile de moştenitori pretorieni

Spre sfârşitul Republicii erau cunoscute patru categorii de moştenitori pretorieni:

- *bonorum possessio unde liberi*;
- *bonorum possessio unde legitimi*;
- *bonorum possessio unde cognati*;
- *bonorum possessio unde vir et uxor*.

Bonorum possessio unde liberi desemnează moştenirea deferită fiilor, moştenire dobândită în calitate de fiu, de copil, neprezentând importanţă dacă fiul se găsea sub puterea părintească sau era emancipat. Pe această cale, toţi fiii de familie, chiar dacă s-ar fi aflat sau nu sub puterea lui *pater familias*, se bucurau de vocaţie succesorală, cu precizarea că emancipatul trebuia să facă *collatio bonorum*, adică raportul bunurilor, adăugând la masa succesorală tot ceea ce dobândise în calitate de persoană *sui iuris*.

Bonorum possessio unde legitimi cuprinde agnaţii şi gentilii. Pretorul a preluat o dispoziţie din Legea celor XII Table, care arăta că agnaţii şi gentilii se bucurau de vocaţie succesorală. Prin introducerea în sistemul succesiunii pretoriene a acestor moştenitori, pretorul a confirmat prevederile legii, dar a şi modificat, deşi indirect, sistemul moştenirii legale. Astfel,

dacă cel mai apropiat agnat repudiază moştenirea, aceasta nu devine vacantă, ci trece la următoarea categorie de moştenitori pretorieni, adică la cognaţi.

Bonorum possessio unde cognati este formată din rudele de sânge, adică din cognaţi. Astfel, copiii rezultaţi din căsătoria fără *manus* puteau veni la succesiunea mamei lor, cu toate că nu aveau calitatea de agnaţi faţă de ea.

Bonorum possessio unde vir et uxor este formată din soţii căsătoriţi fără *manus*, care se pot moşteni reciproc, însă numai în lipsa rudelor civile sau a rudelor de sânge.

C. Dreptul imperial

Reformele pretorului nu au fost de natură să aducă modificări substanţiale sistemului succesiunii legale. Totuşi, el este acela care a fost primul pas, a creat precedentul în direcţia ocrotirii rudeniei de sânge, după care au urmat alte reforme imperiale.

Prin senatusconsultul Tertullian, adoptat în vremea lui Hadrian, femeia căsătorită fără *manus* dobândeşte vocaţie succesorală faţă de copiii ei în calitate de rudă legitimă alături de ceilalţi agnaţi.

Prin senatusconsultul Orfitian, dat în vremea lui Marc Aureliu, copiii rezultaţi din căsătoria fără *manus* dobândesc vocaţie succesorală faţă de mama lor în cadrul primei categorii de moştenitori, înaintea agnaţilor.

Conform spiritului unificator al legislaţiei sale, împăratul Justinian creează un nou sistem succesoral, întemeiat numai pe rudenia de sânge.

Prin reformele lui Justinian au fost create patru categorii de moştenitori:

- descendenţii îi exclud pe toţi ceilalţi moştenitori; în lipsa acestora vor căpăta vocaţie succesorală moştenitorii din a doua categorie;
- ascendenţii, fraţii şi surorile buni şi copiii lor – în lipsa acestora vor căpăta vocaţie succesorală moştenitorii din a treia categorie;
- fraţii şi surorile consanguini sau uterini şi copiii lor; sunt fraţi consanguini cei care provin din acelaşi tată, dar nu au aceeaşi mamă; fraţii uterini sunt cei care provin din aceeaşi mamă, dar nu au acelaşi tată; în lipsa moştenitorilor din aceste categorii vin colateralii mai îndepărtaţi.
- ceilalţi colaterali.

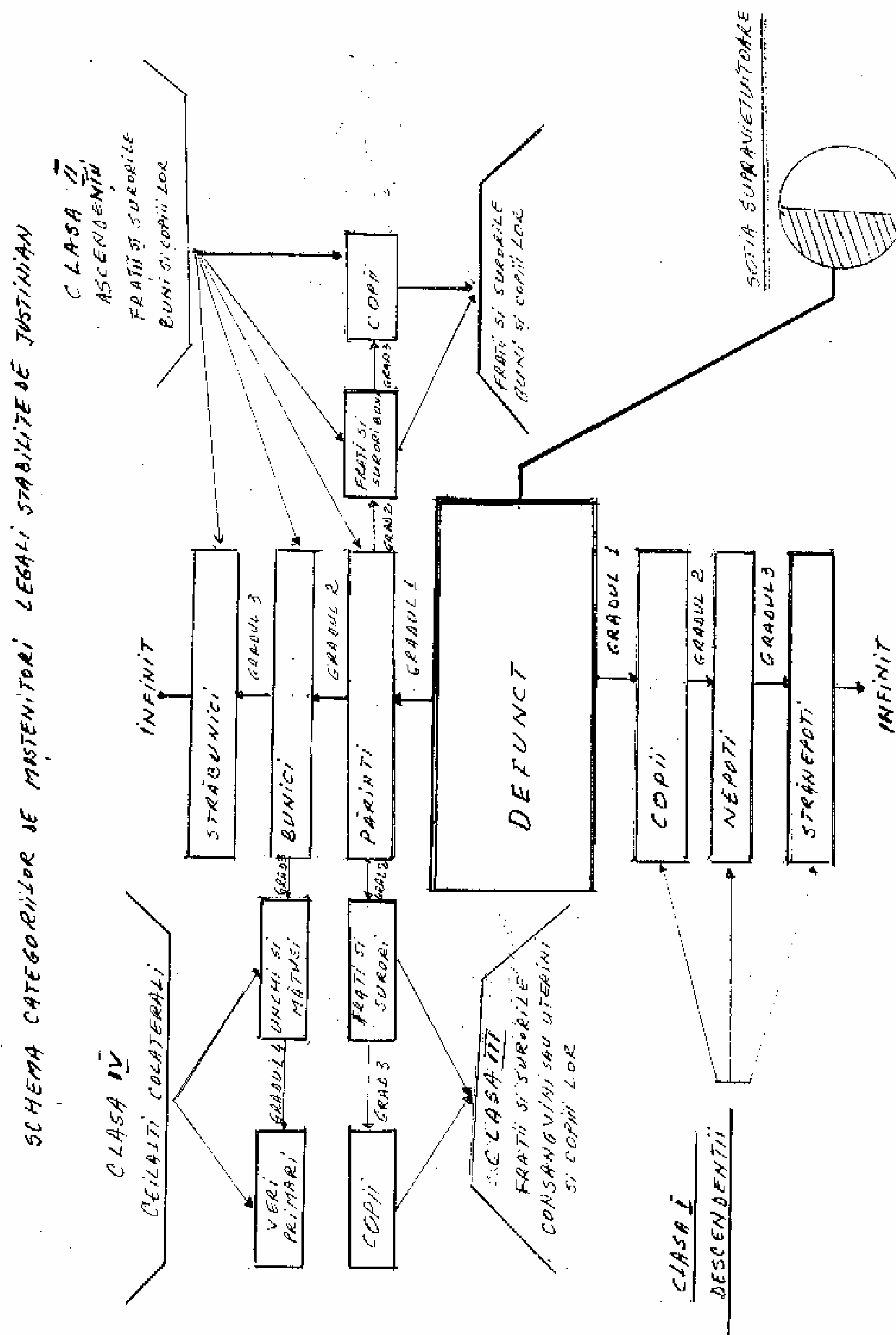
În felul acesta, distincţia dintre agnaţiune şi cognaţiune şi-a pierdut orice semnificaţie în privinţa vocaţiei succesorale.

În acelaşi timp, a dispărut şi distincţia dintre moştenirea civilă şi cea pretoriană.

Soţia supravieţuitoare putea veni la moştenirea soţului în concurs cu moştenitorii soţului, dobândind o parte din succesiune, care varia în raport cu gradul de rudenie al celor chemaţi la moştenire, dar care nu putea depăşi un sfert din moştenire.

Acest sistem succesoral s-a dovedit atât de judicios, încât a fost preluat în toate codurile moderne.

3. 3. Succesiunea testamentară

Este deferită pe baza testamentului.

Testamentul este un act solemn de ultimă voință, prin care testatorul instituie unul sau mai mulți moştenitori. Plecând de la străvechile obiceiuri ale romanilor, care purtau o puternică amprentă religioasă, mulți autori au confirmat că testamentul a apărut în legătură cu necesitatea întreținerii cultului privat.

În realitate, testamentul a îndeplinit şi alte funcții:

- în primul rând al transmiterii patrimoniului de la defunct către urmaşii săi;
- tot prin testament se putea dezrobi un sclav sau se putea numi un tutore.

Aşa încât, practic, încă din vechiul drept roman, testamentul a îndeplinit funcții multiple.

A. Forme de testament:

a) Vechiul drept roman a cunoscut trei forme de testament:

- *calatis comitiis*;
- *in procinctu*;
- *per aes et libram*.

Testamentul *calatis comitiis* este cea mai veche formă de testament pe care testatorul îl făcea în fața *Comitiei curiate*, care, la origine, îndeplinea un rol de legiuitor, ceea ce atesta reticența pe care vechii romani au avut-o față de moştenirea testamentară. Ulterior, în epoca Legii celor XII Table, poporul, din legiuitor s-a transformat în martor colectiv, care lua act de ultima voință a testatorului. Această transformare marchează primul pas pe care romanii l-au făcut în direcția recunoaşterii autonomiei de voință a testatorului.

Această formă de testament prezenta două neajunsuri serioase:

- era accesibil numai patricienilor, întrucât numai ei participau la lucrările *Comitiei curiate*, care se mai numea şi *Comitia calata*, de unde şi denumirea testamentului;
- se putea face numai de două ori pe an, la 24 martie şi la 24 mai, date la care era convocată adunarea patricienilor.

De aceea, s-a creat o nouă formă de testament.

Testamentul in procinctu (testamentul în fața armatei gata de luptă) consta dintr-o declarație solemnă înainte de luptă pe care soldatul o făcea înaintea centuriei din care făcea parte (unitatea sa militară).

Această formă de testament prezenta avantajul că aveau acces la ea atât patricienii, cât şi plebeii, dar numai aceia care aveau vârsta cuprinsă între 17 şi 46 de ani, deoarece doar aceşti bărbați făceau parte din legiunile combatante.

De aceea în epoca veche s-a recurs la o formă nouă de a testa, care, de fapt, este o utilizare a mancipațiunii fiduciare.

Testamentul *per aes et libram* (prin aramă şi balanță) a cunoscut o evoluție în trei faze distincte:

- *mancipatio familiae*;
- testamentul *per aes et libram* public;
- testamentul *per aes et libram* secret.

În prima fază, testatorul transmitea proprietatea asupra lucrurilor sale unui executor testamentar *sui generis* care încheia cu testatorul anumite pacte fiduciare, anumite convenţii de bună credinţă, prin care se stabilea modul în care acel dobânditor al bunurilor succesorale, numit *emptor familiae*, urma să le transmită moştenitorilor. Această formă de a testa prezenta un grav neajuns, constând din aceea că *emptor familiae* devenea proprietar al bunurilor succesorale, iar pactele fiduciare, adică acele convenţii încheiate cu testatorul, nu erau sancţionate juridiceşte. Dacă *emptor familiae* nu distribuia acele bunuri moştenitorilor potrivit înţelegerii cu testatorul, moştenitorii nu aveau la îndemână o acţiune împotriva lui *emptor familiae*, nu-l puteau chema în justiţie şi nu puteau obţine o sentinţă împotriva lui. De aceea, executarea acestui tip de testament depindea doar de buna credinţă a executorului testamentar.

În scopul înlăturării acestui regim s-a creat în a doua fază testamentul per aes et libram public. De această dată, *emptor familiae* nu mai devenea proprietar al bunurilor succesorale, ci numai detentor, adică un simplu executor testamentar, iar dacă nu distribuia bunurile potrivit înţelegerii cu testatorul, moştenitorii aveau acţiune împotriva lui.

Şi această formă de testament prezintă neajunsul decurgând din faptul că testatorul arăta prin viu grai cui şi cum să fie împărţite bunurile succesorale. Astfel încât, cei care erau instituiţi moştenitori aveau tot interesul să grăbească moartea testatorului.

De aceea, în a treia fază, prin testamentul per aes et libram secret, ultima variantă a testamentului, voinţa testatorului nu mai este exprimată prin viu grai, ci în forma unui înscris, în care erau indicaţi moştenitorii şi modul de repartizare a bunurilor succesorale, care urma a fi deschis numai după moartea testatorului.

b) În dreptul clasic, pe lângă testamentul *per aes et libram*, au apărut noi forme de a testa:

- testamentul nuncupativ;
- testamentul pretorian;
- testamentul militar.

Testamentul nuncupativ se făcea sub forma unei declaraţii orale în faţa a şapte martori.

Testamentul pretorian se redacta în formă scrisă şi purta sigiliile a şapte martori.

Testamentul militar nu presupunea condiţii de formă, cu condiţia ca voinţa testatorului să fie clar exprimată

c) În dreptul postclasic

Testamentul putea îmbrăca mai multe forme:

- testamentul care îmbrăca forma unei declaraţii făcute în faţa autorităţilor judiciare şi municipale şi depusă la cancelaria oraşului;
- o declaraţie depusă în păstrare cancelariei imperiale;
- testamentul olograf, scris şi semnat de către testator.

B. Capacitatea testamentară *(testamenti factio)*

Capacitatea testamentară *(testamenti factio)* desemnează capacitatea unei persoane de a-şi face testamentul sau de a fi martoră la întocmirea unui testament, precum şi capacitatea de a veni la succesiune în calitate de moştenitor sau de legatar.

Capacitatea testamentară este de două feluri:

- *activa*;
- *pasiva*.

a) Testamenti factio activa desemnează posibilitatea unei persoane de a-şi întocmi testamentul sau de a asista la întocmirea unui testament în calitate de martor.

În principiu, se bucurau de *testamenti factio activa* numai persoanele capabile de drept şi de fapt, adică persoanele *sui iuris*, care aveau reprezentarea urmărilor actelor şi faptelor lor.

Cu toate acestea, s-au admis unele excepţii:

- servii publici (sclavii publici aflaţi în proprietatea statului) puteau dispune prin testament de jumătate din peculiul lor;
- tot aşa puteau să-şi facă testament fiii de familie care erau soldaţi şi care aveau un *peculium castrense*;
- începând din vremea lui Hadrian femeia *sui iuris*, deşi incapabilă de fapt, putea să-şi facă testament cu *autoritatis tutoris*, iar femeia ce se bucura de *ius liberorum* avea deplină capacitate de a testa.

b) Testamenti factio pasiva desemna capacitatea unei persoane de a dobândi o succesiune fie în calitate de moştenitor, fie în calitate de legatar.

Cu privire la *testamenti factio pasiva*, textele clasice precizau că numai cei care erau capabili puteau veni la moştenire.

Dar nici această regulă nu este întrutotul respectată, întrucât s-a permis ca persoane *alieni iuris* să fie instituite moştenitori. Dobândirea moştenirii de asemenea persoane era însă condiţionată de aprobarea lui *pater familias*, întrucât cel care vine la succesiune, pe de o parte, dobândeşte anumite bunuri şi drepturi de creanţă, iar, pe de altă parte îşi asumă şi nişte obligaţii, deoarece moştenirea nu este formată numai din drepturi, ci şi din datorii, iar fiul de familie nu-l poate obliga pe *pater familias* fără o aprobare expresă din partea acestuia din urmă.

Şi femeile aveau capacitatea de a moşteni, însă prin Legea Voconia, adoptată în anul 169 î. e. n., din inițiativa lui Cato cenzorul, s-a interzis femeilor să vină la moştenirea unor persoane ce aveau un patrimoniu în valoare mai mare de 100000 de aşi, măsură adoptată în sensul de a frâna tendința către lux a femeilor romane, care au început a fi influențate de moravurile din Orient, îndeosebi din Grecia;

S-a admis să fie instituiți moştenitori şi sclavii, fie a sclavului propriu, fie a sclavului altuia.

În cazul instituirii sclavului propriu, această instituire trebuia însoțită de o clauză prin care sclavul era dezrobit, astfel încât la moartea testatorului, cel instituit devenea automat liber. Justinian a stabilit că nu mai era necesară o asemenea declarație, deoarece instituirea sclavului implica dezrobirea acestuia. Asemenea practici au fost îmbrățişate de cei care se considerau insolvabili şi, care, pentru a nu li se păta memoria, instituiau ca moştenitori anumiți sclavi, iar ulterior, după moartea testatorului, bunurile urmau a fi vândute pe numele sclavului dezrobit şi instituit.

În ceea ce priveşte instituirea ca moştenitor a sclavului altuia, romanii nu admiteau vânzarea bunurilor succesorale. Această regulă putea fi însă ocolită prin instituirea ca moştenitor a sclavului altuia, deoarece vânzarea sclavului instituit moştenitor echivala cu vânzarea dreptului succesoral, căci succesiunea urma a intra în stăpânirea acelei persoane care îl avea pe sclav în proprietate la moartea testatorului.

C. Instituirea de moştenitor

Pentru ca testamentul să fie valabil era necesar, mai întâi de toate, instituirea de moştenitor.

a) Condițiile de formă ale instituirii

Potrivit lui Gaius (text din Institute), iar apoi în Institutele lui Justinian, instituirea de moştenitor era considerată *"Caput et fundamentum totius testamenti"* (fruntea şi temelia întregului testament).

Instituirea de moştenitor presupune anumite condiții de formă:

- trebuie făcută în fruntea testamentului;
- trebuie făcută în termeni imperativi şi solemni, spre exemplu *"Octavianus heres esto"* (Octavian să fie moştenitor).

b) Condițiile de fond ale instituirii

Sunt exprimate în două principii, care guvernează materia succesiunii testamentare:

- *nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potesi* (nimeni nu poate veni în parte cu testament şi în parte fără testament). Față de exigențele acestui principiu, la romani nu se putea deschide moştenirea legală, alături de moştenirea testamentară. Dacă însă testatorul îl instituia pe

moştenitor numai pentru o parte din moştenire, cel instituit urma a dobândi întreaga succesiunea, deoarece principiul invocat nu admitea deschiderea succesiunii legale alături de cea testamentară.

- *semel heres semper heres* (odată herede pentru totdeauna herede). Din acest principiu rezultă că moştenitorul nu putea fi instituit până la un anumit termen, astfel încât orice instituire rămânea valabilă pentru totdeauna.

D. Substituirea de moştenitori

În practică s-a constatat uneori că cei instituiți moştenitori nu vroiau sau nu puteau dobândi moştenirea. În asemenea cazuri, veneau la succesiune moştenitorii legali, potrivit legii, iar dacă nu existau moştenitori legali moştenirea trecea asupra statului. Pentru evitarea unei asemenea perspective, romanii au creat instituția substituirii de moştenitori, în virtutea căreia dacă cel instituit moştenitor nu dobândea succesiunea, aceasta trecea asupra substituitului.

De aici rezultăă că substituirea de moştenitori era considerată ca fiind o instituire de gradul II sau o instituire condițională.

Din textele clasice rezultă că romanii au cunoscut trei forme de substituire de moştenitori:

- substituirea vulgară (*substitutio vulgaris*);
- substituirea pupilară (*substitutio pupilaris*);
- substituirea quasi-pupilară (*quasi-pupilaris*).

a) Substituirea vulgară este cea mai frecventă, deoarece testatorul arată printr-o clauză specială ce persoană va dobândi moştenirea dacă cel instituit nu va vrea sau nu poate să vină la moştenire.

b) Substituirea pupilară consta din numirea unui substituit pentru ipoteza în care cel instituit va muri înaintea pubertății (14 ani).

c) Substituirea quasi-pupilară se face prin numirea de căre testator a unui substituit pentru ipoteza în care cel instituit va deveni lipsit de minte (*captus mente*).

3. 4. Succesiunea deferită contra testamentului

A. Dezmoştenirea

Pe lângă moştenirea legală şi cea testamentară, romanii au cunoscut şi moştenirea deferită contra testamentului.

Această formă a moştenirii s-a născut în legătură cu acele condiții ce erau necesare pentru instituire şi pentru dezmoştenire. Aşa cum am văzut, moştenitorul trebuia instituit cu respectarea unor forme solemne.

În virtutea principiului simetriei sau corespondenței formelor, succesorul legal putea fi dezmoştenit prin respectarea unor condiții de formă. Astfel, fiii de familie errau dezmoşteniți individual, prin formula *"Octavianus filius meus exheres esto"* (Otavian, fiul meu, să fie

dezmoştenit). Fiicele şi nepoţii puteau fi dezmoşteniţi în bloc, în grup, prin formula *"ceteri omnes exheredes sunto"* (toţi ceilaţi să fie dezmoşteniţi).

Dacă un fiu de familie era dezmoştenit fără respectarea formelor solemne sau era omis (nici instituit, nici dezmoştenit) testamentul era *ruptum* (nul).

În ipoteza în care erau dezmoşteniţi fără respectarea formelor solemne fiicele sau nepoţii, sau erau omişi, testamentul nu se anula, ci se rectifica de aşa manieră, încât cei dezmoşteniţi fără respectarea formelor, precum şi cei omişi, urmau a primi o parte din moştenire.

B. Testamentul inoficios

Prin urmare, în vechiul drept roman, dominat de un formalism rigid, *pater familias* nu trebuia să invoce vreun motiv pentru a-i dezmoşteni pe moştenitorii legali. Orice moştenitor legal putea fi dezmoştenit cu respectarea anumitor forme. Cu timpul, ideile romanilor au evoluat şi s-a ajuns la un stadiu în care s-a considerat că orice *pater familias* are obligaţia de iubire – *officium* – faţă de moştenitori legali, faţă de descendenţi, socotindu-se că un om normal îşi iubeşte descendenţii, iar dacă îi dezmoşteneşte fără vreun motiv serios înseamnă că nu-i iubeşte, iar dacă nu-i iubeşte înseamnă că este lipsit de minte şi că îşi încalcă obligaţia de iubire (*officium*). Cei dezmoşteniţi într-o asemenea manieră puteau ataca testamentul printr-o acţiune numită *querela inofficiosi testamenti*.

În faţa tribunalului centumvirilor, centumvirii cercetau dacă testatorul şi-a încălcat obligaţia de *officium* şi dacă se cosntata că şi-a încălcat-o, considerau că testatorul a fost lipsit de minte în momentul întocmirii testamentului, astfel încât anulau testamentul. Acest testament, întocvmit prin încălcarea obligaţiei de *officium* a fost desemnat prin sintagma "testament inoficios".

Pe de altă parte, în dreptul clasic şi postclasic s-au precizat acele cauze care justifică dezmoştenirea succesorilor legali, cazuri în care *querela inofficiosi testamenti* nu putea fi intentată cu succes. Toate aceste cazuri au fost sistematizate într-o reglementare unitară de abia în epoca lui Justinian.

3. 5. Dobândirea moştenirii

A. Clasificarea moştenitorilor din punctul de vedere al dobândirii moştenirii

Atât în cazul moştenirii legale, cât şi în cazul moştenirii testamentare se pune problema dobândirii moştenirii.

Din punctul de vedere al dobândirii succesiunii, moştenitorii se împart în trei mari categorii:

- *heredes sui et necesarii*;
- *heredes necesarii*;

- *hredes voluntarii* sau *extranei*.

Heredes sui et necesarii erau cei care deveneau persoane *sui iuris* în momentul morții lui *pater familias*. Aceşti moştenitori se numeau *necesarii*, deoarece nu puteau repudia moştenirea. Ei nu puteau repudia moştenirea, pentru că erau *heredes sui*, iar în foarte vechiul drept roman *sui heredes* dobândeau o proprietate pe care o stăpâniseră încă din timpul vieții lui *pater familias* în calitate de coproprietari; de fapt, se moşteneau pe ei înşişi, iar cel ce se moştenea pe el însuşi nu putea repudia moştenirea.

Asemenea succesori pot veni la moştenirea legală, dar pot veni şi la moştenirea testamentară, dacă *pater familias* îşi întocmise un testament

Heredes necesarii sunt sclavii instituiți de către stăpânii lor. Îi avem în vedere fie sclavii proprii, fie sclavii altor persoane. Întrucât sclavii nu au capacitate juridică, nu sunt persoane şi este evident că nu pot veni la moştenirea legală. În schimb, pot veni la moştenirea testamentară dacă sunt instituiți prin testament, în scopul de a se promova anumite interese ale lui *dominus*. Întrucât instituirea sclavului se făcea în interesul lui *dominus*, este evident că nici sclavul nu poate repudia moştenirea şi că el este un moştenitor necesar.

Deci, dacă în cadrul primelor două categorii de moştenitori nu se pune problema repudierii, înseamnă că nu se punea nici problema acceptării moştenirii, căci asemenea moştenitori intră de drept în stăpânirea bunurilor succesorale.

Heredes voluntarii* sau *extranei pot repudia sau accepta moştenirea. Ei nu sunt moştenitori de drept, adică moştenitori necesari, iar în cazul acceptării moştenirii trebuiau să recurgă la una din formele de acceptare.

B. Acceptarea moştenirii

Acceptarea moştenirii (*aditio hereditatis*) se realizează în trei moduri:

- *cretio*;
- *pro herede gestio*;
- *nuda voluntas*.

Cretio este o formă de acceptare a moştenirii, care presupune pronunțarea unor cuvinte solemne, într-un anumit termen, iar dacă cel instituit nu pronunță acele cuvinte solemne în termenul stabilit, de regulă de 100 de zile, se consideră, se interpretează că a repudiat moştenirea; termenul de 100 de zile era prevăzut, de regulă, de către testator în testament. Dacă existau moştenitori legali, cei interesați de soarta succesiunii, precum creditorii şi legatarii, puteau cere pretorului ca acesta să-l silească pe moştenitor să se pronunțe într-un termen care era, de regulă, de 100 de zile. Împăratul Justinian măreşte acest timp de gândire de la 100 de zile la un an.

Pro herede gestio este un act de administrare a bunurilor succesorale, din care rezultă că cel instituit a înțeles să accepte moştenirea. Astfel, cel care plăteşte un impozit pe succesiune,

vinde un bun succesoral, adică un bun ce aparţinea succesiunii, se comportă ca un adevărat moştenitor şi administrează moştenirea ca un succesor.

Nuda voluntas este o declaraţie de acceptare nesolemnă, putând fi utilizate orice cuvinte.

C. Condiţiile acceptării moştenirii

Pentru ca cel instituit să dobândească succesiunea, era necesar să se bucure de *ius capiendi*, adică de dreptul de a culege moştenirea. Era un drept special, creat prin Legile *Iulia* şi *Papia Poppaea* la începutul Principatului, de către August. Aceste două legi au fost adoptate în scopul consolidării familiei şi mai ales pentru sporirea natalităţii.

Potrivit dispoziţiilor celor două legi, femeile între 20 şi 50 de ani şi bărbaţii între 25 şi 60 de ani trebuiau să trăiască în regimul căsătoriei şi să aibă copii.

Cei care erau căsătoriţi, dar nu aveau copii, dobândeau numai o jumătate din succesiune, care li s-ar fi cuvenit potrivit legii, pe când celibatarii, adică cei necăsătoriţi, nu primeau nimic din succesiune.

Dacă erau întrunite toate condiţiile necesare pentru dobândirea moştenirii, aceasta era valabil acceptată şi, fireşte, erau declanşate şi efectele acceptării.

D. Efectele acceptării moştenirii

Primul efect al acceptării moştenirii consta din fuziunea patrimoniilor, în sensul că în momentul acceptării, patrimoniul defunctului se contopeşte cu patrimoniul moştenitorului. Această contopire era de natură să atragă consecinţe păgubitoare fie pentru moştenitor, fie pentru creditorii defunctului.

În ceea ce îl priveşte pe moştenitor, acesta răspunde de datoriile succesorale dincolo de activul succesoral (*ultra vires hereditatis*), iar dacă succesiunea era încărcată de datorii, moştenitorul trebuia să-i plătească pe creditorii defunctului cu bunurile lui.

Pentru a-i proteja pe moştenitori (este vorba despre moştenitorii necesari, întrucât cei voluntari nu puteau fi obligaţi a primi o moştenire plină de datorii), pretorul a creat *ius abstinendi* (dreptul de a se abţine), conform căruia moştenitorii aveau dreptul de a se abţine să-i plătească pe creditorii defunctului dincolo de limitele activului succesoral. Pe aceeaşi linie de gândire a mers şi Justinian, când a creat *beneficium inventarii* (beneficiul de inventar), potrivit cu care acel moştenitor care face inventarul bunurilor succesorale nu va răspunde cu bunurile sale, ci numai în limitele activului succesoral (*intra vires hereditatis*).

Dar era posibilă şi situaţia în care moştenitorul era insolvabil, aşa încât, după fuziunea patrimoniilor, creditorii defunctului veneau în concurs cu creditorii moştenitorului şi, întrucât moştenitorul era insolvabil, creditorii defunctului nu-şi puteau valorifica integral drepturile de creanţă. Faţă de această inechitate s-a acordat creditorilor defunctului *separatio bonorum*. În virtutea acestui drept, creditorii defunctului puteau cere ca bunurile succesorale să fie delimitate

de cele ale moştenitorului până când toți creditorii defunctului îşi valorificau integral drepturile de creanță din masa succesorală, iar fuziunea de patrimonii se producea ulterior, dacă mai rămânea ceva din masa succesorală.

Al doilea efect ce decurgea din dobândirea moştenirii consta din obținerea dreptului de proprietate, în sensul că moştenitorul devine proprietar al succesiunii.

În orice masă succesorală, pe lângă bunuri există şi creanțe şi datorii. Creanțele şi datoriile se împărțeau automat odată cu acceptarea succesiunii, dacă erau mai mulți moştenitori.

În privința bunurilor corporale, comoştenitorii rămâneau într-o stare de indiviziune, în sensul că fiecare cunoştea cota-parte ideală care îi revenea, dar această parte nu era determinată în mod concret. Dacă cei instituiți intenționau să pună capăt stării de indiviziune, puteau recurge la *actio familiae herciscundae*.

Ultimul efect al acceptării moştenirii consta din raportul bunurilor succesorale sau collatio bonorum. Potrivit acestui efect, moştenitorii sunt obligați să aducă la masa succesorală toate bunurile pe care le-au primit, fiecare în parte, de la *pater familias*, în timpul vieții acestuia.

Pretorul a introdus şi *collatio emancipati*, silindu-l pe emancipat să aducă la masa succesorală toate bunurile dobândite de acesta în calitate de persoană *sui iuris*.

De asemenea, femeia căsătorită fără *manus* venea în căsătorie cu o zestre, dar ea rămânea sub puterea tatălui său şi venea la succesiunea lui. Însă ea primise anterior bunuri dotale. Dacă dorea să-şi moştenească tatăl, femeia trebuia să facă raportul bunurilor dotale, adică să adauge la masa succesorală bunurile dotale.

E. Repudierea moştenirii

Moştenitorii voluntari acceptau moştenirea prin anumite forme. Dar ei puteau şi renunța la moştenire prin repudiere.

Repudierea se făcea printr-o simplă declarație.

În anumite cazuri, după cum cel instituit trebuia să se pronunțe într-un anumit termen, tăcerea era apreciată ca repudiere.

Repudierea moştenirii producea anumite efecte juridice:

- dacă existau mai mulți instituiți şi unul dintre ei repudia succesiunea, avea efectul acrescământului, în virtutea căruia partea repudiată revenea automat, de drept, celor care au acceptat moştenirea;
- dacă exista doar un singur instituit şi acesta repudia moştenirea, aceasta revenea substituitului, dacă exista vreun substituit. Dacă nu exista nici un substituit, veneau la succesiune moştenitorii legali. Dacă nu existau nici moştenitori legali, succesiunea devenea vacantă şi trecea asupra statului.

3. 6. Sancţiunea moştenirii

Trebuie făcută distincţie între moştenirea civilă şi cea pretoriană.

Moştenirea civilă era sancţionată prin *hereditas petitio* (petiţiunea de hereditate).

Moştenirea pretoriană era sancţionată prin interdictul *quorum bonorum*.

A. Petiţiunea de hereditate

În vederea intentării peteţiunii de hereditate erau necesare anumite condiţii:

- reclamantul să fie moştenitor civil şi să nu posede bunurile succesorale. Prin urmare, el nu trebuie să facă proba dreptului de proprietate al autorului său, cum se întâmpla la acţiunea în revendicare, ci trebuia să probeze numai calitatea de moştenitor civil.

- pârâtul trebuia să posede bunurile succesorale fie *pro herede*, fie *pro possessore*. Atunci când pârâtul avea convingerea intimă că el este adevăratul moştenitor, el poseda succesiunea *pro herede*, iar atunci când pârâtul ştia că nu este moştenitor civil, dar opunea reclamantului calitatea sa de posesor, se considera că stăpâneşte bunurile succesorale *pro possessore*. Această acţiune putea fi intentată, ca şi *rei vindicatio*, împotriva posesorilor fictivi, adică împotriva celui căruia simulează calitatea de posesor şi se oferă procesului (*qui liti se obtulit*), precum şi împotriva aceluia care încetează să posede cu rea credinţă, distrugând bunurile succesorale (*qui dolo desiit possidere*).

Şi în aceste cazuri, senatusconsultul Juventinian a hotărât că reaua credinţă ţine loc de posesiune.

Potrivit aceluiaşi senatusconsult, pârâtul de bună credinţă răspundea numai în limitele îmbogăţirii sale, spre deosebire de pârâtul de rea credinţă, care răspundea pentru tot ceea ce lipsea din succesiune.

- spre deosebire de acţiunea în revendicare, ce avea ca obiect bunuri individual determinate, petiţiunea de hereditate avea caracter universal, în sensul că prin intermediul ei se pot urmări în justiţie fie o fracţiune dintr-un patrimoniu, fie un patrimoniu integral.

B. Interdictul *quorum bonorum*

Era eliberat de către pretor în condiţii speciale. Astfel, dacă reclamantul afirma că este moştenitor pretorian, pretorul îi acorda *bonorum possessio* (calitatea de moştenitor pretorian), recunoscându-i acea calitate. Dar acordarea lui *bonorum possessio* avea numai o semnificaţie teoretică, deoarece reclamantul nu era pus în posesia lucrurilor succesorale. Astfel încât, potrivit programului de lucru, la un alt termen pretorul verifica dacă într-adevăr reclamantul întruneşte condiţiile necesare pentru a fi moştenitor pretorian. Dacă pretorul se convingea de justeţea pretenţiilor reeclamantului, elibera interdictul *quorum bonorum*, prin intermediul căruia reclamantul intra în posesia succesiunii. Trebuie făcută precizarea că acest interdict produce

efecte numai în ce priveşte bunurile corporale din succesiune, astfel încât bunurile incorporale, adică drepturile de creanță, care făceau parte din acea succesiune, nu treceau asupra reclamantului.

Iată de ce, prin noi reforme, pretorul a dat moştenitorului pretorian posibilitatea de a intenta toate acțiunile pe care defunctul le avusese împotriva debitorilor săi, cu ficțiunea calității de moştenitor civil, astfel încât, pe cale procedurală, moştenitorul pretorian poate valorifica şi creanțele succesorale cu ficțiunea că este moştenitor civil.

În secolul al II-lea e. n., pentru ca moştenitorul pretorian să fie asimilat cu moştenitorul civil s-a acordat acestuia o acțiune similară – petițiunea de hereditate posesorie (*hereditatis petitio possessoris*). Prin intermediul acestei acțiuni, moştenitorul pretorian a obținut o poziție identică cu moştenitorul civil.

3. 7. Legate şi fideicomise

Noțiunile de legate şi de fideicomise sunt strâns legate de moştenirea testamentară, dar, care, în acelaşi timp, prezintă o identitate proprie, lucru pentru care se cercetează separat.

A. Legatele

Sunt dispoziții formulate în termeni imperativi şi solemni, incluse în testament, prin intermediul cărora testatorul dispune de anumite bunuri individual determinate, în profitul unei persoane numită legatar, iar executarea acestor dispoziții apasă asupra moştenitorilor testamentari.

a) În dreptul roman sunt cunoscute patru forme de legate:

- legatul *per vindicationem* (prin revendicare);
- legatul *per damnationem* (prin obligație);
- legatul *per praeceptionem* (prin luare cu anticipație, prin luare mai înainte);
- legatul *sinendi modo* (prin îngăduință).

În cazul **legatului *per vindicationem***, testatorul transmite dreptul de proprietate asupra unui lucru individual determinat direct legatarului. De aceea, în cazul acestui legat, numele moştenitorului nu figura în legat, deoarece, în această ipoteză, moştenitorul nu avea vreo obligație față de legatar, de vreme ce în momentul deschiderii succesiunii legatarul devenea automat proprietar. Dacă moştenitorul îl împiedica pe legatar să intre în posesia efectivă a bunului, legatarul putea introduce împotriva moştenitorului acțiunea în revendicare în calitate de proprietar.

În cazul **legatului *per damnationem***, testatorul îl obligă pe moştenitor să transmită un anumit lucru legatarului.

Numele succesorului figura în legat, deoarece acesta avea obligația de a transmite bunul legat legatarului. Dacă moştenitorul nu-şi îndeplinea această obligație, legatarul avea împotriva moştenitorului o acțiune personală, izvorâtă chiar din testament.

Pe la jumătatea secolului I. e. n., prin senatusconsultul Neronian s-a hotărât ca legatele *per vindicationem*, nule pentru nerespectarea unor condiții de formă sau de fond, să fie considerate valabile ca legate *per damnationem*. Plecând de la această dispoziție, în virtutea unei interpretări creatoare, jurisprudența a decis că, de vreme ce un legat *per vindicationem* nul poate fi considerat ca legat *per damnationem*, cu atât mai mult un legat *per vindicationem* valabil poate fi valabil şi ca legat *per damnationem*. Această interpretare a avut consecințe practice deosebit de importante în planul sancțiunii legatelor, deoarece în virtutea acestei interpretări, legatarul *per vindicationem*, dacă avea interes, se putea considera legatar *per damnationem*, deoarece nimic nu-l împiedica să o facă.. Astfel, dacă legatarul *per vindicationem* era interesat să intre în posesia lucrului, intenta acțiunea în revendicare, în calitatea de proprietar, şi dobândea posesiunea efectivă asupra lucrului. Dacă însă nu avea nevoie de lucru, nu îl interesa, ci avea nevoie de o sumă de bani, se considera legatar *per damnationem* şi intenta o acțiune personală, urmând să dobândească o sumă de bani, adică acea sumă de bani la care judecătorul îl condamna pe moştenitor.

În cazul **legatului *per praeceptionem***, legatarul are în acelaşi timp şi calitatea de moştenitor, instituit alături de alți comoştenitori. Rezultă că prin intermediul acestui tip de legat unul dintre moştenitori era favorizat de testator, de vreme ce dobândea o parte egală din moştenire şi, în plus, bunul legat.

De aceea, legatul *per praeceptionem* s-a numit "prin luare mai înainte", în sensul că legatarul intra mai întâi în stăpânirea bunului legat, după care dobândea şi o parte din succesiune.

În cazul **legatului *sinendi modo***, moştenitorul are numai obligația de a-l lăsa pe legatar să intre în stăpânirea lucrului legat.

b) Condițiile de fond ale legatului

- legatarul trebuie să aibă capacitate testamentară, să se bucure de *testamenti factio pasiva*;
- sarcina executării legatelor revenea celui instituit moştenitor.

Vechiul drept roman nu cunoştea vreo îngrădire a libertății de a dispune prin legat, astfel încât, în mod frecvent, după executarea legatelor, cel instituit moştenitor constata că activul succesiunii s-a epuizat şi că el, instituitul, are de plătit datoriile succesorale. Ca atare, moştenitorul, în asemenea cazuri, nu numai că nu se îmbogățea, dar suferea o pagubă, motiv

pentru care, frecvent, cei instituiţi repudiau moştenirea în paguba creditorilor defunctului, care nu-şi mai puteau valorifica drepturile de creanţă.

De aceea, au fost adoptate măsuri legislative pentru a se îngrădi libertatea de a dispune prin legat.

Prin **Legea *Furia testamentaria*** din anul 169 î. e. n. s-a stabilit că bunul legat nu poate valora mai mult de 1000 de aşi, iar printr-o dispoziţie a **Legii *Voconia***, din acelaşi an, s-a prevăzut că legatarul nu poate dobândi mai mult decât cel instituit moştenitor. Cele două legi s-au dovedit ineficiente, întrucât testatorul putea include în testamentul său un număr foarte mare de legate a căror valoare să nu depăşească 1000 de aşi, încât în final se ajungea la acelaşi rezultat, şi anume epuizarea activului succesoral.

Iată de ce în vremea lui August s-a dat **Legea *Falcidia*** (40 î. e. n.), prin care s-a stabilit că moştenitorul trebuie să dobândească cel puţin un sfert din valoarea succesiunii, iar dacă moştenitorul nu dobândea acel sfert din moştenire, legatele urmau a fi reduse în mod proporţional.

- cea de a treia condiţie de fond a legatelor este cuprinsă în regula catoniană, singura regulă de drept roman care poartă numele creatorului ei (Cato cenzorul).

Potrivit acestei reguli, legatul care este nul în momentul întocmirii testamentului va rămâne nul pentru totdeauna, de unde decurge consecinţa că noile împrejurări ce apar între momentul întocmirii testamentului şi momentul morţii testatorului nu pot fi luate în considerare şi nu vor produce nici un efect asupra legatului nul. Spre exemplu, dacă testatorul dispune prin legatul *per vindicationem* de un bun care nu se află în proprietatea sa, legatul este nul, pentru că nimeni nu poate transmite proprietatea unui lucru care nu-i aparţine. Dar, după întocmirea testamentului este posibil ca testatorul să dobândească proprietatea asupra acelui lucru. În această situaţie, legatul poate fi executat, dar, cu toate acestea, rămâne nul, deoarece a fost nul în momentul întocmirii testamentului.

c) Sancţiunea legatului

Legatul *per vindicationem* era sancţionat prin acţiunea în revendicare, în virtutea calităţii de proprietar a legatarului. Totodată, legatarul *per vindicationem* putea intenta şi o acţiune personală, numită *actio ex testamento*, dacă avea intenţia de a se considera legatar *per damnationem*, întrucât legatul *per damnationem* era întotdeauna sancţionat printr-o acţiune personală.

Prin acţiunea personală *actio ex testamento* era sancţionat şi **legatul *sinendi modo***.

Legatul *pre praeceptionem* era sancţionat prin *actio familiae herciscundae*, acţiune prin care se obţinea ieşirea din indiviziune, deoarece în acest caz legatarul este în acelaşi timp şi herede, este şi moştenitor instituit ca atare în testament.

B. Fideicomisele

Fideicomisul este actul prin care o persoană numită disponent sau dispunător, roagă pe o altă persoană numită fiduciar să transmită un bun, o parte dintr-un patrimoniu sau un patrimoniu în integralitatea sa unei a treia persoane, numită fideicomisar.

În mod obişnuit, fideicomisul era inclus în testament, situație în care dispunător era chiar testatorul, pe când calitatea de fiduciar o avea cel instituit. Dar fideicomisul putea fi întocmit şi în afara testamentului, fără a presupune anumite condiții de formă sau de fond. De aceea, jurisconsulții au constatat că prin intermediul fideicomisului care este întocmit în afara testamentului se pot ocoli toate condițiile de formă ale testamentului, precum şi unele condiții de fond.

Până în vremea lui August, fideicomisul nu a fost sancționat juridiceşte, ci numai pe plan religios şi pe plan moral, în sensul că acea persoană care nu îndeplinea rugămintea dispunătorului era lovită de infamie, iar infamia producea efecte grave, infamul fiind scos de sub scutul legilor. În vremea lui August, fideicomisul a fost sancționat juridiceşte, astfel că poate fi executat cu concursul organelor judiciare ale statului, chiar dacă era întocmit în afara testamentului.

a) Fideicomisul de familie

Pe lângă fideicomisul obişnuit, romnanii au cunoscut şi fideicomisul de familie, creat cu scopul de a se păstra anumite bunuri în sânul familiei.

Potrivit mecanismului acestui fideicomis, fideicomisarul se transforma automat în fiduciar, încât avea obligația de a lăsa lucrul respectiv unui urmaş de-al său, urmaş care la rândul lui se transformă din fideicomisar în fiduciar.

b) Fideicomisul de ereditate

Romanii au cunoscut şi fideicomisul de ereditate, prin care disponentul putea transmite fideicomisarului întreaga moştenire sau o parte din ea. Cum este şi firesc, fiduciarul refuza în asemenea cazuri să îndeplinească rugămintea disponentului, întrucât dacă fideicomisul era inclus în testament, moştenitorul, în calitatea sa de fiduciar, avea obligația de a trasnmite toate bunurile fideicomisarului şi, totodată, obligația de a plăti datoriile succesorale.

Pentru a se soluționa în spiritul echității relațiile dintre fiduciar şi fideicomisar, s-au dat o serie de dispoziții prin senatusconsultele Pegasian şi Trebelian (57 e. n.), de natură să reglementeze relațiile dintre fiduciar şi fideicomisar. Pe această cale, s-a stabilit că moştenitorul fiduciar să-şi păstreze un sfert de moştenire, limite în care va răspunde pentru datoriile moştenirii, iar pentru datoriile care grevau restul moştenirii să răspundă fideicomisarul.

Întrebări şi teste

- Arătaţi categoriile de moştenitori prevăzute în Legea celor XII Table şi categoriile de moştenitori pretorieni.
- Care erau categoriile de moştenitori create prin reforma lui Justinian?
- Care dintre următoarele forme de testament sunt cunoscute în vechiul drept roman:
  a) *calatis comitiis*;
  b) nuncupativ;
  c) *in procintu*;
  d) militar;
  e) *per aes et libram*?
- Ce persoane se bucurau de *testamenti factio activa*?
- Care sunt condiţiile de formă şi de fond ale instituirii moştenitorului?
- Ce era testamantul inoficios?
- Arătaţi categoriile de moştenitori din punct de vedere al dobândirii moştenirii?
- Relataţi formele acceptării moştenirii.
- Prezentaţi efectele acceptării moştenirii.
- Care erau condiţiile necesare intentării petiţiunii de hereditate?
- Definiţie legatul şi arătaţi formele acestuia.
- Arătaţi condiţiile de fond ale legatelor.
- Care legate erau sancţionate prin *actio ex testamento*?
- Definiţi fideicomisul şi arătaţi formele acestuia.

Unitatea 4. Obligaţiuni – partea generală

Materia obligaţiilor cuprinde două părţi, şi anume partea generală şi partea specială.

Partea generală se mai numeşte şi "teoria generală a obligaţiilor", deoarece în această materie îşi au sediul toate principiile şi regulile cu aplicaţie generală, valabile pentru orice izvor de obligaţii.

Partea specială, pe care o denumim şi "izvoarele obligaţiilor", cuprinde fiecare izvor de obligaţii în parte, cu elementele şi efectele sale specifice.

4. 1. Definiţia şi elementele obligaţiei

Noţiunea de "obligaţie" este definită în două texte romane. Primul aparţine lui Paul, iar cel de al doilea lui Justinian. Definiţia lui Paul presupune mai degrabă opoziţia dintre conceptul de "obligaţie" şi dreptul real sau actele ce sunt utilizate în scopul dobândirii unor drepturi reale.

De aceea, ne referim la definiţia obligaţiei dată de Justinian.

Potrivit lui Justinian, *"Obligatio est iuris vinculum quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura"* (Obligaţia este o legătură de drept prin care suntem siliţi a plăti ceva conform dreptului cetăţii noastre).

Dacă în dreptul modern obligaţia este un raport juridic ce se caracterizează printr-un foarte înalt grad de abstractizare, în definiţia lui Justinian conceptul de "obligaţie" ne este înfăţişat incomplet, parţial.

Reţinem faptul că, potrivit definiţiei, obligaţia este ***"vinculum iuris"***, adică este o legătură de drept. Prin urmare, este un raport juridic. Dar subiectele, părţile acestui raport juridic, nu ne sunt înfăţişate expres. Observăm însă că se vorbeşte numai despre situaţia debitorului prin cuvintele "suntem constrânşi a plăti ceva". Pe de altă parte, situaţia creditorului este numai sugerată, în sensul că cealaltă parte a raportului juridic nu poate fi decât creditorul.

În această definiţie, obiectul obligaţiei este desemnat prin cuvântul "plată", însă termenul de "plată" nu desemnează obligaţia de a remite o sumă de bani, ci este utilizat cu sensul de *dare*, *facere* sau *prestare*.

Cuvântul *"dare"* desemnează obligaţia de a transmite dreptul de proprietate asupra unui lucru sau de a constitui un drept real ori de a plăti o sumă de bani.

Cuvântul *"facere"* desemnează obligaţia debitorului de a face ceva pentru creditor (spre exemplu, o prestare de servicii) sau de a nu face.

Cuvântul *“prestare”* desemnează obligaţia de a procura folosinţa unui lucru fără a constitui un drept real (spre exemplu, remiterea posesiunii unui lucru). În vocabularul juridic modern, cuvântul “prestaţiune”, derivând din *prestare*, desemnează obiectul oricărei obligaţii.

Elementele obligaţiei

Raportul juridic obligaţional cuprinde următoarele elemente:

- subiectele (o persoană numită creditor şi o persoană numită debitor);
- obiectul;
- sancţiunea.

Subiectele:

- creditorul este subiectul activ al obligaţiei, întrucât are dreptul de a pretinde o plată.
- debitorul este subiectul pasiv, întrucât trebuie să execute acea plată, la nevoie chiar prin constrângere.

Obiectul obligaţiei, desemnat în definiţia lui Justinian prin termenul de “plată”, consta din *dare, facere* sau *prestare*.

Însă, oricare ar fi fost caracterul material al acestei prestaţiuni, ea trebuie să îndeplinească anumite condiţii, pe care jurisconsulţii romani le-au numit condiţiile obiectului obligaţiei.

Obiectul obligaţiei trebuie să fie:

- licit, adică în conformitate cu cerinţele normelor de drept şi cu cerinţele moralei;
- posibil din punct de vedere fizic şi din punct de vedere juridic;

Imposibilitatea fizică consta din promiterea unui lucru ce nu exista în natură (animal fabulos, precum o sirenă sau un hipocentaur).

Imposibilitatea juridică consta din promisiunea de a transmite un lucru ce nu se afla în circuitul patrimonial, adică un lucru ce nu avea calitatea de *res in patrimonio*.

- determinat sau cel puţin determinabil (spre exemplu, nu grâu, ci o anumită cantitate de grâu).
- obiectul obligaţiei trebuia să constea dintr-o prestaţie pe care debitorul o face pentru creditorul său, deoarece în dreptul roman funcţiona principiul relativităţii efectelor contractelor, astfel încât contractele îşi produceau efectele numai între părţile care le-au încheiat.
- obiectul obligaţiei trebuia să prezinte interes pentru creditor, astfel încât, dacă debitorul promitea să transmită un lucru ce se afla în patrimoniul creditorului, o astfel de promisiune nu prezenta interes pentru creditor.

În ce priveşte sancţiunea, dreptul de creanţă este sancţionat printr-o acţiune reală. În *intentio* a formulei acţiunii personale, vor figura cuvintele *“dare”* sau *“dare facere oportere”*, prin care se exprimă ideea că debitorul trebuie să îndeplinească o prestaţiune.

Dacă debitorul nu plătea de bună-voie, putea fi chemat în justiţie printr-o acţiune de drept strict (*stricti iuris*), fie printr-o acţiune de bună credinţă.

În a doua fază a procesului, judecătorul pronunţa o sentinţă (hotărâre în dreptul modern); dacă era de condamnare, acea sentinţă urma a fi pusă în executare prin mijloacele procedurale de care dispunea pretorul.

Obligaţia este un raport juridic de drept personal, care se stabileşte între creditor şi debitor.

În anumite texte romane, termenul de "obligaţie" este utilizat şi în alte sensuri, încât uneori, prin cuvântul "obligaţie" înţelegem nu raportul juridic obligaţional, ci dreptul de creanţă al creditorului. Alteori, prin cuvântul "obligaţie" înţelegem datoria pe care trebuie să o plătească debitorul.

Cert este că întotdeauna sensul cu care este utilizat cuvântul "obligaţie" rezultă din context.

4. 2. Clasificarea obligaţiilor

În textele romane, obligaţiile sunt clasificate în funcţie de următoarele criterii: izvoare, sancţiune şi numărul participanţilor.

A. Clasificarea obligaţiilor după izvoare

Potrivit lui Gaius, obligaţiile sunt contractuale sau delictuale, deoarece Gaius considera că obligaţiile izvorăsc fie din contracte (*ex contractu*), fie din delicte (*ex delictu*). Ulterior, Gaius a înţeles că această clasificare nu este completă, întrucât anumite izvoare de obligaţii nu sunt nici contracte, nici delicte. Iată de ce a completat clasificarea originară cu un nou element, considerând că obligaţiile izvorăsc fie din contracte, fie din delicte, fie din alte izvoare de obligaţii (*variae causarum figurae*).

Justinian a făcut o clasificarea quadripartită a izvoarelor de obligaţii, considerând că obligaţiile pot izvorî din:

- contracte;
- quasicontracte;
- delicte;
- quasidelicte.

Cu toate că unii jurisconsulţi au constatat că nici această clasificare nu este exhaustivă, în sensul că nu include toate izvoarele de obligaţii, doctrina juridică modernă şi-a însuşit clasificarea lui

Justinian, întrucât ea este extrem de simetrică şi ne dă posibilitatea să surprindem fizionomia specifică a fiecărui izvor de obligaţii.

a) Obligaţiile contractuale

Se numesc aşa deoarece izvorăsc din contracte.

În dreptul modern, prin contract înţelegem acea convenţie care naşte, stinge sau transformă raporturi juridice obligaţionale.

În vechiul drept roman însă, simpla convenţie a părţilor nu genera efecte juridice. Acea convenţie trebuia îmbrăcată într-o formă solemnă; presupunea prezenţa martorilor şi a unor formule solemne pronunţate de către părţi.

În dreptul clasic apar contractele consensuale, care se formează prin simpla manifestare de voinţă.

În evoluţia dreptului roman, au apărut trei mari categorii de contracte, clasificate dup trei criterii:

- după sancţiune;
- după efecte;
- după modul de formare.

În funcţie de sancţiunea lor, contractele sunt de drept strict, care erau sancţionate prin acţiuni de drept strict, şi de bună credinţă, care sunt sancţionate prin acţiuni de bună credinţă. Contractele de drept strict se particularizau prin aceea că în cazul unui proces declarat între părţile contractante, judecătorul interpreta acel contract *ad literam*, pe când în cazul contractelor de bună credinţă făcea o interpretare cu bună credinţă a contractului, căutând să stabilească intenţia, voinţa reală a părţilor ce au încheiat acel contract.

În funcţie de efectele lor contractele puteau fi unilaterale şi bilaterale (sinalagmatice). Trebuie menţionat că orice contract este bilateral, pentru că presupune manifestarea de voinţă a două părţi. Dar, sub aspectul efectelor, contractul poate fi unilateral sau bilateral. Este unilateral atunci când una dintre părţile contractante are calitatea de debitor, iar cealaltă are calitatea de creditor (spre exemplu, contractul de împrumut sau contractul de depozit). Sunt bilaterale acele contracte prin efectul cărora ambele părţi au, în acelaşi timp, atât calitatea de creditor, cât şi calitatea de debitor. Deci, contractele bilaterale dau naştere la obligaţii în sarcina ambelor părţi (spre exemplu, contractul de vânzare-cumpărare).

Unele contracte devin în mod excepţional bilaterale imperfecte şi la romani şi la moderni, cum este cazul contractului de mandat, care se naşte unilateral, dar care, în cursul executării sale, poate deveni

bilateral. Astfel, în cazul formării contractului de mandat numai mandatarul are obligația de a da socoteală mandantului pentru felul în care a dus la bun sfârşit împuternicirea primită. Dacă însă, pe parcursul exercitării acelei împuterniciri mandatarul a făcut cheltuieli pe cont propriu, el are dreptul de a primi despăgubiri, iar din acel moment contractul de mandat se transformă din unilateral în bilateral.

Sub aspectul modului de formare, contractele pot fi:

- solemne;
- nesolemne.

La origine şi în întreaga epocă veche contractele au fost solemne, în sensul că simpla convenție nu producea efecte juridice, pentru că ea trebuia îmbrăcată în forme solemne.

În ordinea apariției lor, contractele solemne au fost următoarele:

- *sponsio religiosa*;
- *iusiurandum liberti*;
- *sponsio laica*;
- stipulațiunea;
- *dotis dictio* (constituirea de dotă);
- *nexum*;
- contractul *litteris*.

Către sfârşitul Republicii au apărut contractele nesolemne, care nu necesitau o formă specială.

Contractele nesolemne se clasifică în trei mari categorii:

- contractele reale;
- contractele consensuale;
- contractele nenumite.

Contractele reale se formează prin convenția părților însoțită de remiterea materială a lucrului.

Există cinci asemenea contracte:

- *mutuum*;
- *fiducia*;
- gajul;
- comodatul;
- depozitul.

Contractele consensuale se formează prin simpla manifestare de voinţă a părţilor. Prin urmare, formarea acestor contracte nu reclamă vreun fapt material din partea celor care contractează. De aceea, s-a afirmat pe drept cuvânt că apariţia contractelor consensuale marchează momentul de maximă abstractizare a formei juridice din care se nasc raporturi juridice obligaţionale.

Romanii au cunoscut patru contracte consensuale:

- vânzarea;
- locaţiunea;
- societatea;
- mandatul.

Contractele nenumite se formează prin convenţia părţilor urmată de executarea obligaţiei de către una dintre părţi. Această înseamnă că, în cazul contractelor nenumite, pentru una dintre părţi formarea contractului echivalează cu executarea lui (spre exemplu, dezrobirea unui sclav, schimbul, *precario*).

În dreptul clasic şi postclasic au apărur şi alte convenţii generatoare de obligaţii, ceea ce înseamnă că, practic, dacă acele convenţii generau obligaţii, erau considerate ca fiind contracte. Totuşi, romanii nu le-au recunoscut valoarea de contracte, pentru că erau conservatori, şi au considerat că în afara contractelor formale, reale, consensuale şi nenumite, nu mai pot apare şi alte contracte (au închis lista contractelor). Ulterior, viaţa i-a constrâns să admită că şi alte convenţii generează raporturi juridice obligaţionale. Atunci au denumit acele convenţii generatoare de obligaţii pacte.

b) Obligaţii quasicontractuale izvorăsc din quasicontracte.

Quasicontractele produc efecte juridice asemănătoare cu cele ale contractelor.

Noţiunea de "quasicontract" a fost creată din expresia *"quasi ex contractu"* (ca şi din contract). Quasicontractul este un fapt licit care generează efecte juridice similare celor ale contractului

Sub aspectul modului de formare, spre deosebire de contract, care este o convenţie, quasicontractul este un fapt licit, permis de lege şi de bunele moravuri. Sub aspectul efectelor însă, nu sunt deosebiri între contracte şi quasicontracte. Spre exemplu, gestiunea de afaceri este un quasdicontract şi constă din faptul administrării bunurilor unei persoane fără ştirea ei. Gestiunea de afaceri este un fapt juridic, dar, cu toate acestea, produce efecte similare contractului de mandat. Spre exemplu, dacă stingi incendiul care cuprinsese casa unui vecin

sau repari casa unui vecin fără ca vecinul să aibă de ştire, dar vecinul trebuie să te plătească pentru aceasta.

c) Obligaţii delictuale izvorăsc din delicte.

Delictele sunt fapte potrivnice legii, cauzatoare de prejudicii, care dau naştere obligaţiei delincventului de a repara prejudiciul cauzat sau de a plăti o amendă.

d) Obligaţiile quasidelictuale izvorăsc din quasidelicte.

Quasidelictele sunt tot fapte ilicite cauzatoare de prejudicii, care provoacă efecte similare delictelor. Au apărut datorită faptului că, find conservatori, romanii au considerat că lista faptelor delictuale este închisă încă din epoca veche şi că viaţa nu mai poate scoate la iveală şi alte fapte cauzatoare de prejudicii (delicte). Atunci, aceste fapte au fost denumite quasidelicte, deşi nu dispuneau de criterii clare pentru a distinge delictele de quasidelicte.

Urmăm totuşi această clasificare, deoarece textele o impun ca atare.

B. Clasificarea obligaţiilor după sancţiune

În funcţie de sancţiune, obligaţiile pot fi:

- civile;
- naturale.

a) Obligaţiile civile sunt cele sancţionate printr-o acţiune pusă la îndemâna creditorului. Astfel, dacă debitorul nu-şi execută obligaţia la termen din proprie iniţiativă poate fi constrâns să-şi execute acea obligaţie pe calea unei acţiuni în justiţie.

b) Obligaţiile naturale nu sunt sancţionate pe cale de acţiune, ci pe cale de excepţiune. În cazul obligaţiilor naturale, dacă debitorul nu plăteşte de bună-voie, nu poate fi constrâns să facă plata, iar creditorul nu are acţiune împotriva lui. Dacă însă debitorul plăteşte de bună-voie, nu poate cere restituirea plăţii pe care a făcut-o astfel, pentru că el nu se află în situaţia aceluia care a făcut plata lucrului nedatorat. Numai cel care face plata lucrului nedatorat poate cere restituirea plăţii. Or, în cazul nostru cel care a făcut plata a executat o obligaţie (o obligaţie naturală, dar, totuşi, o obligaţie). Iar dacă va pretinde prin acţiunea în repetire să i se restituie plata pe care a făcut-o, creditorul se va apăra cu succes pe cale de excepţie, opunând debitorului său excepţiunea lucrului natural datorat şi plătit. Şi pentru că debitorul care a plătit de bună-voie nu poate recupera plata făcută, afirmăm că obligaţia naturală este sancţionată prin excepţia opusă de creditorul care a primit această plată şi nu poate fi constrâns să o restituie.

C. Clasificarea obligaţiilor după numărul participanţilor

În funcție de numărul participanților avem obligații cu un singur debitor şi un singur creditor, precum şi obligații cu pluralitate de subiecte.

În cazul obligației cu pluralitate de subiecte se disting două situații:

- părțile se află pe picior de egalitate;
- părțile nu sunt pe picior de egalitate.

a) În cazul în care **părțile sunt pe picior de egalitate** vom distinge între obligațiile conjuncte şi obligațiile solidare.

Obligațiile conjuncte constituie regula raportului juridic cu pluralitate de subiuecte, întrucât sunt guvernate de principiul divizibilității creanțelor şi datoriilor. Astfel, dacă vor fi mai mulți creditori, fiecare dintre ei va putea să valorifice numai partea sa din creanță, iar dacă există mai mulți debitori, fiecare dintre ei va putea fi ținut numai pentru partea sa de datorie.

Obligațiile coreale (solidare)

În cazul obligațiilor coreale, care constituie o excepție de la regulă, dacă sunt mai mulți creditori, oricare dintre ei va putea valorifica întreaga creanță. Simetric, dacă sunt mai mulți debitori, fiecare dintre ei va putea fi ținut pentru întreaga datorie.

Ca atare, în cazul obligației conjuncte vom avea pluralitate de obiecte, atâtea obiecte câte părți sunt şi unitate de raport juridic obligațional, raport juridic unic ce se va stinge numai după ce ultimul creditor îşi valorifică dreptul de creanță sau după ce ultimul debitor îşi plăteşte partea sa din datorie.

La obligațiile coreale însă, avem mai multe raporturi juridice obligaționale, atâtea câte părți sunt, raporturi juridice distincte, dar avem un singur obiect. Oricare creditor poate cere tot, oricare debitor poate plăti tot. Dacă unul dintre debitori va face plata sau dacă unul dintre creditori îşi valorifică dreptul, toate celelalte raporturi juridice obligaționale se sting din lipsă de obiect (obiectul este un element al obligației; nu poate exista obligație fără obiect).

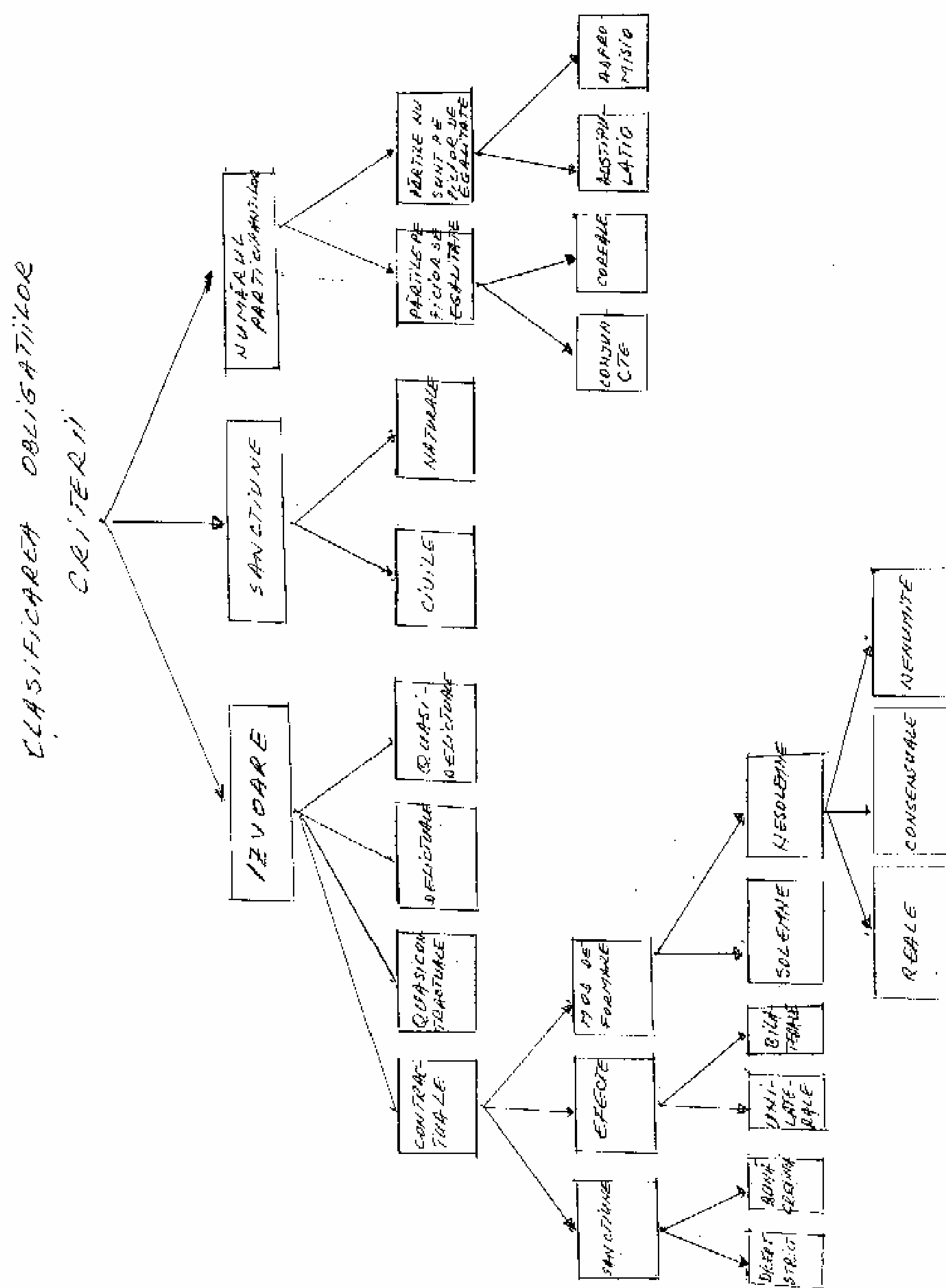
b) Dacă părțile nu sunt pe picior de egalitate, vor exista două situații:

- *adstipulatio*;
- *adpromissio*.

Adstipulatio este actul prin care un creditor accesor se alătură creditorului principal. Creditorul principal se numeşte *adstipulator*, deoarece dreptul lui de creanță s-a născut dintr-un contract verbal numit *adstipulatio*. Adstipulatorul este un creditor veritabil numai în raport cu debitorul, nu şi în raport cu creditorul principal. Astfel, el poate să-l urmărească în justiție pe

debitor şi poate obține plata de la acel debitor, dar nu o poate păstra pentru sine, ci trebuie să o transmită creditorului principal.

Adpromissio este actul prin care un debitor accesor, numit garant (*adpromissor*), se alătură debitorului principal. Acest garant promite creditorului şi ceea ce i-a promis şi debitorul principal. Numai în cazul în care debitorul principal se dovedeşte a fi insolvabil creditorul poate să-l cheme în justiție pe garant. În acest fel, creditorul este pus la adăpost de insolvabilitatea debitorului.

CLASIFICAREA OBLIGATIILOR
CRITERII
IZVOARE
SANCTIUNE
NATURALE
CIVILE
PARTILE PE PICIOR DE EGALITATE
PARTILE NU SUNT PE PICIOR DE EGALITATE
CONJUNCTE
COREALE
ADSTIPULATIO
ADPROMISIO
CONTRACTUALE
QUASICONTRACTUALE
DELICTUALE
QUASIDELICTUALE
SANCTIUNE
EFECTE
MOD DE FORMARE
DREPT STRICT
BUNA CREDINTA
UNILATERALE
BILATERALE
SOLEMNE
NESOLEMNE
REALE
CONSENSUALE
NENUMITE

4. 3. Elementele contractelor

Elementele contractelor sunt de două feluri:

- elemente esențiale;
- elemente accidentale.

4. 3. 1. Elementele esențiale

Sunt acele elemente care dau identitate contractului, sunt acele elemente fără de care un contract nu poate lua naştere.

Elementele esențiale ale contractului sunt în număr de trei:

- obiectul;
- consimțămnântul;
- capacitatea.

A. Obiectul

Obiectul contractului este susceptibil de două sensuri:

- într-un prim sens (în sens strict), obiectul contractului se confundă cu efectele contractului, se confundă cu raportul juridic obligațional, pentru că rolul contractului este acela de a da naştere unei obligații. Cu această ocazie precizăm că în dreptul roman (ceea ce este pozitiv) contractul este numai generator de obligații. Iar dacă din contract rezultă pentru debitor obligația de a transmite proprietatea, debitorul trebuia să recurgă la alt act, distinct, prin care să transmită dreptul de proprietate. Menționăm că în dreptul modern contractul este translativ de proprietate.
- într-un alt sens, în sens larg,obiectul contractului se confundă cu obiectul obligației şi va consta din *dare, facere* sau *prestare*.

B. Consimțământul

Consimțământul sau consensul vine de la *"cum sentire"*, prin care se înțelegea o părere comună cu cealaltă parte.

Consimțământul este manifestarea de voință a uneia dintre părți în sensul dorit de cealaltă parte.

În dreptul roman există cauze care duc la inexistența consimțământului, precum şi cauze care viciază consimțământul.

B. 1. Cauzele care distrug consimțământul sunt:

- neseriozitatea;
- eroarea;
- violența fizică.

a) Neseriozitatea apare atunci când consimţământul a fost dat în glumă sau când a fost dat în împrejurări care atestă indubitabil că partea nu a intenţionat să se oblige (spre exemplu, afirmaţia actorului pe scenă).

b) Eroarea este înţelegerea greşită a unor împrejurări. Dacă nu vizează interesele părţilor, eroarea nu afectează consimţământul. Alteori însă, ea duce la inexistenţa consimţământului părţilor.

În patru cazuri eroarea duce la nulitatea contractului:

- *error in negotio* (eroarea asupra naturii actului juridic);
- *error in persona* (eroarea asupra identităţii persoanei);
- *error in corpore* (eroarea asupra identităţii lucrului);
- *error in substantia* (eroarea asupra calităţilor esenţiale ale lucrului).

Error in negotio este eroarea cu privire la natura juridică a contractului. Apare atunci când una dintre părţi a intenţionat să încheie un anumit contract, iar cealaltă parte a crezut că este vorba despre un alt contract. Spre exemplu, *Primus* intenţionează să vândă un lucru, iar *Secundus* crede că acel lucru i se donează. În această situaţie, nu avem nici vânzare, nici donaţie, pentru că nu avem consimţământ.

Error in persona este eroarea cu privire la identitatea uneia dintre părţi. Apare atunci când *Primus* intenţionează să încheie un contract cu *Secundus* şi, în realitate, contractul este încheiat cu *Tertius*.

Error in corpore este eroarea cu privire la obiectul material al contractului. Apare atunci când o parte intenţionează să transmită un lucru, iar partea cealaltă crede că primeşte un alt lucru. Spre exemplu, *Primus* intenţionează să transmită teren, pe când *Secundus* crede ca va primi o casă.

Error in substantia este eroarea cu privire la calităţile esenţiale ale lucrului, adică ale obiectului material al contractului. Se numesc esenţiale acele calităţi ce au determinat partea să intenţioneze să dobândească acel lucru.

Apare atunci când partea intenţionează să dobândească un lucru confecţionat dintr-o anumită materie şi, în realitate, dobândeşte un lucru din altă materie. Spre exemplu, aramă în loc de aur. Eroarea asupra sexului sclavului este un alt caz de eroare asupra substanţei lucrului.

c) Violenţa fizică, dacă era exercitată asupra unei persoane, distrugea consimţământul, deoarece victima violenţei fizice nici măcar nu-şi putea exprima voinţa (spre exemplu, contractul era semnat prin forţarea mâinii).

B. 2. Cauzele care viciază consimţământul sunt:

- teama (*metus*);
- dolul (*dolus*).

a) Teama (*metus*)

Prin teamă, în sens, juridic, înțelegem violența care se exercită asupra unei persoane pentru a o determina să încheie contractul.

Încă din epoca veche, romanii au făcut distincția între:

- violența fizică;
- violența psihică (*vis psihica*).

Violența psihică constă din amenințarea unei părți cu un rău pentru a o determina să încheie contractul.

Potrivit concepției originare, romanii considerau că o voință constrânsă este totuşi o voință, astfel că violența psihică nu afecta consimțământul. Trebuie avut în vedere faptul că în vechiul drept contractele erau guvernate de formalism, se încheiau în fața martorilor, încât este greu de presupus că în acele condiții se putea exercita violența psihică. Spre sfârşitul Republicii asistăm la decăderea formalismului, moment din care contractele încep a se încheia prin simpla manifestare de voință a părților. În noile împrejurări, violența psihică a devenit posibilă.

Din acel moment, violența psihică a fost sancționată pe cale de acțiune prin *actio metus* şi pe cale de excepțiune prin *exceptio metus*. Astfel, victima violenței psihice care intenționa să obțină anularea contractul încheiat sub imperiul violenței psihice, avea la îndemână *actio metus*, pe care o intenta în justiție. Dar, dacă autorul violenței psihice chema în judecată pe victima violenței, aceasta se apăra cu succes pe cale de excepție, opunând în apărare *exceptio metus*.

b) Dolul (*dolus*)

Dolul sau înşelăciunea în contract constă din mijloacele viclene sau manoperele dolosive pe care una din părți le utilizează, în scopul de a determina cealaltă parte să încheie contractul. A fost sancționat la sfârşitul Republicii, în vremea lui Cicero, la sugestia acestuia, de către prietenul său, pretorul Aquilius Gallus.

S-au creat pe această cale:

- *actio de dolo*, prin care victima înşelăciunii lua inițiativa anulării contractului;
- *exceptio doli*, pe care victima înşelăciunii o putea opune cu succes autorului dolului, dacă era chemată în judecată de către acesta.

Trebuie reținut că *actio metus* şi *actio de dolo* nu sunt acțiuni pentru anularea contractului, pentru că romanii nu au cunoscut asemenea acțiuni. Ele sunt numai procedee în anulare, prin intermediul cărora anularea contractului se obține pe cale indirectă, deoarece ambele acțiuni menționate sunt arbitrare. Or, în cazul acțiunilor cu cauză arbitrară, judecătorul are o dublă calitate: calitatea de arbitru şi calitatea de judecător propriu-zis. În calitate de arbitru, după ce se convingea de temeinicia pretențiilor reclamantului, ordona pârâtului să renunțe la pretențiile sale. Dacă pârâtul se supunea ordinului, litigiul se soluționa, iar, dacă nu-l executa, pârâtul suferea consecințe extrem de grave. În ipoteza noastră, să presupunem că victima

violenţei sau înşelăciunii se adresează judecătorului. Acesta, în calitate de arbitru, dacă constata că reclamantul a fost victima înşelăciunii sau a violenţei, considera pretenţiile reclamantului ca fiind juste, situaţie în care ordona pârâtului să renunţe la contract. Dacă pârâtul renunţă la contract, se ajunge pe cale indirectă la anularea contractului. Dacă nu renunţa la executarea contractului, pârâtul suferea consecinţe atât de grave, încât prefera să execute ordinul arbitrului şi să renunţe la contractul încheiat sub imperiul violenţei sau al dolului.

Deci, acţiunile sunt numai procedee în anulare, deoarece, prin intermediul lor, anularea contractului se realiza pe cale indirectă.

C. Capacitatea

Capacitatea este aptitudinea unei persoane de a încheia acte juridice.

Pentru ca o persoană să poată încheia un contract de drept civil sau de drept al ginţilor, trebuia să aibă capacitate juridică.

Cetăţeanul *sui iuris* poate încheia orice contract, pentru că avea capacitate juridică deplină.

Latinul are *ius commercii* şi, ca atare, poate încheia acte juridice în conformitate cu dreptul civil.

Persoanele *alieni iuris*, fiii de familie, nu pot încheia în nume propriu acte juridice ci numai împrumutând capacitatea lui *pater familias*.

Peregrinii pot încheia conracte în conformitate cu dreptul ginţilor.

4. 3. 2. Elementele accidentale ale contractelor

Se numesc accidentale, deoarece contractul poate fi valabil încheiat chiar şi în lipsa lor, căci elementele accidentale se vor introduce în contract numai prin voinţa părţilor.

Dintre elementele accidentale menţionăm termenul şi condiţia.

A. Termenul este un eveniment viitor şi sigur de care depinde exigibilitatea sau stingerea unui drept. Dacă acel eveniment viitor şi sigur afectează exigibilitatea unui drept, termenul se numeşte suspensiv. Dacă acel eveniment viitor şi sigur duce la stingerea unui drept, atunci termenul se numeşte extinctiv.

În cazul contractului încheiat cu termen suspensiv, drepturile şi obligaţiile părţilor se nasc încă din momentul încheierii contractului, dar dreptul de creanţă al debitorului nu va putea fi valorificat pe cale judiciară, adică prin proces, înainte de ajungerea la termen, deoarece, cu toate că există, dreptul de creanţă nu este exigibil. Rezultă că este exigibil numai acel drept care poate fi valorificat printr-un proces intentat împotriva debitorului. Spre exemplu, se încheie un contract de împrumut între *Primus* şi *Secundus*, contract în care figurează clauza conform căreia *Secundus* va trebui să restituie lucrul la calendele lui aprilie. Până la acel termen datoria debitorului există, dar acel drept nu este exigibil, de vreme ce

debitorul nu poate fi constrâns să plătească înainte de termen. Dacă totuşi, creditorul intentează acţiunea înainte de termen, aceasta va fi respinsă. Astfel, după ajungerea la termen, creditorul nu va putea intenta o nouă acţiune, deoarece dreptul său a fost dedus în justiţie cu ocazia primului proces şi s-a stins în virtutea efectului extinctiv al lui *litis contestatio*, iar acolo unde nu există drept, nu poate exista acţiune.

În cazul contractului încheiat cu termen extinctiv, creanţa şi, corespunzător, datoria se vor stinge prin ajungerea la termen. Aşa este, spre exemplu, contractul de rentă viageră, prin care debitorul se obligă a plăti o sumă de bani creditorului său până la moartea acestuia. Moartea este un eveniment viitor şi sigur care, aşa cum am văzut, duce la stingerea unui drept.

B. Condiţia

Este un eveniment viitor şi nesigur de care depinde naşterea sau stingerea unui drept.

La o atentă analiză, observăm că termenul este un eveniment viitor şi sigur, pe când condiţia este un eveniment viitor şi nesigur. Pe de altă parte, termenul afectează exigibilitatea sau stingerea unui drept, pe când condiţia afectează naşterea sau stingerea unui drept.

Când condiţia afectează naşterea unui drept, se numeşte suspensivă, iar atunci când afectează stingerea unui drept, se numeşte rezolutorie sau extinctivă.

Condiţia suspensivă duce la naşterea unui drept. Spre exemplu, *Primus* îi promite lui *Secundus* să-i plătească 1000 de sesterţi, dacă *Tertius* s-ar întoarce viu din războiul cu galii. Până la îndeplinirea acelei condiţii suspensive, dreptul de creanţă nu există. El se va naşte numai dacă se îndeplineşte condiţia suspensivă, adică dacă *Tertius* se va întoarce viu din războiul cu galii. Dacă titularul creanţei intentează o acţiune înainte de îndeplinirea condiţiei, acţiunea sa va fi respinsă, deoarece el este un fals creditor, întrucât efectele contractului sunt blocate, ele urmând a se declanşa la îndeplinirea condiţiei.

Condiţia rezolutorie duce la stingerea unui drept. Spre exemplu, *Primus* încheie un contract de vânzare cu *Secundus* cu condiţia ca în termen de un an să nu primească un preţ mai mare. Dacă se îndeplineşte condiţia şi *Primus* primeşte un preţ mai mare, contractul se va rezilia şi părţile îşi vor restitui prestaţiile. Dacă dimpotrivă, condiţia nu se îndeplineşte, dreptul de creanţă devine definitiv şi se consolidează.

4. 4. Efectele obligaţiilor

4. 4. 1. Executarea obligaţiilor

Efectul normal al obligaţiei consta în executarea ei, deoarece numai prin executarea obligaţiei de către debitor creditorul îşi poate valorifica dreptul de creanţă.

Dar, în legătură cu executarea obligaţiei se ridică o serie de probleme:

- în legătură cu părţile care participă la raportul juridic obligaţional;

- cu privire la persoanele care pot fi constrânse să execute acele obligații.

La romani a funcționat **principiul relativității efectelor contractului**, potrivit căruia *"res inter alios acta, aliis neque nocere neque prodesse potest"* (contractele încheiate între unii nici nu vatămă, nici nu profită altora). Adică, orice contract produce efecte numai între părți.

Prin părți contractante, romanii înțelegeau:

- persoanele care au încheiat contractul;
- moştenitorii acestor persoane;
- creditorii lor chirografari.

Din acest principiu general al relativității efectelor contractului decurg alte trei principii speciale:

- principiul nulității stipulațiunii pentru altul;
- principiul nulității promisiunii pentru altul;
- principiul nereprezentării în contracte.

Treptat, acest ultim principiu special a fost înlăturat parțial.

A. Nulitatea stipulațiunii pentru altul

Stipulațiunea este un contract verbal încheiat prin întrebare şi răspuns.

Stipulațiunea obişnuită urmează să-şi producă efectele între părțile care au încheiat-o. Spre exemplu, *Primus* îl întreabă pe *Secundus* "Promiți să-mi dai 1000 de seterți?".*Secundus* răspunde: "Promit". Acest contract produce efecte între părți.

Dar stipulațiunea pentru altul urmează să producă efecte pentru o terță persoană ce nu a participat la încheierea contractului. Spre exemplu, *Primus* îl întreabă pe *Secundus*: "Promiți să îi dai 1000 de sesterți lui *Tertius*?". *Secundus* răspunde "Promit".

O asemenea promisiune este nulă şi față de *Primus*, şi față de *Tertius*, deoarece, dacă *Secundus* nu-i plăteşte lui *Tertius*, există două posibilități:

- *Secundus* să fie chemat în justiție de către *Primus*. În acest caz, *Secundus* se apără cu succes, arătând că *Primus* nu are un interes în contract, iar cel care nu are un interes în contract nu poate intenta acțiune în justiție.
- Dacă *Secudus* va fi chemat înjustiție de către *Tertius*, se va apăra cu succes, afirmând că lui *Tertius* nu i-a promis nimic, de vreme ce el nu a participat la încheierea contractului.

Aceste consecințe practice ale instanțelor au fost consacrate prin principiul *nemo alteri stipulari potest* (nimeni nu poate stipula pentru altul).

Acest procedeu al stipulațiunii pentru altul prezintă o utilitatea practică deosebită, deoarece prin această stipulațiune, două operații juridice distincte pot fi înlocuite printr-una singură. Spre exemplu, *Secundus* datorează 1000 de sesterți lui *Primus*, iar *Primus* îi datorează 1000 de sesterți lui *Tertius*. În acest caz, în loc să se facă două plăți, se face o singură plată,

deoarece, dacă *Secundus* plăteşte 1000 de sesterţi lui *Tertius*, se stinge obligaţia lui *Secundus* faţă de *Primus*, precum şi obligaţia lui *Primus* faţă de *Tertius*.

De aceea, romanii au avut interesul ca stipulaţiunea pentru altul să fie executorie. Pentru ca stipulaţiunea pentru altul să devină executorie, romanii au recurs la *stipulatio poenae* (stipulaţiunea unei penalităţi). Aceasta se încheie după încheierea stipulaţiei pentru altul şi urma să-şi producă efectele între părţi, căci în cazul acestei stipulaţiuni *Primus* îl întreabă pe *Secundus*: "Dacă nu-i plăteşti 1000 de sesterţi lui *Tertius*, promiţi să-mi plăteşti mie 5000 de sesterţi?". *Secundus* răspunde "Promit".

Această stipulaţiune este valabilă, pentru că se încadrează în cerinţele relativităţii efectelor contractului, astfel încât dacă *Secundus* nu execută stipulaţiunea nevalabilă şi să-i plătească 1000 de sesterţi lui *Tertius*, va trebui să o execute pe cea valabilă şi să-i plătească 5000 de sesterţi lui *Primus*. Prin urmare, faţă de acest mecanism, *Secundus* are tot interesul să execute stipulaţiunea nevalabilă, pentru că altfel ar fi plătit mai mult.

În acest fel, stipulaţiunea pentru altul a devenit executorie.

B. Nulitatea promisiunii pentru altul

Nulitatea promisiunii pentru fapta altuia se exprimă în principiul *nemo alienum factum promitere potest* (nimeni nu poate promite fapta altuia). În acest caz, *Primus* îi promite lui *Secundus* că *Tertius* îi va da 1000 de sesterţi. Această promisiune nu este valabilă. Astfel, dacă *Secundus* îl cheamă în justiţie pe *Primus*, *Primus* se apăra cu succes spunând că el nu a promis fapta sa. Dacă va fi chemat în justiţie *Tertius*, şi acesta se va apăra cu succes spunând că el nu i-a promis nimic.

Atunci, pentru ca o asemenea promisiune să producă efecte juridice, romanii i-au modificat forma. Potrivit formei modificate, *Primus* îi promitea lui *Secundus* că va proceda de aşa manieră, încât să îl determine pe *Tertius* să-i plătească 1000 de sesterţi. Dacă *Tertius* nu-i va plăti lui *Secundus* 1000 de sesterţi, va fi chemat cu succes în justiţie *Primus*, deoarece *Primus* a promis fapta sa, şi anume că-l va determina pe *Tertius* să-i plătească 1000 de sesterţi.

C. Reprezentarea în contracte

Prin reprezentarea în contract înţelegem acel sistem juridic, în virtutea căruia un *pater familias* se obligă prin contractul încheiat de un alt *pater familias*.

Acel *pater familias* care dă o împuternicire altui *pater familias* în vederea executării unui contract se numeşte reprezentat. Cel care încheie efectiv contractul din împuternicirea altuia se numeşte reprezentant.

În funcţie de efectele pe care le produce, reprezentarea în contract poate fi:

- perfectă;
- imperfectă.

În cazul reprezentării perfecte, persoana reprezentantului dispare, iar efectele contractului se produc asupra reprezentatului. Deşi contractul este încheiat de către reprezentant, reprezentatul va deveni creditor sau debitor.

În cazul reprezentării imperfecte, reprezentatul se obligă alături de reprezentant, ceeea ce înseamnă că în cazul reprezentării imperfecte, întotdeauna creditorul va avea doi debitori, şi pe reprezentant, şi pe reprezentat, având posibilitatea de a-i urmări în justiție, la alegere, fie pe reprezentat, fie pe reprezentant.

În funcție de calitatea reprezentantului, reprezentarea poate fi activă sau pasivă.

Atunci când reprezentantul intervine în contract în calitate de creditor, reprezentarea este activă, iar în cazul în care reprezentantul intevine în contract în calitate de debitor, reprezentarea este pasivă.

Reprezentarea imperfectă va fi întotdeauna pasivă, pentru că în cazul reprezentării imperfecte reprezentatul se obligă alături de reprezentant. În schimb, reprezentarea perfectă poate fi pasivă sau activă.

Acest sistem de concepte a fost creat pe baza unei evoluții milenre. Nu a fost cunoscut de vechii romani, deoarece aceştia nu au cunoscut reprezentarea în contract. Exigențele vieții economice şi comerciale i-au constrâns să facă anumite concesii în etape succesive, pe baza cărora s-a ajuns, mai întâi, la reprezentarea imperfectă, iar apoi, în unele cazuri excepționale, chiar la reprezentarea perfectă.

Nici în ultimul moment al evoluției dreptului roman nu s-a recunoscut pe cale generală sistemul reprezentării perfecte în contract. Acest sistem s-a generalizat de abia în epoca modernă.

D. Acțiunile cu caracter alăturat

Reformele pe care romanii le-au făcut în direcția admiterii reprezentării în contracte decurge din condițiile revoluției economice de la sfârşitul Republicii, când aceeaşi persoană trebuia să încheie în aceleşi moment, dar în locuri diferite, acte juridice. Era firesc să se caute soluții juridice pentru ca aceste interese economice şi comerciale să poată fi promovate.

Primul pas în direcția admiterii reprezentării în contract s-a făcut prin crearea acțiunilor cu caracter alăturat (*adiecticiae qualitatis*). Aceste acțiuni s-au născut în legătură cu evoluția capacității fiilor de familie.

În epoca veche, fiii de familie nu puteau încheia acte juridice în nume propriu, ci numai împrumutând capacitatea lui *pater familias* puteau încheia numai acele contracte prin care făceau mai bună situația lui *pater familias*, în sensul că prin efectul acelor acte *pater familias* devenea creditor sau proprietar. Acest sistem a putut funcționa atâtă vreme cât contractele au fost unilaterale, când, prin efectul lor, o parte devenea creditor şi cealaltă parte devenea debitor.

La sfârşitul Republicii au apărut contractele bilaterale, în care fiecare din părți avea dublă calitate, fiind în acelaşi timp şi creditor şi debitor. Astfel că, în noua situație, fiul de familie nu-l putea face creditor pe *pater familias*, dacă nu-l făcea în acelaşi timp şi debitor. Această evoluție a influențat atitudinea romanilor față de capacitatea persoanelor *alieni iuris*, căci şefii de familie aveau tot interesul să pună în valoare aptitudinile persoanelor *alieni iuris*, să le foloseacsă experiența şi calitățile. Atunci, au admis ca în cinci cazuri bine precizate, fiii de familie să se poată obliga în nume propriu, obligându-i în acelaşi timp, cu caracter alăturat, şi pe şefii de familie. În aceste cazuri, creditorul avea doi debitori: şi pe fiul de familie, care a încheiat contractul, şi pe *pater familias*, care îl împuternicise pe fiu să încheie acel contract.

În ipoteza în care creditorul voia să-l urmărească pe fiu, intenta împotriva acestuia acțiunea izvorâtă din contractul încheiat, pe care o numim acțiune directă. Dacă însă avea interesul să-l urmărească pe *pater familias*, intenta împotriva acestuia acțiunea cu caracter alăturat. Această acțiune avea formulă cu transpozițiune, deoarece în *intentio* a acțiunii cu caracter alăturat figura numele fiului de familie, întrucât el a încheiat contractul, pe când în *condemnatio* era trecut numele lui *pater familias*, întrucât el participa la dezbaterea procesului şi tot el urma să suporte efectele sentinței.

Acțiunile cu caracter alăturat create de către pretor au fost:

a) *Actio quod iussu* (acțiune în baza unei declarații speciale) se intentează împotriva acelui *pater familias* care l-a autorizat expres pe fiul de familie sau pe sclav să încheie un anumit contract.

b) *Actio exercitoria* a fost creată în legătură cu interese privind comerțul maritim. Uneori, *pater familias* numea o persoană *alieni iuris* în calitate de comandant al unei nave pe care o stăpânea cu titlu de proprietate şi pe care o utiliza în scopuri comerciale. Contractele încheiate de către fiul de familie, în calitate de căpitan de corabie, îl obligau pe *pater familias* față de creditori, care puteau intenta împotriva sa *actio exercitoria* (*exercitor* sau *armator* este cel care echipează un vapor în vederea realizării unui comerț maritim).

c) *Actio institoria* se dă împotriva lui *pater familias* atunci când acesta încredințează fiului de familie sau sclavului exercitarea unui comerț pe uscat (spre exemplu, conducerea unei prăvălii).

În aceste prime trei cazuri, *pater familias* răspundea *in solidum*, adică cu toate bunurile sale, pentru toate obligațiile pe care fiul de familia şi le-a asumat.

d) *Actio de peculio et de in rem verso* (acțiune cu privire la peculiu şi la îmbogățire) se dădea împotriva lui *pater familias* atunci când fiul de familie exercita anumite acte de comerț cu

bunurile aflate în peculiul său, fără ştirea şi fără aprobarea lui *pater familias*. De această dată, *pater familias* răspunde numai în limitele peculiului fiului său, precum şi în limitele îmbogățirii sale, dacă *pater familias* s-a îmbogățit prin efectul acelor acte de comerț. Creanțele creditorilor urmau a fi satisfăcute în ordinea în care au fost intentate acțiunile în justiție.

e) *Actio tributoria* (acțiune în repartizare) se dădea împotriva lui *pater familias* atunci când fiul de familie exercita acte de comerț cu bunurile din peculiul său, fără aprobarea expresă a lui *pater familias*, cu toate că *pater familias* a cunoscut şi a tolerat acele acte de comerț. În acest caz, *pater familias* răspunde numai în limitele peculiului fiului său, iar drepturile de creanță ale creditorilor erau satisfăcute proporțional cu valoarea lor.

Prin aceste acțiuni s-a făcut un prim pas în direcția reprezentării în contracte, întrucât *pater familias* îşi asuma o obligație, deşi nu participa la încheierea contractului. Este adevărat că acel contract era încheiat de o persoană *alieni iuris*, dar *pater familias* se obliga prin intermediul altuia.

În acest sistem este creată aparența respectării principiului nereprezentării în contract, deşi, în realitate, el constituie un model pentru reprezentarea în formă imperfectă. Procedând la perfecționarea acestui sistem, pretorul a admis că *actio exercitoria* şi *actio institoria* pot fi intentate împotriva unui *pater familias* chiar şi atunci când acesta a împuternicit pe un alt *pater familias* să încheie contractul. În acest caz, reprezentarea în contract în formă imperfectă este gata constituită, de vreme ce un *pater familias* se obligă printr-un contract încheiat de un alt *pater familias*, cu rezerva că această reprezentare imperfectă nu funcționează pe scară generală, nu are aplicare generală, ci numai în legătură cu operațiunile juridice legate de comerțul pe mare şi pe uscat.

Făcând un pas mai departe, în sensul generalizării reprezentării imperfecte în contract, jurisprudența a creat o acțiune specială numită *actio quasi institoria*, acțiune care putea fi intentată împotriva acelui *pater familias* care l-a împuternicit pe un alt *pater familias* să încheie un contract, oricare ar fi fost domeniul în care ar fi fost încheiat acel contract.

Din acel moment, reprezentarea imperfectă devine regulă în materie contractuală.

Totuşi, acest sistem prezintă anumite limite, întrucât funcționează numai atunci când reprezentantul devine debitor, de unde concluzia că reprezentarea imperfectă este întotdeauna pasivă, în sensul că reprezentatul se obligă alături de reprezentant, iar creditorul are doi debitori: pe reprezentat şi pe reprezentant.

Dacă creditorul are interes să-l urmărească pe reprezentant, va intenta împotriva acestuia o acțiune directă, acțiune care izvorăşte din contractul încheiat. Dacă însă are interes să-l urmărească pe reprezentat, va intenta împotriva lui *actio quasi institoria*.

Romanii au admis în mod excepțional **reprezentarea perfectă**, atât în formă activă, cât şi în formă pasivă.

Reprezentarea perfectă pasivă era admisă în două cazuri:

- în relațiile dintre tutore şi pupil;
- în cazul împrumutului contractat în vederea consumațiunii (*mutuum*).

Reprezentarea perfectă activă a fost admisă într-un singur caz, şi anume în cazul reprezentantului devenit insolvabil. Atunci când reprezentantul devenea creditor nu funcționa principiul reprezentării, astfel încât dreptul de creanță intra în patrimoniul reprezentantului, care, prin acte ulterioare şi distincte, transmitea acea creanță reprezentatului. Acest sistem prezintă grave inconveniente pentru ipoteza în care reprezentantul devine insolvabil, întrucât, potrivit procedurii formulare, bunurile debitorului insolvabil sunt scoase la vânzare de către toți creditorii lui. Or, în cazul nostru, reprezentantul, devenit insolvabil, are mai mulți creditori, printre care şi reprezentatul, ceea ce înseamnă că reprezentatul va veni în concurs cu ceilalți creditori ai reprezentantului şi nu va putea să-şi valorifice în întregime dreptul de creanță. De aceea, venindu-se în sprijinul reprezentatului, s-a decis că ori de câte ori reprezentantul va deveni insolvabil, dreptul de creanță izvorât din contractul încheiat de către reprezentant va trece direct în patrimoniul reprezentatului. De această dată, cu toate că dreptul de creanță izvorăşte dintr-un contract încheiat de către reprezentant, el va trece în patrimoniul reprezentatului, care nu va mai fi pus în situația de a veni în concurs cu ceilalți creditori ai reprezentantului şi nu va risca să nu-şi valorifice în întregime dreptul de creanță.

E. Sistemul noxalității şi sistemul acțiunilor noxale

Executarea obligațiilor ridică probleme aparte atunci când obligațiile izvorăsc din delicte. Dar, după cum am văzut, fiul de familie are o capacitate limitată de a se obliga pe tărâm contractual. În schimb, în materie delictuală, capacitatea fiului de familie de a se obliga este deplină.

Dar răspunderea fiului de familie pentru delictul comis va avea loc în condiții speciale, deoarece fiul de familie nu avea un patrimoniu propriu, deoarece tot ce dobândeşte trece în proprietatea lui *pater familias*.

Această răspundere s-a desfăşurat în cadrul a două sisteme distincte:

- sistemul noxalității;
- sistemul acțiunilor noxale.

a) Sistemul noxalității

În cadrul sistemului noxalității, care este cel mai vechi, *pater familias* al delincventului avea două posibilități:

- fie să-l abandoneze pe delincvent în mâinile victimei, pentru ca victima să-şi exercite dreptul de răzbunare asupra fiului care, având capacitate juridică deplină în materie delictuală, răspundea cu persoana lui fizică;
- *pater familias* avea şi o a doua posibilitate, anume de a plăti o sumă de bani victimei delictului, în scopul răscumpărării dreptului de răzbunare al victimei. Această posibilitate decurgea din faptul că fiul de familie era conceput ca un element de patrimoniu, iar *pater familias* îl putea răscumpăra, nu pentru că avea o obligaţie în acest sens, ci pentru că era liber să dispună de elementele patrimoniului său aşa cum vroia.

b) Sistemul acţiunilor noxale

Cu timpul s-a constatat că, potrivit sistemului noxalităţii, *pater familias* nu avea şi posibilitatea de a dovedi că presupusul delincvent nu este vinovat.

De aceea, a fost creat sistemul acţiunilor noxale, acţiuni care puse la îndemâna victimei delictului şi pe care victima delictului le intenta împotriva lui *pater familias* al presupusului delincvent, cu scopul de a se verifica dacă *pater familias* intenţionează să-l apere sau nu pe presupusul delincvent.

Dacă *pater familias* nu acceptă să se judece, adică nu intenţionează să-l apere pe fiu, recurgea la abandonul noxal. Pe această cale, fiul de familie era abandonat în mâinile victimei delictului, pentru că *pater familias* nu a acceptat să se judece. Dacă însă accepta să se judece şi câştiga procesul, fiul de familie rămânea sub puterea lui *pater familias*, care nu mai avea nici o obligaţie faţă de reclamant.

Dar dacă *pater familias* accepta să se judece şi pierdea procesul, avea de ales între:

- abandonul noxal;
- a plăti o sumă de bani cu titlu de despăgubire.

Condiţiile intentării acţiunilor noxale

În vederea intentării acţiunilor noxale, erau necesare anumite condiţii:

- fapta să fie comisă de o persoană *alieni iuris*;
- delictul comis de persoana *alieni iuris* să facă parte din categoria delictelor private, deoarece numai delictele private puteau fi răscumpărate prin plata unor sume de bani;
- acţiunea noxală se intenta cu succes numai împotriva acelui *pater familias* care l-a avut sub puterea sa pe delincvent în intervalul de timp cuprins între momentul intentării acţiunii şi *litis contestatio*. Deci, pentru ca acţiunea noxală să fie intentată cu succes, delincventul trebuia să se afle sub puterea lui *pater familias* în întregul interval de timp cuprins între momentul intentării acţiunii şi *litis contestatio*. Se ajungea la acest rezultat, deoarece, având capacitatea deplină de a se obliga pe tărâm delictual, fiul de familie răspunde în nume propriu, iar *pater*

familias este chemat în justiție nu pentru că ar răspunde, ci pentru că fiul de familie nu are bunuri proprii.

Prin urmare, dacă după intentarea acțiunii, dar mai înainte de *litis contestatio*, fiul de familie este vândut, victima va trebui să intenteze o nouă acțiune, şi anume împotriva noului *pater familias*, deoarece romanii spuneau că *"noxa caput sequitur"* (delictul îl urmează pe delincvent).

- era necesar ca victima delictului să nu-l fi avut sub puterea sa pe delincvent în intervalul de timp cuprins între comiterea delictului şi momentul intentării acțiunii. S-a ajuns la această concluzie, deoarece, dacă victima l-ar fi avut sub puterea sa pe delincvent în acel interval de timp, ea (victima) şi-ar fi putut exercita dreptul de răzbunare, iar dacă nu şi l-a exercitat, vom interpreta că a renunțat la acel drept, iar dacă a renunțat la dreptul de răzbunare înseamnă că a renunțat şi la acțiune.

4. 4. 2. Neexecutarea obligațiilor

Efectul normal al obligației constă în executarea ei, pentru ca titularul creanței să-şi poată valorifica dreptul.

Neexecutarea obligației constituie un efect anormal al acesteia.

În legătură cu neexecutarea obligațiilor, jurisconsulții şi pretorii au constatat că se pot ivi mai multe situații distincte, pe care le-au desemnat prin termenii de "caz fortuit", "forță majoră", "culpă", "dol", *"mora"* şi *"custodia"*.

În unele din aceste situații, debitorul care nu şi-a executat obligația, trebuia să plătească despăgubiri sau daune-interese, care pot fi judecătoreşti, atunci când sunt fixate de către judecător sau convenționale, când sunt fixate de către părțile contractante.

Pentru a se vedea în care din situații se plătesc sau nu despăgubiri, va trebui cercetată fizionomia specifică a celor şase figuri juridice enunțate.

A. Cazul fortuit este evenimentul neprevăzut, care intervine fără vina debitoruluişi duce la dispariția lucrului datorat, făcând imposibilă executarea obligației de către debitor, deşi debitorul a luat măsurile obişnuite, fireşti, de pază. Spre exemplu, furtul sclavului datorat este un caz fortuit, pentru că lucrul datorat a dispărut, deşi debitorul a luat măsurile fireşti de pază.

De esența cazului fortuit este faptul că el poate fi prevenit, dacă debitorul ia măsuri excepționale de pază, măsuri la care, însă, de regulă, el nu era obligat. Spre exemplu, furtul sclavului datorat putea fi prevenit dacă debitorul angaja nişte paznici, dar el nu era obligat, de regulă, la asemenea măsură.

De regulă, intervenția cazului fortuit îl exonerează pe debitor de răspundere.

B. Forța majoră

Este evenimentul de nestăvilit, care face imposibilă executarea obligației de către debitor, ca de exemplu, un cutremur, un incendiu, o inundație. De aici rezultă că forța majoră nu poate fi prevenită, orice măsuri de pază ar fi luat debitorul. De aceea, în cazul intervenției forței majore, debitorul va fi întotdeauna exonerat de răspundere, fără excepție.

C. *Culpa*

Culpa este o formă a vinovăției ce se poate manifesta sub formă de intenție, neglijență sau neîndemânare.

Romanii au făcut distincție între culpa delictuală şi culpa contractuală.

Culpa delictuală este o formă de vinovăție care se poate manifesta şi sub forma intenției, şi sub forma neglijenței, şi sub forma neîndemânării.

Culpa delictuală presupune un fapt păgubitor, de natură să creeze un prejudiciu, de unde rezultă că în cazul culpei delictuale, fapta comisă cu vinovăție este anterioară raportului juridic obligațional. Altfel spus, culpa este cea care generează obligația, urmând ca în virtutea raportului juridic născut din fapta vinovată, culpabilă, delincventul, în calitate de debitor, să plătească o despăgubire victimei acelui delict, care avea calitatea de creditor.

Culpa contractuală însă, este atitudinea vinovată a debitorului obligat prin contract. Ea se manifesta numai sub forma neglijenței sau a neîndemânării.

Această atitudine vinovată este posterioară raportului juridic izvorât din contract; ea poate avea loc numai după naşterea raportului juridic, adică după naşterea obligației.

Culpa contractuală poate îmbrăca fie forma unei acțiuni, a unei fapte, fie forma unei abțineri.

În legislația lui Justinian se face distincția între culpa gravă (*culpa lata*) şi *culpa levis*, adică vinovăția mai uşoară.

Culpa lata este culpa grosolană, pe care nu ar comite-o nici cel mai neîndemânatic administrator.

Culpa levis este culpa uşoară, care poate îmbrăca, la rândul ei, două forme: *culpa levis in abstracto* şi *culpa levis in concreto*.

Culpa levis in abstracto şi *culpa levis in concreto* sunt calificate în funcție de criteriul aprecierii vinovăției, deoarece aprecierea vinovăției debitorului se face prin comparație. Astfel, în cazul culpei *levis in abstracto*, comportarea debitorului față de bunul datorat se compară cu comportarea unui *bonus vir* (unui bun administrator).

În cazul culpei *levis in concreto*, comportarea debitorului față de bunul datorat se compară cu comportarea aceluiaşi debitor față de celelalte bunuri ale sale. Rezultă deci, că pentru debitor este mai gravă aprecierea *in abstracto* a culpei, pentru că un bun administrator nu este

neglijent, iar dacă se face o apreciere *in abstracto* a culpei, ori de câte ori se constată că debitorul a fost neglijent față de bunul datorat, debitorul va fi considerat în culpă.

Pe când în aprecierea culpei *in concreto*, debitorul va fi găsit în culpă numai atunci când este neglijent față de bunul datorat, în schimb este atent cu celelalte bunuri ale sale. Dacă însă debitorul este neglijent şi față de bunul datorat, şi față de celelalte bunuri ale sale, nu va mai fi găsit în culpă, apreciindu-se că aşa este el de felul lui.

D. Dolul

Dolul este acțiunea sau abținerea intenționată a debitorului, de natură să provoace pieirea lucrului datorat. Dolul este o formă a vinovăției debitorului obligat prin contract, ca şi culpa. Dar, spre deosebire de culpă, dolul este o formă a vinovăției debitorului care se manifestă prin intenție, ceea ce înseamnă că debitorul distruge cu bună ştiință bunul datorat. Datorită acestui fapt, debitorul va răspunde pentru dol în toate contractele, şi atunci când urmează să primească un preț (când urmăreşte un interes) şi atunci când nu urmăreşte un interes, pe când debitorul ce se face vinovat de culpă va răspunde numai în acele contracte în care are un interes. Ca atare, acolo unde nu are interes, debitorul nu va răspunde pentru culpă.

E. *Mora*

Se manifestă sub două forme:

- *mora debitoris* (întârzierea debitorului);
- *mora creditoris* (întârzierea creditorului).

a) Mora debitoris este o întârziere vinovată a debitorului. Pentru ca debitorul să nu fi fost pus în întârziere, trebuie ca acesta să nu-şi fi executat obligațiile la termen din vina lui. Mai târziu, în dreptul postclasic, era necesară şi o somație din partea creditorului, numită *interpellatio*.

Această întârziere vinovată produce anumite efecte juridice, dintre care cel mai important este perpetuarea obligației (*perpetuatio obligationis*). Astfel, după punerea în întârziere, debitorul nu va putea fi exonerat de răspundere, chiar dacă intervin cazul fortuit sau forța majoră.

După punerea în întârziere, debitorul este obligat în mod obiectiv, adică nu se mai ține seama de atitudinea sa vinovată sau nevinovată.

Din momentul executării obligației, efectele morei se sting.

***b) Mora creditoris* (întârzierea creditorului)**

Mora creditoris, adică întârzierea vinovată a creditorului, se produce atunci când debitorul, deşi oferă plata la termen, conform condițiilor prevăzute în contract, creditorul refuză să primească plata. În acest caz, efectele *morei debitoris* încetează, chiar dacă plata se oferă după punerea în întârziere, dar creditorul nu o primeşte. Din acel moment, debitorul nu va mai răspunde obiectiv, iar intervenția cazului fortuit sau a forței majore îl vor exonera de răspundere.

După oferta plății neacceptată de către creditor, debitorul poate părăsi obiectul material al obligației în prezența unor martori.

F. *Custodia*

Custodia este o formă de răspundere obiectivă, răspundere care poate lua naştere fie din lege, fie din convenția părților. Astfel, potrivit legii, hotelierii şi corăbierii răspundeau obiectiv, chiar dacă între părți nu se încheia o convenție specială. Potrivit acestei răspunderi, dacă bagajele călătorului erau furate, hotelierul nu putea invoca în apărare cazul fortuit, pentru că el răspundea obiectiv, trebuind să ia măsuri de pază excepționale.

Custodia poate lua naştere şi din convenția părților, când debitorul acceptă să ia măsuri de pază cu caracter excepțional.

Răspunderea obiectivă se limitează numai la cazul fortuit, în sensul că forța majoră îl va exonera pe debitor întotdeauna de răspundere.

G. Sancțiunea neexecutării obligației

Dacă debitorul este în culpă, dacă a comis un dol, dacă este pus în întârziere, dacă s-a obligat pentru *custodia* şi nu-şi execută obligația, trebuie să plătească daune-interese.

Suma de bani la care judecătorul îl condamnă pe debitorul care nu-şi execută obligația este desemnată prin expresia "daune-interese judecătoreşti". Daunele-interese sau despăgubirile pot fi fixate de către judecător fie în mod obiectiv, fie în mod subiectiv.

Aprecierea în mod obiectiv a despăgubirii se va face atunci când debitorul are obligația de a remite un lucru sau o sumă de bani. În asemenea cazuri, judecătorul va aprecia valoarea lucrului datorat şi îl va condamna pe debitor să plătească acea valoare şi nimic mai mult.

Dacă însă debitorul s-a obligat să presteze un serviciu şi nu şi-a executat obligația, judecătorul va face o apreciere subiectivă a daunelor-interese, în sensul că va ține cont atât de paguba efectiv suferită de către creditor prin neexecutare, cât şi de câştigul de care creditorul a fost privat prin acea neexecutare. Paguba efectivă a creditorului se numeşte *damnum* (pagubă), iar câştigul de care a fost privat creditorul prin neexecutarea obligației se numeşte *lucrum* (câştig). Din cei doi termeni s-au născut mai târziu, în dreptul modern, expresiile de *damnum emergens* (paguba care se arată) şi *lucrum cesans* (câştigul care lipseşte).

Părțile aveau posibilitatea de a fixa daunele-interese prin convenția lor. Aceasta era o convenție specială, numită *stipulatio poene* (stipulațiune de pedeapsă) alăturată contractului principal, în care se prevedea că în ipoteza neexecutării contractului de către debitor, acesta să plătească o sumă de bani.

4. 5. Stingerea obligațiilor

Între drepturile reale şi drepturile personale sunt deosebiri care se răsfrâng şi în privința valorificării lor. Astfel, drepturile reale nu se sting prin exercitarea lor, ci se consolidează. Drepturile reale se valorifică prin exercitarea unor atribute ale titularului dreptului.

În schimb, drepturile de creanță se sting în momentul exercitării lor, deoarece, prin exercitarea dreptului, creditorul îşi valorifică integral acel interes care decurge din raportul juridic obligațional.

Stingerea drepturilor de creanță se realiza pe două căi:

- moduri voluntare de stingere a obligațiilor;
- moduri nevoluntare de stingere a obligațiilor.

Modurile voluntare de stingere a obligațiilor presupun manifestarea de voință a părților, adică a creditorului şi a debitorului.

Modurile nevoluntare de stingere a obligațiilor nu presupun o asemenea manifestare de voință. Ele se mai numesc şi moduri necesare sau moduri forțate de stingere a obligațiilor.

4. 5. 1. Modurile voluntare de stingere a obligațiilor

Romanii au creat următoarele moduri voluntare de stingere a obligațiilor:

- plata (*solutio*);
- darea în plată;
- novațiunea;
- compensațiunea;
- remiterea de datorie.

A. Plata

Plata este modul firesc, normal de stingere a obligațiilor, deoarece constă din executarea oricărui obiect al obligației.

Prin plată nu trebuie înțeles neapărat remiterea unei sume de bani, ci trebuie să înțelegem fie *dare*, fie *facere*, fie *prestare*.

O plată poate consta din:

- transmiterea dreptului de proprietate;
- remiterea unei sume de bani;
- prestarea unui serviciu;
- procurarea folosinței unui lucru.

Pentru ca plata să fie efectuată valabil, sunt necesare anumite condiții:

- **Plata să fie făcută de către debitor sau de către altă persoană**, întrucât, în principiu, pe creditor nu îl interesează cine plăteşte, ci îl interesează să-şi valorifice dreptul de creanță.

Totuşi, sunt două situații în care plata poate fi făcută numai de către debitor:

- situația în care debitorul se obligă să transmită dreptul de proprietate. În acest caz, numai debitorul poate face plata, deoarece el era calitatea de proprietar;
- în cazul obligației contractată *intuitu personae*, adică în considerarea calităților speciale ele debitorului (spre exemplu, un arhitect sau un sculptor foarte talentat, numai acesta poate executa obligația).

- **Plata poate fi primită de către creditor sau de către reprezentantul său legal (tutore, curator) sau convențional (mandatar)**. Cel ce primeşte plata trebuie să fie capabil. Dacă plata este făcută unui pupil, fără *auctoritatis tutoris*, obligația nu se stinge. În acest caz, plata nu este liberatorie, în sensul că datoria nu se stinge, iar debitorul poate fi constrâns să facă o nouă plată.

- **Plata să fie integrală**. Nu este admisă efectuarea plății în rate fără acordul expres al creditorului.

- **Locul plății trebuie să fie cel precizat în contract sau cel mai potrivit față de clauzele cuprinse în contract**. Dacă locul plății nu este indicat, atunci plata poate fi făcută oriunde, cu condiția să nu fie un loc nepotrivit.

În practică, după termenul de plată, adică după scadență, creditorul se deplasează la domiciliul debitorului şi-i cere să efectueze plata. Dacă debitorul nu își execută obligația în mod firesc, creditorul îl va chema în justiție, iar acțiunea va fi intentată la domiciliul debitorului, conform adagiului *actor sequitur forum rei* (reclamantul urmează locul în care se află obiectul obligației, adică domiciliul debitorului său).

- Uneori se pune şi **problema imputației plății**. Aceasta se pune atunci când debitorul are mai multe obligații față de acelaşi creditor, dar face numai o singură plată. În acest caz, se pune întrebarea ce obligație a fost executată. Răspunsul este dat de faptul că uneori, cu ocazia efectuării plății, debitorul precizează ce obligație a intenționat să stingă prin acea plată, caz în care lucrurile sunt clare. Dar, dacă debitorul nu face o asemenea precizare, atunci romanii au considerat că se stinge datoria cea mai oneroasă, adică acea datorie care produce cele mai mari dobânzi.

- **Proba plății** a avut o evoluție marcată de concepția romanilor cu privire la forma actelor juridice. Astfel, ei spuneau că "Occidentul vorbeşte, iar Orientul scrie", aceasta cu înțelesul că în Occident, adică la romani, actele se formau şi se probau în formă orală, astfel încât secole de-a rândul proba plății s-a făcut cu martori sau prin jurământ.

Cu timpul, romanii au început să recepteze elemente ale practicilor din Orient (Grecia, Siria, Egipt), unde actele se întocmeau şi se probau în formă scrisă. Astfel că în epooca clasică s-a generalizat sistemul eliberării unui înscris prin care debitorul să poată face proba plății.

Aceste înscrisuri, pe care le numim chitanțe, erau, după modul de redactare, de două feluri: unele erau redactate în formă obiectivă, pe când altele erau redactate în formă subiectivă.

Chitanța în formă obiectivă emana de la debitor, care preciza în acea chitanță că titularul dreptului de creanță "a spus că are" (*habere se dixit*), cu alte cuvinte a declarat că a primit plata. Datorită acestui mod de redactare, chitanța trebuia să poarte sigiliile a şapte martori, deoarece în cazul unui litigiu, cei şapte martori erau chemați în fața judecătorului, pentru a declara că, într-adevăr, creditorul a primit plata.

Chitanțele redactate în formă subiectivă emanau de la creditor; el le scria cu mâna lui şi declara în formă scrisă că a primit plata. Aceste chitanțe erau opozabile creditorului, chiar dacă nu purtau sigiliile martorilor, deoarece afirmația era făcută chiar de către creditor.

- **Forma plății**

Problema trebuie privită sub aspectul formalismului ce a guvernat materia contractelor romane.

Cu privire la stingerea obligațiilor, formalismul roman a fost exprimat prin principiul simetrie sau principiul corespondenței formelor, potrivit cu care o obligație se stingea prin utilizarea unui act identic cu cel care i-a dat naştere, dar întrebuințat în sens invers.

- Astfel, obligația născută *per aes et libram* (prin aramă şi balanță) se stingea tot prin aramă şi balanță, deci prin aceeaşi formă, dar întrebuințată în sens invers.
- Obligația născută dintr-un contract încheiat în formă verbală se stingea tot prin utilizarea formei verbale.
- Obligația născută din contractul încheiat în formă scrisă se stingea tot prin utilizarea formei scrise.

În epoca veche, efectele formalismului erau atât de riguros stabilite, încât, dacă se făcea plata respectivă, dar nu era respectată forma solemnă corespunzătoare, obligația nu se stingea. Dimpotrivă, dacă nu se făcea plata efectivă, dar erau îndeplinite formele solemne, obligația se stingea.

În epoca clasică, odată cu decăderea formalismului, plata efectivă devine liberatorie prin ea însăşi.

B. Darea în plată

Este o variantă a plății, deoarece, în acest caz, romanii au admis că obligația se poate stinge chiar dacă debitorul va remite creditorului un alt bun decât cel care constituie obiectul obligației. Spre

exemplu, s-a admis că debitorul care datorează o sumă de bani să poată efectua plata prin transmiterea proprietății asupra unui teren.

În legislația lui Justinian, se face distincția între darea în plată voluntară, când obiectul obligației se schimnbă prin acordul părților, şi darea în plată necesară, când obiectul obligației se schimbă în virtutea dispoziției legii în cazuri bine determinate.

C. Novațiunea

Este un mod de stingere a obligațiilor, care se realizează prin înlocuirea vechii obligații cu una nouă.

Această operațiune juridică nu are o formă proprie, în sensul că romanii nu au creat un act special în scopul realizării novațiunii, ci au recurs la acte care, la origine, aveau alte funcții, dar care au fost astfel adaptate, încât au putut fi utilizate şi în vederea novării unei obligații. Aceste acte au fost stipulațiunea şi contractul *litteris*, ceea ce înseamnă că novarea unei obligații se putea realiza prin utilizarea unuia din aceste două contracte.

Pentru novarea unei obligații, erau necesare anumite condiții:

- o obligație veche;
- o obligație nouă;
- aceeaşi datorie (*idem debitum*);
- ceva nou (*aliquid novi*);
- intenția de a nova (*animus novandi*).

a) O obligație veche. Obligația veche putea fi civilă, pretoriană sau naturală, putea fi de drept strict sau de bună credință.

b) O obligație nouă. Obligația nouă era întotdeauna o obligație de drept strict, deoarece stipulațiunea şi contractul *litteris*, prin intermediul cărora se realiza novațiunea, erau contracte de drept strict şi, ca atare, dădeau naştere unor obligații de drept strict. Prin urmare, prin intermediul novațiunii, situația debitorului se înrăutațea, întrucât, în cazul unui proces, actul din care izvora obligația de drept strict era interpretat *ad literam*, fără a se ține cont de voința părților.

c) Aceeaşi datorie (*idem debitum*). Novațiunea presupune acelaşi obiect. Noua obligație nu poate avea alt obiect decât cea veche. Dacă noua obligație ar avea alt obiect, vechea obligație nu s-ar stinge, deoarece debitorul va contracta o nouă obligație alături de cea veche. Spre exemplu, dacă prima obligație avea ca obiect transmiterea proprietății asupra unui teren, cea de a doua nu putea avea ca obiect o sumă de bani. De aceea, romanii au afirmat că, în realitate, novațiunea consta din transmiterea obiectului vechii obligații în obligația nouă.

Dreptul pretorian a permis realizarea novațiunii cu schimbarea obiectului obligației. S-a creat un mijloc procedural (*exceptio pacti*) prin care se apăra debitorul dacă era urmărit de către creditor pentru executarea primei obligații.

În dreptul lui Justinian s-a admis novaţiunea cu schimbarea obiectului, cu condiţia ca părţile să-şi manifeste expres intenţia în acel sens.

d) Ceva nou (*aliquid novi*). Novaţiunea presupune un element nou. Acel element nou putea consta din introducerea unui termen sau a unei condiţii ori prin suprimarea lor atunci când novaţiunea se realiza între aceleaşi persoane (*inter easdem personas*).

Dar novaţiunea se putea realiza şi între persoane noi (*inter novas personas*). În acest caz, elementul nou consta fie din schimbarea creditorului, fie din schimbarea debitorului.

Atunci când se realiza o novaţiune prin schimbare de creditor, era necesar atât consimţământul vechiului creditor, cât şi consimţământul vechiului debitor. Spre exemplu, vechiul creditor îşi vinde dreptul de creanţă, când are drept la un termen îndepărtat, dar are nevoie urgentă de bani, sau atunci când creditorul transmite dreptul de creanţă prin donaţie.

În cazul novaţiunii cu schimbare de debitor, nu era necesar consimţământul vechiului debitor, deoarece noul debitor îi face o donaţie, din moment ce îi plăteşte datoria. În acest caz se cerea numai consimţământul creditorului. În situaţia în care noul debitor execută obligaţia cu consimţământul vechiului debitor, atunci nu mai suntem în faţa unei novaţiuni, ci în faţa unui act juridic numit delegaţiune.

e) Intenţia de a nova (*animus novandi*). În dreptul vechi, intenţia de a nova a părţilor rezulta din forma stipulaţiunii sau din forma contractului *litteris*, întrucât ori de câte ori aceste contracte erau utilizate în vederea novării unei obligaţii, aveau o formă specială, formă din care rezulta intenţia părţilor de a nova.

Acest sistem de identificare a intenţiei de a nova a putut funcţiona numai atâta vreme cât contractele romane au fost guvernate de principiile formalismului.

În dreptul clasic asistăm la o tendinţă tot mai accentuată de decădere a formalismului, de aceea forma nu a mai putut constitui criteriul de identificare a intenţiei de a nova. Atunci, romanii au recurs la un sistem al prezumţiilor, socotind că, de vreme ce sunt îndeplinite primele patru condiţii necesare novaţiunii, este întrunită şi cea de a cincea – intenţia de a nova.

Acest sistem era echivoc, dovadă că Justinian, printr-o constituţiune dată în anul 530, a cerut părţilor să-şi manifeste expres intenţia de a nova.

Novaţiunea necesară. Pe lângă novaţiunea voluntară, la care ne-am referit, romanii au cunoscut şi novaţiunea necesară. Novaţiunea necesară se realiza pe tărâm procesual, în virtutea efectelor extinctiv şi creator ale lui *litis contestatio*. În virtutea efectului extinctiv, dreptul iniţial se stinge, iar în virtutea efectului creator se naşte un nou drept, cu precizarea că uneori novaţiunea necesară presupune schimbarea obiectului obligaţiei, ca urmare a caracterului pecuniar al sentinţei.

D. Compensaţiunea

Compensaţiunea este operaţiunea juridică prin care datoriile şi creanţele reciproce se scad unele din altele, pentru ca executarea să poarte numai asupra diferenţei. Aşadar, compensaţiunea constă din cumpănirea a două datorii şi a două creanţe reciproce, astfel încât executarea să poarte numai asupra diferenţei. Romanii se exprimau mai concentrat şi spuneau despre compensaţiune că este *"debiti et crediti inter se contributio"* (scăderea unor datorii şi a unor creanţe unele din altele).

În vederea realizării compensaţiunii, părţile trebuiau să aibă una faţă de alta şi calitatea de debitor, precum şi calitatea de creditor. Spre exemplu, *Primus* îi datorează lui *Secundus* 1000, iar *Secundus* îi datorează lui *Primus* 500. Prin realizarea compensaţiei, în loc să se facă două plăţi distincte, se va face o singură plată, *Primus* plătind diferenţa. Deci compensaţiunea a fost creată din utilitatea practică.

Compensaţiunea se realiza prin acordul părţilor, caz în care era denumită convenţională sau voluntară. Dacă părţile nu ajungeau la o învoială, compensaţiunea urma a se face pe cale judiciară.

Compensaţiunea voluntară a fost admisă încă din vechiul drept roman, pe când compensaţiunea judiciară nu a fost admisă iniţial, aceasta din urmă cunoscând o îndelungată evoluţie. Astfel, în epoca veche, pârâtul, care, la rândul lui, avea o creanţă faţă de reclamant, nu putea cere judecătorului să efectueze compensaţiunea, deoarece judecătorul nu putea să înfăptuiască o asemenea operaţiune juridică, pentru că în epoca veche toate contractele erau unilaterale. Deci, o parte avea calitatea de creditor, iar cealaltă parte avea calitatea de debitor.

În al doilea rând, dreptul vechi era dominat de principiul unităţii de chestiune, în sensul că judecătorul lua în considerare numai afirmaţiile făcute de către reclamant pe cale de acţiune. Pârâtul nu putea formula, la rândul lui, pretenţii în proces pe cale de excepţiune, pentru că în dreptul vechi excepţiile nu erau admise. Prin urmare, pârâtul, dacă avea de formulat pretenţii faţă de reclamant, trebuia să intenteze o nouă acţiune.

În dreptul vechi s-a admis cu titlu de excepţie, doar în două cazuri, compensaţiunea judiciară:

- în cazul bancherului care intentează proces clienţilor săi, faţă de care are datorii;
- în cazul lui *emptor bonorum* (cumpărătorul bunurilor), care se substituia debitorului insolvabil, urmărind în justiţie pe debitorii acestuia. Dacă un debitor urmărit are, la rândul său, o creanţă faţă de debitorul insolvabil, judecătorul va face compensaţiunea, la cererea magistratului.

În dreptul clasic, până în vremea împăratului Marc Aureliu s-a admis compensaţiunea judiciară în cazul creanţelor şi datoriilor izvorâte din contractele bilaterale şi de bună credinţă.

Spre exemplu, se vinde o cantitate de peşte, dar nu se putea păstra decât în condiţii deosebite. Pentru a se acoperi cheltuielile făcute pentru păstrare, în loc de 100 de kg de peşte se dădeau 80.

Reforma lui Marc Aureliu. În vremea lui Marc Aureliu s-a creat compensaţiunea judiciară şi pentru obligaţiile izvorâte din contractele de drept strict şi unilaterale. Potrivit reformei lui Marc Aureliu, s-a pus la dispoziţia pârâtului , care, la rândul său, avea o creanţă asupra reclamantului, excepţiunea de dol. Prin această excepţiune se sancţiona fapta reclamantului care pretindea ceea ce trebuia să restituie. Deoarece, în dreptul clasic, excepţiunile erau absolutorii, ori de câte ori judecătorul constata că excepţiunea de dol este întemeiată, pronunţa o sentinţă de absolvire. În acest fel, creditorul care pretindea ceea ce trebuia să restituie pierdea întreaga creanţă. Spre exemplu, reclamantul are o creanţă de 1000 asupra pârâtului. Pârâtul, la rândul lui, are o creanţă de 500 asupra reclamantului. În acest caz, reclamantul are două posibilităţi: să realizeze compensaţiunea din proprie iniţiativă şi să ceară 500, sau să ceară 1000, dar să nu facă compensaţiunea. Dar, în cazul în care reclamantul pretindea 1000, pârâtul cerea pretorului să introducă în formula acţiunii excepţiunea de dol, iar pretorul o introduce, deoarece reclamantul pretinde ceea ce trebuie să restituie.

În faza a doua a procesului, judecătorul verifica dacă pretenţiile reclamantului şi afirmaţiile făcute pe cale de excepţie de către pârât sunt întemeiate. Dacă judecătorul constata că excepţiunea de dol opusă de către pârât reclamantului este întemeiată, deoarece reclamantul datora, la rândul său, 500, judecătorul pronunţa o sentinţă de absolvire şi reclamantul pierdea totul. Această soluţie decurgea din caracterul absolutoriu al excepţiunilor în cadrul procedurii formulare, în care judecătorul, sclav al formulei, nu putea pronunţa o condamnare la mai puţin.

Pe această cale, prin mecanismul creat prin reforma lui Marc Aureliu, reclamantul care nu face compensaţiunea din proprie iniţiativă riscă să piardă întreaga creanţă.

În dreptul postclasic, compensaţiunea se generalizează, putându-se realiza oricare ar fi fost izvorul datoriilor şi creanţelor reciproce. Ba mai mult, compensaţiunea putea fi cerută în orice moment al procesului, pentru că dispare diviziunea procesului în două faze, şi pentru că procesul se desfăşura de la început până la sfârşit în faţa judecătorului.

E. Remiterea de datorie (iertarea de datorie)

Remiterea sau iertarea de datorie este un mod de stingere a obligaţiilor ce consta din renunţarea creditorului la dreptul său.

Iertarea de datorie se făcea prin aplicarea principiului simetriei sau al corespondenţei formelor. Am văzut anterior că plata efectivă producea efecte numai dacă era însoţită de forme identice cu cele întrebuinţate la naşterea obligaţiei, dar utilizate în sens contrar. Chiar dacă părţile nu plăteau efectiv, dar

îndeplineau formele necesare, adică formele actului contrar celui care a dat naştere obligaţiei, acea obligaţie se stingea.

În textele romane, se precizează că remiterea de datorie se putea face prin:

- moduri civile;
- moduri pretoriene.

a) Modurile civile de renunţare la creanţă sunt cele utilizate la formele plăţii:

- *per aes et libram* (prin aramă şi balanţă);
- *acceptilatio verbis* (forma verbală);
- *acceptilatio litteris* (forma scrisă).

Solutio per aes et libram presupunea prezenţa creditorului şi a debitorului, balanţă, cinci martori şi *libripens*. În faţa acestora, debitorul face o declaraţie, simulând că face plata prin aramă şi balanţă, deşi, în realitate, nu plăteşte nimic. Această aplicaţiune a mancipaţiunii a fost utilizată şi în dreptul clasic, supravieţuind celorlalte utilizări ale plăţii *per aes et libram*.

Acceptilatio verbis era actul contrar stipulaţiunii (*contrarius actus*) şi se realiza prin întrebare şi răspuns: *"Quod ego tibi promisi habesne acceptum? Habeo"* (Oare ai primit ceea ce ţi-am promis? Am primit). Părţile puteau recurge la această formă chiar dacă plata efectivă nu avusese loc. În felul acesta, acceptilaţiunea verbală a putut fi utilizată în dreptul civil în scopul realizării operaţiunii juridice a donaţiei. Nu întâmplător, Gaius socoteşte că acceptilaţiunea este o *"imaginaria solutio"*.

Acceptilatio litteris este actul simetric contractului *litteris.* Deşi nu cunoaştem formele acestui act, bănuim că se făcea printr-o anumită menţiune a creditorului în registrul său. În practica bancherilor a apărut un contract în formă scrisă, numit contractul *litteris*. El se forma printr-o înscriere pe care creditorul o făcea în coloana plăţilor (*expensa*), confirmată de către debitor. Aplicând şi la acest caz principiul corespondenţei formelor, suntem îndreptăţiţi să credem că obligaţia se stingea printr-o menţiune scrisă, făcută de către creditor la coloana încasărilor (*accepta*), menţiune din care rezulta că datoria a fost plătită.

b) Modurile pretoriene de remitere a datoriei

Sunt în număr de două:

- *pactum de non petendo* (pactul pentru ca să nu ceară);
- *contrarius consensus* (acordul în sens contrar).

Pactum de non petendo este convenţia prin care creditorul renunţă la dreptul său, îl iartă pe debitor de datorie, oricare ar fi fost izvorul acelei datorii, consimţind să nu mai ceară debitorului executarea prestaţiei la care s-a obligat.

Convenţia este sancţionată prin *exceptio pacti de non petendo*.

În cazul acestui pact, obligația nu se stinge *ipso iure*, aşa cum se întâmplă la modurile civile de iertare de datorie. Se ştie că, potrivit dreptului civil, pactul nu poate stinge o obligație. Aşadar, creditorul îl poate urmări pe debitor în justiție, dar acesta din urmă are la dispoziție o excepție creată de către pretor (*exceptio pacti de non petendo*) pe care o opune cu succes creditorului. Pe de altă parte, pactul *de non petendo* nu stinge obligația față de toți. Din acest punct de vedere, efectele pactului sunt fixate prin înțelegerea părților. Trebuie să distingem pactul care liberează numai pe persoana cu care s-a încheiat (*pactum de non petendo in personam*) şi cel prin care se liberează codebitorii şi garanții (*pactum de non petendo in rem*).

Contrarius consensus (mutuus dissensu) este convenția prin care părțile renunță la un contract născut prin consimțământ. Este aplicarea principiului simetriei la obligațiile care izvorăsc din contractele consensuale. Astfel, obligațiile născute dintr-o simplă convenție se sting tot printr-o simplă convenție.

Contrarius consensus duce la stingerea obligațiilor *ipso iure*, cu condiția ca nici una dintre obligații să nu fie stinsă prin executare (spre exemplu, vânzătorul a predat lucrul). Se cere, deasemenea, ca înțelegerea părților să privească desființarea întregului contract.

4. 5. 2. Moduri nevoluntare de stingere a obligațiilor

Nu presupun manifestarea de voință a părților.

Spre deosebire de modurile voluntare de stingere a obligațiilor, care presupun acordul părților, modurile nevoluntare nu reclamă vreo manifestare de voință din partea subiectelor raportului juridic obligațional. Datorită acestui fapt, modurile nevoluntare de stingere a obligațiilor sunt desemnate şi prin expresiile “moduri forțate” sau “moduri necesare”.

Acestea sunt:

- imposibilitatea de executare;
- confuziunea;
- moartea;
- *capitis deminutio*;
- prescripția extinctivă.

A. Imposibilitatea de executare

Când debitorul datorează un lucru individual determinat, iar lucrul respectiv piere fără vina debitorului, fie prin intervenția cazului fortuit, fie prin forță majoră, obligația se stinge conform regulei *debitor rei certae interitu rei liberatur* (debitorul unui lucru individual determinat este liberat prin pieirea lucrului).

Dacă debitorul datorează un lucru de gen, nu se poate pune problema imposibilității de executare, pentru că *genera non pereunt* (lucrurile de gen nu pier).

De asemenea, pentru ca pieirea lucrului să ducă la stingerea datoriei, se mai cere ca debitorul să nu fie pus în întârziere, să nu fie în culpă, să nu fi comis vreun dol şi să nu răspundă pentru custodie. Aşa cum am văzut la locul potrivit, în cele patru cazuri, obligația nu se stinge, cu toate că lucrul a pierit, urmând ca debitorul să plătească daune-interese.

B. Confuziunea (*confusio*) înseamnă întrunirea asupra aceleiaşi persoane a calității de debitor cu cea de creditor. Se realizează, cel mai frecvent, prin moştenirea creditorului de către debitor sau invers.

C. Moartea

A fost la origine un mod de stingere a obligațiilor, deoarece vechii romani au considerat că dreptul de creanță şi datoriile sunt inseparabile de persoana creditorului sau a debitorului. Această concepție se explică prin faptul că drepturile de creanță erau concepute ca reflexe juridice ale dreptului de răzbunare. Or, dreptul de răzbunare era inseparabil de persoana victimei, deoarece victima, suferind atacul, va deveni titularul dreptului de creanță. Acest drept de creanță al victimei nu se putea transmite, deoarece nu urmaşul victimei a suferit agresiunea. Dar ideile au evoluat şi s-a acceptat că se pot transmite atât creanțele, cât şi datoriile.

D. *Capitis deminutio* (pierderea personalității)

Avem în vedere numai *capitis deminutio minima*. Se aplică în cazul pierderii personalității prin efectul adrogațiunii, deoarece adrogatul devine din persoană *sui iuris* persoană *alieni iuris*, trecând sub puterea adrogantului. Ca atare, bunurile şi drepturile adrogatului vor trece în patrimoniul adrogantului, în paguba creditorilor adrogatului, care nu vor putea să-l cheme în justiție pe adrogant, pentru că se opunea principiul relativității efectelor contractelor, dar nici pe adrogat. În acest fel a apărut o inechitate. De aceea, pretorul a recurs la *restitutio in integrum ob capitis deminutionem*, care era acordată creditorilor adrogatului. Prin efectul acesteia, actul adrogațiunii era desființat, dar numai în ce priveşte raporturile dintre adrogat şi creditorii săi, considerându-se că în cazul acestei relații adrogatul este persoană *sui iuris*.

Prin urmare, creditorii adrogatului îl puteau chema în justiție pe acesta, îşi puteau valorifica drepturile de creanță şi numai după aceea bunurile care mai rămâneau treceau în patrimoniul adrogantului.

Odată acordată *restitutio in integrum*, se introducea în formulă ficțiunea conform căreia adrogațiunea nu ar fi avut loc, astfel încât creditorii îşi puteau valorifica drepturile asupra adrogatului.

E. Prescripția extinctivă

Vechii romani au considerat că drepturile de creanţă sunt imprescriptibile, cu excepţia acelora care erau sancţionate prin acţiuni pretoriene. Aceasta se explică prin aceea că edictul pretorului era valabil pe un an, deci acţiunile pretoriene puteau fi intentate numai în termen de un an.

În dreptul postclasic s-a introdus prescripţia de 30 de ani în materia creanţelor şi datoriilor, astfel încât, dacă acţiunea nu era introdusă înăuntrul termenului de 30 de ani, obligaţia se stingea.

4. 6. Transferul obligaţiilor

Transferul obligaţiilor este desemnat şi prin expresia "cesiune de creanţe şi datorii".

Vechii romani nu admiteau ideea de transfer a obligaţiilor, considerând, faţă de originea obligaţiei, că drepturile de creanţă şi datoriile sunt inseparabile de persoana debitorului şi de persoana creditorului. Acest concept a corespuns epocii vechi, în care patrimonmiul cetăţeanului roman era format, în principal, din lucruri corporale, pe când creanţele ocupau un loc secundar, nesemnificativ.

La sfârşitul Republicii are loc revoluţia economică, condiţii în care producţia şi schimbul de mărfuri cunosc o dezvoltare fără precedent.

În aceste condiţii, creanţele au început să ocupe locul central în patrimoniul cetăţenilor. Atunci s-a pus problema transmiterii obligaţiilor.

4. 6. 1. Cesiunea de creanţă

Prin cesiune de creanţă înţelegem procedeul juridic prin care creditorul transmite dreptul de creanţă unei alte persoane.

Creditorul care transmite creanţa, adică vechiul creditor, se numeşte cedant (cedent).

Cel care dobândeşte creanţa, adică noul creditor, se numeşte cesionar, iar debitorul se numeşte debitor cedat.

A. În epoca veche cesiunea de creanţă s-a realizat prin intermediul **novaţiunii cu schimbare de creditor**. Prin acest procedeu, debitorul se obliga faţă de o altă persoană care dobândea creanţa în locul vechiului creditor, situaţie în care era necesar consimţământul vechiului creditor, precum şi cel al debitorului. Dar jurisconsulţii au observat că, în acest caz, nu este vorba propriu-zis de transmiterea unei creanţe, ci este vorba despre înlocuirea unei creanţe cu o creanţă nouă, deoarece novaţiunea este un mod de stingere a obligaţiilor, încât, practic, cesionarul nu dobândeşte aceeaşi creanţă, ci una nouă. Astfel accesoriile vechii creanţe, cum sunt excepţiunile şi garanţiile, se sting prin novaţiune, astfel încât cesionarul dobândeşte o creanţă mai puţin sigură decât cea care s-a stins.

B. Datorită acestui fapt, romanii au recurs la un procedeu mai evoluat – **mandatul *in rem suam* (mandatul în interes propriu).**

Mandatul *in rem suam* se numeşte aşa, deoarece, în mod excepţional, se încheia în interesul mandatarului.

Contractul de mandat se încheie, de regulă, în interesul mandantului, adică în interesul aceluia care îl împuterniceşte pe mandatar să efectueze o anumită operaţiune juridică. Mandatarul, după ce îndeplineşte acea obligaţie, trebuie să dea socoteala mandantului pentru actele încheiate, iar, dacă prin efectul acelor acte, mandatarul dobândeşte o creanţă, trebuie să transmită acea creanţă mandantului.

De această dată, în mod excepţional, regula nu se respectă, iar contractul de mandat se încheie în interesul mandatarului, în sensul că dreptul de creanţă dobândit de către mandatar, în virtutea împuternicirii primite, îi rămâne lui, îl păstrează pentru sine.

În evoluţia sa, mandatul *in rem suam* a parcurs trei faze:

- sistemul cesiunii de acţiune;
- sistemul acţiunilor utile;
- sistemul perfecţionat prin reforma lui Justinian.

În prima fază, sistemul cesiunii de acţiune, prin intermediul unui mandat judiciar, cedantul transmite cesionarului acţiunea pe care o are împotriva debitorului cedat, urmând ca cesionarul să intenteze acea acţiune şi să obţină o sentinţă împotriva debitorului, iar prin executarea acelei sentinţe să devină titularul dreptului de creanţă. Iată de ce pretorul va redacta în acest caz o formulă cu transpoziţiune şi va trece în *intentio* numele cedantului, deoarece el este titularul dreptului de creanţă, iar în *condemnatio* va trece numele cesionarului, întrucât el participă la dezbaterea procesului şi asupra lui urmează să se producă efectele sentinţei. În acest stadiu, nu se poate vorbi despre o transmitere propriu-zisă a dreptului de creanţă, ci de transmiterea acţiunii care sancţionează acel drept. Datorită acestui fapt, situaţia cesionarului este nesigură, el depinzând sub toate aspectele de buna credinţă a cedantului. Astfel cedantul poate revoca oricând contractul de mandat, iar, în cazul revocării, temeiul juridic dispare, încât cesionarul nu mai poate intenta acţiunea. De asemenea, nimic nu-l împiedică pe cedant să intenteze el acţiunea împotriva debitorului cedat. Iar, dacă debitorul cedat plăteşte cedantului, acţiunea cesionarului se va stinge din lipsă de obiect.

Faţă de aceste inconveniente jurisconsulţii au constatat că, în fapt, situaţia cesionarului se consolidează numai după *litis contestatio*, pentru că dreptul iniţial, dedus în justiţie, al cărui titular este cedantul se stinge şi, în virtutea efectului creator, se naşte un drept nou în persoana cesionarului, drept de care cedantul nu mai poate dispune în vreun fel.

De aceea, s-a trecut la a doua fază, şi anume **sistemul acţiunilor utile**.

În această fază, după încheierea contractului de mandat, şi cedantul şi cesionarul deveneau titularii unor acţiuni proprii, în sensul că cedantul era titularul acţiunii directe, pe când

cesionarul era titularul acţiunii utile, care nu mai depindeau de soarta mandatului. Cu alte cuvinte, dacă cedantul revoca mandatul, cesionarul îşi păstra acţiunile utile, deoarece nu mai depindea de situaţia contractului de mandat.

Dar şi această fază prezintă anumite inconveniente pentru cesionar. Astfel, cedantul are acţiuni directe, pe care le poate intenta împotriva debitorului, iar dacă debitorul plăteşte cedantului, acţiunile cesionarului rămân fără obiect. De asemenea, nimic nu-l împiedica pe cedant să doneze creanţa sau să ierte pe debitor de datorie, situaţie în care cesionarul nu mai poate valorifica dreptul de creanţă.

În cea de a treia fază, pentru a depăşi această situaţie, **Justinian a perfecţionat sistemul acţiunilor utile**. Astfel, a stabilit că după somarea debitorului cedat, acesta se va putea libera de obligaţie numai dacă plăteşte cesionarului. Dacă însă face plata cedantului, debitorul va rămâne obligat faţă de cesionar, care-l poate chema oricând în justiţie pentru a obţine o sancţiune împotriva lui.

După somaţia făcută de către cesionar, debitorul are tot interesul să plătească cesionarului, căci altfel obligaţia lui nu se stinge. Din acest moment s-a considerat că mecanismul cesiunii de creanţă a cunoscut o elaborare perfectă.

C. În dreptul postclasic s-au adoptat mai multe constituţiuni imperiale prin care s-au luat măsuri de îngrădire a cesiunii creanţelor litigioase. Aceste măsuri au fost necesare, întrucât cei puternici cumpărau creanţele litigioase cu mult sub valoarea lor, pentru a câştiga ei procesele, în scopul valorificării creanţelor.

4. 6. 2. Cesiunea de datorie

Ca şi cesiunea de creanţă, cesiunea de datorie se realiza prin mijloace juridice indirecte, precum:

- novaţiunea prin schimbare de debitor;
- mandatul judiciar.

A. Prin **novaţiune cu schimbare de debitor**, o altă persoană se obligă să plătească datoria. Schimbarea debitorului necesită consimţământul creditorului, dar nu necesită consimţământul vechiului debitor, deoarece, în principiu, oricine poate plăti în locul său.

B. Prin **mandatul judiciar**, vechiul debitor îl împuternicea pe noul debitor să stea în justiţie în locul său şi să suporte efectele sentinţei (să plătească suma de bani prevăzută în sentinţa de condamnare).

4. 7. Garanţii personale

Garanţiile sunt mijloace juridice create în scopul de a-l pune pe creditor la adăpost de consecinţele eventualei insolvabilităţi a debitorului.

În istoria dreptului roman se cunosc două tipuri de garanţii:

- garanţii personale cunoscute încă din epoca veche;

- garanţii personale ce au apărut ceva mai târziu.

4. 7. 1. Garanţiile personale în epoca veche

În epoca veche, romanii au cunoscut două tipuri de garanţii personale:

- *sponsio*;
- *fidepromissio*.

Ambele forme de garanţie personală cunoscute de romani în epoca veche luau naştere printr-un contract verbal, încheiat prin întrebare şi răspuns.

A. În cazul lui ***sponsio****,* după ce se încheia contractul principal între creditor şi debitorul principal, se mai încheia un contract alăturat, de data aceasta între creditor şi garant. Astfel, creditorul îl întreba pe garant: *"Idem dari spondes"* (Promiţi acelaşi lucru), la care garantul răspundea *"Spondeo"* (Promit).

Garantul care se obliga prin pronunţarea cuvântului *"spondeo"* se numea *sponsor*.

B. *Fidepromissio*

Verbul *"spondeo"* putea fi pronunţat numai de către cetăţenii romani, deoarece se considera că acel verb are o vocaţie aparte, specială, de a atrage favoarea zeilor. Or, zeii romanilor puteau fi invocaţi numai de romani, nu şi de peregrini. Pe de altă parte, necetăţenii erau principalii parteneri de comerţ ai romanilor.

În aceste condiţii, practica a simţit necesitatea ca şi peregrinii să poată deveni garanţi. De aceea, romanii au schimbat forma verbală, au introdus în formulă un alt verb, *"fidepromitto"* (promit cu lealitate) în locul verbului *"spondeo"*. Astfel, creditorul întreabă *"Idem fite promittisne"* (Promiţi acelaşi lucru), la care garantul răspunde *"Fidepromitto"* (Promit cu lealitate).

Garantul purta numele de *fidepromissor*.

În epoca veche, situaţia garanţilor a fost foarte grea, deoarece, în sistemul dreptului vechi, creditorul îl putea urmări mai întâi pe garant, întrucât avea încredere în solvabilitatea acestuia. Dacă garantul plătea, nu avea acţiune împotriva debitorului principal şi, prin urmare, nu se putea despăgubi pentru plata făcută. De asemenea, în ipoteza că erau mai mulţi garanţi, oricare dintre aceştia putea fi urmărit pentru întreaga datorie şi dacă plătea, nu se putea întoarce împotriva cogaranţilor pentru a le cere partea corespunzătore din datorie.

Faţă de aceste inconveniente ale sistemului, garanţii au protestat. Ca rezultat al acestor proteste, s-au adoptat mai multe legi prin care s-au acordat măsuri favorabile garanţilor.

Legea *Publilia* prevede dreptul garantului de a se întoarce mpotriva debitorului principal, dacă, într-un anumit termen, acesta din urmă nu îi remite ceea ce a plătit creditorului pentru el.

Legea *Appuleia* prevede posibilitatea garantului care plătea de a se întoarce împotriva cogaranţilor.

Legea *Cicereia* prevedea obligaţia creditorului de a face o declaraţie în legătură cu numărul garanţilor şi valoarea datoriei, în vederea facilitării aplicării legilor anterioare adoptate în această materie.

Legea *Furia de sponsu* cuprinde două dispoziţii, prin care raporturile dintre garanţi, precum şi cele dintre garanţi, pe de o parte, şi creditor, pe de altă parte, suferă modificări importante.

Prima dispoziţie a legii prevede că datoria se va împărţi în momentul scadenţei între toţi garanţii, fără a se ţine seama dacă sunt sau nu solvabili. Spre exemplu, dacă sunt trei garanţi, dintre care doi sunt solvabili, iar unul este insolvabil, datoria se va împărţi în trei, fiecare dintre garanţi urmând a fi ţinut numai pentru partea sa. În ipoteza noastră, garanţii solvabili vor plăti câte o treime din datorie. Potrivit acestei legi, consecinţele insolvabilităţii unuia dintre garanţi sunt suportate de către creditor, şi nu de către garanţii solvabili.

Cea de a doua dispoziţie a legii prevede că obligaţia lui *sponsor* şi *fidepromissor*, contractată în Italia, se stinge prin trecerea unui termen de doi ani de la scadenţă. De teamă ca dreptul lor să nu se stingă, creditorii îi urmăreau pe garanţi cât mai repede cu putinţă, astfel încât datoria nu se mărea prin acumularea de dobânzi.

4. 7. 2. Garanţiile personale în epoca clasică

A. *Fideiussio* este o garanţie personală formată prin întrebare şi răspuns, cu deosebire că, faţă de întrebarea creditorului, garantul pronunţa verbul *"fideiubeo"* (consimt pe cuvântul meu). În acest caz, garantul este numit *fideiussor*.

Faţă de vechile forme de realizare a garanţiilor personale şi *fideiussio* există unele deosebiri:

- Întrucât această garanţie personală a fost ulterioară celor patru legi favorabile garanţilor, obligaţi prin *sponsio* şi *fidepromissio*, acele legi nu i se aplicau. De aceea, garanţii obligaţi prin *fideiussio* erau ţinuţi în mod solidar, iar garantul care efectua plata nu avea o acţiune împotriva cogaranţilor pentru a le cere partea contributivă.
- *Fideiussio* are o sferă mai largă de aplicare, în sensul că prin *sponsio* şi *fidepromissio* puteau fi garantate numai acele obligaţii care izvorau din contractele verbale, pe când *fideiussio* putea fi utilizată în scopul garantării oricăror obligaţii, oricare ar fi fost izvorul lor. Pe această cale se putea garanta şi o obligaţie delictuală.
- În al treilea rând, conform vechii concepţii a romanilor, obligaţiile născute din *sponsio* şi *fidepromissio* nu treceau asupra urmaşilor, se stingeau odată cu moartea garantului, pe când obligaţiile născute din *fideiussio* treceau asupra moştenitorilor.

Garanții obligați prin *fideiussio* au reacționat, au protestat față de neajunsurile care decurgeau din sistem, astfel încât, treptat, în virtutea unor reforme succesive ale jurisprudenței şi ale împăraților, au luat naştere cele trei beneficii.

B. Beneficiile acordate lui *fideiussor*

Beneficiile sunt drepturi speciale acordate garanților cu titlu excepțional.

Avem în vedere:

- beneficiul de cesiune de acțiuni;
- beneficiul de diviziune;
- beneficiul de discuțiune.

a) Beneficiul de cesiune de acțiuni constă în dreptul garantului care a plătit datoria de a cere creditorului să îi transmită toate acțiunile pe care le avea împotriva debitorului principal, pentru ca, intentând acele acțiuni, să obțină o sentință şi să o pună în executare şi astfel garantul să se poată despăgubi pentru plata făcută creditorului.

Acest beneficiu a funcționat în virtutea unei excepțiuni de dol, care era pusă la dispoziția garantului pentru ipoteza în care creditorul nu accepta să îi cedeze acțiunile împotriva debitorului principal, cu toate că urmă să fie plătit.

În practică, după ce era chemat în fața pretorului de către creditor, garantul promitea să facă plata cu condiția ca creditorul să îi transmită acțiunile pe care le avea împotriva debitorului principal. Dacă creditorul îi transmitea acele acțiuni, garantul făcea plata efectivă şi cu această ocazie litigiul se stingea, urmând ca garantul să se despăgubească pe seama debitorului principal. Dacă însă, în ciuda faptului că garantul promite să facă plata, creditorul nu îi cedează acțiunile împotriva debitorului principal, garantul va cere pretorului să introducă în formulă o excepție de dol, deoarece creditorul comite un dol, de vreme ce urmează să fie plătit, dar nu cedează acțiunile împotriva debitorului principal. Față de această redactare formulei, în a doua fază a procesului, judecătorul, potrivit competenței sale, verifică excepțiunea în vederea constatării temeiniciei sale. Dacă excepțiunea era găsită întemeiată, datorită faptului că în dreptul clasic excepțiunile au un caracter absolutoriu, judecătorul urma să pronunțe o sentință de absolvire.

Iată de ce, ori de câte ori garantul se oferea în prezența pretorului să facă o plată efectivă, creditorul îi ceda acțiunile împotriva debitorului principal, pentru că, altfel, în virtutea efectului extinctiv al lui *litis contestatio*, dreptul său s-ar fi stins.

b) Beneficiul de diviziune

În virtutea beneficiului de diviziune, dacă erau mai mulţi garanţi, la cererea garantului urmărit în justiţie, datoria se împărţea între garanţii aflaţi în viaţă şi solvabili în momentul lui *litis contestatio*.

În cazul beneficiului de diviziune, datoria se va împărţi între garanţi numai la cererea expresă a garantului urmărit în justiţie, iar dacă acel garant omite să ceară diviziunea datoriei, el va putea fi urmărit pentru tot. În această ipoteză, dacă plăteşte suma, el nu se mai putea întoarce împotriva cogaranţilor, nemaiputându-le cere partea contributivă.

Aşa cum am observat, în cazul beneficiului de diviziune, datoria se împărţea între garanţii solvabili. Deci, consecinţele insolvabilităţii unor garanţi vor fi suportate de către garanţii solvabili.

În conformitatea cu beneficiul de diviziune, datoria se împarte în momentul lui *litis contestatio*.

În practică, se poate întâmpla ca şi alţi garanţi să devină insolvabili între momentul scadenţei şi *litis contestatio*, în dauna garanţilor solvabili.

c) Beneficiul de discuţiune consta în dreptul garantului ce era urmărit în justiţie de a cere creditorului să se îndrepte împotriva debitorului principal şi numai dacă va constata că debitorul principal este insolvabil să se îndrepte împotriva sa, adică împotriva garantului. Numai că acest beneficiu nu a putut fi valorificat în practică multă vreme datorită efectului extinctiv al lui *litis contestatio*. Dar, de vreme ce creditorul intenta o acţiune împotriva debitorului principal şi se ajungea la *litis contestatio*, dreptul creditorului se stingea, creditorul nemaiputând intenta o acţiune distinctă împotriva garantului, pentru că acolo unde nu există drept, nu există acţiune. Totuşi, pentru ca acest beneficiu să poată fi valorificat, creditorul şi garantul încheiau o convenţie specială, prin care garantul promitea creditorului să nu se prevaleze de efectul extinctiv al lui *litis contestatio*. Cu alte cuvinte, în ipoteza în care creditorul intenta a doua acţiune, împotriva garantului, garantul nu îi spunea pretorului că, anterior, creditorul l-a chemat în justiţie pe debitorul principal.

Acest sistem depinde de buna credinţă a garantului. Pentru a pune capăt acestui sistem echivoc, Justinian, printr-o constituţiune din anul 531, a desfiinţat în mod expres efectul extinctiv a lui *litis contestatio*, încât, conform noului sistem, creditorul putea să-l cheme în justiţie pe debitorul principal. Dacă acesta plătea, totul era în regulă, iar, dacă nu, intenta a doua acţiune împotriva garantului.

Printr-o altă constituţiune, dată în anul 535, sistemul a fost perfecţionat de către Justinian, prevăzându-se expres obligaţia creditorului de a-l urmări mai întâi pe debitorul principal.

4. 7. 3. Garanţiile personale neformale

Romanii au cunoscut şi garanţii personale neformale sau nesolemne:

- pactul de constitut;
- *mandatum pecuniae credendae*;
- *receptum argentarii*.

A. Prin **pactul de constitut**, o altă persoană decât debitorul, de regulă, bancherul, pentru clientul său, se obligă să plătească datoria debitorului la alt termen decât cel prevăzut pentru obligația inițială.

În textele romane, această convenție sau acest pact, era desemnată prin expresia *"constitutum debiti alieni"* (pactul pentru fixarea unui nou termen pentru datoria altuia), adică pactul de constitut pentru plata datoriei altuia. Întrucât bancherul se obligă să plătească datoria clientului său la un nou termen, el apare în calitate de garant, care poate fi urmărit de către creditor pentru promisiunea făcută prin acel pact.

B. ***Mandatum pecuniae credendae*** desemnează mandatul dat în vederea remiterii cu împrumut a unei sume de bani. În virtutea acestui contract, o persoană, numită mandant, împuterniceşte o altă persoană, numită mandatar, să remită cu titlu de împrumut o sumă de bani unei terțe persoane. În virtutea mandatului primit, mndatarul încheie un contract de împrumut cu terța persoană. Dacă terțul debitor (cel care a primit banii cu împrumut) nu plăteşte la scadență, mandatarul se poate întoarce împotriva mandantului prin *actio mandati contraria*, deoarece mandantul apare în calitate de garant pentru terțul debitor.

Mandatarul primeşte împuternicirea prin contractul de mandat şi exercită acea împuternicire prin contractul de împrumut ce-l încheie cu terțul. Aceasta înseamnă că mandatarul are două acțiuni distincte pe care le poate intenta succesiv. Astfel, mandatarul poate intenta împotriva debitorului său acțiunea izvorâtă din contractul de împrumut şi dacă debitorul se dovedeşte insolvabil, mandatarul va intenta o nouă acțiune distinctă, de sine stătătoare, izvorâtă din contractul de mandat, împotriva mandantului.

C. ***Receptum argentarii*** **(angajamentul bancherului)** este o convenție prin care bancherul se obligă să plătească datoriile eventuale ale clientului său față de un terț. Constatăm că această garanție este fără obiect, pentru că apare înaintea datoriei. Obligația garantului se naşte înaintea obligației debitorului. Acțiunea împotriva bancherului, care este garant, se va putea intenta numai dacă acel client a contractat o datorie.

4. 8. Garanții reale

Garanțiile reale sunt procedeele juridice prin care debitorul atribuie creditorului său un lucru, fie cu titlu de proprietate sau posesiune, fie constituind un drept de ipotecă, cu efectul că la scadență, dacă debitorul nu plăteşte, creditorul se poate despăgubi valorificând lucrul atribuit de către debitor.

În evoluția dreptului roman s-au cunoscut trei garanții reale distincte: *fiducia* şi gajul (*pignus*), care au apărut în epoca veche, precum şi ipoteca, apărută în dreptul clasic.

4. 8. 1. *Fiducia*

Fiducia se formează prin transmiterea unui lucru cu titlu de proprietate de către debitor creditorului său prin *mancipatio* sau prin *in iure cessio*, transmitere însoțită de o convenție prin care creditorul promite să retransmită proprietatea asupra acelui lucru debitorului, dacă acesta îşi va fi plătit datoria la scadență.

Convenția părților se numea, la origine, *pactum fiduciae*. Prin urmare, în cazul *fiduciei* creditorul devine proprietar al lucrului dat în garanție, dar totodată devine debitorul condițional al acelui lucru, deoarece, dacă debitorul îşi plăteşte datoria la termen, creditorul se transformă în debitor, trebuind să transmită lucrul.

Fiducia este o convenție, o înțelegere grevată pe *mancipatio* sau pe *in iure cessio*, cu precizarea că cele două acte nu trebuie privite distinct, ci în împletirea lor organică.

În practica juridică s-a doveditr că *fiducia* prezenta o seamă de neajunsuri, în special pentru debitor, de vreme ce debitorul transmitea lucrul cu titlu de proprietate. Astfel, pierzându-şi calitatea de proprietar asupra lucrului, debitorul nu putea uza de dreptul de urmărire şi de dreptul de preferință, iar, dacă la scadență plăteşte, debitorul nu dispune decât de o acțiune personală pentru a cere restituirea lucrului. Deoarece, după efectuarea plății, debitorul se transforma în creditor, creditorul său devenea debitor şi putea fi urmărit printr-o acțiune personală, ca orice debitor. Dacă însă lucrul ajungea în mâinile unor terțe persoane, fostul debitor nu putea urmări lucrul în mâinile acelor terți. Dacă fostul său creditor, devenit acum debitor, mai are şi alți creditori, fostul debitor, devenit creditor, nu are drept de preferință, ceea ce înseamnă că va veni în concurs cu ceilalți creditori şi nu-şi va putea valorifica dreptul integral, ci numai în parte, proporțional cu valoarea creanței sale.

Un alt neajuns era acela că valoarea lucrului dat în garanție putea fi (şi de regulă era) mai mare decât valoarea creanței. Cu toate acestea, debitorul nu mai avea posibilitatea de a garanta o nouă datorie cu acelaşi lucru, câtă vreme el se afla în mâinile creditorului.

În sfârşit, *fiducia*, deoarece presupunea utilizarea unor acte precum *mancipatio* sau *in iure cessio*, nu era accesibilă peregrinilor, deoarece aceştia nu aveau acces la actele de drept civil.

Iată de ce, pentru a se depăşi aceste inconveniente, romanii au creat încă din epoca veche o nouă garanție reală – gajul.

4. 8. 2. Gajul

Este o formă a garanţiei reale ce ia naştere din contractul real de gaj. Se realizează prin remiterea de către debitor creditorului său a posesiunii unui lucru prin tradiţiune, transmitere însoţită de o convenţie prin care creditorul se obligă să retransmită posesiunea asupra lucrului dacă debitorul îşi plăteşte datoria la scadenţă.

Creditorul:

- dobândeşte posesiunea provizorie asupra lucrului dat în garanţie până la plata datoriei. Această posesiune a fost sancţionată de către pretor prin intermediul interdictelor;
- nu poate înstrăina lucrul dat în gaj dacă, la scadenţă, debitorul nu plăteşte;
- nu se poate folosi de lucrul dat în gaj;
- păstrează lucrul pentru a-l determina pe debitor să-şi plătească datoria

Debitorul:

- dacă plăteşte la scadenţă, poate intenta acţiunea în revendicare, în calitate de proprietar al lucrului;
- în calitate de proprietar, poate urmări lucrul în mâinile oricui s-ar afla;
- în caz de insolvabilitate a creditorului, debitorul nu vine în concurs cu creditorii creditorului său.

Gajul prezintă însă şi dezavantaje pentru debitor, în sensul că debitorul nu poate garanta, în acelaşi timp, mai multe datorii cu acelaşi lucru.

4. 8. 3. Ipoteca

A. Definiţia şi formarea conceptului de ipotecă

Este o formă de garanţie prin care lucrul afectat este lăsat în posesiunea debitorului şi numai dacă acesta nu plăteşte la scadenţă, creditorul ipotecar are dreptul de a intra în posesia lucrului şi de a-l vinde, pentru a-şi valorifica creanţa.

Rezultă că ipoteca este o formă de garanţie adaptată perfect cerinţelor societăţii întemeiate pe marfă şi credit, deoarece:

- asigură pe deplin interesele creditorului;
- debitorul rămâne în posesiunea bunului ipotecat până la scadenţă, fiind deposedat numai dacă nu este efectuată plata.

În procesul formării sale, în prima jumătate a secolului I î. e. n., ipoteca a trecut prin mai multe faze.

În prima fază, denumită **dreptul de retenţie**, se dădea proprietarului unei moşii dreptul de a reţine inventarul agricol al arendaşului, dacă acesta nu plătea arenda la scadenţă. În această

fază debitorul, adică arendaşul, rămânea în posesia inventarului agricol, pentru că, altfel, acesta nu ar fi avut cu ce să muncească pământul. Creditorul, adică proprietarul moşiei, beneficia de dreptul de retenție, potrivit căruia intra în posesia lucrului, adică a inventarului agricol, dacă la scadență debitorul nu plătea datoria, adică arenda.

Acest sistem prezenta neajunsuri, pentru că:

- se aplica numai pe moşia arendată;
- arendaşul îşi putea muta inventarul agricol în altă parte, fără ca proprietarul să dispună de vreo acțiune pentru a-l urmări;
- proprietarul nu putea urmări lucrurile respective aflate în mâinile terților achizitori, deoarece nu avea vreun mijloc juridic în acest sens.

De aceea, s-a pus problema perfecționării acestui sistem, pentru a se proteja mai bine interesele proprietarilor de terenuri.

În acest sens, prin **interdictul salvian**, se dă posibilitatea proprietarului să urmărească bunurile arendaşului, chiar dacă acestea erau mutate în altă parte. Dar interdictul salvian funcționa numai în raporturile dintre cele două părți. Din această cauză, dacă arendaşul înstrăina inventarul, proprietarul moşiei nu se putea îndrepta împotriva terților achizitori, deoarece nu avea la îndemână o acțiune reală.

Pentru a se înlătura acest neajuns, a fost creată **acțiunea serviană**. Prin această acțiune, creditorul poate urmări lucrurile oriunde s-ar afla, chiar şi în mâinile terților. Din acest moment, ipoteca este conturată ca o figură juridică distinctă, a cărei structură şi finalitate ne arată că, în baza contractului de arendare, debitorul are de plătit o sumă de bani, datorie pe care o garantează cu lucrurile sale, lucruri care îi rămân în stăpânire până la scadență, iar dacă la scadență nu plăteşte, creditorul poate intra în posesia lucrurilor cu preferință față de ceilalți creditori.

Dar, deşi avem cristalizate elementele dreptului de ipotecă, acesta se aplica numai în raporturile dintre proprietarii moşiilor şi arendaşi.

De aceea, prin **acțiunea quasiserviană**, numită şi acțiunea ipotecară, ipoteca s-a generalizat, aplicându-se în raporturile dintre orice creditori şi orice debitori, pe baza convenției dintre aceştia, în vederea garantării datoriei.

Efectele formării ipotecii au avut loc în prima jumătate a secolului I î. e. n., în condițiile societății romane de atunci, evidențiind originea romană a acestei instituții.

B. Categorii de ipoteci

Ipoteca convențională se formează printr-o simplă convenție.

Ipoteca tacită (legală) se formează în baza legii sau a obiceiului juridic, în situații bine determinate. În cazul ipotecii tacite, voința debitorului de a ipoteca un lucru este prezumată. Dreptul

modern o denumeşte ipotecă legală. Spre exemplu, dreptul de ipotecă exercitat de către proprietarul unei moşii asupra lucrurilor aduse de arendaş pe moşie.

Ipoteca privilegiată este o variantă a ipotecii tacite sau legale. I se spune privilegiată, întrucât trece înaintea altor ipoteci, chiar dacă acestea au fost constituite anterior. Titularul acestei ipoteci are privilegiul de a executa înaintea celorlalți creditori ipotecari dreptul de a poseda şi a vinde lucrul grevat cu ipotecă. Spre exemplu, dreptul de ipotecă exercitat de către fisc asupra bunurilor cetățenilor impozabili.

Ipoteca testamentară este prevăzută într-o clauză a testamentului în favoarea unui legatar sau fideicomisar. Prin această ipotecă, anumite bunuri ale succesiunii sunt ipotecate în scopul asigurării plății unor legate.

Ipoteca autentică se constituie cu respectarea anumitor forme de publicitate, precum întocmirea unui act public sau a unui act privat semnat de trei martori. Această ipotecă are prioritate față de ipotecile constituite fără formă de publicitate, chiar dacă acestea aveau o dată mai veche.

C. Caracterele ipotecii

a) Ipoteca este un drept real

- creditorul ipotecar este titular al unui drept real;
- în această calitate, creditorul ipotecar are dreptul de preferință şi dreptul de urmărire.

Astfel, creditorul ipotecar nu va veni în concurs cu creditorii chirografari ai debitorului său şi va putea urmări lucrul ipotecat în mâinile terților achizitori.

b) Ipoteca se constituie prin convenția părților

După cum ştim din lecțiile anterioare, drepturile reale se nasc din acte speciale, precum *mancipatio* sau *in iure cessio*. Dar, ca excepție, anumite drepturi reale, printre care şi ipoteca, se pot naşte printr-o simplă convenție.

c) Ipoteca poate fi generală

La romani, ipoteca purta atât asupra bunurilor mobile, cât şi asupra bunurilor imobile. Treptat, se lărgeşte sfera de cuprindere a ipotecii, aceasta devenind generală, purtând asupra tuturor lucrurilor prezente şi viitoare ale debitorului. Spre exemplu, se putea ipoteca o recoltă viitoare sau un drept de creanță. De asemenea, ipoteca constituită asupra sclavilor apăsa şi asupra copiilor născuți după constituirea dreptului de ipotecă.

Constituirea de ipoteci care apăsau asupra tuturor bunurilor debitorului, deci cu caracter general, era generată de interesul creditorilor de a avea siguranța valorificării depline a drepturilor. S-a ajuns în această situație, deoarece puteau fi mai mulți creditori ipotecari, cu ranguri diferite. În această ipoteză, datorită caracterului general al ipotecii, creditorii ipotecari

posteriori în rang îşi valorificau creanţele doar asupra bunurilor care mai rămâneau după ce creditorii ipotecari anteriori în rang (cu o ipotecă mai veche) şi-au valorificat drepturile.

d) Caracterul indivizibil al ipotecii

Se exprimă sub două aspecte:

- sub primul aspect, prin aceea că ipoteca apasă în întregime asupra fiecărei părţi din lucru, adică fiecare parte din lucrul ipotecat este afectată pentru satisfacerea întregii creanţe. Spre exemplu, dacă lucrul ipotecat trece la moştenitori, fiecare dintre aceştia va putea fi urmărit pentru întreaga datorie, nu numai pentru partea ce o moşteneşte din lucrul ipotecat. Tot astfel, cumpărătorul unei părţi din lucrul ipotecat poate fi chemat în judecată pentru toată datoria.
- sub al doilea aspect, caracterul indivizibil al ipotecii se exprimă în aceea că întregul obiect ipotecat este afectat pentru satisfacerea fiecărei părţi din creanţă. Spre exemplu, dacă debitorul plăteşte numai o parte din datorie, creditorul va poseda şi va vinde întregul lucru ipotecat şi nu o parte proporţională cu datoria care a rămas de plătit.

e) Caracterul clandestin al ipotecii

Ipoteca este clandestină sau secretă, în sensul că nu presupune utilizarea unor forme de publicitate pentru ca terţii să ştie că un lucru este ipotecat.

Am văzut că ipoteca se năştea dintr-o simplă convenţie, nefiind necesare forme solemne şi prezenţa altor persoane. Această situaţie ducea la consecinţe deosebit de grave.

Astfel, o primă consecinţă era aceea conform căreia creditorul anterior în rang (cu o ipotecă mai veche) îşi valorifica dreptul de creanţă prin vânzarea lucrului grevat, iar creditorii posteriori în rang rămâneau în situaţia unor simpli creditori chirografari, deoarece ipoteca lor se stingea din lipsă de obiect. Pornind de la acest inconvenient, creditorii, pentru a se pune la adăpost de pericolul unui număr mare de ipoteci nedeclarate, au recurs la crearea de ipoteci generale, grevând toate bunurile prezente şi viitoare ale debitorilor.

A doua consecinţă a ipotecării clandestine a aceluiaşi lucru mai multor persoane era aceea că în situaţia în care creditorul posterior în rang intra primul în posesia lucrului grevat, luându-l din stăpânirea debitorului sau din mâinile unui terţ, era expus evicţiunii din partea creditorului anterior în rang. Evicţiunea se realiza prin chemarea în judecată de către creditorul anterior în rang a creditorului posterior. Primul făcea proba că ipoteca sa este mai veche şi intra în posesia lucrului.

Pentru a depăşi acest inconvenient romanii au adoptat mai multe măsuri.

În primul rând, persoana care ipoteca acelaşi lucru de mai multe ori, fără să declare ipotecile anterioare, era sancţionată pentru comiterea delictului de stelionat.

Tot în scopul depăşirii inconvenientului arătat s-a creat *ius offerendae pecuniae*, adică dreptul de a oferi o sumă de bani de către creditorul posterior creditorului anterior în rang. Acest drept s-a creat pentru a-l dezinteresa pe creditorul anterior în rang,

satisfăcându-i creanța. Astfel că, dacă două ipoteci cu ranguri diferite apăsau asupra aceluiaşi lucru, creditorul ipotecar posterior în rang, adică cu o ipotecă mai recentă, satisfăcea creanța creditorului anterior în rang, adică cu o ipotecă mai veche, urcând în felul acesta în rangul creditorului anterior. Prin aceasta, creditorul posterior în rang nu mai risca să fie evins de cel anterior.

Era evident faptul că creditorul posterior în rang va uza de *ius offerendae pecuniae* numaidacă situația concretă îi este convenabilă.

Adică:

- are bani lichizi să plătească;
- când dreptul creditorului anterior în rang este inferior ca valoare lucrului ipotecat;
- când apreciază că poate să vândă lucrul ipotecat la un preț care să acopere valoarea ambelor creanțe.

A treia consecință a caracterului clandestin al ipotecii constă în posibilitatea antedatării unei ipoteci, adică o ipotecă mai recentă poate fi datată în mod fraudulos înaintea uneia mai vechi.

Tocmai pentru a depăşi acest inconvenient, în dreptul postclasic, prin reforma împăratului Leon, a fost creată ipoteca publică. Se numea publică ipoteca constituită prin act public sau prin act privat semnat de către trei martori.

Ipoteca publică trecea înaintea ipotecilor constituite fără formă de publicitate, oricare ar fi fost data acestora.

Fără a fi obligatorie ipoteca publică, creditorii erau interesați să recurgă la ea pentru a nu risca să fie concurați de alți creditori cu ipoteci de un rang superior.

f) Ipoteca este un drept accesoriu

Fiind un drept accesoriu, ipoteca urmează soarta obligației principale, stingându-se odată cu obligația garantată.

D. Rangul creditorilor ipotecari

Problema rangului creditorilor ipotecari, adică a ordinii în care ipotecile pot fi valorificate, se pune în situațiile în care există mai mulți creditori ipotecari. Teoretic, fiecare dintre creditori are dreptul de a poseda şi de a vine bunul ipotecat, dar, în fapt, acest drept este exercita numai de către creditorul cu ipoteca mai veche. În acest caz se aplică adagiul *prior tempore, potior iure* (mai întâi în timp, mai tare în drept). Acest adagiu nu se aplică în cazul ipotecilor privilegiate.

În situația în care existau mai mulți creditori cu acelaşi rang, avea prioritate cel care poseda lucrul ipotecat.

E. Efectele ipotecii

Din fizionomia acestei instituții, rezultă că lucrul ipotecat rămâne în posesia debitorului până la scadență. Dacă la scadență datoria este plătită, ipoteca se stinge.Însă dacă debitorul nu efectuează plata se declanşează efectele ipotecii.

Efectele principale ale ipotecii sunt:

- dreptul creditorului de a poseda (*ius possidendi*);
- dreptul de a vinde (*ius distrahendi*) lucrul grevat cu ipotecă.

Inițial, ipoteca producea un singur efect – dreptul de a poseda. Acest drept – *ius possidendi* – este sancționat prin *actio hipotecaria*, care putea fi intentată şi contra terților deținători. Astfel, dacă debitorul vindea lucrul ipotecat, creditorul se putea îndrepta împotriva cumpărătorului. Această acțiune putea fi intentată şi împotriva posesorilor fictivi. Menționăm că acțiunea ipotecară este o acțiune arbitrară. Conform mecanismului acțiunilor arbitrarii, debitorul care nu execută ordinul de a remite lucrul afectat creditorului urmează să sufere o condamnare pecuniară. Ordinul de a remite lucrul grevat era dat de către judecător, în calitate de arbitru. Dacă debitorul refuza să execute acest ordin, era condamnat la plata unei sume de bani egală cu valoarea creanței, la care se adaugă dobânzile.

În situația în care erau două ipoteci, una generală şi una specială, în favoarea aceluiaşi creditor, debitorul avea dreptul de a cere creditorului să-şi satisfacă dreptul de creanță prin vânzarea lucrului grevat cu ipotecă specială.

La origine, *ius possidendi* a fost singurul efect al ipotecii. Potrivit acestuia, creditorul nu avea dreptul de a vinde lucrul, ci numai de a-l reține până când debitorul îşi plătea datoria. Era evident faptul că dreptul de retenție al creditorului avea eficiență numai atunci când valoarea lucrului ipotecat era mai mare decât valoarea creanței. Altfel, debitorul prefera să abandoneze lucrul în mâinile creditorului.

Pentru a se depăşi acest inconvenient, părțile încheiau uneori un pact alăturat ipotecii, în baza căruia creditorul obținea dreptul de a vinde lucrul. Dar, în acel moment, dreptul creditorului de a vinde lucrul nu era încă un efect firesc al ipotecii, ci izvora dintr-o convenție specială, alăturată ipotecii. Aceste convenții, devenind frecvente, au fost considerate de practică la un moment dat ca subînțelese, indiferent dacă au fost sau nu încheiate. În acest fel, la începutul sdecolului al III-lea e. n., dreptul de a vinde (*ius distrahendi*) devine un efect al ipotecii. Dar dreptul de a vinde nu a fost considerat multă vreme ca fiind un efect esențial al ipotecii, considerent pentru care în convenția de ipotecă se putea introduce interdicția de a vinde lucrul.

Din analiza dreptului de a vinde, rezultă că acesta are un caracter anormal, pentru că lucrul ipotecat este transmis de către creditor cumpărătorului cu titlu de proprietate, deşi creditorul nu are calitatea de proprietar, ci este numai posesor. Asistăm în acest caz la o îndepărtare a romanilor de la

exigenţele principiului potrivit căruia nimeni nu poate transmite altuia un drept mai mare decât are el însuşi.

F. Stingerea ipotecii

Fiind un drept accesoriu, ipoteca se stinge odată cu obligaţia pe care o garantează. Dar caracterul accesoriu al dreptului de ipotecă este contrazis în cazul prescripţiei extinctive. S-a ajuns la această situaţie, pentru că, în dreptul postclasic, termenul de prescripţie al drepturilor personale era de 30 de ani, pe când termenul de prescripţie al dreptului de ipotecă era de 40 de ani. De aici rezultă că dreptul de ipotecă supravieţuieşte creanţei pe care o garantează. Din acest motiv, s-a căutat o soluţie de compromis. În acest sens, Paul a susţinut că dreptul de creanţă garantat subzistă şi după trecerea termenului de prescripţie cu valoare de obligaţie naturală.

Ipoteca se mai stinge prin:

- pieirea în întregime a lucrului ipotecat (avem în vedere caracterul indivizibil al ipotecii);
- prin confuziune (calităţile de creditor ipotecar şi de proprietar al lucrului ipotecat se întâlnesc asupra aceleiaşi persoane);
- prin vânzarea lucrului ipotecat de către creditorul superior în rang;
- prin renunţarea creditorului ipotecar.

G. Caracterul unificator al legislaţiei lui Justinian s-a dovedit şi în cazul garanţiilor reale. Astfel că în dreptul lui Justinian ipoteca şi gajul sunt contopite, ambele fiind sancţionate prin acţiunea ipotecară. Prin urmare, atât creditorul ipotecar, cât şi creditorul gagist dispun de o acţiune reală, prin care pot reclama posesiunea lucrului din mâinile terţilor.

Cu toate acestea, cele două forme de garanţie rămân distincte sub aspectul modului de formare, chiar şi în epoca lui Justinian. În ceea ce le priveşte, unificarea s-a realizat numai în privinţa efectelor, căci modul lor de formare a rămas acelaşi.

4. 8. 4. Intercesiunea

Este actul prin care o persoană ia asupra sa datoriile alteia fără a avea vreun interes.

Intercesiunea îmbracă fie forma unei garanţii reale sau personale, fie forma unei novaţiuni prin schimbare de debitor. Deci, prin forma sa tehnică, intercesiunea nu este o figură juridică distinctă, deoarece foloseşte forma altor acte juridice. Ea se individualizează doar prin atitudinea subiectivă a celui ce ia asupra sa datoria altuia.

Trebuie menţionat faptul că intercesiunea a fost interzisă sclavilor şi femeilor. Sclavilor, pentru a nu se înrăutăţi situaţia materială a proprietarilor, iar în cazul femeilor s-a invocat aşa-zisa incapacitate naturală a acestora. Intercesiunea a fost interzisă femeilor prin senatusconsultul velleian, ale cărui dispoziţii se aplicau oricărui tip de intercesiune, inclusiv intercesiunii făcute în favoarea

soţului. Dar acest senatusconsult nu interzicea femeii să vândă sau să doneze, motivându-se că în cazul acestor operaţiuni juridice gravitatea consecinţelor sunt evidente pentru oricine.

Justinian a abrogat senatusconsultul velleian, dând femeii capacitatea de a intercede *pro alio* (pentru alţii), menţinând însă interdicţia de a intercede pentru soţul ei.

Întrebări şi teste

- Definiţi obligaţia (după Justinian) şi arătaţi elementele obligaţiei.
- Care din următoarele contracte erau contracte solemne:
  a) *sponsio laica*;
  b) *mutuum*;
  c) *nexum*;
  d) *fiducia*;
  e) stipulaţiunea;
  f) vânzarea?
- Enunţaţi elementele esenţiale ale contractelor şi detaliaţi-le pe primele două;
- Definiţi elementele accidentale ale contractelor.
- Definiţi principiul relativităţii efectelor contractului şi arătaţi ce principii speciale decurg din acesta.
- Enunţaţi acţiunile cu caracter alăturat şi detaliaţi, la alegere, trei dintre acestea.
- Ce erau acţiunile noxale şi care erau condiţiile intentării acestora?
- Prezentaţi diferenţele dintre cazul fortuit şi forţa majoră.
- Definiţi culpa şi arătaţi formele acesteia.
- Care sunt situaţiile în care o plată poate fi făcută numai de către debitor:
  a) când debitorul are obligaţia să transmită dreptul de proprietate;
  b) când debitorul are calitatea de tutore;
  c) când debitorul are de transmis o sumă de bani;
  d) în cazul obligaţiei contractată *intuitu personae*?
- Ce este novaţiunea şi care sunt condiţiile necesare pentru novarea unei obligaţii?
- Definiţi compensaţiunea şi detaliaţi reforma lui Marc Aureliu cu privire la aceasta.
- Enunţaţi modurile civile şi modurile pretoriene prin care se realiza remiterea de datorie.
- Enunţaţi modurile nevoluntare de stingere a obligaţiilor şi explicaţi, la alegere, două dintre ele.
- Ce este cesiunea de creanţă şi cum se realiza?

❖ Enunţaţi beneficiile acordate garantului obligat prin *fideiussio* şi detaliaţi primul dintre acestea.

❖ Arătaţi deosebirile dintre *fiducie* şi gaj.

❖ Enunţaţi categoriile de ipoteci şi caracterele ipotecii.

❖ În situaţia că există mai mulţi creditori ipotecari cu acelaşi rang, care dintre aceştia are prioritate:

a) creditorul anterior în rang;
b) creditorul care posedă bunul ipotecat;
c) creditorul cu ipoteca mai veche?

Unitatea 5. Izvoarele obligațiilor

Obligațiile, aşa cum s-a arătat şi în capitolul referitor la clasificarea obligațiilor, au ca izvoare contractele, quasicontractele, delictele şi quasidelictele.

Potrivit modului de formare, contractele se împart în contracte solemne şi contracte nesolemne.

5. 1. Contractele solemne

Contractele solemne, denumite şi contracte formale, reprezintă cea mai veche categorie de contracte.

În această categorie de contracte se includ:

- contractele în formă religioasă;
- contractele în formă verbală;
- contractele în formă autentică;
- contractele în formă scrisă (*litteris*).

Toate contractele solemne sunt de drept strict (*stricti iuris*), adică de riguroasă interpretare, unilaterale, deoarece generează obligații numai în sarcina uneia dintre părțile contractuale şi orale, cu excepția contractului *litteris*.

5. 1. 1. Contractele în formă religioasă

Sunt în număr de două şi anume:

- *sponsio religiosa;*
- *iusiurandum liberti* (jurământul dezrobitului).

A. *Sponsio religiosa*

Este cel mai vechi contract roman format prin întrebare şi răspuns. Potrivit lui Gaius, creditorul întreabă *"Spondesne mihi centum dare?"* (Promiți să-mi dai 100?), la care debitorul răspunde *"Spondeo"* (Promit). Această formă era îmbrăcată, la origine, într-un jurământ în formă religioasă, de natură a atrage grația zeilor pentru aceia care îşi respectau promisiunea şi mânia zeilor pentru aceia care nu-şi respectau cuvântul dat.

B. *Iusiurandum liberti*

Jurământul dezrobitului este contractul care îmbracă forma a două jurăminte succesive, prin intermediul cărora sclavul îşi asumă obligația de a presta pentru patronul său *operae fabriles* (servicii calificate).

În realitate, contractul se naşte prin două jurăminte succesive:

- primul jurământ este pronunțat de către sclav înaintea dezrobirii şi nu produce efecte juridice, ci numai morale şi religioase, pentru că sclavul nu are capacitate juridică;

- al doilea jurământ este pronunţat după dezrobire şi produce efecte juridice, pentru că dezrobitul, fiind liber, are capacitate de a se obliga.

Iusiurandum liberti era sancţionat printr-o acţiune numită *iudicium operarum* (acţiune privind zilele de muncă).

5. 1. 2. Contractele încheiate în formă verbală

Sunt în număr de trei:

- *sponsio laica;*
- stipulaţiunea;
- *dotis dictio*.

A. *Sponsio laica*

Este un contract încheiat prin întrebare şi răspuns, care nu mai presupune şi forma unui jurământ religios. Dar acest contract era accesibil numai cetăţenilor romani, deoarece verbul *"spondeo"* putea fi pronunţat numai de către cetăţenii romani. Tot în epoca veche, romanii au realizat că *sponsio laica* nu poate fi folosit în relaţiile dintre cetăţeni şi peregrini, care erau principalii parteneri comerciali ai romanilor.

B. Stipulaţiunea

Este, de asemenea, un contract verbal încheiat prin întrebare şi răspuns, cu deosebirea că, în cazul stipulaţiunii, promisiunea putea fi angajată şi prin alt verb cu înţeles similar lui *"spondeo"*, precum *"fidepromitto"*, *"promitto"*, *"dabo", "facio"*.

Definim stipulaţiunea ca fiind contractul încheiat în formă verbală prin întrebare şi răspuns la care au acces şi peregrinii.

Trebuie reţinut faptul că stipulaţiunea are o funcţie generală, în sensul că prin intermediul stipulaţiunii, orice convenţie poate produce efecte juridice. Prin intermediul stipulaţiunii se puteau realiza numeroase operaţiuni juridice, precum un împrumut, garantarea unei datorii, o novaţiune, operaţiunea juridică a arendării şi a locaţiunii, operaţia juridică a vânzării, etc.

Spre exemplu, în cazul în care părţile cădeau de acord să realizeze operaţiunea juridică a vânzării, recurgeau la două stipulaţiuni:

- prin intermediul primei stipulaţiuni, vânzătorul îşi asuma obligaţia de a transmite lucrul;
- prin a doua stipulaţiune, cumpărătorul îşi asuma obligaţia de a plăti preţul.

Deci, prin două acte juridice distincte, adică prin două stipulaţiuni, se realiza o operaţiune juridică unică, adică vânzarea.

a) Caracterele stipulaţiunii

- Este un act solemn, deoarece ia naştere prin pronunţarea anumitor cuvinte.

- Este un act oral, deoarece se formează prin întrebare şi răspuns.
- Presupune congruenţa (concordanţa) dintre suma de bani care figura în întrebare şi suma de bani care figura în răspuns. Cu alte cuvinte, obiectul întrebării şi cel al răspunsului trebuiau să fie identice. Astfel, dacă stipulantul îl întreba pe promitent “Promiţi să-mi dai 100?”, promitentul nu putea răspunde “Promit 50”, deoarece, într-o asemenea ipoteză, actul este lovit de nulitate. Era lovită de nulitate stipulaţiunea şi dacă la o întrebare pură şi simplă se răspundea adăugându-se un termen sau o condiţie.

Cerinţa congruenţei se manifesta şi cu privire la verbul utilizat. Astfel, cuvântul întrebuinţat în întrebare trebuia să fie acelaşi şi în răspuns: *“Promittis?” – “Promitto”, “Dabis?” – “Dabo”*, etc.

- Este un act unilateral şi crează obligaţii numai pentru o parte, adică pentru promitent.
- Este un act de drept strict, de riguroasă interpretare. Judecătorul cerceta numai dacă întrebarea şi răspunsul au avut loc, fără a căuta să afle care a fost voinţa reală a părţilor.
- Este un act continuu, căci răspunsul trebuia să urmeze întrebării.
- Stipulaţiunea presupune unitate de timp şi de loc, astfel încât părţile contractante erau obligate să fie prezente în localitatea în care se pretinde că ar fi avut loc întrebarea şi răspunsul întreaga zi. Iar dacă debitorul dovedea la proces că el sau creditorul au lipsit un moment din localitate în ziua în care se pretindea că ar fi avut loc întrebarea şi răspunsul, stipulaţiunea era anulată.
- Stipulaţiunea prezintă un caracter abstract, întrucât, din modul său de formare, nu rezultă motivul, scopul pentru care debitorul se obligă. Stipulaţiunea se deosebeşte prin aceasta de toate celelalte contracte, care, prin forma lor specifică sunt utilizate în vederea realizării unui anumit scop. Spre exemplu, din forma contractului de vânzare rezultă foarte clar că vânzătorul a intenţionat să transmită lucrul, iar cumpărătorul a intenţionat să dobândească acel lucru, pe când în cazul stipulaţiunii, debitorul, numit promitent, se obligă faţă de creditor, numit stipulant, să-i plătească o anumită sumă de bani. Nu ştim motivul pentru care debitorul se obligă să plătească acea sumă. Poate fi preţul unei vânzări sau al unei locaţiuni sau poate fi obiectul unei donaţii.

Acest caracter abstract generează o serie de complicaţii, în special atunci când stipulaţiunea era utilizată în scopul realizării operaţiunii juridice a împrumutului. S-a ajuns la acest rezultat , întrucât în practică s-au ivit situaţii când, înainte de încheierea stipulaţiunii, deci înainte de încheierea contractului, promitentul solicita o sumă de bani de la stipulant, iar stipulantul îi spunea “Da, îţi acord 100 cu împrumut dacă îmi restitui 150”. Deci promitentul se obliga să plătească 150, deşi, în realitate, nu primise decât 100, iar diferenţa dintre 150 şi 100 era o dobândă deghizată, care, prin lege, era interzisă de către statul roman. Dar promitentul nu putea

invoca într-un proces această dobândă deghizată, pentru că din stipulaţiune nu reieşea decât suma promisă, nu cea efectiv primită. Astfel că, potrivit caracterului de drept strict al actului stipulaţiunii, promitentul era ţinut la plata sumei promise.

Aceste caractere, de un formalism riguros, au fost proprii stipulaţiunii în epoca veche. Acest formalism a fost atenuat în epoca clasică şi înlăturat în epoca postclasică. Astfel, deşi stipulaţiunea a continuat să fie orală, părţile obişnuiau să redacteze un înscris în care menţionau că stipulaţiunea a avut loc. Împăratul Leon, în anul 472 a suprimat condiţia întrebuinţării termenilor solemni. Se puteau utiliza orice cuvinte, cu condiţia ca voinţa părţilor să fie clar exprimată. În anul 531, Justinian a stabilit că actul constatator al stipulaţiunii poate fi atacat numai dacă debitorul dovedeşte că una din părţi a lipsit din localitate întreaga zi.

b) Proba stipulaţiunii

În epoca veche a dreptului roman se afirma că "Occidentul vorbeşte, iar Orientul scrie", în sensul că romanii probează actele juridice prin martori, pe când grecii prin acte scrise. Încă din prima parte a epocii vechi, proba stipulaţiunii era făcută cu martori.

În dreptul clasic şi postclasic s-a admis ca proba stipulaţiunii să se facă şi prin acte scrise.

Întrucât stipulaţiunea avea un caracter abstract şi era un act de drept strict, era suficient ca martorii să confirme că promitentul a răspuns la întrebarea stipulantului pentru ca debitorul să fie condamnat. În practică, adeseori, constrânşi de diferite împrejurări, debitorii promiteau mai mult decât au primit efectiv. Acest sistem a fost considerat de către pretor ca fiind inechitabil şi, de aceea, a pus la îndemâna debitorului (promitentului) anumite mijloace procedurale de apărare.

În primul rând, pretorul a oferit debitorului posibilitatea de a se apăra pe cale de excepţiune, prin excepţia de dol, astfel încât, ori de câte ori era chemat în justiţie, debitorul putea proba pe cale de excepţie că a primit mai puţin decât a promis.

Atunci când stipulaţiunea era menţionată printr-un act scris, debitorul avea posibilitatea de a intenta o acţiune prin care cerea restituirea înscrisului constatator al împrumutului.

În realitate, această reformă a pretorului nu a avut consecinţe practice notabile, deoarece sarcina probei apăsa asupra debitorului. Aceasta întrucât cel care opune o excepţie trebuie să facă proba celor afirmate, pe cale de excepţiune, iar cel care intentează o acţiune trebuie să facă proba celor afirmate pe cale de acţiune. Deci, debitorul era pus în situaţia de a administra proba şi atunci când se apăra pe cale de excepţiune şi atunci când declanşa procesul pe cale de acţiune. Însă debitorul se afla în situaţia de a face o probă negativă, situaţie dificilă, adică să dovedească faptul că în toate momentele anterioare încheierii stipulaţiunii i-a fost imposibil să primească efectiv suma pe care a promis-o.

O asemenea probă era foarte greu de făcut, era aproape imposibilă. Atunci, împăratul Caracalla (Ulpian, de fapt) în anul 215 a dat o constituțiune prin care răsturna sarcina probei. Astfel că, netinându-se cont de faptul dacă debitorul ar fi avut calitatea de reclamant şi intenta acțiunea – *querela non numerate pecuniae* – sau de pârât, şi se apăra prin *exceptio non numerate pecuniae* (excepția sumei de bani nepredate), sarcina probei trecea asupra creditorului. Ca atare, atunci când creditorul era chemat în judecată de către debitor, creditorul trebuia să probeze că a plătit efectiv ceea ce debitorul i-a promis. Atunci când debitorul avea calitatea de pârât şi se apăra pe cale de excepție, tot creditorul era cel care avea sarcina da a dovedi că a plătit debitorului suma promisă de către acesta. Deci, în toate situațiile sarcina probei apasă asupra creditorului, netinându-se cont dacă acesta avea calitatea de reclamant sau pe cea de pârât. Dar o asemenea reglementare venea în contradicție cu principiul fundamental al dreptului procesual conform căruia *onus probandi incubit actor* (sarcina probei apasă asupra reclamantului), adică asupra celui care face o afirmație fie pe cale de acțiune, fie pe cale de excepțiune.

Romanii au considerat însă că această răsturnare a sarcinii probei a fost înfăptuită în spiritul echității.

În plus, potrivit reformei lui Caracalla, creditorul, care trebuia să facă proba, indiferent de calitatea lui procesuală, avea de făcut o probă pozitivă, deci o probă lesnicioasă, adică să dovedească faptul că într-un anumit moment, în prezența unor anumiți martori, a transmis debitorului suma de bani pe care acesta din urmă a promis-o.

C. *Dotis dictio*

Prin *dotis dictio* se constituia dota viitoarei soții. Această constituire de dotă îmbracă forma unei declarații solemne făcută de către viitoarea soție, ori de către debitorul ei, la ordinul acesteia sau de către ascendenții săi pe linie paternă. În cazul acestui contract verbal vorbeşte numai constituantul dotei; în mod excepțional, cealaltă parte, viitorul soț, avea un rol mut, în sensul că nu era necesar consimțământul său.

În epoca postclasică, după crearea pactului de dotă, realizat prin simpla convenție a părților, *dotis dictio* a căzut în desuetudine.

5. 1. 3. Contractele în formă autentică

Nexum

Prin intermediul lui *nexum*, contract solemn în formă autentică, s-a realizat în epoca foarte veche aservirea de fapt a cetățenilor romani chiar în sânul cetății.

Am văzut în capitolele anterioare că un cetățean roman nu putea deveni sclav la Roma.

Debitorul insolvabil era vândut ca sclav *trans Tiberim.*

În acea vreme, la Roma s-a înregistrat o acută criză a forţei de muncă, numărul sclavilor fiind mic. Atunci s-a pus probleme de a se creea o formulă juridică prin care cetăţenii să fie aserviţi în fapt, nu în drept. Această formulă juridică a fost contractul *nexum*. Astfel, dacă cetăţeanul roman se ştia debitor insolvabil, nu mai aştepta să fie chemat în justiţie şi condamnat, întrucât după condamnare urma să fie vândut ca sclav. De aceea, debitorul căuta să ajungă la o înţelegere cu creditorul, prin care îi promitea să muncească un număr de zile în contul datoriei.

Dar pentru ca această simplă convenţie să producă efecte juridice, trebuia îmbrăcată într-o formă solemnă, iar forma solemnă a fost aceea a unui proces simulat, a unui proces fictiv, în cadrul căruia părţile se prezentau în faţa magistratului. În acest proces, având rolul de reclamant, creditorul pronunţa următoarea formulă: “Afirm că serviciile acestui om îmi sunt aservite pentru suma de ….. până la data ….”. Faţă de tăcerea debitorului, magistratul ratifica declaraţia creditorului prin pronunţarea cuvântului *addico*.

Urma ca în acel interval de timp, debitorul să-şi păstreze formal calitatea de om liber, deşi, în fapt, era tratat ca un sclav.

În anul 326 î. e. n., după succesele politicii expansioniste a Romei, după ce a crescut numărul sclavilor, s-a dat Legea *Poetelia Papiria* prin care s-a interzis ca debitorii insolvabili să fie nexaţi, adică să fie aserviţi, cu excepţia celor care datorau în baza unor delicte.

5. 1. 4. Contractele în formă scrisă

Contractul litteris (forma scrisă)

Acest contract a luat naştere în legătură cu practica bancherilor romani, ca şi a celor moderni, de a ţine anumite registre ale încasărilor şi plăţilor.

Un asemenea registru al bancherului avea două coloane distincte:

- prima coloană se numea *accepta*, întrucât în acea coloană erau menţionate sumele primite, încasate de către bancher;
- a doua coloană se numea *expensa*, deoarece în acea coloană erau menţionate plăţile făcute de către bancher unor terţe persoane.

Deoarece registrul era compus din cele două coloane, se numea registrul încasărilor şi plăţilor. De regulă, asemenea registre erau utilizate în scopul probării unor datorii sau creanţe izvorâte din alte contracte. Deoarece, în mod obişnuit, romanii încheiau contractele în formă verbală, aveau tot interesul să asigure acelor contracte şi o probă în formă scrisă prin intermediul menţiunilor făcute în acel registru comercial.

În două cazuri determinate, registrul bancherului era generator de obligaţii, în sensul că prin intermediul celor două menţiuni se puteau creea noi obligaţii. Este vorba, în primul rând, de

înlocuirea unui debitor cu altul (novaţiunea cu schimbare de debitor) şi de schimbarea temeiului juridic al unei obligaţii.

În primul caz (**novaţiunea cu schimbare de debitor**), bancherul avea interesul de a-l înlocui pe debitorul *Primus* cu *Secundus*, care părea mai solvabil. În acest scop, la coloana încasărilor – *accepta* – se menţiona că bancherul a primit de la *Primus* ceea ce *Primus* îi datora, deşi *Primus* nu plătea nimic. Totuşi, prin acea menţiune, datoria lui *Primus* se stingea. Pe de altă parte, la coloana plăţilor – *expensa* – se făcea menţiunea că bancherul a plătit acea sumă de bani lui *Secundus*, cu toate că, în realitate, nu îi plătise nimic, dar din momentul efectuării acelei menţiuni, *Secundus* devenea debitor în locul lui *Primus*.

A doua aplicaţiune a contractului *litteris* era **schimbarea temeiului juridic al unei obligaţii**. Bancherul putea fi interesat să schimbe temeiul juridic al dreptului său de creanţă. Astfel, bancherul ce avea o creanţă izvorâtă din contractul de vânzare putea fi interesat să dobândească în locul acelei creanţe una nouă, izvorâtă din contractul *litteris*, deoarece vânzarea era un contract de bună credinţă, iar în cazul unui proces, judecătorul îl interpreta *ex fide bona*, adică ţinea cont de voinţa reală a părţilor când au încheiat contractul. În schimb, în cazul unui proces în care obiectul îl constituia o creanţă izvorâtă din contractul *litteris*, judecătorul făcea o interpretare *ad literam* şi nu lua în considerare intenţia reală a părţilor, ci lua în considerare numai menţiunile înscrise în registru. Astfel, pentru a se stinge datoria izvorâtă din vânzare, la coloana încasărilor – *accepta* – se menţiona că debitorul obligat prin vânzare şi-a plătit datoria şi bancherul a încasat-o. Cu toate că debitorul nu a plătit nimic, menţiunea avea ca efect stingerea obligaţiei izvorâtă din vânzare. La coloana plăţilor bancherul menţiona că a plătit aceeaşi sumă debitorului, cu toate că nu îi plătise nimic. Din acel moment, debitorul care înceta să datoreze în baza vânzării, datora, în continuare, în baza contractului *litteris*. Pe această cale se ajungea la schimbarea cauzei obligaţiei, căci debitorul nu mai datora în baza contractului de vânzare, ci a contractului *litteris*.

Caracterele obligaţiei literale

Obligaţiunea literală face parte din categoria obligaţiilor de drept strict, de riguroasă interpretare.

Obiectul obligaţiei literale constă, în mod invariabil, într-o sumă de bani determinată, căci *codexul* era limitat la operaţiuni băneşti. Ea este sancţionată prin *actio certae creditae pecuniae*. Numai cetăţenii romani se puteau obliga *litteris*, întrucât numai ei puteau ţine un registru de plăţi şi încasări.

Forma scrisă era însă accesibilă şi peregrinilor în condiţiile proprii statutului lor juridic.

În dreptul postclasic, odată cu decăderea formalismului în materia actelor jurdice, încetează practica ţinerii registrelor de plăţi şi încasări şi odată cu aceasta dispare şi contractul *litteris* în forma arătată. Dar nu a ieşit din uz forma scrisă de a contracta, din contră, în dreptul postclasic forma scrisă de a contracta s-a generalizat, numai că ea nu mai avea un caracter solemn, în sensul că nu mai necesita anumite condiţii de formă.

În dreptul postclasic, conceptul de "obligaţie *litteris*" a dobândit un alt înţeles, şi anume a dobândit înţelesul de obligaţie care nu admite proba contrară. Astfel, în baza practicii judiciare din epoca postclasică s-a decis că înscrisul constatator al unei creanţe care nu este atacat într-un anumit termen devine inatacabil. Justinian a decis că, dacă un drept de creanţă este menţionat într-un act scris, iar acel înscris nu este atacat în termen de doi ani, el nu mai poate fi atacat în justiţie, devine inatacabil. Prin urmare, obligaţia născută din înscrisul devenit inatacabil se numea, în vremea lui Justinian, obligaţie *litteris* sau obligaţie literală.

Deci, în epoca postclasică sensul de obligaţie *litteris* este diferit de acela din epoca veche. În epoca veche, se numea obligaţie *litteris* obligaţia născută din contractul *litteris*, iar în epoca postclasică se numeşte *litteris* obligaţia izvorâtă dintr-un act inatacabil în justiţie.

5. 2. Contractele reale

Contractele reale se formează printr-o convenţie însoţită de remiterea materială a lucrului.

Au apărut la sfârşitul epocii vechi şi începutul epocii clasice în condiţiile avântului economic a societăţii romane. Face excepţie gajul, care a apărut în secolul II e. n. Apariţia contractelor reale în aceste condiţii a fost cerută de necesitatea înlăturării formei rigide a contractelor solemne. Viaţa economică a impus crearea posibilităţii efectuării unor operaţiuni economice dintre cele mai diverse, într-o formă simplă şi eficientă, cu efecte juridice bine precizate. Răspunzând acestei necesităţi, contractele reale, s-au conturat cu o identitatea proprie, fiecare dintre acestea fiind desemnate printr-un termen tehnic, corespunzător unor operaţiuni juridice determinate.

5. 2. 1. *Mutuum* (împrumutul de consumaţiune)

Mutuum este contractul prin care debitorul se obligă să transmită creditorului său lucruri de acelaşi fel, de aceeaşi calitate şi în aceeaşi cantitate cu cele pe care le-a primit în vederea consumaţiunii.

Prin intermediul acestui contract romanii realizau împrumutul de consumaţiune.

Mutuum se formează prin convenţia părţilor însoţită de remiterea materială a lucrului. Remiterea materială a lucrului este o condiţie de formă, necesară pentru naşterea contractului, şi nu un efect al acestuia.

Fiind destinate consumului, lucrurile împrumutate, erau transmise de către creditor debitorului cu titlu de proprietate, ceea ce impunea ca creditorul să aibă calitatea de proprietar.

Deci, simplul posesor sau detentor nu putea să transmită lucruri în vederea consumaţiunii, căci nu avea dreptul de dispoziţie.

În scopul transmiterii proprietăţii era utilizată tradiţiunea.

Caracterele lui *mutuum*

- este un contract real;
- este un contract nesolemn;
- este un contract unilateral, pentru că generează obligaţii numai în sarcina debitorului. Transmiterea lucrului de către creditor debitorului nu se face în vederea executării unei obligaţii, ci este o condiţie de formă pentru naşterea contractului. Obligat prin contract este numai debitorul. Acesta trebuie să retransmită creditorului proprietatea asupra unor lucruri de aceeaşi calitate şi în aceeaşi cantitate cu cele primite (spre exemplu, o sumă de bani sau alte lucruri care se consumă prin întrebuinţare).
- este un contract de drept strict, spre deosebire de celelalte contracte reale, care se interpretează cu bună credinţă;
- este un contract de drept al ginţilor, putând fi utilizat şi în raporturile dintre cetăţeni şi peregrini;
- este un contract destinat să dea formă juridică împrumutului gratuit.

Efectele lui *mutuum*

Un prim efect este acela că *mutuum* dă naştere unei obligaţii de drept strict şi unilaterale. Conform acestei obligaţii, debitorul trebuie să restituie la scadenţă lucruri de aceeaşi calitate şi în aceeaşi cantitate cu cele pe care le-a primit.

Un al doilea efect este acela că debitorul trebuia să restituie numai cât a împrumutat, întrucât *mutuum* era un contract gratuit.

Obligaţia debitorului, în vechiul drept roman, a fost sancţionată prin *legisactio per condictionem*. Această sancţiune a fost înlocuită spre sfârşitul Republicii prin *actio certae creditae pecuniae*, atunci când obiectul obligaţiei era o sumă de bani, şi prin *actio certae rei,* atunci când debitorul trebuia să restituie un lucru individual determinat.

Senatusconsultul macedonian

La începutul Imperiului, fiul de familie putea să-şi asume anumite obligaţii. Însă când se punea problema executării acestor obligaţii, erau posibile complicaţii, deoarece titularul patrimoniului era *pater familias*, iar acesta nu putea fi urmărit decât dacă autorizase sau ratificase obligaţiile asumate de fiul de familie.

În cazul în care fiul de familie se împrumuta fără aprobarea lui *pater familias*, creditorii erau puşi într-o stare de nesiguranţă, întrucât:

- dreptul de creanță putea fi valorificat de către creditori numai după decesul lui *pater familias*, când fiul de familie devenea titularul patrimoniului şi putea fi urmărit;
- fiul de familie putea muri înaintea lui *pater familias*;
- *pater familias* putea să-şi piardă averea, situație în care fiul nu moştenea nimic şi executarea asupra bunurilor nu mai era posibilă.

Având în vedere asemenea situații, creditorii refuzau să acorde împrumuturi fiilor de familie. Din aceste motive, un fiu de familie căruia i s-au refuzat noi împrumuturi, întrucât avea şi altele anterioare şi era risipitor, şi-a ucis tatăl pentru a intra în stăpânirea patrimoniului acestuia prin succesiune.

Pentru a se preveni asemenea situații, prin senatusconsultul macedonian (de la numele ucigaşului) s-a hotărât că fiul de familie care nu poate fi urmărit în timpul vieții lui *pater familias*, deoarece nu are bunuri, să nu poată fi urmărit nici după moartea acestuia. Ca urmarea a acestui senatusconsult, nimeni nu mai acorda împrumuturi fiilor de familie, întrucât aceştia nu puteau fi urmăriți nici în timpul vieții lui *pater familias,* nici după moartea acestuia.

5. 2. 2. *Fiducia*

Fiducia este contractul real care se naşte prin transmiterea proprietății prin mancipațiune sau prin *in iure cessio*, transmitere însoțită de o convenție prin care dobânditorul promite să retransmită proprietatea asupra lucrului celui de la care l-a primit.

Contractul de fiducie a îndeplinit, la origine, mai multre funcții, care, treptat, au fost preluate de către alte contracte reale, pe măsura apariției acestora.

Astfel:

- la început *fiducia* a fost utilizată în scopul constituirii unei garanții reale prin transmiterea proprietății unui lucru de către debitor creditorului său prin *mancipatio* sau prin *in iure cessio*, transmitere însoțită de o convenție prin care creditorul promite să retransmită proprietatea asupra acelui lucru debitorului cu condiția ca acesta să îşi fi plătit datoria la scadență. Această aplicațiune a contractului a fost numită de către Gaius *fiducia cum creditore*. Ulterior, această funcție a fiduciei a fost preluată de gaj, în condiții mai avantajoase pentru părți.
- apoi, *fiducia* a fost utilizată în vederea realizării împrumutului de folosință, prin transmiterea unui lucru de către debitor creditorului său, transmitere însoțită de o convenție prin care debitorul promitea să restituie lucrul după ce îl va fi folosit până la un anumit termen. Împrumutul de folosința a fost apoi realizat prin intermediul contractului de comodat.
- *fiducia* a fost utilizată şi în scopul păstrării unui lucru de către debitor, care promitea să-l retransmită creditorului la cererea acestuia. Mai târziu, această funcție a fost preluată de către contractul de depozit. Această aplicațiune a contractului a fost numită de către Gaius *fiducia cum amico*.

Observăm că *fiducia* a îndeplinit mai multe funcţii. Tocmai de aceea, în definirea contractului de fiducie nu utilizăm termenii de “creditor” şi “debitor”.

Am văzut, în cazurile menţionate de folosire a fiduciei, că cel care transmitea proprietatea asupra unui lucru era fie debitor al unei sume de bani şi creditor condiţional al lucrului – când *fiducia* era utilizată în scopul constituirii unei garanţii – , fie pur şi simplu creditor al lucrului transmis – când *fiducia* era utilizată în scopul păstrării unui lucru de către debitor.

În practica juridică *fiducia* prezenta o serie de neajunsuri pentru alienator, deoarece accepta transmiterea lucrului cu titlu de proprietate. Pierzându-şi calitatea de proprietar asupra lucrului, el nu putea uza de dreptul de urmărire şi de dreptul de preferinţă dacă *accipiens* înstrăina lucrul. În această situaţie, cel care înstrăina lucrul risca să nu-l poată redobândi sau nici măcar să nu dobândească valoarea lui. În situaţia în care *accipiens* devenea insolvabil, alienatorul, neavând drept de preferinţă, nu-şi putea valorifica dreptul integral, ci numai în parte, proporţional cu valoarea lucrului transmis.

Un alt inconvenient al fiduciei era şi acela că necesita utilizarea unor acte solemne, precum *mancipatio* sau *in iure cessio*. Aceste acte solemne au devenit o frână în ritmul afacerilor în continuă creştere, în care părţile erau interesate să folosească acte simple, libere de formalism.

Totodată, *fiducia* nu era accesibilă peregrinilor, deoarece reclama acte de drept civil.

Din aceste considerente, treptat, funcţiile fiduciei au fost preluate de către gaj, comodat şi depozit, acte simple şi eficiente, grefate pe tradiţiune.

5. 2. 3. Gajul

Gajul se formează prin transmiterea posesiunii unui lucru de către debitor creditorului său prin tradiţiune, transmitere însoţită de o convenţie prin care creditorul se obligă să retransmită posesiunea lucrului după ce debitorul îşi va fi plătit datoria.

Gajul este desemnat în textele de drept roman prin termenul *“pignus”*. Dar acest cuvânt – *pignus* – desemna în sens general şi ipoteca. Din secolul al II-lea e. n. termenul *“pignus”* desemnează numai gajul, pe când ipoteca era desemnată prin *“ipotiki”*, cuvânt de origine greacă.

Contractul de gaj a fost sancţionat în secolul al II-lea e. n. după comodat şi depozit. Cu toate acestea, este tratat după fiducie, întrucât a preluat principala funcţie a fiduciei, aceea de a constitui o garanţie reală.

Dar, faţă de fiducie, gajul prezintă o serie de avantaje, şi anume:

- în primul rând, gajul este o convenţie grefată pe tradiţiune, care era un act simplu, accesibil atât cetăţenilor, cât şi peregrinilor;
- în al doilea rând, se transmitea posesiunea şi nu proprietatea, debitorul rămânând proprietar al lucrului transmis cu titlu de garanţie;

- în al treilea rând, debitorul, în calitate de proprietar, putea uza de dreptul de urmărire şi de dreptul de preferinţă. Bucurându-se de aceste drepturi, debitorul, după plata datoriei, se poate îndrepta împotriva terţilor deţinători, iar în cazul în care ar fi venit în concurs cu alţi creditori ai creditorului său, îşi putea exercita dreptul de preferinţă.
- în al patrulea rând, contractul de gaj asigură perfect şi interesele creditorului, atât în raporturile cu debitorul, cât şi în raporturile cu terţii.

Avem în vedere faptul că:

- debitorul nu poate intra în stăpânirea lucrului dat în gaj înainte de a-şi plăti datoria, căci ar comite un *furtum possessionis*;
- de asemenea, terţii nu-l pot împiedica pe creditor să exercite posesiunea lucrului, deoarece este protejat juridiceşte prin intermediul interdictelor posesorii

- tot ca un avantaj al gajului trebuie considerată şi posibilitatea părţilor de a încheia o convenţie numită anticreză, pe baza căreia fructele lucrului transmis cu titlu de garanţie pot fi păstrate de creditor în contul dobânzilor.

Analiza contractului de gaj şi a garanţiei reale de gaj ne relevă că acestea au fizionomii distincte, fiind două figuri juridice care nu trebuiesc confundate. Astfel deşi garanţia reală de gaj este efectul contractului de gaj, totuşi, sunt situaţii când contractul de gaj poate exista independent de garanţia reală de gaj.

Spre exemplu:

- dacă debitorul transmite un lucru care nu îi aparţine, contractul de gaj este valabil, căci modul său de formare nu presupune transmiterea proprietăţii, ci numai a posesiunii, dar garanţia reală de gaj nu ia naştere;
- dacă o persoană transmite posesiunea unui lucru în scopul garantării unei datorii inexistente, garanţia reală de gaj nu va lua naştere din lipsă de obiect, dar contractul de gaj va fi valabil şi, în baza lui, *tradens* va putea pretinde restituirea lucrului.

De menţionat faptul că, în baza contractului de gaj, creditorul va putea obţine despăgubiri în anumite situaţii. Spre exemplu, creditorul poate cere debitorului despăgubiri pentru pagubele suferite în cazul în care un animal bolnav, dat în gaj, a îmbolnăvit şi animalele creditorului. De asemenea, creditorul poate cere despăgubiri pentru cheltuielile făcute în vederea conservării lucrului (spre exemplu, cheltuielile ocazionate de vindecarea animalului bolnav dat în gaj).

În epoca lui Justinian, contractul de gaj generează două acţiuni contractuale, şi anume o acţiune directă (*actio pigneraticia directa*), dată în favoarea debitorului şi o acţiune indirectă (*actio pigneraticia contraria*), dată în interesul creditorului.

Cu ajutorul acțiunii directe, debitorul putea cere restituirera lucrului dacă a achitat creanța şi pretinde despăgubiri, dacă lucrul a pierit din culpa creditorului. Creditorul răspunde pentru *culpa levis in abstracto*.

Prin intermediul acțiunii indirecte, creditorul putea să ceară debitorului achitarea cheltuielilor făcute în vederea conservării lucrului dat în gaj.

5. 2. 4. Comodatul

Comodatul este contractul prin care o persoană, numită comodant, împrumută cu titlu de folosință gratuită un lucru, unei persoane, numită comodatar.

Comodatul se formează prin transmiterea detențiunii unui lucru prin tradițiune de către creditor, adică de către comodant, debitorului său (comodatarul) în vederea folosinței, transmitere însoțită de o convenție prin care comodatarul promite să restituie lucrul la termen.

Din fizionomia acestui contract rezultă că, asemănător gajului, convenția părților este grefată pe tradițiune. Dar asupra lucrului comodatarul dobândea de la comodant numai detențiunea, şi, în consecință, urma să folosească bunul strict în limitele convenției încheiate, căci, în caz contrar, săvârşea un furt de folosință – *furtum usus*. Iată de ce, dacă *Primus* împrumută de la *Secundus* un cal pentru călărie şi, contrar convenției, îl foloseşte pentru tracțiune, săvârşea un furt de folosință, urmând a suferi consecințele corespunzătoare.

Comodatarul este obligat să restituie lucrul cu toate accesoriile şi fructele sale, excepție făcând situațiile când acestea intrau în uzul firesc al lucrului.

În sarcina comodatarului cădeau toate cheltuielile ocazionate de întreținerea lucrului (spre exemplu, hrana animalului), deoarece beneficia gratuit de acesta.

Însă cheltuielile pentru conservarea lucrului reveneau comodantului (spre exemplu, sumele plătite pentru vindecarea animalului bolnav în urma unei epizotii).

Trebuie subliniat faptul că, deşi dobândea detențiunea lucrului, comodatarul nu dispunea de mijloace juridice proprii prin care să se apere împotriva eventualelor pretenții ale terților. De aceea, în caz de conflict cu terțe persoane, comodatarul trebuia să se adreseze comodantului, pentru ca acesta să îi asigure protecția juridică.

Obiectul contractului, având în vedere scopul acestuia, poate fi numai un lucru corporal şi inconsumptibil, adică un lucru care nu se consumă prin întrebuințare. De asemenea, obiectul poate consta atât în bunuri mobile, cât şi în bunuri imobile.

Comodatul este un contract de bună credință.

Este un contract sinalagmatic imperfect, întrucât pot exista situaţii când, pe lângă obligaţia de a restitui lucrul de către comodatar, să se creeze şi obligaţii în sarcina comodantului, cum ar fi cheltuielile pentru conservarea lucrului.

Comodatarul trebuie, la termenul fixat, să restituie lucrul în speţă şi nu prin echivalent.

Faţă de comodant, comodatarul răspunde pentru dispariţia lucrului, atât pentru dolul său, cât şi pentru culpa sa. Comodatarul va răspunde atât pentru acţiunile dolosive, cât şi pentru inacţiunile sale vinovate. Spre exemplu, dacă animalul dat cu împrumut moare, deoarece comodatarul l-a adăpostit cu rea intenţie printre celelalte animale bolnave, comodatarul va rebui să-l despăgubească pe comodant. De asemenea, comodatarul este obligat să repare dauna şi atunci când ea provine din culpa sa , cum este cazul celui care, luând cu împrumut un vas, îl scapă din neglijenţă, spărgându-l.

Vinovăţia comodatarului se apreciază prin compararea conduitei pe care a avut-o faţă de bunul datorat cu conduita pe care trebuie să o aibă un bun administrator faţă de bunurile sale – *culpa levis in abstracto*.

Pentru urmărirea drepturilor sale, comodantul avea la îndemână acţiunea directă din contract, numită *actio commodati directa*, iar comodatarul avea, în acelaşi scop, posibilitatea de a intenta acţiunea indirectă, numită *actio commodati contraria,* rezultată din acelaşi contract.

5. 2. 5. Depozitul

Depozitul (*depositum*) este contractul prin care o persoană, numnită deponent, dă în păstrare unei alte persoane, numită depozitar, un lucru, cu obligaţia acesteia din urmă de a-l restitui celei dintâi la cerere.

Formarea acestui contract necesită transmiterea detenţiunii lucrului prin tradiţiune de către deponent depozitarului, transmitere însoţită de o convenţie prin care depozitarul promite să păstreze lucrul şi să-l restituie la cererea deponentului.

Obiectul contractului de depozit este un lucru mobil individual determinat.

Depozitarul nu poate folosi lucrul primit în păstrare, deoarece folosirea lucrului altuia fără drept este calificată în epoca Principatului ca faptă delictuală şi anume furt de folosinţă (*furtum usus*).

Depozitul este un contract gratuit, deponentul neavând obligaţia de a plăti ceva depozitarului pentru păstrarea lucrului.

Depozitarul este obligat a restitui lucrul la cerere. Împotriva depozitarului care nu restituia lucrul la cerere, deponentul avea acţiunea directă din contract, numită *actio depositi directa*, care era o acţiune civilă, de bună credinţă. Prin această acţiune, deponentul putea, dacă nu i se restituia lucrul, să ceară depozitarului, prin justiţie, înapoierea bunului şi

eventualele despăgubiri pentru pagubele aduse lucrului prin dolul depozitarului. Depozitarul răspundea pentru dolul său, dar nu răspundea şi pentru culpă, întrucât nu profita cu nimic de pe urma contractului.

Riscurile, în cazul acestui contract, ca şi în cazul celorlalte contracte reale, cu excepţia lui *mutuum*, reveneau lui *tradens*.

Obligaţiile depozitarului, sancţionate la început printr-o acţiune *in ius*, au fost sancţionate în epoca clasică şi printr-o acţiune *in factum*.

La rândul său, depozitarul era îndrituit să ceară prin acţiunea indirectă rezultată din contract, numită *actio depositi contraria*, cheltuielile făcute cu conservarea şi întreţinerea lucrului, deoarece asemenea cheltuieli cădeau în sarcina deponentului şi nu a depozitarului (spre exemplu, pentru sumele cheltuite de el în vederea reparării cercurilor unui butoi depozitat, care începuse să curgă).

În dreptul clasic, obligaţiile deponentului au fost sancţionate şi printr-o acţiune *in factum contraria*. De asemenea, a fost recunoscut dreptul depozitarului de a reţine lucrul.

Fiind un simplu detentor, depozitarul nu dispune prin mijloace juridice proprii de apărare faţă de terţi.

Pe lângă depozitul obişnuit, romanii au cunoscut şi alte forme de depozit:

- depozitul necesar;
- depozitul sechestru;
- depozitul neregulat.

A. Depozitul necesar este denumit, în limbajul juridic, şi depozit mizerabil.

Se constituia în situaţii excepţionale, precum incendii, naufragii, răscoale, cutremure, inundaţii, etc. În asemenea cazuri, deponentul este nevoit să lase lucrurile în mâinile primului venit. Tocmai de aceea, depozitarul necinstit, care urmărise să profite de asemenea situaţii, era sancţionat să restituie dublul valorii lucrului depozitat.

B. Depozitul sechestru

Se constituia în cazul unui proces şi consta în depunerea lucrului litigios de către părţi la o terţă persoană, cu obligaţia din partea ei de a-l restitui celui care va câştiga procesul.

Lucrul era transmis depozitarului cu titlu de posesiune. Această abatere de la regimul depozitului obişnuit se explică prin specificul raporturilor dintre părţile aflate în proces şi depozitar, pe de o parte, şi cele dintre depozitar şi terţi, pe de altă parte. Dacă la depozitul obişnuit depozitarul, neavând mijloace proprii de apărare, se adresa deponentului în cazul pretenţiilor unui terţ, în ipoteza depozitului sechestru, depozitarul nu ştie cui să se adreseze, deoarece nu ştie cine este proprietarul până la pronunţarea sentinţei în procesul dintre cei care i-

au încredinţat lucrul. Tocmai pentru a nu rămâne fără apărare faţă de pretenţiile terţilor s-a recunoscut depozitarului calitatea de posesor, putând în această calitate să ceară pretorului eliberarea unui interdict posesoriu.

C. Depozitul neregulat

S-a născut în legătură cu operaţiunile bancare spre sfârşitul epocii clasice.

Consta în remiterea unei sume de bani cu titlu de proprietate de către o persoană oarecare (deponent) unui bancher (depozitarul), urmând ca, la cererea deponentului, depozitarul să îi restituie suma de bani depusă şi, în plus, o dobândă.

Bancherii, la rândul lor, dădeau cu împrumut unor terţi bani cu dobânzi substanţiale.

Diferenţa dinre dobânda plătită de cei care se împrumutau de la bancheri şi dobânda plătită de către bancheri deponenţilor constituia câştigul bancherilor.

Cu privire la această operaţiune juridică au existat controverse între jurisconsulţii romani. Astfel, Papinian susţinea că este o formă a depozitului, iar Paul că este o formă a lui *mutuum*. A triumfat soluţia dată de Papinian.

Din fizionomia depozitului neregulat, rezultă că acesta se deosebeşte de depozitul obişnuit. Astfel, în cazul depozitului neregulat, depozitarul nu restituie chiar lucrul pe care l-a primit, ci lucruri de aceeaşi natură. Totodată, depozitarul dobândeşte dreptul de proprietate asupra sumelor primite, pe care nu le păstra, ci le dădea spre împrumut altora.

Cu toate aceste deosebiri, operaţiunea de transmitere a unor sume de bani de către o persoană unui bancher s-a considerat că îmbracă forma depozitului, şi nu a lui *mutuum*. S-a recurs la această soluţie avându-se în vedere funcţia economică a depozitului neregulat.

Întrucât *mutuum* este un contract de drept strict şi cu titlu gratuit, pentru ca *tradens* să poată percepe o dobândă era necesară o stipulaţiune specială, pe când în cazul depozitului, care era un contract de bună credinţă, *tradens* putea să-şi asigure dobânda printr-o simplă convenţie.

Acestea sunt considerentele pentru care transmiterea unei sume de bani cu titlu de proprietate de către o persoană unui bancher, urmând ca la cererea deponentului, depozitarul să restituie acea sumă, plus o dobândă, s-a considerat a fi o aplicaţiune a depozitului.

5. 3. Contractele consensuale

Contractele consensuale se formează prin simplul acord de voinţă al părţilor, reprezentând forma cea mai evoluată pe care a cunoscut tehnica de creare a obligaţiilor în dreptul roman. Ele constituie un exemplu de subiectivizare a actelor juridice. Această evoluţie caracterizează şi alte instituţii juridice, încât în epoca lui Justinian drepturile subiective, fie personale, fie reale, sunt efecte ale simplei de manifestări de voinţă.

De altel, în dreptul postclasic, cuvântul *”contractus”* are înțelesul de convenție destinată să creeze obligațiuni.

Contractele consensuale sunt: vânzarea, locațiunea, societatea şi mandatul.

5. 3. 1. Vânzarea

Vânzarea este contractul prin care o parte, numită vânzător, se obligă să transmită posesiunea liniştită a unui lucru celeilalte părți, numită cumpărător, în schimbul prețului, pe care cumpărătorul se obligă a-l plăti.

A. Formele vânzării

În evoluția dreptului roman se cunosc trei forme distincte prin care s-a înfăptuit operațiunea juridică a vânzării.

La origine, operațiunea vânzării s-a realizat prin mancipațiune. Într-un stadiu mai evoluat, dar tot în epoca veche, această operațiune s-a realizat prin două stipulațiuni distincte. La sfârşitul Republicii operațiunea juridică a vânzării s-a realizat prin contractul consensual, adică prin simplul acord de voință al părților.

La **vânzarea realizată prin mancipațiune**, formarea actului coincidea cu executarea sa, aceasta întrucât transmiterea lucrului şi plata prețului erau condiții de formă ale mancipațiunii. Ca atare, mancipațiunea se forma valabil numai dacă cumpărătorul plătea prețul în momentul încheierii actului.

Vânzarea prin două stipulațiuni a apărut odată cu dezvoltarea comerțului, din necesitatea de a se delimita formarea actului vânzării de executarea obligațiilor ce decurg din acest act.

Această distincție oferea cumpărătorului posibilitatea de a plăti prețul la un alt moment decât cel al formării vânzării.

S-a recurs la realizarea vânzării prin două stipulațiuni:

- prima stipulațiunea avea ca obiect crearea obligației vânzătorului de a preda lucrul;
- a doua stipulațiune avea ca obiect crearea obligației cumpărătorului de a plăti prețul.

Dovadă că obligația vânzării s-a realizat prin două stipulațiuni este faptul că în dreptul roman evoluat contractul prin care se realiza operația juridică a vânzării a fost denumit *emptio-venditio* (vânzare-cumpărare).

Vânzarea consensuală a rezultat din contopirea celor două stipulațiuni într-un singur contract, şi anume în contractul de vânzare. Astfel că simpla convenție genera obligații atât pentru vânzător, cât şi pentru cumpărător.

În textele lui Cicero se află o listă a acțiunilor de bună credință, listă pe care figura *actio emptio* şi *actio venditio*, acțiuni prin care era sancționată vânzarea consensuală.

B. Elementele vânzării

Contractul de vânzare presupune întrunirea a trei elemente:

- consimțământul;
- obiectul;
- prețul.

a) Primul element al vânzării era **consimțământul**. Gaius afirmă că vânzarea consensuală presupune consimțămnântul părților cu privire la obiect şi la preț.

De regulă, contractul lua naştere în momentul realizării consimțământului părților, excepție făcând situațiile în care părțile condiționau formarea contractului de vânzare de întocmirea anumitor forme. În asemenea cazuri, în mod excepțional, contractul de vânzare lua naştere în momentul întocmirii acelor forme. Astfel în vremea lui Justinian, dacă părțile se înțelegeau să redacteze un înscris (*venditio cum scriuptura*), contractul se forma numai în momentul redactării acelui înscris. Până la redactarea acelui înscris oricare dintre părți avea dreptul să renunțe la promisiunea făcută.

b) Al doilea element al vânzării era **obiectul**.

Obiectul vânzării era un lucru mobil sau imobil, corporal sau incorporal, adică puteau fi vândute atât drepturile subiective, cât şi lucrurile corporale. Altfel spus, puteau fi vândute atât drepturile reale, cât şi drepturile de creanță. Vânzarea purta asupra unor lucruri prezente, dar putea avea ca obiect şi bunuri viitoare (*emptio rei sperate*), ca de exemplu, vânzarea unei recolte viitoare. Romanii au admis chiar şi vânzarea speranței, adică speranța că se va dobândi un anumit lucru. În acest sens, se menționează, cu titlu de exemplu, în jurisprudența romană cazul încheierii unui contract de vânzare ce avea ca obiect peştele pe care îl va prinde pescarul.

c) Al treilea element al vânzării era **prețul**.

Prețul consta dintr-o sumă de bani pe care cumpărătorul trebuia să o plătească vânzătorului.

Prețul trebuia să îndeplinească anumite condiții, şi anume:

- să fie *in pecunia numerata*, în sensul că el consta dintr-o sumă de bani şi nu din alt lucru. Dacă ar fi constat dintr-un alt lucru, nu s-ar fi putut realiza distincția dintre contractul de schimb şi cel de vânzare.
- *verum*, adică să fie real. Nu se admitea vânzarea cu un preț simulat sau fictiv, deoarece, în acest caz, în spatele formei juridice a vânzării s-ar fi ascuns operațiunea juridică a donației.
- *certum*, adică să fie determinat sau cel puțin determinabil;

- *iustum*, adică să fie echitabil. Încă din vremea lui Diocleţian s-a introdus sistemul fixării unor limite sub care preţurile nu puteau coborî. Se considera că un preţ nu este echitabil când reprezenta mai puţin de jumătate din valoarea comercială a lucrului.

C. Efectele vânzării

Vânzarea consensuală produce efecte proprii, efecte ce constau din obligaţiile părţilor. Aceste obligaţii sunt bilaterale şi de bună credinţă.

În dreptul roman, vânzarea nu era translativă de proprietate, ca în dreptul modern, era numai generatoare de obligaţiuni, obligaţiuni ce urmau a se executa după încheierea contractului, prin acte ulterioare şi distincte.

Vânzătorul avea obligaţiile de a păstra lucrul, de a preda lucrul, de a garanta pentru evicţiune şi de a garanta pentru viciile lucrului.

Cumpărătorul avea obligaţia de a plăti preţul şi, eventual, obligaţia de a plăti dobânzi.

C. 1. Obligaţiile vânzătorului

a) Obligaţia vânzătorului de a păstra lucrul decurge din faptul că în intervalul de timp cuprins între încheierea contractului şi predarea efectivă a, lucrului, acel lucru trebuia păstrat de către vânzător potrivit exigenţelor ce decurg din *culpa levis in abstracto*. Dacă în acel interval de timp lucrul pierea fără vina vânzătorului, riscurile vânzării reveneau cumpărătorului, potrivit principiului *emptoris est periculum* (riscurile în vânzare sunt pentru cumpărător). Aceasta însemnă că, în ipoteza pieirii lucrului fără vina vânzătorului, cumpărătorul avea obligaţia să plătească preţul. Această soluţie denotă o anumită inconsecvenţă din partea romanilor, căci tot ei au consacrat principiul conform căruia lucrul piere întotdeauna pentru proprietar – *res perit domino*. Or, în cazul nostru, având în vedere că vânzarea romană nu era translativă de proprietate, vânzătorul, fiind proprietar, nu ar mai fi rebuit să primească plata.

Iată de ce romanii au admis anumite excepţii de la regula potrivit căreia riscurile sunt ale cumpărătorului.

Prima excepţie era în cazul vânzării sub condiţie suspensivă, când lucrul pierea înainte de îndeplinirea condiţiei. Într-un asemenea caz, cumpărătorul nu mai plătea preţul, iar vânzătorul suporta riscurile.

A doua excepţie era atunci când vânzarea avea ca obiect lucruri de gen. Ştim din temele anterioare că la romani se aplica principiul conform căruia *genera non pereunt*, cu înţelesul că lucrurile de gen nu pier. Şi în acest caz riscurile vor fi tot ale vânzătorului.

A treia excepţie era atunci când prin contractul încheiat vânzătorul îşi asuma riscurile, chiar dacă lucrul era individual determinat şi pierea, vânzătorul nu putea pretinde preţul.

b) Obligaţia vânzătorului de a preda lucrul consta în aceea că vânzătorul trebuia să transmită cumpărătorului posesiunea liniştită a lucrului, adică acea posesiune care să asigure

toate avantajele proprietății, în sensul că debitorul lucrului avea la dispoziție toate mijloacele juridice prin care se apăra cu succes de toate pretențiile terților.

Într-un text al jurisconsultului clasic Paul se menționa că vânzătorul trebuie să transmită posesiunea lucrului şi să se abțină de la orice dol. Ca urmare, ori de câte ori era proprietar al lucrului, vânzătorul avea obligația să transmită proprietatea, căci altfel comitea un dol, în sensul că transmitea mai puțin decât avea.

c) Obligația vânzătorului de a garanta pentru evicțiune

Cumpărătorul este evins, adică este deposedat de lucrul cumpărat, atunci când este chemat în justiție de un terț ce dovedeşte că este adevăratul proprietar. Într-o asemenea situație, cumpărătorul se întoarce împotriva vânzătorului, cerând să fie despăgubit.

Obligația vânzătorului de a garanta pentru evicțiune a evoluat în funcție de formele prin care s-a realizat operațiunea juridică a vânzării. Această obligație a fost diferită după cum vânzarea s-a realizat prin mancipațiune, prin stipulațiune sau prin intermediul contractului consensual de vânzare.

Atunci când vânzarea se realiza prin mancipațiune, dacă cumpărătorul era evins, avea împotriva vânzătorului *actio auctoritatis*, care era o acțiune la dublu, adică o acțiune prin care cumpărătorul evins obținea dublul prețului plătit. *Actio auctoritatis* era dată pe tărâm delictual, plecându-se de la concepția că acela care transmite cu titlu de proprietate un lucru ce nu îi aparține comite un delict, deci este un delincvent, care trebuie să plătească dublul prețului.

Atunci când vânzarea era realizată prin două stipulațiuni distincte, obligația vânzătorului de a răspunde pentru evicțiune lua naştere dintr-o a treia stipulațiune. Astfel, dacă vânzarea avea ca obiect un lucru *mancipii*, vânzătorul se obliga prin stipulațiunea specială pentru evicțiune să plătească dublul prețului ce l-a primit. Dacă însă obiectul vânzării era un lucru *nec mancipii* vânzătorul se obliga prin stipulațiunea specială pentru evicțiune să plătească numai prețul ce l-a primit.

Atunci când vânzarea se realiza prin intermediul contractului consensual de vânzare, inițial, era necesar să se încheie alături de contractul de vânzare o stipulațiune specială prin care se garanta pentru evicțiune. Întrucât aceste stipulațiuni speciale pentru evicțiune erau obligatorii, dacă nu s-ar fi încheiat în momentul formării contractului, cumpărătorul îl putea sili pe vânzător să o încheie prin *actio empti* (acțiunea cumpărătorului). Treptat, într-un stadiu mai avansat, aceste stipulațiuni au devenit presupuse (subînțelese), adică erau considerate încheiate chiar dacă, în fapt, nu se încheiau. De vreme ce nu mai era necesară stipulațiunea specială, obligația vânzătorului de garanta pentru evicțiune a devenit un efect firesc al contractului de vânzare.

d) Obligația de garanție pentru vicii

În privința obligației vânzătorului de a garanta pentru viciile lucrului transmis, trebuia să se facă distincția între regimul acestei obligații până la realizarea vânzării consensuale şi după realizarea vânzării consensuale.

Prin vicii ale lucrului se înțeleg acele defecte ce fac lucrul impropriu scopului pentru care a fost cumpărat sau îi micşorează valoarea.

La origine, atunci când **vânzarea se realiza prin mancipațiune**, vânzătorul avea obligația de a garanta pentru vicii numai atunci când obiectul vânzării consta dintr-o suprafață de teren, dar şi atunci numai în două cazuri. Prima situație putea apare în practică atunci când vânzătorul transmitea o suprafață mai mică decât cea declarată, iar a doua atunci când vânzătorul declara că terenul este liber de orice sarcini, pe când, în realitate, acel teren era grevat cu ipoteci ori servituți.

În situația în care **vânzarea se realiza prin două stipulațiuni**, obligația vânzătorului de a garanta pentru vicii lua naştere dintr-o stipulațiune specială pentru vicii.

După apariția **vânzării consensuale** trebuie să distingem între sistemul dreptului civil şi sistemul introdus de edilii curuli.

În conformitate cu dreptul civil, vânzătorul răspundea pentru vicii numai atunci când atribuia lucrului calități pe care nu le avea, precum şi atunci când era de rea credință, adică atunci când cunoştea efectele lucrului, dar nu le declara. În celelalte cazuri, obligația răspunderii pentru vicii izvora numai dintr-o stipulațiune specială care trebuia alăturată contractului de vânzare, iar dacă nu se încheia o asemenea stipulațiune, vânzătorul nu avea obligația de a garanta pentru vicii. Acest sistem s-a dovedit a fi imperfect, mai ales pentru vânzările încheiate în târguri, când, datorită rapidității acțiunilor de vânzare, cumpărătorul nu putea verifica viciile lucrului.

Datorită acestui fapt, **edilii curuli,** adică magistrații care supravegheau operațiunile comerciale în târguri, **au creat două acțiuni speciale**: *actio redhibitoria* (acțiunea de restituire) şi *actio quanti minoris* (acțiunea la mai puțin).

Prin ***actio redhibitoria***, cumpărătorul care constata că lucrul prezintă anumite defecte, putea obține desființarea contractului cu restituirea reciprocă a prestațiilor. Dar nici acest sistem nu era perfect, deoarece, în unele cazuri, lucrul prezenta anumite defecte, iar cumpărătorul avea nevoie de acel lucru.

Iată de ce a fost creată o nouă acțiune, denumită ***actio quanti minoris***. Prin această acțiune, cumpărătorul care constata că lucrul prezintă unele defecte mai uşoare, putea obține diferența dintre prețul pe care l-a plătit efectiv şi prețul pe care l-ar fi plătit dacă ar fi ştiut că lucrul prezintă acele defecte. Acest sistem creat de edilii curuli, pentru soluționarea litigiilor din târguri şi piețe, a fost generalizat de către Justinian, în sensul că cele două acțiuni erau puse la îndemâna cumpărătorului, indiferent de locul în care vânzarea a fost încheiată.

C. 2. Obligațiile cumpărătorului

a) Cumpărătorul are, în primul rând, **obligația de a plăti prețul**, dar el nu putea fi constrâns să plătească înainte de a i se fi predat lucrul, deoarece obligațiile decurgând din contractul de vânzare sunt guvernate de principiul simultaneității.

b) Cumpărătorul, în cazul în care nu plăteşte prețul, cu toate că lucrul i s-a predat, are **obligația de a plăti dobânzi**.

c) În situația în care vânzătorul îi oferă lucrul, dar cumpărătoruil refuză să-l primească şi trebuie făcute cheltuieli pentru păstrarea acelui lucru, cumpărătorul **va fi obligat să plătească acele cheltuieli.**

5. 3. 2. Locațiunea

Locațiunea este contractul prin care o parte se obligă să procure folosința unui lucru sau îşi oferă serviciile sale ori se obligă să execute o lucrare determinată, în schimbul unui preț, pe care cealaltă parte se obligă să-l plătească.

Din această definiție rezultă că locațiunea putea fi de trei tipuri:

- Primul tip de contract de locațiune este *locatio rei* (locațiunea unui lucru), care constă în transmiterea folosinței unui lucru mobil (spre exemplu, un sclav) sau imobil (spre exemplu, o casă sau un teren) de către proprietarul său unei persoane, în schimbul prețului pe care aceasta din urmă se obligă a-l plăti.

Locațiunea unei case sau a unui lucru mobil poartă astăzi numele de închiriere.

Locațiunea unei suprafețe de pământ poartă, în dreptul modern, denumirea de arendare.

Deci, în dreptul modern, din *locatio rei* s-au desprins mai multe contracte cu finalități distincte: contractul de închiriere şi contractul de arendare.

- Al doilea tip de contract de locațiune este *locatio operarum* (locațiunea de servicii). *Locatio operarum* este contractul prin care un om liber îşi oferă serviciile sale. Aşa este, spre exemplu, cazul unui lucrător care se obligă să muncească într-o mină pentru patronul său în schimbul unei sume de bani.

- Al treilea tip de locațiune este *locatio operis faciendi* (locațiunea pentru executarea unei lucrări), adică contractul prin care o persoană se obligă să execute o anumită lucrare în schimbul unui preț (spre exemplu, construirea unei case de către întreprinzător clientului său). *Locatio operis faciendi* este ceea ce astăzi denumim antrepriză sau contract de antrepriză.

Terminologie

Pentru a desemna părțile în contractul de locațiune, romanii, spre deosebire de moderni, utilizau în operațiunile juridice arătate mai sus o terminologie unitară. Astfel, prin cuvântul *"locator"* era desmnat cel care lua inițiativa contractului de locațiune, adică:

- proprietarul care îşi închiriază casa, sclavul sau moşia (*locatio rei*);

- lucrătorul care îşi oferă serviciile (*locatio operarum*);
- clientul unui întreprinzător, adică proprietarul unui teren, care se înțelege cu o persoană, numită întreprinzător, pentru ca să îi zidească o casă pe terenul său (*locatio operis faciendi*).

Romanii desemenau prin cuvântul *"conductor"* cealaltă parte a contractului de locațiune, adică:

- pe cel care ia cu chirie o casă, un sclav sau o moşie (*locatio rei*);
- pe patronul care îl angajează pe lucrător (*locatio operarum*);
- pe întreprinzătorul care se obligă să execute o anumită lucrare (*locatio operis faciendi*).

Observăm că fizionomia celor trei forme ale locațiunii nu este întrutotul simetrică. Astfel, la *locatio rei* şi la *locatio operarum*, prețul este plătit de către *conductor*, pe când la *locatio operis faciendi* prețul este plătit de către *locator*. Iată de ce este necesară prezentarea distinctă a celor trei forme ale locațiunii.

A. *Locatio rei*

Locațiunea unui lucru, ca şi celelalte tipuri de locațiune, s-a realizat în forma contractului consensual încă de la începutul secolului I î. e. n., când *actio locati* şi *actio conducti* figurau pe lista acțiunilor de bună credință întocmită de Cicero.

La început, operațiunea juridică a locațiunii s-a realizat prin două stipulațiuni.

Cel mai vechi tip de locațiune este *locatio rei* şi avea ca obiect închirierea unui sclav. Apoi, în secolul al II-lea î. e. n., în condițiile crizei de locuințe de la Roma, apare o nouă aplicațiune a locațiunii unui lucru, sub forma închirierii unei case.

Aceste două forma ale locațiunii s-au realizat, la origine, prin intermediul a două stipulațiuni.

Ultima aplicație a locațiunii unui lucru s-a realizat în secolul I î. e. n. sub forma arendării unei moşii. Aceasta s-a realizat de la început printr-un act consensual.

A. 1. Elementele locațiunii unui lucru sunt:

- consimțământul;
- obiectul;
- prețul.

a) Un prim element al locațiunii unui lucru este **consimțământul** părților cu privire la lucrul dat în chirie şi la preț.

b) Al doilea element este **obiectul**, care constă dintr-un lucru mobil sau imobil. Astfel, *locatio rei* poate avea ca obiect o casă, un teren, un sclav sau un animal. Constatăm că serviciile sclavului fac obiectul lui *locatio rei* şi nu a lui *locatio operarum*, întrucât sclavul este un lucru şi nu prestează servicii ca parte în contract, ci ca obiect al contractului.

c) Cel de-al treilea element este **preţul** (*merces*). Preţul trebuia să fie *certum*, *verum* şi să constea dintr-o sumă de bani. Spre sfârşitul epocii clasice, în cazul colonilor parţiari, s-a admis ca preţul locaţiunii să constea într-o parte din recoltă şi nu în bani (*locatio partiaria*).

A. 2. Efecte

Locaţiunea, ca orice contract bilateral, generează obligaţii pentru ambele părţi, obligaţii sancţionate prin două acţiuni de bună credinţă: *actio locati* şi *actio conducti*.

A. 2. 1. Obligaţiile locatorului sunt:

a) **de a transmite lucrul** (*praestare rem*) prin intermediul tradiţiunii. *Conductor* va dobândi numai titlul de detentor, calitate în care nu are mijloace proprii de apărare, trebuind să se adreseze proprietarului, adică locatorului, pentru ca acesta să îi asigure protecţia.

b) **de a garanta pentru evicţiune**. Această obligaţia a lui *locator* corespunde dreptului lui *conductor* de a se bucura de libera folosinţă a lucrului. Dacă însă *conductor* nu poate folosi lucrul închiriat potrivit convenţiei, are dreptul de a intenta împotriva lui *locator actio conducti*, pentru a obţine despăgubiri. Cu toate acestea, locatorul, rămânând proprietarul lucrului, poate dispune cum vrea de lucrul său. El poate înstrăina lucrul, iar dacă în contractul de vânzare nu se prevede respectarea locaţiunii, *conductor* (spre exemplu, chiriaşul) rămâne la dispoziţia cumpărătorului. Rezultă că, într-o asemenea situaţie, *conductor* este lăsat fără apărare în faţa lui *locator*.

A. 2. 2. Obligaţiile lui *conductor* sunt:

- de a plăti preţul (*merces*) pentru lucrul primit în folosinţă;
- de a restitui acel lucru la stingerea locaţiunii, obligaţie sancţionată prin *actio locati*, pusă la dispoziţia lui *locator*;

În legătură cu aceste obligaţii, trebuie să avem în vedere că în materia locaţiunii riscurile aparţin locatorului. Astfel, dacă lucrul nu ajunge în stăpânirea efectivă a lui *conductor*, chiar şi fără vina lui *locator*, acesta din urmă nu mai are dreptul la preţ. Spre exemplu, dacă arendaşul nu poate exploata pământul datorită unei inundaţii sau chiriaşul nu poate folosi locuinţa datorită unui incendiu, proprietarul nu are dreptul de a intenta *actio locati* împotriva lui *conductor*, în scopul obţinerii preţului. *Conductor* trebuie să restituie lucrul pe care l-a stăpânit în calitate de chiriaş la expirarea contractului de locaţiune.

- răspunde pentru pieirea lucrului, precum şi pentru deteriorările produse din vina sa. El va răspunde pentru *culpa levis in abstracto*, deoarece comportarea sa faţă de lucrul datorat era comparată cu cea a unui bun administrator.

A. 3. Stingerea locaţiunii unui lucru

În legătură cu stingerea locaţiunii unui lucru, se disting două situaţii:

- când părţile au prevăzut un termen pentru stingerea contractului;
- când părţile nu au prevăzut un asemenea termen.

În situaţia în care părţile prevedeau un termen, contractul se stingea, de regulă, la termenul stabilit. Contractul ce avea ca obiect un teren arabil, încheiat pe termen de cinci ani putea fi prelungit pe încă un an dacă nici una dintre părţi nu îşi manifesta intenţia de a renunţa la contract. Acest sistem de prelungire a fost numit *tacita reconductio*.

Contractul putea fi desfăcut şi înainte de ajungerea la termen, dacă părţile erau de acord. Acordul, părţilor în vederea desfacerii contractului se numea *mutuus dissensus*. În semenea situaţii, locaţiunea putea fi desfăcută chiar şi prin voinţa unei singure părţi. Aşa este cazul neîndepliniriii obligaţiunii de către o parte. Spre exemplu, dacă chiriaşul nu plăteşte preţul un anumit timp, proprietarul casei poate obţine rezilierea contractului. Justinian a stabilit acest termen la doi ani. De asemenea, proprietarul avea posibilitatea să rezilieze contractul şi putea să-l evacueze pe chiriaş dacă dovedea că are nevoie de locuinţă.

Dacă locaţiunea se încheia fără termen, situaţie ce era mai rar întâlnită în practică, părţile puteau renunţa la ea oricând credeau de cuviinţă.

În ipoteza decesului uneia din părţi, contractul, atât cel cu termen, cât şi cel fără termen, nu se stingea, deoarece moştenitorii preluau drepturile şi obligaţiile celor care au încheiat contractul.

B. *Locatio operarum*

Prin *locatio operarum* se realiza operaţiunea juridică a închirierii serviciilor unui om liber. Dar locaţiunea de servicii avea ca obiect numai serviciile oamenilor liberi din sfera producţiei materiale care, spre sfârşitul Republicii, s-a dezvoltat şi diversificat, întrucât serviciile prestate de anumite categorii de persoane, precum avocaţi, medici sau profesori nu făceau obiectul locaţiunii de servicii, ci al contractului de mandat. Explicaţia este dată de faptul că la romani munca intelectuală era considerată a fi superioare celei fizice şi, prin urmare, nu putea fi valorificată în forme proprii muncii fizice.

B. 1. Elementele locaţiunii de servicii sunt:

- consimţământul părţilor;
- obiectul, care consta în serviciile pe care omul liber se obliga a le presta;
- preţul, care trebuie să fie *iustum* (drept, cuvenit, potrivit).

B. 2. Efectele locațiunii de servicii sunt:

- Lucrătorul (*locator operarum*) are obligația de a presta serviciile promise pe toată durata contractului.

În cazul locațiunii de servicii, riscurile aparțineau lui *locator* în epoca veche. Astfel, intervenția unor împrejurări fortuite, de natură a face imposibilă prestarea serviciilor promise, făcea ca lucrătorul să nu aibă dreptul la preț.

- Patronul (*conductor*) are obligația de plăti prețul (*merces*).

Obligația patronului de a plăti prețul era numai în măsura în care lucrătorul presta efectiv serviciile sale fără a se ține seama de intervenția forței majore. Astfel, în cazul inundării minei, deşi lucrătorul nu-şi putea îndeplini obligația datorită forței majore, patronul nu trebuia să plătească prețul. Această reglementare a fost modificată în epoca clasică, astfel încât, dacă intervenea forța majoră, lucrătorul avea totuşi dreptul la preț pentru zilelel în care, fără vina sa, nu-şi putuse îndeplini obligația.

C. *Locatio operis faciendi* (locațiunea pentru executarea unei lucrări)

Prin *locatio operis faciendi* o persoană se obligă să execute o lucrare determinată în interesul unei alte persoane, persoană care, la rândul ei, se obligă a plăti un preț.

Această formă a locațiunii a apărut la Roma în secolul al II-lea î. e. n., în condițiile crizei de locuințe, când proprietarii de terenuri se înțelegeau cu anumiți întreprinzători pentrru a le construi locuințe pe acele terenuri. Locuințele astfel construite erau apoi închiriate. Cu timpul, *locatio operis faciendi* a cunoscut şi alte aplicațiuni, cum este cazul transporturilor pe mare.

C. 1. Elementele contractului

Proprietarul terenului, numit şi clientul unui întreprinzător, are inițiativa contractului şi, prin urmare, calitatea de *locator*.

Întreprinzătorul, adică cel care se obligă să construiască sau să execute altă lucrare, are calitatea de *conductor*.

- consimțământul nu prezintă aspecte speciale;
- obiectul poate consta în construirea unei case, în executarea unui transport maritim sau chiar în recondiționarea unor veşminte;
- prețul urmează a fi plătit de către cel care are inițiativa contractului.

C. 2. Efectele contractului sunt:

- *locator* are obligația de a plăti prețul pentru lucrarea efectuată, obligație sancționată prin *actio conducti*;
- *conductor* trebuie să execute lucrarea promisă, conform înțelegerii, obligație ce era sancționată prin *actio locati*.

În cazul transportului maritim se aplica o regulă specială, cunoscută sub denumirea de "Legea insulei Rhodos" (*Lex Rhodia de jactu*). Potrivit acestei reguli, în cazul unei furtuni, dacă o parte din marfă este sacrificată pentru a fi salvată cealaltă parte, paguba trebuie suportată proporțional de către toți proprietarii mărfurilor şi nu numai de către cei a căror marfă a fost aruncată peste bord. Pentru aplicarea acestei reguli a fost creat un mecanism procedural special: căpitanul avea *actio conducti* împotriva proprietarilor a căror marfă a fost salvată, iar proprietarii mărfii sacrificate aveau *actio locati* împotriva căpitanului, în vederea obținerii de despăgubiri.

5. 3. 3. Societatea

Societatea este contractul consensual prin care două sau mai multe persoane pun în comun activitatea lor sau anumite bunuri în vederea realizării unui câştig.

Ca şi vânzarea sau locațiunea, societatea este un contract de bună credință, sinalagmatic şi consensual.

Contractul de societate a fost precedat de o formă a indiviziunii numită *antiquum consortium*. Aceasta, după Gaius, era o formă de societate în care societarii au atât dreptul de a dispune de partea ce le revine, cât şi de întregul patrimoniu. *Antiquum consortium* era, în realitate, o stare de codevălmaşie între membrii aceleiaşi familii, apărută în legătură cu exploatarea pământului sau a unor bunuri mobile.

A. Felurile societății

a) Cea mai veche formă a contractului consensual de societate este **societatea ce are de obiect un singur fel de afaceri (*societas alicuius negotiationis*).**

Se pare că prima aplicațiune a acestui tip de societate a constituit-o **societatea de publicani (societas publicanorum)**, care îşi asuma sarcina strângerii impozitelor statului. Aceasta era o societate particulară cu personalitate juridică ce lua în arendă strângerea impozitelor statului roman.

Un alt caz de societate ce are de obiect un singur fel de afaceri este **societatea intervenită între proprietarul unui sclav şi un actor** pentru ca actorul să-l învețe pe sclav meseria de actor, pentru ca apoi să îl exploateze împreună.

b) Societatea tuturor bunurilor prezente şi viitoare (*societas omnium bonorum*)

Este societatea dintre dezrobiții aceluiaşi patron cu privire la punerea în comun a bunurilor lor.

c) Societatea în care se pune în comun un singur lucru (*societas unius rei*), ca, de pildă, un sclav.

d) Societatea cu privire la venituri (*societas quaestus*) se încheie, de obicei, între acei negustori care se înţeleg să pună în comun toate câştigurile realizate de pe urma unor acte cu titlu oneros. Aşadar bunurile dobândite cu titlu gratuit (donaţiile) nu urmează a fi puse în comun.

B. Elementele societăţii sunt:

- un aport;
- un interes comun;
- intenţia de a forma o societate;
- un scop licit.

a) Aportul poate să constea din transmiterea dreptului de proprietate sau a dreptului de folosinţă asupra unui lucru sau în munca asociatului ori în prestarea unor servicii.

b) Un interes comun. Acest interes înseamnă că fiecare societar trebuie să participe la beneficiile şi la pagubele produse de societate, conform înţelegerii. Dacă nu s-a stabilit nici o înţelegere cu privire la repartizarea câştigului, părţile vor profita în mod egal de beneficiul realizat.

În lipsa interesului comun, societatea este nulă.

c) Intenţia de a forma o societate (*affectus societatis*)

Existenţa acestui element distinge societatea de o simplă stare de indiviziune.

d) Un scop licit

Activitatea pe care şi-au fixat-o membrii societăţii trebuie să fie licită, permisă. Astfel că nu poate exista o societate în care membrii ei şi-au fixat drept scop o activitate nepermisă (spre exemplu, să facă contrabandă sau tâlhărie la drumul mare).

C. Efectele societăţii

Societatea, ca orice contract sinalagmatic perfect, naşte obligaţiuni pentru toţi participanţii la contract.

Spre deosebire de vânzare sau de locaţiune, contractul de societate generează obligaţii identice pentru toţi societarii, întrucât interesele acestora sunt, la rândul lor, identice. De aceea obligaţiile părţilor sunt sancţionate printr-o singură acţiune – *actio pro socio* (acţiune în calitatea de asociat) – , care era acordată fiecărui asociat. O particularitate a acestei acţiuni constă din faptul că cel condamnat în baza ei devine infam.

Obligaţiile născute din contractul de societate sunt următoarele:

- Fiecare asociat este ţinut să execute aportul său. Ca şi în cazul celorlalte contracte, se distinge între naşterea obligaţiunii şi executarea ei.

Obligaţiunea se naşte prin acordul de voinţă.

Executarea obligaţiei (îndeplinirea aportului) trebuie făcută prin *mancipatio*, dacă este vorba de un *res mancipii*, şi prin tradiţiune, dacă este vorba de un *res nec mancipii*.

- Fiecare asociat trebuie să îngrijească de treburile societăţii ca de ale sale proprii;
- Fiecare asociat trebuie să ia parte atât la pagubă, cât şi la câştig.

Societatea este lipsită de personalitate juridică. Prin urmare, contractul de societate nu crează decât obligaţiuni între asociaţi.

Terţii nu cunosc societatea ca persoană distinctă, ci numai pe asociaţi, care pot deveni creditori faţă de ei potrivit dreptului comun, adică în baza contractului încheiat, dar nu în baza contractului de societate.

Există un singur fel de societate care se bucură, pe cale de excepţie, de personalitate juridică, şi anume societatea de publicani, care, deci, are un patrimoniu distinct de acela al asociaţilor.

D. Stingerea societăţii

Societatea se stinge:

- prin atingerea scopului pentru care a fost creată;
- prin voinţa tuturor asociaţilor;
- prin voinţa unui singur asociat, dacă retragerea acestuia nu este frauduloasă sau intempestivă (care nu este făcută la timpul potrivit);
- prin intentarea acţiunii *pro socio* de către unul din asociaţi;
- prin moartea unui asociat.

Totuşi, asociaţii rămăşi în viaţă se puteau înţelege ca societatea să continue. Nu era permisă o înţelegere în acest sens între asociaţii rămaşi în viaţă şi moştenitorii defunctului. De la această regulă exista o excepţie în favoarea societăţilor de publicani. În cazul societăţii de publicani era admis ca înţelegerea de continuare a societăţii să aibă loc nu numai între asociaţii rămaşi în viaţă, dar şi între aceştia şi moştenitorii defunctului.

5. 3. 4. Mandatul

Mandatul este contractul consensual prin care o persoană, numită mandant, însărcinează pe o altă persoană, numită mandatar, să facă ceva fără plată (gratuit) în folosul său, adică al mandantului.

Contractul de mandat a a apărut spre sfârşitul Republicii, în condiţiile dezvoltării economice şi diversificării relaţiilor de schimb, când aceeaşi persoană trebuia să-şi apere interesele în acelaşi timp în locuri diferite.

Lipsind vreme îndelungată de la domiciliu, romanii recurgeau la serviciile altora în scopul administrării unor bunuri sau valorificării unor drepturi.

A. Elementele mandatului

a) Obiectul contractului de mandat constă într-un fapt material sau într-un act juridic pe care mandatarul se obligă a-l înfăptui. Faptul poate să constea din săvârşirea mai multor acte materiale şi juridice (spre exemplu, actele cerute de administrarea întregii averi a mandantului). Poate să constea însă şi din săvârşirea unui singur act, fie material (spre exemplu, curățirea unei haine), fie juridic (spre exemplu, garanția unei datorii a mandantului, o vânzare, o cumpărare sau un împrumut).

În această privință, dreptul modern se deosebeşte de dreptul roman. În dreptul modern, mandatul nu poate avea ca obiect decât un act juridic, pe când, în dreptul roman, am văzut că obiectul contractului de mandat putea fi un fapt material sau un act juridic. Explicația acestei deosebiri stă în faptul că în dreptul modern executarea unei lucrări determinate este inclusă în sfera contractului de locațiune, pe când la romani, în funcție de situația socială a celui ce se obligă, executarea unei asemenea lucrări făcea fie obiectul locațiunii, fie obiectul mandatului.

Actul material sau juridic la care se obligă mandatarul trebuie să fie licit şi moral, adică să nu fie contrar legii şi bunelor moravuri.

b) Actul material sau juridic săvârşit de către mandatar trebuie să fie în interesul mandantului. Dacă acel act este în interesul mandatarului, nu se formează contractul de mandat, ci o simplă convenție fără efecte juridice. Totuşi, aşa cum am văzut în temele anterioare, romanii au admis pentru realizarea transferului de creanțe, dar numai pentru acest caz, formarea unui mandat în interesul mandatarului (mandatul *in rem suam*).

De asemenea, s-a admis existența mandatului atât în interesul unui terț, cât şi în interesul mandantului. Aşa este cazul mandatului *pecuniae credende*, prin care mandantul împuterniceşte pa mandatar să remită bani cu titlu de împrumut unui terț. Terțul devine debitorul mandatarului, iar mandantul răspunde alături de terț în calitate de garant. Romanii au considerat mandat o asemenea convenție, întrucât mandantul este interesat ca terțul să primească o sumă de bani de la mandatar. Spre exemplu, mandantul îl putea împuternici pe mandatar să împrumute o sumă de bani unui arhitect, pentru ca acesta din urmă să îi construiască o casă.

c) Un alt element al mandatului este **gratuitatea**. Gratuitatea mandatului se explică prin aceea că, la origine, mandatarul era un fost sclav, un dezrobit, care, deci, nu putea primi o plată pentru serviciile sale față de patron. Prin aceasta, dreptul roman se deosebeşte de dreptul modern, căci în dreptul modern mandatarul poate primi o plată.

Gratuitatea este elementul în virtutea căruia contractul de mandat capătă o fizionomie distinctă de cea a locațiunii de servicii.

Din gratuitatea mandatului decurge posibilitatea mandantului de a revoca oricând contractul, pe când locațiunea de servicii nu se poate stinge prin voința unei singure părți. În dreptul clasic s-au admis, totuşi, unele abateri de la regula gratuității mandatului, încât, pentru

anumite cazuri, activitatea mandatarului putea fi remunerată. Aceste abateri au pornit de la distincţia făcută de romani între meserii şi profesii.

Cei care practicau o munca fizică (meserii) erau consideraţi inferiori celor care desfăşurau munci intelectuale (profesii), cum era cazul profesorilor, filozofilor, medicilor sau avocaţilor. Aceştia din urmă, datorită condiţiei lor sociale, nu-şi angajau serviciile prin locaţiune, ci prin intermediul contractului de mandat. Dar, întrucât, de cele mai multe ori, aceste servicii erau remunerate, romanii au fost nevoiţi să admită, în mod excepţional, existenţa mandatului plătit.

Dimpotrivă, munca meseriaşilor făcea obiectul contractului de mandat numai atunci când nu era plătită. În situaţia în care activitatea meseriaşilor era remunerată, făcea obiectul contractului de locaţiune.

B. Efectele mandatului

Mandatarul era obligat să execute mandatul cu bună credinţă fiind răspunzător dacă nu l-a executat sau dacă l-a executat în mod necorepunzător.

Mandatarul trebuia să dea socoteală mandantului de modul cum a executat mandatul.

Semnalăm, în această privinţă, o importantă deosebire între dreptul roman şi dreptul modern. În dreptul modern, mandatarul este un reprezentant. Prin urmare, actele pe care le face se consideră că au fost făcute de către mandant, adică de către reprezentat. Efectele actului se produc în persoana mandantului. Altă situaţie exista în dreptul roman. La romani, actul producea efecte numai între părţile contractante. Spre exemplu, în cazul unui contract de vânzare, în ipoteza în care cumpărătorul are calitatea de mandatar, actul îşi va produce efectele asupra cumpărătorului, adică a mandatarului. El este cel care devine proprietar al casei cumpărate, şi nu mandantul. Ulterior, el trebuie să transmită proprietatea casei celui care l-a însărcinat să o cumpere. Tot aşa, mandatarul este cel care devine creditor sau debitor, şi nu mandantul.

Mandantul, prin *actio mandati directa*, poate cere de la mandatarul său cesiunea acţiunilor care s-au născut în legătură cu persoana sa.

De partea sa, mandatarul debitor, în loc să plătească, poate ceda terţului creditor *actio mandati contraria*, pe care ar fi avut-o împotriva mandantului dacă ar fi plătit.

Mandatarul poate înstrăina un lucru al mandantului, ceea ce constituie o abatere de la principiul *nemo plus iuris ad alium transfere potest quam ipse haberet* (nimeni nu poate transfera altuia un drept mai mare decât are el însuşi). Însă, în acest scop, mandatarul trebuie să aibă un mandat special din partea mandantului sau trebuie ca mandantul să îi fi încredinţat libera administraţie a bunurilor sale, adică *procuratio cum libera administratione* (mandat cu liberă administrare), căci numai ea conferă puterea generală de a înstrăina, deşi numai cu titlu oneros.

Mandatul, fiind un contract sinalagmatic imperfect, se poate ca ulterior încheierii sale să se nască o obligație în sarcina mandantului, anume când mandatarul a făcut diferite cheltuieli cu ocazia executării mandatului. Mandatarul va putea cere mandantului să îi restituie aceste sume de bani cheltuite.

C. Stingerea mandatului

Mandatul se poate stinge:

- prin voința ambelor părți, fie că au stabilit sau nu un termen prin contract în ceea ce priveşte durata contractului;
- Prin voința uneia din părți, chiar dacă au stabilit vreun termen, adică fie prin revocarea mandatului de către mandant, fie prin renunțarea la mandat de către mandatar. Într-adevăr, mandatul, fiind un raport bazat pe încredere, nu poate exista decât atâta vreme cât se menține acea încredere. De asemenea, fiind gratuit, se poate ca mandatarul să nu mai vrea să aducă servicii mandantului. Mandatarul însă nu poate renunța la mandat în cazul în care s-ar produce în acest fel pagube pentru mandant.
- prin moartea uneia dintre părțile contractante, căci mandatul implică încrederea între părți, încredere ce poate să nu existe în privința moştenitorilor;
- prin ajungerea la termen.

5. 4. Contractele nenumite

O ultimă categorie de contracte o constituie contractele nenumite.

A. Definiție

Contractul nenumit este acel contract neformal care se naşte printr-o convenție însoțită de executarea obligației de către una dintre părți.

Aşadar, pentru una dintre părți, naşterea contractului nenumit echivalează cu executarea sa.

B. Caractere

- toate aceste contracte au aceleaşi elemente;
- aceste contracte, cu câteva excepții, nu sunt desemnate printr-o denumire specială fiecărui contract în parte, ci se încadrează în categorii sau tipuri;
- toate aceste contracte au aceeaşi sancțiune, numai că acțiunea prin care se sancționează unul din aceste contracte – *aestimatium* – are o denumire deosebită față de cea comună.

C. Explicarea denumirii

Contractele nenumite sunt acel contracte care au fost sancționate juridic, deşi acordul de voință nu este îmbrăcat în vreo formă solemnă, nefiind nici contracte formale, nici contracte reale, nici contracte consensuale.

Prin urmare, aceste contracte poartă denumirea oarecum ciudată de contracte nenumite, nu pentru că nu ar avea un nume – vom vedea că contractele nenumite mai importante au un nume, ci pentru alte motive:

- pentru că ele nu fac parte din categoriile de contracte consensuale vechi, anterioare (formale, reale, consensuale);
- pentru că nu sunt sancționate, cu o singură excepție, cu o acțiune care să poarte numele contractului;
- pentru că tipul sau categoria din care face parte contractul nenumit nu are nume.

Ştim din temele anterioare că, la romani, orice convenție putea deveni contract formal luând forma stipulațiunii.

Când afirmăm că un contract nenumit nu intră în vreuna din categoriile cunoscute ne referim la convenția simplă, convenție care nu a îmbrăcat forma stipulațiunii.

Denumirea aceasta de contracte nenumite le este dată de către comentatorii moderni; romanii le denumeau *nova negotia* (acte juridice noi – Gaius) sau *contractus incerti* (contracte nedeterminate – Ulpian). Prin urmare, romanii le numeau deja contracte. Comentatorii au adăugat cuvântul "nenumite". Ele sunt noi, în sensul că sunt moduri noi de a se obliga, independent de o formă solemnă.

D. Elementele contractelor nenumite

Elementele contractelor nenumite sunt generale şi speciale.

Elementele generale sunt acelea ale oricărui contract: obiectul, consimțământul şi capacitatea.

Elementele speciale sunt:

- executarea de către una din părți a obligațiunii sale;
- bilateralitatea;
- convenția părților să nu facă parte din vreuna din categoriile de contracte cunoscute.

Să analizăm, pe scurt, aceste elemente speciale.

a) Executarea de către una din părți a obligațiunii sale

Contractul nu va lua naştere dacă cel puțin una dintre părți nu îşi va executa obligațiunea sa. De aici, rezultă că fiecare din părți va putea renunța la convenție câtă vreme nici una din obligații nu a fost executată. Prin urmare, naşterea obligației unei dintre părți coincide cu executarea ei şi cu formarea contractului. Până în acel moment avem o simplă convenție nesancționată juridic. Obligația celeilalte părți se naşte prin contract, adică după executarea obligației de către cealaltă parte.

b) Bilateralitatea

În raport cu cele arătate mai sus, bilateralitatea prezintă un aspect special faţă de celelalte contracte. Într-adevăr, aici vedem că simpla convenţie nu produce efecte juridice.

Fiecare din părţi promite prin convenţie să facă o prestaţiune.

Numai atunci convenţia devine contract când este executată de către una din părţi. Prin urmare, din contract se nasc obligaţii în sarcina ambelor părţi, numai că naşterea obligaţiei unei părţi nu coincide cu executarea ei şi cu formarea contractului.

c) Convenţia părţilor să nu facă parte din vreuna din categoriile de contracte cunoscute, adică din categoria contractelor formale, reale sau consensuale.

E. Apariţia şi evoluţia contractelor nenumite

În epoca veche nu se putea vorbi despre contracte nenumite.

În epoca clasică apare primul contract nenumit şi singurul recunoscut în acea epocă, desemnat prin cuvântul *"aestimatum"*. *Aestimatum* sau contractul estimator este contractul intervenit între un mare negustor şi un mic negustor. Primul îi remite celuilalt în posesiune un lucru cu sarcina de a-l vinde la un anumit preţ într-un anumit termen. Dacă l-a vândut cu un preţ mai mare, diferenţa este câştigul micului negustor. Dacă însă într-un anumit termen micul negustor nu va fi putut vinde lucrul încredinţat lui, va trebui să îl restituie.

Aestimatum este singurul contract nenumit care figurează în edictul pretorului.

Acţiunea care sancţionează acest contract se numeşte *actio de aestimato*, denumită şi *actio civilis incerti*, care este o acţiune personală, civilă, de bună credinţă, incertă.

Pretorul şi jurisconsulţi romani au considerat *aestimatum* ca fiind un contract special, deoarece caracterele lui, deşi se apropiau, nu se identificau cu nici una din categoriile de contracte cunoscute. Într-adevăr, *aestimatum* seamănă cu un mandat, cu o vânzare, cu o locaţiune, dar nu este identic cu nici unul dintre aceste contracte. Astfel, nu este mandat, pentru că mandatul este gratuit, pe când micul vânzător poate realiza un beneficiu. Nu este vânzare, întrucât cumpărătorul trebuia să plătească un preţ, pe când micul negustor poate restitui marfa. Nu este locaţiune, pentru că nu există preţ, întrucât beneficiul pe care îl va realiza micul negustor nu este sigur că îl va avea, nici nu este fixat dinainte.

În epoca postclasică s-a format sistemul contractelor nenumite prin treptata aplicaţiune a *actio ciuvilis incerti* şi la alte cazuri decât la *aestimatum*. De abia din vremea lui Justinian se poate vorbi despre o categorie de contracte nenumite.

În dreptul lui Justinian se pot deosebi patru tipuri de contracte nenumite, corespunzătoare obiectului obligaţiunii. Termenii utilizaţi pentru desemnarea acestor categorii de contracte ne arată care este obiectul raportului juridic obligaţional: *dare* sau *facere* (avem în vedere că *praestare* este cuprins în sfera noţiunii de *"facere"*).

Astfel, în cazul primei categorii de contracte nenumite, desemnată prin sintagma ***"do ut des"***, o parte transmite proprietatea unui lucru, pentru ca cealaltă parte să îi transmită proprietatea asupra unui alt lucru.

Cea de a doua categorie, desemnată prin sintagma ***"do ut facias"***, se referă la transmiterea proprietăţii de către una din părţi, pentru ca cealaltă parte să facă un anumit lucru.

În cazul celei de a treia categorii de contracte, desemnată prin sintagma ***"facio ut des"***, o parte face un anumit lucru (spre exemplu, dezrobeşte un sclav), pentru ca cealaltă parte să îi transmită proprietatea asupra unui lucru.

În fine, contractele din cea de a patra categorie de contracte nenumite, desemnate prin sintagma ***"facio ut facias"***, presupun facerea unui lucru de către una din părţi (dezrobirea sclavului Filip), pentru ca şi cealaltă parte să facă un anumit lucru (dezrobirea sclavului Pamfil).

F. Principalele contracte nenumite

Unele din contractele nenumite, aparţinând diferitelor tipuri examinate, poartă un nume special.

Dintre acestea vom examina două, cele mai importante în dreptul lui Justinian:

- *permutatio*;
- *precarium*.

F. 1. *Permutatio* (schimbul)

Este contractul nenumit prin care cele două părţi promit una faţă de cealaltă să-şi transmită proprietatea unui lucru, contract care se formează prin executarea obligaţiei de către una din părţi, cealaltă parte fiind din acest moment obligată să transmită proprietatea altui lucru.

Permutatio face parte din categoria contractelor *do ut des* şi nu se confundă cu alte operaţiuni juridice.

F. 2. *Precarium* (precariul)

Precariul este acel contract nenumit care se formează prin remiterea de către o parte, în mod gratuit, a posesiunii unui lucru în vederea folosinţei lui celeilalte părţi, care se obligă să-l restituie la cerere.

Între *precariu* şi comodat există asemănări prin aceea că în ambele contracte se remite un lucru în mod gratuit spre folosinţă.

Dar între cele două contracte există şi deosebiri:

- în primul caz, lucrul trebuie restituit la cerere, pe când comodantul nu poate cere lucrul înainte de termenul prevăzut în contract;

- precaristul (cel care primeşte lucrul în baza precariului) are interdictele posesorii, deoarece a primit posesiunea lucrului, pe când comodatarul nu le are, pentru că lui i s-a remis detenţiunea lucrului;
- precaristul răspunde numai pentru *culpa lata*, pe când comodatarul răspunde pentru orice culpă.

G. Sancţiunea contractelor nenumite

În dreptul lui Justinian contractele nenumite au fost sancţionate prin trei acţiuni:

G. 1. Actio praescriptis verbis **(acţiunea cu cuvinte scrise în frunte, la început)**

Este acţiunea pe care o intentează partea care a executat obligaţia pentru a o sili pe cealaltă parte să execute contractul sau, în lipsă de executare, să plătească o sumă de bani echivalentă interesului reclamantului de a fi obţinut această executare.

Se numeşte astfel deoarece formula acţiunii cuprinde, la început, o expunere în fapt. Această acţiune se mai numeşte şi *actio civilis in factum*, pentru că rezultă din contopirea celor două acţiuni anterioare: *actio in factum* şi *actio civilis incerti*.

G. 2. *Condictio ob rem dati* (cererea lucrului dat pentru un lucru)

Această acţiune era dată părţii care a executat promisiunea sa pentru a cere îndărăt ceea ce a dat.

G. 3. *Condictio propter poenitatem* (cerere din cauza regretului)

Această acţiune se aplică numai în două ipoteze:

- în ipoteza transmiterii către o persoană a unei sume de bani pentru ca aceasta să efectueze o călătorie. Până la investirea banilor în vederea efectuării acelei călătorii, partea care dăduse banii putea cere restituirea lor, intentând în acest scop acţiunea menţionată.
- în ipoteza transmiterii proprietăţii asupra unui sclav, pentru a fi dezrobit, se putea cere restituirea lui înainte de actul dezrobirii.

5. 5. Pacte

5. 5. 1. Consideraţiuni generale

Pactele sunt acele acorduri de voinţă (convenţii ale părţilor) care, fără a fi ridicate la rangul de contract, sunt totuşi sancţionate în dreptul clasic.

În vechiul drept roman, astfel de pacte nu puteau fi recunoscute în mod valabil dat fiind că nu puteau fi sancţionate nici pe cale de acţiune, nici pe cale de excepţiune. Nu puteau fi sancţionate pe cale de acţiune, deoarece, în epoca veche, se respecta cu stricteţe principiul *ex nudo pacto actio non nascitur* (nu se naşte acţiune dintr-un simplu pact), principiu care nu este

decât o consecinţă a formalismului. Pactele nu puteau fi sancţionate nici prin excepţiune, deoarece, în epoca veche, excepţiunile nu existau încă.

În epoca clasică sunt recunoscute ca producând obligaţiuni două categorii de pacte, şi anume pactele pretoriene, sancţionate de către pretor, şi pactele alăturate, ce fuseseră sancţionate de jurisprudenţă.

În epoca postclasică se adaugă acestora şi a treia categorie, pactele legitime, sancţionate de împărat prin constituţiunile sale. Aceste pacte sunt desemnate printr-un termen comun, şi anume *pacta vestita* (pacte sancţionate), spre deosebire de cele nesancţionate, care sunt denumite *nuda pacta* (pacte nude).

5. 5. 2. Pactele pretoriene

Pactele pretoriene sunt pactele sancţionate de către pretor prin acţiuni, fără a le ridica însă la rangul de contracte.

Pactele pretoriene sunt în număr de trei: *receptum*, pactul de jurământ şi pactul de constitut.

A. R*eceptum* este, la rândul său, de trei feluri: *receptum arbitrii* (promisiunea de arbitri), *receptum argentarii* (promisiunea bancherului) şi *receptum nautarum, cauponum et stabulariorum* (promisiunea corăbierilor, a hangiilor şi a proprietarilor de grajduri).

Cele trei feluri de pacte pretoriene au fizionomii distincte, dar au şi un element comun, constând din aceea că o persoană se obligă a face ceva pentru o altă persoană.

a) Receptum arbitrii. Este convenţia intervenită între părţile care sunt în proces şi un terţ cu scopul ca terţul care se numeşte arbitru să soluţioneze litigiul. Aceasta convenţie este precedată de o alta, prin care două persoane care sunt în proces se înţeleg între ele ca să supună litigiul dintre ele spre rezolvare unui terţ. Această convenţie se numeşte compromis şi în epoca clasică nu produce efecte decât în forma unei stipulaţiuni.

b) Receptum argentarii. Este convenţia prin care un bancher promite clientului său să-i plătească datoriile pe care eventual le va contracta faţă de un terţ. Bancherul se obligă numai în limitele fondurilor depuse de client. Dacă la scadenţă bancherul nu plătea datoriile clientului, acţiunea urma a fi intentată de către client. Ulterior, acţiunea va fi atribuită chiar creditorului clientului.

c) *Receptum nautarum, cauponum et stabulariorum*. Este convenţia intervenită între un călător şi una din persoanele cărora călătorul le încredinţează bagajele sale sau animalul său.

Hangiul, corăbierul şi proprietarul de grajduri trebuie să restituie intacte lucrurile încredinţate. Obligaţia de restituire rezultă fie din convenţia expresă a părţilor, fie din faptul

depunerii unor lucruri, situație explicabilă prin rapiditatea cu care se desfăşoară acest gen de operații. Cei care primesc lucrurile călătorilor pentru păstrare răspund atât pentru culpă, cât şi pentru caz fortuit (spre exemplu, furtul lucrului).

B. Pactul de jurământ. Este convenția prin care părțile hotărăsc să tranşeze litigiul dintre ele prin intermediul unui jurământ. Conform acestui procedeu, debitorul jură că nu datorează, sau, în mod simetric, creditorul jură că are un drept de creanță. Astfel dacă debitorul, conform pactului încheiat, jură că nu datorează, creditorul renunță la pretențiile sale. Debitorul are însă posibilitatea de a referi jurământul creditorului, cerându-i să jure că are o creanță; dacă acesta din urmă jură, debitorul urmează să efectueze plata. Dacă părțile s-au înțeles ca acest jurământ să pună capăt conflictului, pretorul soluționa înțelegerea părților printr-o acțiune sau pe cale de excepțiune.

C. Pactul de constitut. Este convenția intervenită între debitor şi creditor, prin care părțile fixează un nou termen pentru plata datoriei.

La origine, pactul de constitut s-a aplicat numai pentru datoriile ce aveau ca obiect o sumă de bani, dar mai târziu s-a extins şi asupra lucrurilor ce pot fi înlocuite unele prin altele.

Convenția intervine fie între creditor şi debitor, fie între creditor şi o altă persoană, pentru ca aceasta din urmă să îi plătească datoria.

Pactul de constitut este de două feluri: *constitutum debiti proprii* şi *constitutum debiti alieni*.

a) *Constitutum debiti proprii* (promisiunea de a plăti propria datorie) este convenția prin care debitorul promite să plătească datoria la un nou termen. Dacă la termenul fixat prin acest pact debitorul nu plăteşte, va fi urmărit prin *actio de pecunia constituta*, fiind obligat să plătească, în plus, jumătate din datorie.

b) *Constitutum debiti alieni* (promisiunea de a plăti datoria altuia) este convenția prin care o altă persoană decât debitorul se obligă să plătească datoria acestuia din urmă la un alt termen şi într-un alt loc decât cel prevăzut pentru executarea obligației inițiale. Această formă de constitut se putea chiar forma şi prin scrisoare, între absenți.

5. 5. 3. Pactele alăturate (*pacta adiecta*)

Sunt convenții încheiate pe lângă un contract pentru a-i aduce unele modificări de conținut.

Pactele alăturate sunt de mai multe feluri, în funcție de momentele în care au fost încheiate şi de scopul urmărit de către părți.

Din punct de vedere al momentului încheierii lor, pactele alăturate sunt de două feluri: pacte alăturate imediat după contractul principal (*in continendi*) şi pacte încheiate la un anumit interval de timp (*ex intevallo*).

După scopul lor, pactele alăturate sunt de două feluri:

- pacte ca să micşoreze obligațiunea debitorului (*ad minuendum obligationem*); spre exemplu, i se dă debitorului dreptul de a plăti în rate;
- pacte ca să agraveze situația debitorului (*ad augendam obligationem*); spre exemplu, ca să oblige debitorul să plătească dobânzi pentru suma împrumutată.

5. 5. 4. Pactele legitime

Pactele legitime sunt convenții sancționate în epoca postclasică de către împărați prin acțiuni de drept strict.

Aceste pacte sunt în număr de trei: promisiunea de dotă, convenția de donațiune şi compromisul.

Convenția de dotă a fost sancționată înaintea convenției de donațiune. Totuşi, vom prezenta mai întâi donațiunea, pentru că dota nu este decât o donație cu caracter special.

A. Donațiunea

Donațiunea este actul prin care o persoană, numită donator, suferă o sărăcire, adică o diminuare a patrimoniului său în favoarea unei alte persoane, numită donatar, în scopul de a îmbogăți pe această din urmă persoană. Spre exemplu, sărăcirea poate consta fie din transferul proprietății unui lucru de către donator donatarului său, fie din remiterea unei datorii (iertarea unei datorii), pe care donatorul o face față de donatar.

Donațiunea prezintă următoarele caractere:

- este un act de sărăcire a donatorului. Dacă un legatar renunță la legat, deşi moştenitorul profită de pe urma acestei situații, totuşi, nu este o donațiune, deoarece legatarul nu a transmis un bun al său, ci a renunțat să se îmbogățească. Cei care fac un serviciu gratuit, ca, de exemplu, depozitarul sau comodantul, nu fac o donațiune, pentru că nu micşorează patrimoniul lor în profitul altuia.
- trebuie ca donatorul să aibă intenție de a dona (*animus donandi*), intenție care nu va exista în caz de constrângere morală sau fizică sau atunci când cineva execută o obligațiune naturală;
- trebuie ca donatarul să se îmbogățească, îmbogățire corespunzătoare sărăcirii donatorului.

- nu este necesară acceptarea donatarului. În practică, de cele mai multe ori, donațiunea apare drept rezultatul unei convenții între părți, deşi nu trebuie să fie întotdeauna o convenție. Ea poate să constea şi dintr-un act unilateral (spre exemplu, plata datoriei altuia fără ştirea acestuia)

Categorii de donațiuni

Donațiunile erau de două feluri:

- donațiunea între vii;
- donațiunea *mortis causa*.

A. 1. Donațiunea între vii

La rândul ei, donațiunea între vii putea fi de trei feluri:

- donațiunea între vii obişnuită;
- donațiunea între soți;
- dota;
- donațiunea *ante nuptias*.

a) Donațiunea între vii obişnuită

Donațiunea între vii obişnuită este acea donațiune prin care donatorul suferă o sărăcire actuală şi ireversibilă în profitul donatarului.

În dreptul vechi şi clasic donațiunea nu era un act special, ci îmbrăca forma proprie altor acte. Pentru a obține efectele donațiunii, romanii recurgeau fie la unele moduri de dobândire a proprietății (mancipațiune sau tradițiune), fie la unele moduri de creare sau de stingere a obligațiilor (*stipulatio* sau *acceptilatio*). Faptul că unul din actele menționate era utilizat în scopul realizării donațiunii rezulta numai din intenția părților.

În dreptul postclasic au fost introduse noi condiții de fomă donațiunii. Astfel, împăratul Constantin Chlor a impus transcrierea actului de donție într-un registru public, iar împăratul Constantin cel Mare a mers mai departe, cerând ca transmiterea lucrului donat să se facă în fața unor martori, iar actul scris, redactat cu această ocazie, să fie transcris într-un regsitru public (*insinuatio*). Împăratul Justinian a sancționat simpla convenție de donațiune printr-o *condictio ex lege*.

Legile de limitare a donațiunilor

Pentru a se veni în sprijinul celor săraci asupra cărora cei puternici exercitau presiuni pentru a le face donații, au fost adoptate în timpul Republicii trei legi.

Legea *Publicia* a dispus ca patronii să nu primească de la clienții lor, cu ocazia Saturnalelor, alte bunuri decât lumânări de ceară. Saturnalele erau sărbători în cinstea lui Saturn, zeul protector al agriculturii.

Legea *Cincia* interzice avocaţilor să primească remuneraţii sau altceva pentru pledoariile lor. Aceeaşi lege interzice donatarilor să primească bunuri peste o anumită limită, limită pe care nu o cunoaştem. Se mai prevede numai că donaţiile se pot face numai între anumite persoane, ca, de exemplu, rude de sânge, precum şi posibilitatea donatorului să ceară restituirea donaţiei prin *condictio sine causa*.

Legea *Calpurnia* a interzis magistraţilor să primească donaţii de la cei aflaţi sub autoritatea lor.

b) Donaţiunea între soţi

Donaţiunea între soţi este o formă distinctă a donaţiunii între vii şi cunoaşte unele reguli speciale. Această donaţiune nu se putea practica în cazul căsătoriei cu *manus*, când femeia se afla sub puterea bărbatului şi nu avea bunuri. Neavând dreptul la bunuri, femeia nu putea face şi nici nu putea primi donaţiuni. Dar în cadrul căsătoriei fără *manus*, femeia, având un patrimoniu distinct de cel al bărbatului, putea face sau primi donaţiuni.

Pentru a reprima exercitarea de presiuni făcute de către un soţ asupra celuilalt soţ cu scopul de a-l determina să îi facă donaţii, romanii au interzis donaţiunea între soţi. Această interdicţie a fost exprimată în forma unor obiceiuri. Cu toate acestea, soţii continuau să-şi facă donaţii, ocolind prin anumite practici interdicţia menţionată. Cât timp trăia donatorul, soţul donatar se putea folosi de bunuri cu acordul celui dintâi, iar după moartea donatorului le dobândea în plină proprietate, în baza legatului inclus în testament. Deci donatarul stăpânea numai în fapt bunurile în timpul vieţii donatorului, iar după moartea acestuia, cu titlu de proprietate, prin efectul unor dispoziţii testamentare.

Împăratul Antoninus Caracalla a dat un senatusconsult în anul 206 e. n., numit *Oratio antonini*, prin care se aduc unele modificări regimului donaţiunii între soţi. Potrivit acestui act, donaţiunea devenea valabilă dacă soţul donator persista până la moarte în intenţia de a dona. Această prevedere dă posibilitatea realizării unor donaţii în fapt, care dobândeau valoare juridică la moartea donatorului, dacă acesta nu revenea asupra intenţiei de a face donaţia. În acest fel, sistemul consolidării donaţiei prin legat este înlocuit de Caracalla cu prezumţia voinţei de a face o donaţie.

c) Dota

Dota este formată din bunurile pe care femeia le aduce cu ocazia căsătoriei, în scopul de a contribui la susţinerea sarcinilor care apasă asupra vieţii de familie.

La origine, dota se constituia prin procedee juridice diverse – mancipaţiunea, tradiţiunea, *acceptilatio*. Vechiul drept roman cunoaşte şi o formă specială, numită *dotis dictio*, rezervată în

mod exclusiv pentru constituirea de dotă. În cazul în care dota era constituită prin stipulaţiune, aceasta purta numele de *promissio dotis*.

În epoca veche, bărbatul, în calitate de proprietar, avea drepturi nelimitate asupra bunurilor dotale, atât în timpul căsătoriei, cât şi după desfacerea ei. La căsătoria cu *manus*, în cazul morţii bărbatului, soţia îşi recupera o parte din bunurile dotale, întrucât venea la moştenirea acestuia în calitate de fiică. Dar la căsătoria fără *manus*, unde soţia era o străină faţă de bărbat, bunurile dotale nu puteau fi redobândite nici măcar în ipoteza morţii acestuia, deoarece femeia avea drepturi succesorale numai în familia sa de origine.

Pentru a contracara practica unor bărbaţi care, profitând de acest regim al bunurilor dotale, contractau căsătorii din interes, desfăcându-le apoi la scurtă vreme după constituirea dotei, au fost introduse unele instrumente juridice prin care s-a creat obligaţia soţului de a restitui bunurile dotale.

Astfel, a fost creată o stipulaţiune, numită *cautio rei uxoriae* (promisiunea de dotă), prin care bărbatul promitea să restituie dota în cazul desfacerii căsătoriei, stipulaţiune sancţionată prin *actio ex stipulatu* (acţiune în baza stipulaţiunii).

În cazul în care femeia nu avusese grijă să îşi asigure restituirea dotei prin stipulaţiune, bărbatul rămânea proprietar al dotei. De aceea, pretorul a intervenit şi a acordat femeii o acţiune numită *actio rei uxoriae* (acţiunea lucrului femeii măritate – acţiune de dotă) pentru a cere restituirea dotei.

În epoca lui Justinian cele două acţiuni au fost contopite, dând naştere unei acţiuni ce prezintă caractere noi şi care se numeşte *actio ex stipulatu*, cu toate că nu izvorăşte dintr-o stipulaţiune, ci este pusă de drept la dispoziţia femeii.

Prin Legea *Iulia de adulteris*, dată în timpul lui August, s-a interzis înstrăinarea de către soţ a bunului dotal din Italia, fără consimţământul soţiei. Această interdicţie a fost completată cu o alta, prevăzându-se că bărbatul nu poate ipoteca imobilul dotal, chiar dacă femeia îşi dă consimţământul.

Codul lui Justinian cuprinde mai multe dispoziţii prin care se interzice înstrăinarea de către bărbat a imobilului dotal, chiar dacă femeia consimte la aceasta.

d) Donaţiunea ante nuptias (înainte de căsătorie)

În epoca postclasică (secolul al V-lea e. n.), donaţiunea făcută uneori viitoarei soţii de către viitorul soţ capătă reguli speciale şi sub numele de donaţie *ante nuptias* este sustrasă principiilor de drept comun în materie de donaţiune, devenind o instituţie independentă, o donaţie cu caracter special. Prin urmare, donaţiunea *ante nuptias* este donaţiunea făcută de

logodnic sau în numele lui, viitoarei soţii, este un fel de dotă pe care viitorul soţ o constituie viitoarei soţii. În epoca lui Justinian s-a admis ca asemenea donaţiuni să poată fi constituite şi în timpul căsătoriei, numindu-le donaţiuni *propter nuptias* (din cauza căsătoriei.)

A. 2. Donaţiunea *mortis causa*

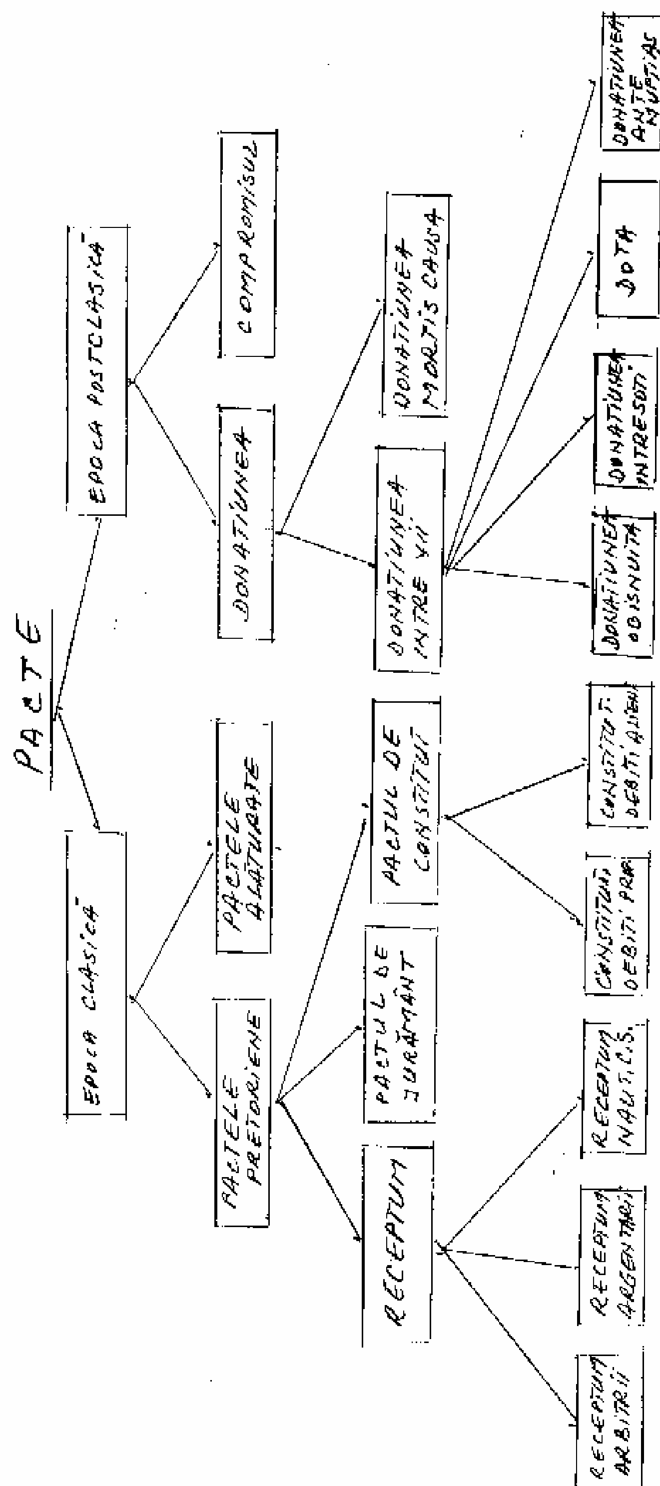
Donaţiunea *mortis causa* (în vederea morţii) este acea donaţiune făcută sub condiţia ca donatorul să moară înaintea donatarului.

Această formă a donaţiunii prezintă particularitatea că poate fi revocată oricând, spre deosebire de donaţiunea între vii obişnuită, care poate fi revocată numai în anumite cazuri, şi că nu se consolidează definitiv decât dacă donatorul moare înaintea donatarului. O altă particularitate a donaţiunii *mortis causa* este aceea că se poate desfiinţa de drept dacă donatarul moare înaintea donatorului.

B. Compromisul

Compromisul este convenţia încheiată între două persoane cu scopul de a supune conflictul dintre ele pentru rezolvarea litigiului de către un arbitru.

Compromisul era valabil numai dacă lua forma stipulaţiunii. Justinian a admis compromisul într-un singur caz: când părţile şi-au dat adeziunea la sentinţa dată de arbitru fie expres, fie tacit, prin faptul că n-au atacat-o într-un anumit termen.

PACTE
EPOCA CLASICĂ
EPOCA POSTCLASICĂ
PACTELE ALĂTURATE
PACTELE PRETORIENE
DONAŢIUNEA
COMPROMISUL
RECEPTUM
PACTUL DE JURĂMÂNT
PACTUL DE CONSTITUT
DONAŢIUNEA INTRE VII
DONAŢIUNEA MORTIS CAUSA
RECEPTUM ARBITRII
RECEPTUM ARGENTARII
DONAŢIUNEA OBIŞNUITĂ
DONAŢIUNEA INTRE SOŢI
DOTA
DONAŢIUNEA ANTE NUPTIAS

5. 6. Quasicontracte

5. 6. 1. Generalități

Quasicontractele sunt fapte licite care dau naştere unor efecte juridice asemănătoare cu cele izvorâte din contract. Termenul generic prin care sunt desemnate aceste izvoare de obligații s-a format prin comparație cu contractele (*quasi ex contractu*/ca şi din contract).

Quasicontractele au fost considerat veritabile izvoare de drept încă din epoca veche, dar abia în epoca postclasică începe să se contureze concepţia că anumite fapte asemănătoare contractelor (prin efecte) au totuşi o identitate proprie.

Institutele lui Justinian menționează următoarele quasicontracte: plata lucrului nedatorat, *negotiorum gestio* (gestiunea de afaceri), gestiunea tutorelui pentru pupil, indiviziunea şi acceptarea unei succesiuni.

5. 6. 2. Plata lucrului nedatorat

Potrivit ideii de echitate, romanii au admis încă din secolul I î. e. n. că nu este drept ca cineva să se îmbogățească pe seama altuia (îmbogățire fără cauză). În practică, abia după multe secole s-au creat mijloacele procedurale necesare pentru sancționarea diferitelor cazuri de asemenea îmbogățiri. Nici chiar în vremea lui Justinian, când s-a conturat un sistem de acțiuni menite să sancționeze îmbogățirea fără justă cauză, nu s-a ajuns încă la soluționarea tuturor cazurilor. În dreptul modern, îmbogățirea fără just temei este sancționată prin acțiunea în repetire. Acestei acțiuni i-au corespuns în dreptul roman mai multe *condictiones*, care au apărut treptat şi care s-au construit în sistem abia în epoca lui Justinian.

Astfel, în dreptul clasic, acțiunea în repetire era desemnată prin expresia *condictio sine causa* (fără cauză). În dreptul postclasic însă *condictio sine causa* capătă numeroase acțiuni, iar fiecare dintre acestea este desemnată printr-un termen tehnic distinct. Dintre toate aplicațiunile pe care le-a constituit *condictio sine causa*, cea mai importantă este *condictio indebiti* (acțiunea în repetire a lucrului nedatorat).

Când cineva a plătit din greşeală ceea ce nu datora, are această acțiune, pentru a cere înapoi ceea ce a plătit.

Pentru exercițiul acestei acțiuni se cer îndeplinite mai multe condiții:

- o plată, adică executarea unei obligații;
- acea plată să fi fost nedatorată. Plata nu este datorată în trei cazuri:
  - când nu există o obligație civilă sau naturală;
  - când plata a fost făcută unei alte persoane decât creditorul;

- când plata a fost făcută de către altă persoană decât debitorul (spre exemplu, când cineva a plătit în numele său, crezând că este obligat a plăti).

- eroare, adică plata lucrului nedatorat să se fi făcut din greşeală. Dacă nu a fost făcută din greşeală, ci cu ştiinţă, atunci cel care a plătit e considerat că a vrut să facă o donaţie şi că, în consecinţă, nu are acţiunea în repetire.

- Cel care a primit plata (*accipiens*) să fi fost de bună credinţă, adică să fi crezut că are dreptul de a primi plata. Dacă *accipiens* a fost de rea credinţă, adică a ştiut că nu are dreptul de a primi plata şi totuşi, a primit-o, atunci el se consideră că a comis un furt şi se intentează împotriva lui o acţiune specială, *condictio furtiva*.

- Pretinsa datorie să nu facă parte din acelea care cresc la dublu faţă de cel care neagă.

5. 6. 3. *Negotiorum gestio*

Negotiorum gestio (gestiunea de afaceri) constă în administrarea bunurilor unei persoane fără ştirea acesteia. Administrarea poate avea ca obiect fie un act juridic (plata uneri datorii, contractarea unei datorii în calitate de garant, intervenţia într-un proces), fie un fapt material (stingerea unui incendiu, repararea unei case). Cel care intervine în administrarea bunurilor altuia se numeşte gerant (*negotiorum gestor*), iar cel pentru care s-a intervenit se numeşte gerat (*dominus rei gesta/*proprietarul lucrului gerat).

Sub aspectul funcţiei sale sociale, gestiunea de afaceri se apropie foarte mult de mandat, cu toate că nu s-a încheiat un contract de mandat.

Pentru existenţa gestiunii de afaceri sunt necesare trei elemente:

- un act de gestiune, care să fie material sau juridic, la fel ca în cazul mandatului;

- elementul intenţional, care constă în administrarea bunurilor unei alte persoane cu bună ştiinţă. În acelaşi timp, gerantul trebuie să aibă intenţia de a-l obliga pe gerat la restituirea cheltuielilor făcute în privinţa administrării afacerilor sale. Dacă gerantul nu are o asemenea intenţie, se va interpreta că a dorit să facă un act de liberalitate.

- elementul negativ, care constă în administrarea unor bunuri fără ştirea proprietarului. Dacă proprietarul ar avea cunoştinţă despre actul de administrare, nu ar mai fi gestiune de afaceri, ci un contract de mandat, expres sau tacit.

Gestiunea de afaceri dă naştere unor obligaţii atât în sarcina gerantului, cât şi în sarcina geratului. Astfel, gerantul este obligat să administreze cu bună credinţă, să ducă la bun sfârşit actul de administrare şi să dea socoteală geratului pentru activitatea sa. Obligaţiunile gerantului sunt sancţionate prin *actio negotiorum gestorum directa*, pusă la dispoziţia geratului.

La rândul său, geratul este obligat să-l despăgubească pe gerant pentru cheltuielile sale şi să-l elibereze de obligaţiile pe care şi le-a asumat în cursul gestiunii. Obligaţiile geratului sunt sancţionate prin *actio negotiorum gestorum contraria*.

5. 6. 4. Gestiunea tutorelui pentru pupil

Tutorele administrează bunurile pupilului, adică celui pus sub tutelă, care din cauza vârstei sale nu poate face acest lucru.

Din gestiunea tutorelui se nasc anumite obligaţii, atât în sarcina tutorelui, cât şi în sarcina pupilului. Astfel, tutorele trebuie să dea socoteală la sfârşitul tutelei, iar pupilul să îl despăgubească pe tutore pentru cheltuielile făcute cu ocazia gestiunii.

Gestiunea tutorelui se aseamănă cu mandatul. Dar în această situaţie nu a putut lua naştere un mandat, pentru că pupilul nu putea în mod valabil să consimtă, nu putea participa la încheierea unui contract. De aceea, în speţă, nu avem un contract, ci un quasicontract asemănător contractului de mandat.

5. 6. 5. Indiviziunea

Indiviziunea constă în faptul stăpânirii unui lucru de către mai mulţi proprietari.

Romanii au cunoscut două forme principale de indiviziune:

- *antiquum consortium,* care se naşte prin efectul moştenirii;
- indiviziunea creată prin manifestarea de voinţă a mai multor persoane.

A. *Antiquum consortium* este cea mai veche formă de indiviziune, cunoscută încă din epoca Legii celor XII Table. La moartea lui *pater familias*, moştenitorii devin coproprietari ai bunurilor ce fac obiectul proprietăţii familiale (casa şi grădina). Legea celor XII Table a creat *actio familiae herciscundae* (acţiunea pentru împăţirea averii), pentru a da posibilitatea moştenitorilor ca să iasă din indiviziune.

B. Indiviziunea putea fi creată şi prin voinţa unor persoane de a stăpâni împreună un lucru (spre exemplu, mai multe persoane cumpără o casă). În acest caz a fost creată o acţiune specială, numită *actio communi dividundo* (acţiunea în partaj – de împărţire a unui lucru comun) pentru a da posibilitatea coindivizarilor să ceară ieşirea din indiviziune.

Obligaţiile care rezultă dinm indiviziune – de a participa la pierderi sau la câştigul provenit din bunul comun, de a despăgubi pe coindivizari dacă lucrul comun a fost vătămat – sunt obligaţiuni care se apropie mult de contractul de societate.

5. 6. 6. Acceptarea unei succesiuni

Moştenitorul, prin acceptarea succesiunii, este obligat să execute legatele, obligaţiune sancţionată prin acţiuni reale sau personale. Această obligaţie se aseamănă foarte mult cu un mandat dat de către defunct moştenitorului, şi care nu este mandat pentru faptul că acordul de voinţă nu poate avea loc în momentul acceptării succesiunii, deoarece, în acel moment, testatorul nu se mai afla în viaţă.

5. 7. Delicte

5. 7. 1. Consideraţii generale

Delictele nu au fost definite de către romani, dar dispoziţiile normative şi comentariile jurisconsulţilor relevă faptul că ei au avut reprezentarea clară a acestei noţiuni, legând de ea consecinţe juridice bine precizate.

Delictele erau văzute de către romani, într-un sens general, ca fapte ilicite, sancţionate, în principiu, prin plata unor sume de bani. Aceste fapte erau extrem de variate şi puteau genera consecinţe dintre cele mai diverse, de la prejudicii materiale la vătămarea sau uciderea unor persoane.

Romaniştii, plecând de la distincţia lui Ulpian dintre dreptul public şi dreptul privat, împart delictele în două categorii: delicte publice şi delicte private.

Delictele publice sunt acelea care lezau interesele statului, pe când delictele private lezau numai interesele individului.

Delictele publice se deosebeau de cele private prin felul pedepsei, prin organele care judecă, prin procedura întrebuinţată pentru obţinerea unei sentinţe. Astfel, delictele publice erau sancţionate cu pedeapsa cu moartea, exilul, amenda în folosul statului. Delictele private erau sancţionate prin amenzi care aveau caracterul unor despăgubiri, adică prin sume de bani care erau plătite de către delincvent victimei. Delictele publice au fost judecate în decursul istoriei dreptului roman de către rege, magistraţi, Adunarea centuriată, tribunalele permanente, împărat, Senat, înalţi funcţionari imperiali. Delictele private erau judecate de aceleaşi persoane care judecau şi procesele civile. Normele după care erau judecate delictele publice erau acelea ale procedurii penale, pe când normele după care erau judecate delictele private erau acelea ale procedurii civile.

În dreptul privat roman studiem numai delictele private, căci din aceste delicte iau naştere obligaţiunile delictuale, delictul fiind un izvor de obligaţiuni.

5. 7. 2. Delicte private

A. Delicte private vechi

A. 1. Furtul

În dreptul vechi prin furt se înțelege o sustragere a lucrului altuia.

Legea celor XII Table cunoaşte două tipuri de furt: *furtum manifestum* şi *furtum nec manifestum*.

Furtum manifestum este ceea ce astăzi numim flagrantul delict de furt. Cu alte cuvinte, *furtum manifestum* are loc numai atunci când hoțul este prins asupra faptului. Sancțiunea era diferită după cum hoțul este un om liber sau un sclav. Dacă delincventul este un om liber puber, va fi bătut cu nuiele şi atribuit de către magistrat victimei, care îl va vinde ca sclav peste graniță. Victima se putea însă înțelege cu delincventul, pentru ca acesta să îi muncească un anumit număr de zile sau ca să plătească o sumă de bani. Dacă delincventul este un om liber impuber, va fi bătut cu nuiele şi magistratul va decide asupra reparării pagubei. Dacă delincventul este sclav, acesta era condamnat la moarte prin aruncarea de pe stânca tarpeiană. Omul liber era pedepsit cu moartea în două cazuri: furtul săvârşit în timpul nopții şi furtul săvârşit în timpul zilei, dar delincventul este înarmat şi se apără cu arma pentru a nu fi prins.

Furtum nec manifestum este acel furt când hoțul nu a fost prins asupra faptului şi era pedepsit cu o amendă egală cu îndoitul pagubei suferite de victimă.

În epoca clasică noțiunea de "furt" devine mai largă. Jurisconsultul Paul defineşte furtul astfel: "Furtul este atingerea frauduloasă a unui lucru cu scopul de a obține un profit sau a lucrului însuşi sau numai a folosinței sau a posesiunii lui". Din această definiție rezultă că furtul nu este numai o sustragere a lucrului altuia, ca în dreptul vechi, ci chiar şi o mânuire, o atingere.

În noțiunea de "furt", la Roma, sunt cuprinse şi alte fapte, precum abuzul de încredere, escrocheria. Spre exemplu, depozitarul care vinde lucrul ce se găseşte în păstrarea lui comite, conform dreptului modern, un abuz de încredere, pe când la Roma comitea un furt.

Tot din definiția lui Paul rezultă trei tipuri de furt:

- *furtum rei* (furtul lucrului) consta în orice atingere adusă lucrului altuia.
- *furtum usus* (furtul uzului) este fapta cuiva de a se folosi de un lucru, deşi nu avea dreptul.
- *furtum possessionis* (furtul posesiunii) este fapta cuiva care îşi ia înapoi lucrul de la o persoană care îl păstra cu bună credință (spre exemplu, debitorul care îşi ia lucrul dat unui creditor ca garanție a datoriei sale).

Sancțiunea furtului

Pretorul a înlocuit vechea sancţiune a lui *furtum manifestum* cu o amendă egală cu împătritul prejudiciului suferit. Totuşi, s-a continuat a se permite uciderea hoţului prins asupra faptului în cazul în care s-ar fi apărat cu arma.

Sancţiunea lui *furtum nec manifestum* nu a fost schimbată.

Păgubaşul celor două tipuri de furt avea o *actio furti manifesti* şi o *actio furti nec manifesti*. Cu timpul, păgubaşului i s-a mai acordat şi o acţiune personală numită *condictio furtiva*, acţiune cu caractere anormale, deoarece păgubaşul, deşi proprietar, cere prin această acţiune să i se restituie proprietatea lucrului sau, în caz contrar, o sumă de bani drept despăgubire.

În calitatea de proprietar al lucrului furat, păgubaşul putea să intenteze acţiunea în revendicare. Dacă bunul pierea, acţiunea nu mai era posibilă. *Condictio furtiva* se putea intenta chiar şi în cazul când lucrul a pierit prin caz fortuit, hoţul continuând să fie ţinut, deoarece e considerat ca fiind pus în întârziere.

A. 2. *Iniuria*

Cuvântul *"iniuria"* are un sens general şi un sens special. În sens general, *îniuria* înseamnă, în epoca veche, delictul de vătămare corporală. În sens special, *iniuria* înseamnă delictul de lovire simplă.

Legea celor XII Table cunoaşte următoarele cazuri de *iniuria*: *membrum ruptum*, *os fractum* şi *iniuria*.

Membrum ruptum, ca şi *os fractum*, se încadrează în noţiunea generală de *"iniuria"*, iar *iniuria* corespunde sensului special al termenului.

***a) Membrum ruptum* (parte a corpului vătămată)**

Membrum ruptum nu înseamnă numai membru rupt, ci orice parte a corpului, precum braţele, picioarele, etc. De asemenea, prin rupere nu trebuie să înţelegem numai a smulge sau a amputa, cum se spune uneori, ci şi a vătăma. Deci cuprinde nu numai infracţiunile care implică o amputare sau o smulgere sau o tăiere a urechii, smulgerea unui ochi din orbită, ci şi alte fapte mai grave, precum bătaia gravă cu un băţ, înjunghierea, biciuirea. Pentru *membrum ruptum* Legea celor XII Table prevedea aplicarea legii talionului pentru situaţia în care părţile nu ar fi căzut la învoială.

b) Os fractum constă în ruperea unui os. Legea celor XII Table prevedea că se va plăti o amendă de 300 de aşi dacă cineva frânge unui om liber un os cu mâna sau cu bastonul. Dacă victima va fi un sclav, amenda era de 150 de aşi, dar suma va fi încasată de către stăpânul sclavului.

c) *Iniuria* (în sens special) desemnează o lovire uşoară şi este sancționată prin Legea celor XII Table cu plata unei sume de 25 de aşi. A existat tendința de a include în sfera acestei noțiuni şi injuriile, cântecele, poeziile satirice sau defăimătorii.

În dreptul clasic noțiunea de *"iniuria"* capătă o sferă mai largă, cuprinzând şi simpla insultă. Această evoluție se explică prin dezvoltarea la romani a simțului onoarei.

Pretorul a înlocuit sancțiunea dată de Legea celor XII Table, care avea ca obiect o sumă de bani fixă – 25 de aşi – printr-o acțiune numită *actio iniuria aestimatoria*, al cărei cuantum rămâne la aprecierea judecătorului.

Legea *Cornelia de iniuriis* (relativă *a iniuria*), dată la sfârşitul Republicii, a transformat în delicte publice, deci pedepsite mai sever, anumite cazuri de *iniuria* care mai înainte erau delicte private. O asemenea schimbare de regim au suferit loviturile mai grave. Acest fapt se explică prin necesitatea reprimării mai severe a violențelor comise asupra persoanelor.

În epoca postclasică se dă victmei posibilitatea de a alege în toate cazurile între pedeapsa corporală sau plata unei sume de bani.

A. 3. *Damnum iniuria datum* (paguba cauzată pe nedrept)

Damnum iniuria datum reprezintă în dreptul clasic o pagubă materială cauzată cuiva. Acest delict nu trebuie confundat nici cu furtul, nici cu *iniuria*.

Legea *Aquilia* (un plebiscit din secolul al III-lea î. e. n.) sistematizează în trei capitole anumite fapte păgubitoare, precum uciderea sau rănirea sclavului altuia sau a unui patruped care paşte în turmă, distrugerea totală sau parțială ori vătămarea într-un fel oarecare a unui lucru ce aparține unei alte persoane, frauda adstipulatorului față de creditorul principal.

Pentru ca faptele de mai sus să fie considerate delicte, trebuie să se fi produs o acțiune, o imixtiune asupra bunurilor cuiva, nefiind suficientă o simplă omisiune sau neglijență.

De asemenea, trebuie ca fapta să fie comisă contrar dreptului, prin culpa sau dolul delincventului, să fie făcută *corpore*, adică printr-un act material şi direct al delincventului asupra obiectului, iar delincventul să fi produs o leziune, o vătămare lucrului. Acțiunea Legii *Aquilia* putea fi intentată numai de către proprietarul lucrului.

Treptat, prin intervenția pretorului şi a jurisprudenței, Legea *Aquilia* şi-a lărgit sfera de aplicare, ajungând să reprime aproape toate faptele care cauzau o pagubă în patrimoniul altor persoane.

B. Delicte private noi

Pretorul a creat delicte noi, adică a sancționat şi alte cazuri şi alte fapte care până atunci nu fuseseră pedepsite. Acestea sunt: *metus, dolus, rapina* şi *fraus creditorum*.

B. 1. *Metus* (violența)

După cum am văzut deja la partea generală a obligațiilor, violența (*metus*) este de două feluri: fizică şi morală (psihică).

Violența fizică în materia contractelor duce la nulitatea contractului încheiat sub imperiul violenței fizice (spre exemplu, semnarea contractului prin forțarea mâinii). Exercitarea violenței fizice va fi sancționată şi ca fapt de natură să aducă atingere persoanei fizice.

Violența morală, adică amenințarea de natură a determina partea contractantă să încheie actul contrar voinței sale, a fost sancționată ca faptă delictuală spre sfârşitul Republicii, când pretorul a pus la dispoziția victimei amenințării o acțiune – *actio metus*. Totodată s-a pus la îndemâna victimei şi o excepțiune (*exceptio metus*), ca mijloc de apărare împotriva acțiunii intentate de către autorul violenței morale, prin care acesta cere executarea obligației de către victimă. De asemenea, se mai acordă victimei o *restitutio in integrum propter metum*, prin care actul păgubitor este desființat.

B. 2. *Dolus*

Dolus (dolul) desemnează mijloacele viclene prin care o parte determină pe cealaltă să facă un act juridic. Romanii făceau distincție înre *dolus bonus* (dolul bun) şi *dolus malus* (dolul rău).

Dolus bonus nu a fost sancționat, întrucât nu dădea naştere unor consecințe grave. Spre exemplu, vânzătorul care îşi laudă în mod exagerat marfa, dar nu recurgea la mijloacele frauduloase pentru a-l convinge pe cumpărător să încheie contractul.

Dolus malus a fost definit de către Ulpian ca fiind "o manoperă întrebuințată pentru a înşela pe cineva când se pare a face un lucru şi în realitate se face altul".

Dolul a fost sancționat spre sfârşitul Republicii când au fost create *actio de dolo* şi *exceptio doli*.

Actio de dolo este o acțiune arbitrară şi, drept urmare, judecătorul, în calitate de arbitru, ordonă pârâtului (delincventului) să restituie ceea ce a primit prin dol. Dacă nu execută ordinul pronunțat de către arbitru, delincventul va fi condamnat la plata unei sume de bani reprezentând echivalentul pagubei cauzate.

Exceptio doli a fost pusă la dispoziția victimei dolului pentru a se apăra împotriva pretențiilor formulate de către delincvent.

Victima dolului poate cere pretorului şi o *restitutio in integrum ob dolum*, prin care actul păgubitor este desființat.

B. 3. *Rapina* (tâlhăria)

Rapina este furtul cu violență (tâlhăria) comis fie de bande înarmate, fie de către o singură persoană.

Pretorul a sancționat delictul de tâlhărie spre sfârşitul Republicii, în condițiile războaielor civile, când faptele de jaf şi banditism deveniseră frecvente, iar legislația în vigoare nu era suficientă. În această situație, pretorul a creat o acțiune specială numită *vi bonorum raptorum* (cu privire la lucrurile luate prin violență), prin intermediul căreia furtul comis prin violență a fost sancționat cu împătritul prejudiciului cauzat.

B. 4. *Fraus creditorum* (frauda creditorilor)

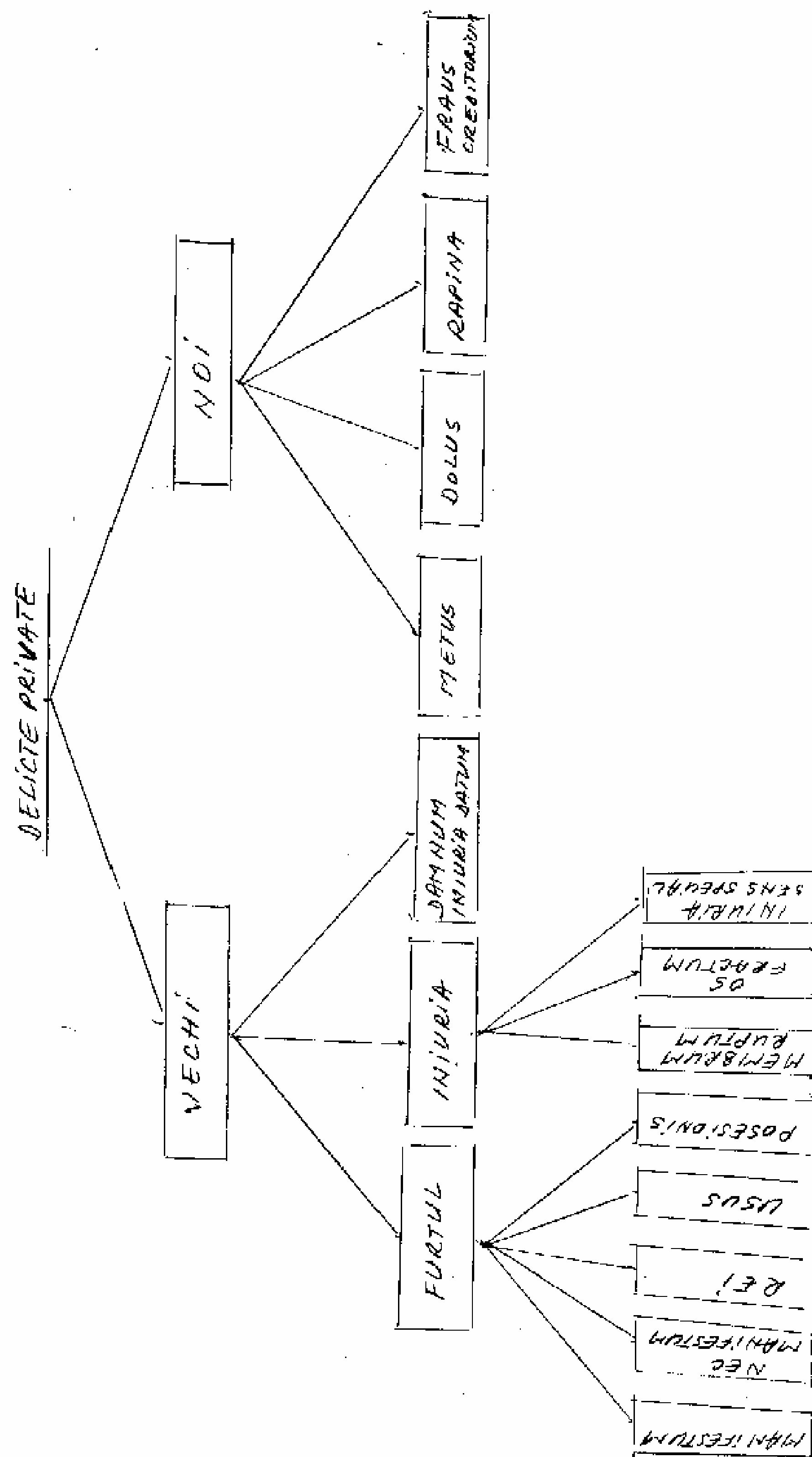
Fraus creditorum este paguba făcută de către debitorul care, pentru a-şi crea sau mări insolvabilitatea, a înstrăinat bunurile sale astfel încât creditorii să nu mai poată avea posibilitatea de a-şi valorifica creanțele.

Asemenea fraude nu s-au practicat în epoca veche, datorită faptului că executarea purta asupra persoanei, iar debitorul care nu plătea risca să fie vândut ca sclav *trans Tiberim* sau chiar să fie ucis.

În epoca clasică, deşi executarea asupra persoanei se menține, se introduce sistemul executării asupra bunurilor (*venditio bonorum*/vânzarea în bloc a bunurilor debitorului). În aceste condiții, debitorii încep să-şi înstrăineze bunurile fraudându-i pe creditori. Evident, această posibilitate de înstrăinare nu o aveau decât până în momentul primului act al executării asupra bunurilor, care era *missio in possessionem* (trimiterea creditorilor în detențiunea bunurilor debitorului).

Pretorul a intervenit, sancționând acest delict printr-o *restitutio in integrum ob fraudem creditorum*, iar dacă aceasta nu era aplicabilă, pretorul elibera creditorilor un interdict (*interdictum fraudatorium*).

Pretorul a sancționat acest delict şi printr-o acțiune *in factum*, denumită mai târziu pauliană. Acțiunea pauliană, care putea fi intentată în anumite condiții, dădea posibilitatea creditorilor de a revoca actele încheiate de debitor în paguba drepturilor lor. Această acțiune nu era intentată de fiecare creditor în parte, ci de către *curator bonorum*. *Curator bonorum* este acea persoană însărcinată de către creditor de a vinde bunurile debitorului potrivit lui *distractio bonorum* (vânzarea bunurilor debitorului cu amănuntul).

DELICTE PRIVATE
NOI
VECHI
FRAUS CREDITORUM
RAPINA
DOLUS
METUS
DAMNUM INIURIA DATUM
INIURIA
FURTUL
OS FRACTUM
MEMBRUM RUPTUM
POSESIONIS
USUS
REI
NEC MANIFESTUM
MANIFESTUM

5. 8. Quasidelicte

5. 8. 1. Consideraţii generale

Obligaţiunile quasidelictuale izvorăsc din quasidelicte.

Quasidelictele sunt fapte ilicite asemănătoare întrutotul cu delictele, dar care sunt desemnate în Institutele lui Justinian printr-un termen tehnic special.

Quasidelictele, ca şi delictele, sunt fapte ilicite, sancţionate prin acţiuni pretoriene.

Utilizarea unor termeni diferiţi pentru desemnarea faptelor ilicite se explică prin aceea că Justinian a văzut în quasidelicte izvoare de obligaţii din raţiuni de ordin general. Astfel, Justinian ar fi putut consacra această clasificare din dorinţa de a prezenta un sistem simetric de izvoare: dacă există contracte şi qasicontracte, de ce nu ar exista delicte şi quasidelicte? Tot astfel, am putea vedea în apariţia termenului de "quasidelict" o expresie a spiritului conservator al romanilor, care nu erau dispuşi să admită că viaţa poate scoate la iveală şi alte fapte delictuale pe lângă cele consacrate în vechile reglementări; în dorinţa de a masca realitatea, romanii au recurs la subtilităţi terminologice, desemnând prin cuvinte diferite acelaşi conţinut juridic.

5. 8. 2. Diferite quasidelicte

A. *Iudex qui litem suam* (judecătorul care a făcut procesul său)

Este fapta judecătorului care şi-a încălcat obligaţiunile funcţiei sale, de pildă, a pronunţat o sentinţă greşită sau nu s-a prezentat la termenul hotărât pentru a judeca. Nu are importanţă reaua sau buna credinţă (spre exemplu, a dat o sentinţă greşită pentru că a fost mituit sau din neglijenţă). Judecătorul, în toate cazurile, va fi condamnat la o sumă de bani egală cu paguba suferită, pentru că prin fapta sa procesul reclamantului a devenit al său.

Judecătorul care a luat mită era pedepsit cu moartea în virtutea dispoziţiilor Legii celor XII Table.

Pretorul, fără a face distincţie între reaua şi buna credinţă a judecătorului, a schimbat în practică pedeapsa legii decemvirale, înlocuind-o cu o amendă în folosul reclamantului, adică cu o sumă de bani egală cu prejudiciul (paguba) cauzată prin pierderea procesului.

B. Vărsarea sau aruncarea unui bun

Când s-a vărsat sau aruncat din apartamentul cuiva un lucru care a cauzat o pagubă altuia, rănind sau ucigând animalul sau sclavul altuia, distrugând sau vătămând lucrul altuia. Proprietarul lucrului vătămat are o acţiune pentru a cere îndoitul pagubei cauzate (acţiune la dublu).

Dacă a fost rănit sau ucis un om liber, sancţiunea era mai severă.

C. Atârnarea obiectelor

Când în exteriorul apartamentului cuiva sunt atârnate obiecte care ar putea cădea în stradă, cauzând astfel un prejudiciu, se dă primului venit o acţiune împotriva aceluia care locuieşte în acel apartament, necontând dacă el sau altă persoană este vinovată. Acţiunea se numeşte *actio de depositi et suspensi* (relativ la lucrurile puse şi suspendate) şi are ca obiect plata unei amenzi.

D. *Furtum* sau *damnum iniuria datum*

Când s-a comis un *furtum* (furt) sau *damnum iniuria datum* (pagubă cauzată pe nedrept) de o persoană aflată în serviciul corăbierilor, hangiilor şi proprietarilor de grajduri, prin care erau păgubiţi călătorii, aceştia din urmă aveau o *actio in factum* pentru a obţine o sumă de bani drept despăgubire. Acţiunea era îndreptată împotriva stăpânilor, care răspundeau pentru faptele persoanelor aflate în slujba lor.

5. 9. Alte izvoare de obligaţii

Sunt şi alte obligaţiuni care nu se nasc nici din contracte, nici din delicte şi pe care textele de drept roman nu le trec nici în categoria quasicontractelor, nici în cea a quasidelictelor.

Aceste obligaţiuni se nasc din diferite fapte care, neîncadrându-se în categoriile de mai sus, sunt trecute într-o categorie specială sub denumirea "alte izvoare de obligaţiuni".

Ele însă, împreună cu quasicontractele şi cu quasidelictele, se încadrează într-o categorie mai largă sub denumirea "diferite tipuri de izvoare de obligaţiuni". Putem include în această categorie vecinătatea, detenţiunea sau rudenia, care generează anumite obligaţii.

Întrebări şi teste

- Arătaţi caracterele stipulaţiunii.
- Prezentaţi din punct de vedere comparativ avantajele gajului faţă de fiducie.
- Analizaţi din punct de vedre comparativ modurile de formare a contractelor reale *mutuum* şi comodatul.
- Enunţaţi toate formele de depozit cunoscute în dreptul roman şi analizaţi, la alegere, două dintre acestea.
- Analizaţi obligaţiile vânzătorului ce decurg din contractul de vânzare.
- Definiţi contractul de locaţiune, arătaţi tipurile acestuia şi analizaţi, la alegere, unul dintre acestea.
- Enunţaţi situaţiile care duc la stingerea contractului de societate.
- Care sunt efectele contractului de mandat?
- Definiţi contractele nenumite şi arătaţi motivele pentru care sunt denumite astfel.

- Enunţaţi pactele pretoriene şi faceţi analiza acestora.
- Definiţi donaţiunea şi arătaţi formele acesteia.
- Definiţi quasicontractele, enumeraţi quasicontractele cunoscute în dreptul roman şi trataţi-l pe primul dintre acestea.
- Enunţaţi delictele private vechi şi trataţi la alegere unul dintre acestea.
- Care dintre următoarele delicte sunt delicte noi:
  a) *metus*;
  b) *iniuria*;
  c) *dolus*;
  d) *rapina*;
  e) *damnum iniuria datum*;
  f) *fraus creditorum*?

Bibliografie

V. ARANGIO RUIZ, *Instituzioni de diritto romano*, Napoli, 1957;

B. BIONDI, *Corso di diritto romano*, Milano, 1942;

P. BONFANTE, *Instituzioni de diritto romano*, Milano, 1932;

U. BRASIELLO, *Corso di diritto romano*, Milano, 1932;

I. CĂTUNEANU, *Curs elementar de drept roman*, Bucureşti, 1927;

P. COLLINET, *Le patrimoine. Cours*, Paris, 1931-1932;

G. DIMITRESCU, *Drept privat roman*, Bucureşti, 1938;

J. ELLUL, *Histoire des institutions*, Paris, 1955;

J. GAUDEMET, *Institutions de l'antiquité*, Paris, 1967;

A. E. GIFFARD, R. VILLERS, *Droit romain et ancien droit français*, Paris, 1958;

P. F. GIRARD, *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris, 1929;

A. GURIANO, *Storia del diritto romano*, 1954;

VL. HANGA, *Instituţii romane*, Bucureşti, 1948;

VL. HANGA, *Cetatea celor şapte coline*, Bucureşti, 1957;

VL. HANGA, *Caius Iulius Caesar*, Bucureşti, 1967;

VL. HANGA, M. JACOTĂ, *Tratat de drept roman*, Bucureşti, 1964;

VL. HANGA, *Drept privat roman*, Bucureşti, 1971;

VL. HANGA, *Tratat de drept roman*, Bucureşti, 1978;

VL. HANGA, *Principiile dreptului privat roman*, Cluj-Napoca, 1989;

C. HUBRECHT, *Manuel de droit romain*, Paris, 1943;

R. VON IHERING, *L'esprit de droit romain dans les diverses phases de son dévéloppment*, 1886;

S. G. LONGINESCU, *Elemente de drept roman*, Bucureşti, 1929;

G. LEPOINTE, *Droit romain et ancien droit français*, Dalloz, 1958;

E. MOLCUŢ, *Drept roman*, Bucureşti, 2000;

R. MONIER, *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris, 1945;

P. C. TIMBAL, *Droit romain et ancien droit français*, Paris, 1960;

C. ST. TOMULESCU, *Contribuţiuni la studiul dreptului roman*, Buzău, 1937;

C. ST. TOMULESCU, *Drept privat roman*, Bucureşti, 1958;

C. ST. TOMULESCU, *Drept privat roman*, Bucureşti, 1978.

Universitatea din Bucureşti
Editura CREDIS
Bd. Mihail Kogălniceanu, Nr. 36-46, Corp C, Etaj I, Sector 5
Tel: (021) 315 80 95; (021) 311 09 37, 031 405 79 40, 0723 27 33 47
Fax: (021) 315 80 96
Email: credis@credis.ro
Http://www.credis.ro

